

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ

A Scholarly Annual of Ferenc Rákóczi II.
Hungarian College of Transcarpathia

2009
VIII. évfolyam, 1. kötet
Том VIII, № 1
Volume VIII, № 1

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

2009/1
VIII. évfolyam, 1. kötet / Том VIII, № 1

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Soós Kálmán, Orosz Ildikó, Csernicskó István, Barkáts Jenő
A KÖTETET SZERKESZTETTE: Penckófer János, Kohut Attila

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: Шовш К., Орос І., Черничко С., Боркач Є.
ЗА РЕДАКЦІЮ: Пенцкофер І., Когут А.

KORREKTÚRA: G. Varcaba Ildikó / Коректура: Г. Варцаба І.
TÖRDELÉS: Garanyi Béla / Верстка: Гороній А.

A kiadvány megjelenését a

támogatta

A kiadásért felel: Orosz Ildikó és Soós Kálmán / Відповідальні за випуск: Орос І., Шовш К.

ISBN: 978-966-7966-76-8

Készült: PoliPrint Kft., Ungvár, Turgenyev u. 2. Felelős vezető: Kovács Dezső

A. II. Rákóczi Ferenc
Kárpátjai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Tartalom

Történelem

BRAUN LÁSZLÓ: Történelem és identitás. Gondolatok az azonosságtudatról, a hovatartozásról és a nemzeti-közösségi érzésekről	7
LUKÁCS ATTILA: A magyar–magyar kapcsolatok alakulása (1944–91). A magyar–magyar kapcsolatok és a szovjet korszak	15
BERECZKY GYÖRGY: A sztálini és hrucscsovi nemzetiségpolitika a korabeli kárpátaljai sajtóban, összehasonlító jellemzésük	29
SZAKÁL IMRE: Podkarpatszka Rusz jelentősebb pártjainak szereplése a nemzetgyűlési és tartományi választásokon 1924 és 1938 között	37
BARÁTH VIKTÓRIA: A donbászi munkaszolgálat a kigyósi túlélők emlékezetében	55

Honismeret

BARTA KÁROLY: Mezővári lakosságának összetétele	69
BALLA ANDREA: Nagydobrony családnevei a XX. század elejétől napjainkig	79

Nyelv- és irodalomtudomány

СЛИЗАВЕТА БАРАНЬ–СТЕПАН ЧЕРНИЧКО: Дослідження українсько-угорських міжмовних контактів у Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II	91
BÁRÁNY BÉLA: A sors koncepciója Vaszilij Grosszman <i>Élet és sors</i> , illetve Kertész Imre <i>Sorstalanság</i> című regényében	113
ТУРЯНИЦЯ Ю. Д.: Поет великої любові до людей, до України. А мати – мадярка, батько – француз	123

Pedagógia

ХИЖНА О. П.: Компетентність учителя початкової школи як важлива умова успішності художньо-педагогічної діяльності	131
HUSZTI ILONA: Angoltanárképzés Beregszászon	141
SZILÁGYI LÁSZLÓ: Language learning strategies used by successful and unsuccessful language learners in the process of learning English as a foreign language at the Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakoczi II	147
BALOGH LÍVIA: Kárpátaljai magyar iskolai értesítők adatbázisa	161
LESKU KATALIN: A környezeti nevelés gyakorlata a Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Karán	171

Gazdaság, környezet és turisztika, fauna

СПАСЬКИЙ Г. В.: Економічні засади створення спеціальної економічної зони “Берегово”	183
MELYNCSOK ADRIENN: Gazdasági átalakulások Kárpátalja mezőgazdaságában az elmúlt évek statisztikai adatai alapján (különös tekintettel a növénytermesztés helyzetére) ...	191
RÁCZ BÉLA: A <i>Nagymuzsaly-A</i> lelőhely pattintott kőeszköz-gyűjteményének nyersanyag típusai	205
LÁSZLÓ GYURICZA–SÁNDOR BERGHAUER: Probleme der Bewertung der Naturbedingungen im Tourismus	213
DR. KOMONYI ÉVA–CSOMA ZOLTÁN–DEMETER LÓRÁNT: A Nagy-hegyen található meddőhányó kihatása a környező vizek állapotára	221
KOLOZSVÁRI ISTVÁN–ILLÁR LÉNÁRD: A Tisza tiszaujlaki szakaszán élő szitakötőfajok faunisztikai felmérése	231
Eseménynaptár	241

2008. augusztus 19.
Sólyom Lászlónak, a Magyar Köztársaság elnökének látogatása a főiskolán. A főiskola felújított épületrészének átadása az adományozók és támogatók részvételével.

Történelem és identitás. Gondolatok az azonosságtudatról, a hovatartozásról és a nemzeti-közösségi érzésekről

Rezümé A történelem és az emberi identitás változása szoros összefüggésben áll egymással. A társadalom fejlődése, illetve nagy tragédiái mélyen hatottak mind az egyén, mind a közösségek alakulására. A közösség formálja az egyén gondolkodását, s az egyén jellemével hat a környezetére. A napjainkra is jellemző nemzeti identitás erős érzelmi alapra támaszkodik és a történelmi múltban gyökerezik. A nemzeti identitással egyaránt kapcsolatba hozható a kisebbségi önmeghatározás és a nacionalizmus. Elsősorban Európa nyugati részében az utóbbi évtizedekben bekövetkezett változások miatt a nemzeti identitás veszített abszolút pozíciójából. Azonban a fiatal államok és a kisebbségi sorban élő emberek számára a nemzeti önmeghatározás erős kötődést jelent.

Резюме Історія та самоідентифікація людини мають тісні взаємозв'язки. Розвиток і великі трагедії суспільства глибоко вплинули на долю людей та різних спільнот. Спільноти формують думки осіб, а особи зі своїм характером впливають на різні спільноти. Національна ідентифікація, що і нині характерна для багатьох держав, опирається на міцні особисті почуття і корениться в історичному минулому. Також до національної ідентифікації відноситься самосвідомість національних меншин та націоналізм. Внаслідок змін, які відбулися протягом останніх десятиріч у світі, послабилися позиції національної ідентифікації – в першу чергу у західній частині Європи. Однак все це має велике значення для молодих держав та національних меншин.

Egész történelmünket végigkíséri az emberi identitás és annak változása. Hiszen, ha a történelem nem más, mint az emberiség múltja, s elsősorban nem pusztán az egyén, hanem a közösségek története – bár ez a történészek tudományos vitáinak középpontjában áll –, akkor ennek a közösségi múltnak szerves része az abban lévő egyén helyzete és gondolkodása. Az Oxford English Dictionary meghatározása szerint az identitás „a személy azonossága minden időben és minden körülmény között; az az állapot vagy tény, hogy egy személy vagy dolog önmaga és nem valami más; egyéniség, személyiség” [OED, on-line: <http://www.oed.com>]. Az identitás csak a közösségen belül tanulmányozható, lényegében a közösség szülte, mindenekelőtt a heterogén, sokrétű közösségeké, amelyeket bátran nevezhetünk fejlődésük szintjétől függően társadalomnak. Ha az identitás az egyén helyzetét meghatározó azonosulástudat, akkor feltehető a kérdés: nincs-e a nagyobb közösségeken kívül található identitás? Válaszként itt el kell ismernünk annak létezését a heterogén közösségen kívül is. Ennek ellenére mégis kijelenthető: ha az identitás kialakítója nem is a heterogén közösségi élet, az önmeghatározás – akár egyéni, akár csoportos – a viszony és a viszonyulás kapcsolatában jelenik meg (különböző emberi csoportok között). A tudományos kutatások célja az identitás vizsgálatakor az egyén helyzete a közösségben, valamint az emberi közösségek kapcsolatai egymás között vagy egymáson belül. A XXI. században talán már kijelenthető, hogy minden identitásvizsgálat közösségen belülinek tekinthető, hiszen az alap az emberiség egységes léte. Mivel az identitás az egyén önmeghatározása a társadalmon belül, a közösségi hovatartozás alapja, így a társadalom és az identitás kérdését úgy kell vizsgálnunk, mint két egymásra oda-vissza ható erőt, amely

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszék, tanár

alakítja a másikat. A történelem különböző korszakaiban világosan kimutatható ez az egymásra hatás. A társadalom gazdasági-politikai viszonyainál fogva meghatározta az identitást, míg az identitás erősen befolyásolta a társadalom fejlődését (a folyóvilági kultúrák kialakulása, a kereszténység kibontakozása, a középkori vallásháborúk, avagy az Újvilág felfedezése stb.).

Az *Oxford Advanced Learner's Dictionary* kulturális, egyéni, nemzeti és csoportos identitást különböztet meg [Hornby A. S., 2007, 770. o.]. A kollektív identitás közel egy évszázada vált fontos kérdéssé. Michael Freeden nyilvánvalónak tartja, hogy a kollektív identitás felsőbbrendű az egyéni identitásnál. Az egyéni identitást időben változónak tartja, míg a kollektív identitásnál ez a változás „kevesbé feszítő kérdés, mivel a kollektív identitás mindig túléli a közösség bármelyik tagját” [Freeden, M., 2008, 12. o.]. Az erős identitástudattal rendelkező népek és népcsoportok jobban tudják érvényesíteni elképzeléseiket, törekvéseiket és érdekeiket, mint az azzal nem rendelkező vagy gyenge kollektív identitástudattal rendelkező csoportok. Freeden viszont rámutat arra, hogy „a közösségek csak akkor virágozhatnak, ha összetevőik fejlődnek, és lehetőségük van saját különálló identitásuk megerősítésére” [Uo., 12. o.].

A nemzeti identitás keresése a régmúlta nyúlik vissza, de a mai fogalmink között kibontakozása a nagy francia forradalom és az azt követő időszakra, illetve a forradalmat megalapozó ideológiára, a felvilágosodás időszakra tehető. A régi feudális rend kritikája, illetve a természetfilozófia kialakulása (nem fogadom el azt, amit nem látok és meg nem tapasztalok) nemcsak a társadalmi-gazdasági rendszer megváltozását hozta magával, hanem a középkorban oly jellemző vallási azonosságtudat felváltását a nemzeti hovatartozásra. Így lett a XIX. század vezető politikai eszméje a nemzetállam, s ezáltal az államok legfőbb feladata a nemzetépítés. Az állam nélküli népek ekképpen találtak ideológiát az államalakítás lehetőségére, nemzeti alapon egységbe kovácsolni szétszórt erőiket.

A nemzetállam eszméje magával hozta a nacionalizmus ideológiáját is. A nacionalizmusnak, mint a csoportidentitás egyik fontos tényezőjének a kialakulását John Stuart Mill elsősorban az indulatokhoz és érzelmekhez, a kollektív büszkeséghez és megalázottsághoz, boldogsághoz és sajnálathoz kötötte. Az identitás alatt „a nyelv, az irodalom és bizonyos mértékig a faj és az emlékezet azonosságát” értette [Freeden, M., 2008., 12.o.]. Szabó István történész a néphez való tartozás egyik kritériumaként a közös élményt, a sorsszerűséget jelölte meg. Ehhez azonban olykor társította a faji eredetet, a közös vérségi leszármazás szempontját is [Erős V., 2005, 48. o.]. Akárhogy is nézzük, a nemzetépítés stratégiája, sőt a nacionalizmus ideológiája is választható, de nem nevezhető identitásnak. A nemzeti-ség viszont identitás, de nem választás kérdése [Freeden, M., 2008, 12. o.].

Az identitás kérdése általában a feszült társadalmi helyzetekben jelenik meg élesen. Rendezett gazdasági-politikai viszonyok esetén a különböző azonosságtudattal rendelkező csoportok egymás melletti élete békés, az identitásnak nincs különösebb jelentősége. Sokkal nagyobb a tolerancia, a különbözőség elviselésének tűrőképessége. Feszült helyzetben a belső probléma átvetődhet a társadalmon belül egy vagy több kisebb közösségre, mint a problémák okozójára, s általában a legkisebbekre és legvédtelenebbekre. Akár a zsidósággal a múltban vagy a nemzeti kisebbségekkel minden korban ez gyakran történt és történik. A nemzeti identitás megjelenése tehát még két jelentős dologhoz kapcsolódik – bár nem kizárólagos

oka annak meglétének –, s ez a kisebbség és a veszély tudata. Mindkettő bátorságot hordoz magában, összekapcsolja a kettőt. Kisebbség és veszély esetén sokan változtatnak nemzeti hovatartozásukon, vagy a menekülést választják. Kérdés, hogy az új identitást választók valóban rendelkeznek-e azonosságtudattal vagy csak magyarázattal? A veszély, amely elsősorban a kisebbségi létből adódik, megacélozhatja az identitást, bár annak eredményére nem ad garanciát. Az erősebbé váló nemzeti identitás átvitt vagy teljes értelemben az életösztönhöz kapcsolható: attól való félelem, hogy fizikai lényünk vagy szellemi kultúránk megsemmisül. A jelenben látni, hogy a múltunk eltűnik, s a jövő nem a miénk.

A középkori Lengyelország példáján keresztül megvizsgálhatjuk az identitást és az előzőekben felvetett gondolatokat. Egy olyan nagy és erős ország, mint Lengyelország a XVIII. század végére elveszíti önállóságát és megszűnik létezni. A három ország (Poroszország, Oroszország és a Habsburg Birodalom) közötti felosztásokat követően a lengyelek más-más államokban kisebbségekbe kerülnek. A cél tiszta és világos: visszaállítani a független Lengyelországot. Míg a középkori lengyel állam a nemességére támaszkodott, addig a XIX. században lezajlott, de különösen az 1830–1831-es felkelésben bebizonyosodott, szükség van a parasztságra, vagyis az egész lengyel nemzetre. Véraldozatos tapasztalatok árán alakult ki a lengyel nemzet, amely nem létezett akkor, amikor még volt saját állama (legalábbis a mai nemzettudatnak megfelelően).

A csehek, akik már korábban elveszítették függetlenségüket, illetve államiságukat, a XIX. század első felében éppen a korábbi államiságra és történelmi nagyságra hivatkoztak. Nagyban hozzájárultak ehhez azok a cikkek, tanulmányok, irodalmi és történelmi művek (például František Palacký írásai a huszitizmusról és *A cseh nemzet története* című munkája), amelyek megismertették és terjesztették a nemzeti büszkeséget [Wandycz, P. S., 2004, 134. o.]. Nemhiába nagyon sok népnél – nemcsak a cseheknél – az első nemzetben gondolkodó személyeket a nemzeti öntudat ébresztőinek nevezik. A nemzeti ébredés vagy újjászületés sajátos, kelet-európai formája lett az etnikumból a nemzetté válásnak [Niederhauser E., 2001, 12. o.].

A történelmi múlt szerepének a fontossága a nemzeti identitás kialakításában minden népnél megtapasztalható. A nagy történelmi érdeklődés jelentős mértékben összefügg egy-egy népcsoport adott helyzetével. Ormos Mária szerint a múltban kapaszkodót, igazolást és magyarázatot keresnek a bizonytalan, aggódó és fenyegetett közösségek. Elsősorban akkor történik ez, ha valamilyen okból hátrányt szenvedtek, igazságtalanságban volt vagy van részük, s azok ellen tiltakozni akarnak. A történelmi kutatások arra is irányulnak, hogy a történelmi igazságtalanságok esetén: „...a kereső megtalálja azokat az ellensúlyokat, amelyek ismeretében őt és népét, nemzetét tisztelni lehet” [Ormos M., 2003, 13. o.]. A nemzeti történelem idealizálásából alakult ki a romantikus nacionalizmus. Míg nyugaton az abszolút állam nemzetet összekovácsoló, homogenizáló szerepe érvényesült, mint Angliában és Franciaországban, addig az önálló államiságot nélkülöző közép- és kelet-európai népek a romantika művészi és eszmeáramlatával kívülről kapták a nemzeti eszmét [Berend T. I., 2001, 4. o.]. Meg kell azonban jegyezni, hogy az eltorzított történelmi múlt rendkívül veszélyes lehet, mert ellenséggé válhat. A nemzeti büszkeség akár nemzeti gyűlöletté formálódhat, a másokhoz képest tudata másokkal szembenivé alakulhat át.

A magyar társadalomban szintén a XVIII. század végén és a XIX. század elején kezd kialakulni az egységes nemzet megteremtésének erőteljes igénye. A korábbi állapotot a magyar nyelv rendkívüli kifejezőképessége is ábrázolja: míg a nemes az nemzeti (nemzethez tartozó vagy inkább nemzetet alkotó), addig a paraszt nemtelen (nemzethez nem tartozó). Az európai példák és különösen Kölcsey országgyűlési beszédei figyelmeztettek annak idején, hogy az uralkodó hatalom kihasználja a társadalmi-gazdasági helyzete miatt elégedetlenkedő parasztságot a politikai helyzetét nem megfelelőnek ítéelő nemességgel szemben. Innen adódtak az 1832–1836. évi országgyűlések jobbágyfelszabadítást szorgalmazó elbukott törvényjavaslatok is. A Magyarországra vonatkozó nemzetfogalmak szintén a reformkorban alakultak ki: államnemzet és kultúrnemzet. Az államnemzet az akkori Magyarország összlakosságát, míg a kultúrnemzet a magyarul beszélő lakosokat jelentette. Utólag visszatekintve, ez az ideológia egy sokkal visszafogottabb nézetet képviselt, mint a nemzetállamiságot megteremteni akaró törekvések. Igaz, történetek kísérletek az asszimilációra, s ezen belül az iskolai nyelvterjesztésre a XX. század elején, amitől akkoriban nagyon sokat vártak. Amikor azonban más európai országokban a nemzetiségek erőteljes asszimilációja folyt, addig a magyar állam csak a nyelvi asszimiláció kezdeti feltételéig jutott el, s az iskolai rendelkezések a legtöbbször nem is léptek életbe [Erős V., 2005, 53. o.]. A magyarok esetében – minden reformtörekvés ellenére – egy állapot, a történelmi Magyarország megőrzése volt a fő cél, azaz nem ment túl a hagyományosságon és a folytonosságon.

A nemzetállam megteremtésére irányuló törekvések valami újat akartak, átütőt és felrázót, ami minden fejlődés alapja. Például szolgált erre a XIX. század második felében létrejött német és olasz állam. A nemzetállamok kialakítását célul állító népek sokkal nagyobb fejlődést értek el nemzeti tekintetben, mint a magyarok, és jobban is alkalmazkodtak a kor politikai ideológiáihoz, ha ez nemzeti toleranciában, amely a békés együttéléshez fontos, nem is nyilvánult meg. Trianont követően a nemzet helyzetére és állapotára a magyar társadalom megfelelő megoldást – sem akkor, sem azóta – nem talált. Az anyaországi társadalom nem tudott mit kezdeni a határokon kívül rekedt, nemzeti kisebbséggé vált nemzetrésszel. Egyfajta bizonytalanság tapasztalható ma is abban a tekintetben, mihez fűződik közvetlen kapcsolatuk – a határon túli magyarsághoz, a leszakadt területekhez, mindkettőhöz vagy esetleg egyikhez sem. Míg egyfajta nosztalgikus és historikus kötődés jellemzi az anyaországi magyarságot a történelmi Magyarországhoz, addig a legfontosabb problémákat a határon túliak tekintetében a többség nem látja, nem érti vagy félreértelmezi. A „nyelvharc” például nem a többségi nemzetek elutasítását és közeledésük visszautasítását jelenti, hanem minden kisebbségi-közösségi (kulturális, gazdasági, politikai), valamint a személyes önmegvalósítás alapja is egyben. A jelenlegi magyar állam a problémák megoldását a nemzetközi politikai helyzet pozitív alakulásától teszi függővé – ami lényegében mindig így volt egy kis nemzet esetében –, de ennek megoldása végett nemzetközi és nemzeti érdekből cselekszik. Azok a népek, amelyek létrehozták saját államukat a XIX–XX. század folyamán, minden külpolitikai tevékenységükkel nemzeti egységre törekedtek. Míg a magyar történelem a határon túli magyarságot sok esetben hozzáadott szükségessékként kezeli, addig a fiatal államok történelemoktatása egy határokon átívelő egységes nemzetképet mutat be. Ha tehát a nemzeti egységtudat elsősorban a XX. században létrejött államok lakossága esetében nem is mindig erősebb, a nemzeti-politikai tevékenységük sokkal határozottabb.

Vajon a nemzeti állam kialakításának eszméje teljes sikert aratott és az államalkotó ideológiák között még ma is a legjobb? Nem valószínű, hiszen minden folyamatosan változik és a fejlődés lényege is maga a változás. Jelentős történelmi és filozófiai kérdés egyaránt, hogy a történelem alakulása változtatja-e az eszméket vagy az eszmék fejlődése változtatja a történelmet. Ha a klasszikus nemzetállamra, Franciaországra gondolunk, amely több ország számára példaként szolgált, akkor kijelenthető: nemzetállam nem létezik. Nem azért, mert a saját nemzetét pozitív értelemben magasabbra helyező, de a másik jogait elismerő és tisztelő gondolkodás elavult volna, hanem azért, mert eltorzítva, a gyakorlatba átültetve sokan összekeverték az egységet az egyformasággal. Az államoknak – s lényegében minden közösségnek – szüksége van a különbözőségekre, vagy saját nagyságának hirdetésével önmaga számára teremti azt meg. Korszakunkban ezt elsősorban a nyugat-európai modernkori bevándorlás támasztja alá. Soha nem az egyformaságban, hanem a változatosság egységében rejlett az államok ereje.

A nemzetállamiság kérdését tovább vizsgálva felvetődik az is, vajon mennyire lehet univerzális egy államalkotó eszme. A történelemre visszatekintve az az érzésünk támad, hogy a jelentős késéssel átvett, illetve alkalmazott gondolatok olyan helyen, amely nem az adott eszmének a hazája, teljesen más kulturális-gazdasági környezetbe illesztve, jelentős torzuláson megy keresztül, és az eredeti célokat nem tudja megvalósítani, de még a célhoz vezető út is rendkívül áldozatos és rengeteg szenvedéssel jár. A nemzetállam megteremtése esetében ez elsősorban a kisebbségek jogainak elvesztését jelenti, amely mindenféle konfliktusok alapjává válik. Éppen ebben az esetben cáfolja meg önmagát a nemzetállamiság eszméje, hiszen kialakulásának alapja a demokrácia és a liberalizmus. A nemzetállam esetében az alapelvek lényegesen sérülnek, hiszen egyedül a többségi nemzethez tartozó állampolgári identitást ismerik el közösségi elvnek [Glatz F., 1992, 20–21.o.].

Az új, erőteljes és haladó eszmék elterjedésekor a közösségtudat is változik. Mindez nem azt jelenti, hogy a korábbi identitástudat eltűnik. Korántsem, azok nagyon sokáig és erőteljesen hatnak, függően egyes emberi közösségek nyitottságától, mentalitásától, kulturális felfogásától, sőt, akár egy későbbi korban újból nagyobb hangsúlyt kaphatnak. Az idő múlásával inkább csak azok a gondolkodásbeli határok mosódnak el, amely a korábbi eszmék uralkodása idején a különböző csoportokat elválasztotta, miközben új gondolatok lesznek egyre fontosabbak, s azok egyben a fejlődésnek is biztosítékává válnak. A különböző identitások egy merev társadalmi rendben elválasztanak, nyitottban és toleránsban összekapcsolnak csoportokat.

A nyitott közösség egyben sokrétegűséget is jelent, bár a nyitottság és a sokrétűség nem áll egyenes összefüggésben. A heterogén csoporton belül a nemzeti identitás átfedésekkel működik. Az egyén tagja más közösségeknek is, amelyek részben adottak (család, vallás), részben választottak a mindennapi tevékenység révén (munkahely, sport, kultúra), s azoknak különböző nemzetek képviselői is tagjai lehetnek. Ezek mindenképpen hatással vannak a gondolkodásra, s bizonyos mértékben az identitást is befolyásolják.

A mai nyugat-európai nemzeti önazonosság jelentős változáson ment keresztül különböző hatások következtében. Ilyenek voltak például a háborúk, amelyeknek kiváltó okai között nagy szerepet játszott a nemzeti fensőbbség tudata is. A világháborúk és az azt követő területi átrendezések Európa keleti felén

csak lehetőséget adtak a nemzetállamok megteremtésére, így a nemzettudat realizálódására (és nem a jelenlétére) Nyugat-Európához képest később került sor. A nyugat-európai országok a háborúk következményeiből levonták a kétségtelen következtetést: már nem Európáé a vezető szerep a világon, s a fegyveres konfliktusokkal elsősorban önmagát semmisíti meg. A bipoláris világ fennállása – amely egyben az európai államok másodrendűségét jelentette a nagyhatalmak mögött – jelentős mértékben közelítette egymáshoz az államokat. A közgondolkodás megváltozása azonban nem csak a politika szintjén következett be és annak átértékelődését vonta maga után. Az európai egységtörekvések következtében megnyitottak a határok, ami az egyén számára is nagyobb mozgásteret és kapcsolatteremtési lehetőséget biztosított. Az utóbbi évtizedek kommunikációs fejlődése és az információáradat, valamint annak felhasználása az egyéni gondolkodást is jelentősen megváltoztatta. Mivel a változások – lényegében a szemünk láttára – zajlanak, még nem látjuk át teljesen a következményeit, az azonban egyértelmű, hogy hatásuk jelentős. Míg a közgondolkodás színvonala hanyatlik, addig az egyén számára az önmegvalósítás válik egyre fontosabbá. Ez többek között azt is jelenti, hogy az egyén eltávolodik a mindent maga alá gyűrő állami, állampolgári besorolástól és mindinkább tudatosan válogat, elhelyezi magát a közösségben. A kapcsolatrendszerek kiteljesedése lehetőséget nyújt az egyén számára az uniformizált rendszerből való kitörésre. A lényeg azonban az, hogy a közösség különböző formái is (vallási, kulturális, nyelvi-etnikai) egyre nagyobb teret és elismerést nyernek a nemzeti-állampolgári mellett [Glatz F., 1992, 20. o.].

Ma már a nemzeti azonosság a kontinensünk nagy részén egyfajta kulturális közeg megőrzését jelenti egy nagyobb közösségen belül, amely az európaiságot jelenti, de ami nem egyezik meg a XIX. századi magyar kultúrnemzet fogalmával. Az Európai Unió a sokrétűség megőrzése végett fokozott figyelmet szentel a nyelvek védelmének, amit az Európai Tanács 2002. február 14-i határozatában a következőképpen fogadott el: „...minden európai nyelv kulturális értéke és méltósága egyenlő, és ezen nyelvek mindegyike szerves részét képezi az európai kultúrának és civilizációnak” [Cowderoy N., 2004, 16. o]. Ennek még akkor is nagy jelentősége van, ha a nyelvi azonosulás még nem feltétlen esik egybe a nemzeti hovatartozással, de annak mégis egy alapvető feltétele. Az európaiság nagyobb közösségi viszonya más kontinentális közösségekkel szembe vagy mellé helyezi magát. Ebben az értelemben már nem felel meg a XVIII–XIX. században kialakult nemzeti-állampolgári eszme, amely kizárja vagy magába olvasztja a másságot nemzeti szinten. A mai nemzetállam-építés tehát egy elavult ideológia alkalmazása államépítés terén, amely akaratlanul is gátolja az európai integritás lehetőségét.

Megtartható-e a nemzeti identitás kisebbségben? A történelemben pozitív és negatív esetekre egyaránt találunk példákat. Egy biztos, a nemzeti identitás megtartása nem feltétel nélküli, és ha nem is mindenben, de elsősorban az adott közösségen múlik. Természetesen a kisebbségi helyzetek lényegesen különböznek egymástól az államok politikai, gazdasági helyzetétől és a történelmi múltból adódóan. Azonban a kis közösségek léte elképzelhetetlen a nyelv, a hagyományok, a történelem megőrzése, valamint egy elérhető jövőkép nélkül. A múlt és jelen összekapcsolása, az első három fogalom jelentése, azok fontossága nem szorul magyarázatra. Ezeknek az állandó értékeknek az alapja és a továbbvivője elsősorban a család, az iskola és az egyház. A jövőkép viszont azért elengedhetetlen,

mert nem csupán reményt és bizonyos fokú biztonságot nyújt, hanem a fejlődés alapfeltétele. Amint már említettük, a veszély a közösséget összefogásra biztatja, viszont a megmaradáshoz nem elegendő az állandó önvédelem. Másrészt a pozitív és elérhetőnek tűnő jövőkép az összetartozás biztosítéka is lehet. Egy társadalmon belül a kisebb közösségek számára úgy tűnhet, hogy csak az elzárkózás mentheti meg az identitást. A bezártság azonban a fejlődést is konzerválja, s a XXI. században egyre elképzelhetetlenebb a közösségi izoláció téves gondolata. A nyitottság bizonyos fokú alkalmazkodást is jelent a többségi közösséghez. Az alkalmazkodás azonban nem lehet egyenlő az asszimilációval. Mivel meg kell tanulni a többség nyelvét és kultúráját, a sajátot pedig feltétlenül ismerni és ápolni kötelesség, ezáltal alapvetően csak a nagyobb tudás a megmaradás feltétele. Tenni önmagáért csak olyan közösség képes, amely büszke önmagára és elismeri mások értékeit. Ha az alkalmazkodás kedvéért a kisebbség felad valamit az értékeiből, akkor azt meg sem érdemli. A közösség önfeladása egyéni szinten történik, még akkor is, ha az tömeges. A többségi társadalom pillanatnyi tetszését nem szabad összetéveszteni az elismerés hosszú távú fogalmával, mert elsősorban az egyén emberi, s általa a közösség alapvető értékei lesznek kevesebbek, ami sem a többség, sem a kisebbség javát nem szolgálja.

IRODALOM

- Berend T. Iván: Romantika, nacionalizmus, modernizáció. *História*. 2001/3.
- Cowderoy Natália (2004). A nyelvkérdés az Európai Unió intézményeiben. Az Európai Unió és a nyelvek. Szerkesztette: Balázs Géza és Grétsy László. Budapest.
- Erős István: Asszimiláció és retorika. Szabó István: A magyar asszimiláció című munkájának rekonstrukciója. Debrecen, 2005.
- Freeden, Michael: Szabadság és identitás. *Magyar Tudomány*, 2008/01. <http://www.matud.iif.hu/08jan/03.html>
- Glatz Ferenc: A kisebbségi kérdés Közép Európában tegnap és ma. *História*, 1992/11.
- Hornby A. S.: *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. OUP, Oxford, 2007.
- Niederhauser Emil: Etnikumból nemzet. A nemzeti ébredés kora Kelet-Európában. *História*. 2001/3.
- OED: *Oxford English Dictionary*. On-line: <http://www.oed.com>
- Ormos Mária (2003). *A történelem és a történettudományok*. Budapest.
- Wandycz, Piotr S. (2004). *A szabadság ára. Kelet-Közép-Európa története a középkortól máig*. Budapest.

Csárdás

2008. november 20.

Képzőművészeti kiállítás (őszi tárlat) Kopriva Attila festőművész,
a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanárának munkáiból

LUKÁCS ATTILA*

A magyar–magyar kapcsolatok alakulása (1944–91).

A magyar–magyar kapcsolatok és a szovjet korszak

Rezümé A tanulmány témája, *A magyar–magyar kapcsolatok alakulása (1944–91)*, a magyar–magyar kapcsolatok menetét vizsgálja az adott időszakban. A rendelkezésre álló források alapján, megvizsgálva az 1944–91 közötti magyar–magyar kapcsolatokat, arra a következtetésre jut a szerző, hogy 1944–91 között a kárpátaljai magyarság szinte teljes elszigeteltségben, az anyaországi kapcsolatok hiányában és a szovjet nemzetiségi politika szellemében a nemzeti megsemmisülés határán állt. Továbbá azokat az eredményeket írja le, melyek jellemezték a magyar–magyar kapcsolatot 1944–91 között. E tekintetben az a véleménye, hogy a magyar–magyar nemzetközileg elismert kapcsolat csak a '90-es évektől vette kezdetét és szervezett formáját is ettől kezdve datálhatjuk. Összességében megállapítható, hogy a vizsgált időszak magyar–magyar kapcsolataiban egy ún. szovjet, aztán közvetlenül a Szovjetunió széthullása előtti demokratizálódás felé mutató korszakot lehet kijelölni. Ezen korszakoknak megvoltak a maguk sajátosságai, amelyeket folyamatosan alakított a két ország és a nemzetközi helyzet alakulása, illetve ezen belül a két fél egymás által való megismerésének szintje.

Резюме Тема наукової статті „Формування міжугорських відносин (1944–91 рр.)”. У даному періоді досліджує відносини між угорцями Закарпаття та угорцями, які проживають в Угорщині. За допомогою використаного матеріалу розглядаються міжугорські відносини 1944–91 років, де доводиться, що в названому періоді закарпатські угорці були герметично ізольовані, і внаслідок відсутності зв'язків з Угорщиною та в результаті асиміляційної політики Радянського Союзу, щодо національних меншин вони стояли на межі національного знищення. На основі історичних даних характеризує між угорські відносини 1944–91 років. В цьому відношенні доводиться, що справжні, міжнародно визнані між угорські зв'язки беруть свій початок з 90-их років минулого століття, і з цих пір треба датувати організаційну форму тих зв'язків. Загалом констатується, що в дослідженому періоді у між угорські зв'язках можливо виділити різні історичні епохи: так званій радянській, безпосереднє перед розпадом Радянського Союзу напрямок на демократизацію суспільства та сучасний період. Всі періоди мали свої особливості на яких постійно впливає формування міждержавних відносин та світової міжнародної ситуації.

A magyar–magyar kapcsolatok alakulását 1944–91 között nagyban meghatározta a Szovjetunió a kárpátaljai magyarsággal és Magyarországgal való viszonya. A kárpátaljai magyarság szempontjából sorsdöntőnek bizonyult a terület Szovjetunió általi megszállása, mely 1944 szeptemberének végén vette kezdetét. A Szovjetunió megkezdte a terület feletti felügyelet széleskörű gyakorlását. November végére a vidék felett már teljes kontrollal a szovjet csapatok rendelkeztek. Ezzel kezdetét vette a szovjetrendszer kiépítése Kárpátalján, a helyi magyarság tekintetében is annak minden következményével.

A hátszország biztonságossá tétele érdekében a kollaboránsszervezkedést meggátolni szorgalmazó intézkedéseikkel etnikai tisztogatásra került sor a szovjethatalom részéről. A 4. Ukrán Front 1944. november 13-án kelt 0036-os számú határozata alapján kezdetét vette a kollektív bűnökkel vádolt magyar és német katonaköteles férfiak, illetve a német munkaképes korú nők egy részének deportálása, a háromnapos „málenkij robot”. A november 18-án, Erzsébet-napkor útnak indított menetoszlopok, a köztudatban Erzsébet-napi tragédiaként élő esemény ellentmond a hágai egyezmény civil lakosokat érintő kitételeinek háború esetén,

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola volt diákja, a Beregszászi 3. Sz. Zrínyi Ilona Középiskola történelem-földrajz szakos tanára

miszerint azok nem vonhatóak felelősségre az állam hadicselekményei miatt.¹ A deportálás azonban teljes mértékben beleillett a Birodalom nemzetiségkezelésének koncepciójába.

A tisztogatások az értelmiségi réteget is érintették. Az entellektüel legnépesebb táborát, az oktatási intézmények és a papság társadalma alkotta. A leghatásosabb fegyver ellenük az anyanyelvű oktatás, a magyar történelemtanítás, egyáltalán a magyar nyelvhasználat megszüntetése, mely maga után vonhatta volna a helyi magyarság megsemmisülését. „A világ rendjére okító szülői szavak nélkül volt kénytelen szembenézni a biológiai létezésének legnagyobb kihívásával”.² Az anyanyelv megtartása volt a cél egy olyan világban, ahol misztikus formások között bizonygatták a magyar burzsoá nacionalizmus és a feudalista-kapitalista csökevények kártékony hatását, melynek megakadályozására boszorkánypereket rendeztek.

Propagandisztikus módszerekkel bizonygatták, hogy a helyi magyarság nem is olyan, mint az anyaországi magyarság, „hogy elődeiket, gyökereiket ne a magyar klasszikusokban, hanem a moszkvai emigrációban lássák, keressék”.³ A Szovjetunió igyekezett eltüntetni minden olyan nyomot, mely arra utalhatott, hogy a Kárpátalján élő magyaroknak vajmi köze lett volna Magyarországhoz, melynek köszönhetően a „... mi magyarok egybetartozunk, tartsunk össze... az ilyen nacionalista jelszavak, amelyet a magyar burzsoá vetett föl, sosem találtak visszhangra Kárpátontúl magyar polgárai körében”.⁴ Történelmileg is igyekeztek alátámasztani azt, hogy Kárpátontúli-Ukrajna ősi szláv föld. A területre úgy tekintettek, mint az USZSZK megingathatatlan és történelmi részére.

Az irodalom átformálásának egyik bizonyítéka volt a Kárpátaljai Tudományos Társaság két tagja, Lelekács Miklós és Harajda János által összeállított „Kárpátalja általános bibliográfiájá”-nak... és a rá vonatkozó hivatkozások betiltása és az ungvári városi könyvtár állományának felülvizsgálata azzal a céllal, hogy kiszűrjék a fasiszta szerzők műveit.⁵ A könyvtárak revideálása lényegében két-három év alatt meg is történt. Az események hatására „a kárpátaljai magyar irodalom legelső kezdeményeit a tökéletes igazodás alakítja. Egész életművek, egzisztenciák épültek a szocialista realizmus totalizáló kánonjára, betartva és megerősítve a cenzúra elvárásait, hogy a hatalom általi siker biztosított legyen..., a szovjet elvárások által fölállított mércét hiába ütötte meg sok magyar nyelvű alkotás, azokból egy sem lett maradandó érték”.⁶ Az irodalmi átformálás eredményeképpen „a versírás volt a bármit is mondani akaró, közönséghez szólni kívánó értelmiség szinte egyetlen lehetősége.

¹ Az USA is elítélte a kollektív bűnösség elvét. Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. február 5.–1946. november 15. Szerkesztette, jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta: Szűcs László. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2003. 54.

² S. Benedek András: Árvíz után, vízár előtt... (Tanulmányok, esszék, kritikák). Minerva Műhely, Budapest – Beregszász, 2001. 8.

³ Dupka György–Horváth Sándor–Móricz Kálmán: Sorsközösség. A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1990. 13.

⁴ Botlik József–Dupka György: Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből. 1918–1991. Mandátum–Universum, Ungvár, 1991. 180.

⁵ Soós Kálmán: Tudományos könyvkiadás Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig (1985–2005). In: Simon Attila: A határon túli magyar tudományos könyvkiadás. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely, 2005. 13.

⁶ Eperjesi Penckőfer János: Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében. Magyar Napló, Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, Budapest, 2003. 20–21.

A hatalom alighanem ezt tartotta a legártalmatlanabb szórakozásnak, s talán a verssorok közt tudott olvasni a legkevésbé.”⁷

Mindeközben az 1944. november 19-én Munkácson megalakult Kárpátaljai Ukrajna Kommunista Pártja, Iván Turjanica vezetésével minden eszközzel azon dolgozott, hogy a november 26-ra tervezett népbizottságok I. kongresszusán kimondják a terület egyesülését Szovjet-Ukrajnával. Az önkényes városi és falusi küldöttek egyhangúan elfogadták az ún. novemberi manifesztumot – magyar nyelven csak félév késéssel közli a *Munkás Újság* –, annak ellenére, hogy Huszton még a törvényes, cseh polgári hivatal dolgozott, másrészt nincs utalás arra vonatkozóan, mikor, hogyan és kik választották meg a küldötteket. „Szovjet adatok szerint 1945. január 1-jéig több mint 250 000 kárpátaljai lakos írta alá „önkéntesen” az „újraegyesülést” kérő munkácsi manifesztumot.”⁸ Az eseményre az ukrán nyelvű szakirodalom napjainkban is a „воз’єднання”⁹ azaz az újraegyesülés szót használja.

1945. június 29-én a csehszlovák és a szovjet kormány nemzetközileg is rendezte egymással Kárpátalja státusát és így törvényesen is az USZSZK-hoz került a terület. Az újraegyesülést követően tovább folyt a szovjet intézményrendszer, immár hivatalos kiépítése: adminisztratív átrendezés, kolhozosítás, kulákperek és a ruszifikálás, vagyis az Árpád-kori településnevek honosítása: „a kiveji Legfelsőbb Tanács július 25-i rendelete pedig több száz ruszin és magyar falu nevét megváltoztatta, „szlávósította,” vagyis ukránosította”.¹⁰

A magyarság ellenes tendencia folytatásaként 1947-ben bevezették a szakmai gyári oktatást, vagy FEZEO-t (fabricsno-zavodszkoje obucsnyije), mely nem volt más, mint „a hatalom sajátos nemzetiség politikája, melynek alapján a kárpátaljai magyar katonaköteles korú fiatalokat bizalmatlannak nyilvánították, így nem teljesíthettek katonai szolgálatot. Ehelyett bányászati munkára irányították őket a donyeci szénmedencébe, ahol kötelesek voltak letölteni a három év szolgálati idejüket... A szovjet hatalom sajátos nemzetiségpolitikájának ez a fajta bizalmatlansági jellege 1952-ben szűnt meg, amikor Donbász helyett katonai szolgálatra viszik a magyar fiatalokat is...”¹¹

A háború végét Kárpátontúl magyarsága számára nem a béke aláírása jelentette, hanem Sztálin 1953-as halála, mely inkább a Kreml hatalmosztó falait kezdte ki, mint a helyi magyarság sorait, ez egyben a deportálás végét és az elhurcoltak hazatérését is jelentette. Az érintettek deportálása rendkívül mélyen hatott a helyi lakosság érzelmeire, akiket mind szellemileg és számbelileg meggyötörtek a történetek, némelyek napjainkig sem mernek szólni a nyilvánosság előtt, félve egy esetleges retorziótól. Mégis az ominózus esemény indította el a rendszerváltás utáni magyar–magyar, talán legintenzívebb, kárpátaljai kapcsolatfenntartását. Az 1956-os SZKP KB XX. kongresszusán már felismerték a helyzet tarthatatlanságát

⁷ Soós K.: Tudományos könyvkiadás... i.m. 11.

⁸ Botlik József: Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000. 284.

⁹ М. М. Болдижар: Нариси Історії Закарпаття. Том III. 1946–1991. Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського комітету у справах преси та інформації, Ужгород, 2003. 4.

¹⁰ Botlik J.: Egestas... i.m. 286.

¹¹ Svetkó Erzsébet: Kisebbségpolitika Kárpátalján a szovjet rendszer kiépítése idején (1947–1952). A donbázi munkatáborokba elhurcoltak visszaemlékezései alapján. In: Beregszászi Anikó és Papp Richárd: Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Budapest–Beregszász, 2005. 87–88.

és ettől kezdve egy a helyi magyarságra nézve is kedvező desztalinizációs folyamat kezdődött meg. Bár Sztálin megkérdőjelezhető módszereit felülbírálták, egy részét elvetették, a deportált személyeket mégsem kártalanították vagy rehabilitálták.

A '60-as évektől egyre inkább jellemző paradox módon – hiszen a hrucsovi ruszifikálás és a brezsnyevi korszak a homogenizálás fénykora volt – a kisebbségi oktatás fellendülése, mely segített többek között a magyarság fennmaradásában is, a tankönyveket mégsem az anyaországtól szereztek be, hanem helyben készítették.¹² 1963-ban az Ungvári Állami Egyetem berkein belül még magyar tanszéket is alapítottak. Ez idő tájt a meglehetősen korlátozott „iskoláink tanári karának utánpótlásáról a Munkácsi Tanítóképző és az Ungvári Állami Egyetem gondoskodik”.¹³ A rendszer elnézőbb lett valamelyest a magyarsággal szemben, természetesen továbbra is a legminimálisabb szinten.

A változás eredményeképpen „1967 novemberében zömmel magyar szakos diákok kezdeményezésére megalakult a Forrás Irodalmi Stúdió”¹⁴, amelynek nem igazán tulajdonítottak nagyobb jelentőséget, annak ellenére, hogy a magyar érdekképviselő első csírait kell látnunk benne. A Forrás Irodalmi Stúdió tagjai voltak azok, akik először 1971 őszén, majd 1972 tavaszán előbb a területi pártbizottsághoz, majd egyenesen Moszkvába, a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságához és a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnökségéhez eljuttatták a több száz aláírással hitelesített beadványaikat, amelyek a kárpátaljai magyarság legsúlyosabb sérelmeit és panaszait tartalmazták¹⁵ a deportálásokra és az azt követő időszakokra vonatkozóan. Természetesen a Stúdiót feloszlatták, különböző mondvacsinált ürügyekkel, tagjait pedig retorzió érte.

Az el nem ismerésnek meghatározták az ideológiai hátterét is. Az 1971-es évi XXIV. kongresszus határozata alapján „a szocializmus építése során az embereknek minden más helyi nemzeti csoportnál magasabb rendű értékeket hordozó új közössége született, a szovjet nép,”¹⁶ így a magyar kisebbség megbontotta volna a szovjet dolgozók egységét.¹⁷ A „kárpátontúli” magyarság beolvadását a tovarisizált, aulikus értelmiség munkájával próbálták elérni. Többféle módon folyt az elnemzetietlenítés, egyrészt az értelmiség likvidálása és átszervezése, és a szovjet–magyar¹⁸ koncepció felállítása folytán. A '70-es években, a fentebb említett cél szellemében még a magyar is bírálta sajátját, mint történt ez a *Kárpáti Igaz Szó* 1973-as cikksorozatában, amelyben S. Benedek Andrást és Kovács Vilmost kritizálták¹⁹ tudományosan és történelmileg megalapozva – marxista–leninista alapon –, mint kisebbség nem férnek bele a proletár öntudatba, sem a homo sovieticus fogalmába.

1985-től következett be csak érdemleges változás, ugyanis megválasztották a Szovjetunió történetének legfiatalabb vezetőjét, Mihail Gorbacsovot, aki felismerte

¹² Soós Kálmán–Medvecz Andrea: „Akkoriban ez még igen nagy bűn volt.” Adalékok Magyarország és a kárpátaljai magyar kisebbség kapcsolatának alakulásához (1945–1989). Hatodik Sip, XI. évf., 1999/1–4.52.

¹³ Dupka Gy.–Horváth S.–Móricz K.: Sorsközösség... i.m. 16.

¹⁴ Soós K.: Tudományos könyvkiadás... i.m. 17.

¹⁵ Dupka Gy.: Egyetlen bűnük... i.m. 247.

¹⁶ Romsics Ignác: Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép és Délkelet-Európában a 19. és 20. században. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. 291.

¹⁷ Soós K.–Medvecz A.: i.m. 52.

¹⁸ Az elnevezés a köztudatban Balla László, a „Szovjet magyarok” c. cikke nyomán terjedt el, melyet 1975. november 23-án közölt a Kárpáti Igaz Szó. Lásd még: Eperjesi P. J.: Tettben a jellem... i.m. 296.

¹⁹ Uo. 51–52.

a Szovjetunió gyengeségeit és igyekezett átalakítani a szovjet államot és társadalmat, viszont kísérletei kudarcot vallottak. A szovjet összeomlás államszintű gazdasági csődöt jelentett, tönkretette a teljes Szovjet Birodalmat és a létet jelentő munkahelyeket, állami gazdaságokat, üzemeket, „összeomlott az 1957-ben kezdetét vevő magyarországi napilapok, folyóiratok, könyvek behozatala”²⁰ is. A gorbacsovi fordulat legpozitívabb eseménye a magyarság számára ezért inkább a „szabadabb társadalmi légkör”²¹ kialakulása volt, amely csak a Szovjetunió összeomlását környékező egy-néhány évben volt tapasztalható.

A kárpátaljai tudományos könyvkiadás is egyre „jobban árnyalja a korábban kötelezően megfestett rózsaszín képet, kritikussabb, a gondokra is próbál koncentrálni, miközben járasonként, falvanként vizsgálja, hová is jutott a szocializmus évtizedei alatt”.²² A helyi magyarság a '80-as évek vége felé már megengedhetett magának olyan kiadványokat is, melyekben felveti a sztálini kultusz hibáit. A deportálásokról lesznek a könyvek legkedveltebb témái, hiszen ez minden magyart érintett.

A Birodalom vége felé közeledve már engedélyezték a nemzeti történelem oktatását, 1988-ban magyar anyanyelvű óvodai, illetve bölcsődei oktatást. Ungváron 1989-ben megalakult a vitatott jelentőségű Szovjet Hungarológiai Intézet.²³ 1989. február 26-án megalakult az első immár hivatalos és államilag is elfogadott kisebbségi képviselői szervezet, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, azaz a KMKSZ, amely megalapításánál alapszerződésében rögzítette és hirdette, hogy a kárpátaljai magyarság szerves és elválaszthatatlan része az anyaországnak, ezzel bizonyosságot téve annak, hogy „ha a kárpátaljai magyarok elszigetelése mögött a ruszifikálás szándéka is meghúzódott, a demográfiai adatok nem igazolják ennek sikerességét”.²⁴

Összegzősképpen elmondható, hogy a szovjet éra kárpátaljai magyarsága a kulturális lét minimális eszközeit igénybe véve, az őket ért retorzió ellenére is életben maradt és nem asszimilálódott a szovjet szupernációba. Sztálin haláláig nem volt tapasztalható érdemleges változás, ám az 1956-os események felgyorsították és kedvezőbbé tették a helyzetet. Igazi áttörést a szovjetrendszer kisebbségi állásfoglalásában csak a gorbacsovi éra hozott, mely végső soron a kárpátaljai magyarság szabadulását is jelentette a cenzúra fojtogatása, illetve fogsága alól.

A magyar–magyar kapcsolatok mérlege (1944–91)

„A Szovjetunió nyugati köztársaságaiban élő kisebbségeknek elsősorban az ukrainai és fehér oroszországi lengyeleknek, valamint ukrainai (kárpátaljai) magyaroknak sajátos kettős diszkriminációban volt részük. Ők egyszerre szenvedtek az oroszosítástól és a köztársaságok nacionalista szemléletű aktivistáitól”.²⁵ Az Ukrán SZSZK-ban is léteztek helyi aktivisták, például Zakarpatszka Ukrajina

²⁰ Soós K.: Tudományos könyvkiadás... i.m. 18.

²¹ Uo. 15.

²² Uo. 16.

²³ Dupka Gy.–Horváth S.–Móricz K.: Sorsközösség... i.m. 20.

²⁴ Ludányi András: Programozott amnézia és kellemtelen ébredés. Magyar kisebbségek a nemzetközi politikában (1945–1989). In: Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században. Tanulmányok. Szerkesztette: Romsics Ignác. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1995. 250.

²⁵ Romsics I.: i.m. 293.

elszámú aktivistája és publicistája – a csekély jelentőségű helyi lapok cikkeinek jelentős hányada az ő nevéhez fűződik – Iván Turjanica, a Kárpátontúli Néptanács elnöke volt az, aki jellemzően „élesen támadta a magyar feudalizmust, amely évszázadokon át elnyomta Kárpát-Ukrajna népét”.²⁶

Közvetlenül Kárpátalja USZSZK-hoz való *csatlakozása* után különböző eszközökkel jelentős mértékben megrövidítették a kárpátaljai magyarság életterét és az anyaországgal való kapcsolatfenntartás lehetőségét. A Szovjetunió részéről a kollektív társadalmi büntudatkeltés magvainak elszórása kezdetben a magyarokkal szemben erős nacionalista érzéseket váltott ki. A homogenizálás, amely mindekelőtt ruszifikálást, valamint ukránosítást jelentett, megbénította a magát magyar anyanyelvűnek tekintő lakosság gazdasági és szellemi lehetőségeit. A pengének viszont kettős éle volt: egyfelől a szovjet intézkedések, másfelől Magyarország tehetetlensége akadályozta a kárpátaljai magyarság immár kisebbségi létét.

Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolása után igazából nem is lehet beszélni a két fél baráti, testvéri és segítő kötelékéről. A magyar állam mindennemű segítségét, ha lehetett volna is rá alkalom, a szovjet–magyarok semmi esetre sem fogadhatták volna el, hiszen ez a szovjet jóléti állam mítoszát rombolta volna le. A szovjet állam a szocialista blokk valamennyi alkotóeleme felett járt mind politikai, mind kisebbségi ügyek rendezésében, elszámú, egyetlen és kötelező mintaként szolgált számukra. A hovatartozás és az előzékenység jeleként az anyaországi Nagy Testvér politika igyekezett elfelejtkezni Kárpátaljáról és az itt élő magyarságról. A „Kárpátontúl” is már kifejezetten szovjet gyártmány és Moszkva orientált, hiszen a régió így a Kárpátokon túl van. Ez a közelítésmód egyértelművé tette a szovjet hegemoniát. A Kárpát-Ukrajna, Kárpátalja, Kárpátontúl már komoly tartalommal bírtak a helyi, az anyaországi értelmiség és a szovjetrendszer részéről a felsoroltaknak megfelelően. A terület megnevezései magukban hordoznak bizonyos sztereotípiákat a *beavatottak* számára. A szovjet éra alatti magyar–magyar kapcsolatok szempontjából nagy jelentőséggel bírnak. Sándor László szerint Kárpát-Ukrajna a jó név, melyet azért hoztak létre „a hivatalos magyarországi orgánumok, hogy se a képtelen Kárpátontúl területet, se Kárpátalját ne kelljen használniuk, mely utóbbiban esetleg irredentizmust szimatolhatott volna a szovjet fél vagy a hazai túlbuzgóság... Kárpátalján senki sem használja a Kárpát-Ukrajna kifejezést, ez csak a magyarországi sajtóban, lexikonokban stb. él..., nálunk kötelezően Kárpátontúli terület, a magyar lakosság ellenben – közbeszédben legalábbis – következetesen Kárpátalját mond”.²⁷ Kárpátalja megnevezésével kapcsolatban csak a rendszer-váltás felé közelegve, 1988-ban jelentek meg a félreértést tisztázni kívánó cikkek, először a *Magyar Nemzetben*.²⁸

A háború után az anyaország figyelmét lekötötte a csehszlovák és román területen lévő magyarok sorsa. Az említett államok magyarjai mindenkor prioritást élveztek többi társaikkal szemben. „A magyarság helyzete ugyanis csak a Szovjetunióhoz csatolt Kárpát-Ukrajna, valamint Jugoszlávia területén tekinthető kielégítőnek, az

²⁶ Iván Turjanicának a Pravdában megjelent nyilatkozatáról ír a budapesti Népszava, amelyet a Munkás Újság 1945. július 15-ei számában közöl. M. Takács Lajos: Aprópéznz a történelem színpadán. A kárpátaljai magyar nyelvű sajtó 1944–1948. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994. 10–11.

²⁷ Az egykori Szabad Európa Rádiós Skultéty Csaba meg is jegyezte kritikusan, hogy, mikor a nyíregyházi elvtársak Kárpátontúlra látogattak, valójában csak egy alföldi Tisza-hidon utaztak át, és így az elnevezés nem korrekt. Botlik J. – Dupka Gy.: Ez hát a hon... i.m. 67. – 68.

²⁸ Soós K.–Medvez A.: i.m. 53.

említett államok alkotmányának megfelelő rendelkezései folytán.”²⁹ Magyar kormány szerint a kisebbségek helyzete a Szovjetunióban rendezett, és ahogy Sztálin fogalmazott: „Saját ideológiánkkal kerülnénk szembe, dezorganizálnánk saját pártunk sorait, ha nem becsülnénk a kislebceket, ha nem tartanánk tiszteletben jogaikat és függetlenségüket, ha bele avatkoznánk a kis államok belső ügyeibe.”³⁰ A magyar kormány jó kapcsolata a szovjetekkel azzal is magyarázható, hogy amint azt Sztálin is többször jelezte, kilátásba helyezték a szintén vesztesnek tekintett Romániával kapcsolatos határkiigazítást, és eleget kellett tenni a romló magyar-szovjet kapcsolatoknak is, hiszen „most mi barátságról beszélünk a Szovjetunió és Magyarország között. És ez a szó: barátság, nem frázis, nem propaganda!”³¹ Ezzel szemben a magyar kormány jelezte a hadifogolyként kezelt kárpátaljai civilek hazarendését is a szovjet kormány felé, sikertelenül.

Szentgyörgyi Albert, még az 1945-ös szovjetunióbeli látogatása során szemrevételezte, hogyan bánt Sztálin a reá bízott kisebbségekkel és megállapította, hogy „Arméniában és Georgiában fantasztikus fejlődés tapasztalható”,³² ám magyarokról egy szó sem esik. Jellemző a kárpátaljai magyarság magyarországi megítélésére az a vitacikk is, amely Dolmányos István munkáját követte a pozsonyi irodalmi szemlében. Dolmányos a szovjetunióbeli kisebbségekről írt tanulmányában „egyáltalán nem vett tudomást még egy lábjegyzet erejéig sem a Szovjetunióban élő magyarokról, ami valóban furcsa hisz a tíz-húszezer lelket számláló szovjet népcsoportokat is megemlíti.”³³

A magyar-magyar kapcsolatok alakulását a vesztes második világháború után a pangás jellemezte. „A két nép 40 évre visszatekintő barátsága”³⁴ a háborút követően legfeljebb „plátói” lehetett. Ez a jelenség egyrészt a sztálini politikának, és a szorgos magyarországbeli kommunistaszimpatizáns erőknél tudható be. Az anyaországbeli kommunista hatalom legsztáliniabb jelleme Rákosi Mátyás volt, aki igyekezett mindent megtenni a Nagy Szocialista Testvér akarátának és rokonszenvének megfelelően. Ő volt az, aki elsőként jelentette ki, hogy „Magyarország Hitler utolsó csatlósa volt”³⁵, így a társadalmi büntudatkeltés leple alatt legitimálta, hogy Magyarország veszített és a korábbi szerződéses hódításairól és hatalmi ambícióiról végképp le kellett mondania a győztes hatalmak javára, jelen esetben Kárpátaljáról. A Szovjetunió mint a népek nagy olvasztótégelye nem ismerte el területén a magyart mint kisebbséget, mint népet vagy nemzetet, hanem egységes szovjet genusnak tudta be. Ennek megfelelően Magyarországnak sem lehetett tudomást vennie az ország határán kívül rekedt fiairól.

A Szovjetunió és Magyarország határforgalmát is tartózkodás és fokozott figyelem jellemezte. A határátkelőket, valamint a személyforgalmat „különféle adminisztratív intézkedések nehezítették, valamint az így ide irányuló magyar turistaforgalom is minimális értékű volt”.³⁶ A turistaforgalom alatt pedig nem mást kell

²⁹ Nagy Ferenc... i.m. 1134.

³⁰ Uo. 516.

³¹ Uo.

³² Értsd: Örményországban és Grúziában. M. Takács L.: Aprópénz... i.m. 11–12.

³³ Botlik J.–Dupka Gy.: Ez hát a hon... i.m. 6.

³⁴ In: Soós K.–Medvecz A.: i.m. 54. A '80-as évekre jellemző, hogy a határ mindkét oldalán idegenül, szovjet- és magyarként kezelték egymást.

³⁵ Dr. Pungur József: Szembesülés. Interneten: <http://www.hufo.info/cgi-bin/main.cgi?szerv=tanulmany&action=view&message=73&location=messages>

³⁶ Soós K.–Medvecz A.: i.m. 52.

értenünk, mint a nagyrészt rokonaikat látogatni akarók sorát. Kárpátalja helyzetét a Szovjetunióhoz való csatolástól és az elvárásoktól függetlenül még egyéb okok is nehezítették. Ugyanis az elszakított magyarok által lakott területek közül Kárpátalja volt a legkisebb területű és magyar népességű, ha a nagyrészt elnémetesedett Burgenlandot nem vesszük figyelembe. Viszont nem elhanyagolható tény az anyaország háborús sérülései és az újraépítés terhei sem, melyet csak tetézett a Szovjetunióval való jóvátétel megtérítése.

A környező országokban rekedt magyar és német lakosságot is sorra érték a különböző nemű atrocitások a helyi hatósági szervek részéről.³⁷ Kárpátalja így ismételen elkerülte a középpontba kerülés lehetőségét. A Csehszlovák Köztársaság a helyi magyar és német lakosság eltüntetését lakosságcserével és az erőltetett asszimilációs politikájával, a reszlovakizációval próbálta meg elérni. Romániában nemcsak a hatóságok, hanem a helyi lakosság részéről is érték támadások a magyarokat. Jugoszláviában is hasonló volt a helyzet és sorra következtek be a csetnik partizánok vérengzései a magyarok és a svábok ellen.³⁸

A további magyar–magyar kapcsolatok terén egészen 1956-ig nem történt érdemleges előrehaladás. A magyarországi forradalom és a hruscsovi SZKP XX. Pártkongresszusán megfogalmazódott desztalinizálás voltak az első lépések, amely a *szovjet–magyar* kapcsolatok kezdetét jelentették. 1956 a magyar forradalom éve. „A forradalom hatása a kárpátaljai magyarságot közvetlenül érintette. A szovjet csapatok nagyszámban vonultak át a magyarlakta területeken és a kárpátaljai magyaroknak lehetőségük volt fogni a budapesti vagy miskolci rádióadásokat, így napról napra követték a magyarországi eseményeket. Ezek a lehetőségek valószínűleg sok kárpátaljai magyart a határ átlépésére és honfitársaik megsegítésére biztattak³⁹... a hírszerzői jelentések néhány kárpátaljai gerillaakciókról számolnak be a forradalom idejéről.”⁴⁰ A kárpátaljai magyarság szerepe korántsem volt akkora, mint ahogy attól a szovjet vezetés tartott, hiszen a legmerészebb *akciók* is a már 1955 óta szerveződő kisebb egynéhány, szinte csak családtagokat és barátokat tömörítő csoportok röplapterjesztésben, szimpatizálásban, összejövetelében merült ki.⁴¹ Kárpátalja stratégiai helyzeténél fogva volt fontos, és nem a helyi magyarság szerepe miatt. A „szabadságharcot leverő szovjet hadsereg ungvári főhadiszállása a legmegbízhatóbb kárpátaljai magyar kommunistákat, és közülük „40-50 felelős pártfunkcionáriust” Magyarországra vezényelt, hogy „többnyire fordítóként, tolmácsként” vegyenek részt a magyarországi rendcsinálásban, a gazdasági, kulturális és politikai élet megszervezésében”.⁴² A titkosított művelet azonban parancsszóra történt és nem önként.

A magyarországi eseményekről informálódott kárpátaljai magyarság nem nézte jó szemmel az eseményeket, és ahogy tudott, segített anyaországi testvéreinek. Ezt támasztja alá a forradalom azon mozzanata, amikor is a magyarországi deportáltak marhavagonjainak áthaladása mentén magyar nyelvű „cédulákat találtak a kárpátaljai lakosok Csap–Ungvár vasútvonalon, amelyek

³⁷ Dr. Pungur J.: i.m.

³⁸ Dupka Gy.: i.m. 284-285.

³⁹ Vö: Váradi Natália: Az 1956-os forradalom és szabadságharc viszhangja Kárpátalján. In: Együtt. Az 1956-os forradalom és a határon túli magyarok. Szerkesztette: Szesztay Ádám. Lucidus Kiadó, Budapest, 2006. 62.

⁴⁰ Ludányi A.: Programozott amnézia ... i.m. 250.

⁴¹ Lásd még: Váradi N.: Az 1956-os forradalom... i.m. 56.

⁴² Botlik J.: Egestas... i.m. 289.

közül a legfontosabbak azok, amelyek segítségért kiáltanak gyermekeik megmentéséért”.⁴³ A Szovjetunió természetesen tagadta, hogy magyarországi gyermekeket helyeznek el az onokóci gyermekotthonban. A cédulák miatt a „kárpatjai szülők jelentkeztek a gyermek örökbefogadásáért, hogy azokat a forradalom után vissza tudják juttatni... de ennek a lépésnek köszönhetően visszaszállították a gyerekeket Magyarországra”.⁴⁴

A szovjet hatalom segítségével hatalomra jutó Kádár János szovjetunióbeli útjáról is csak kevesen tudtak, a helybeliek közül pedig magyarok alig, de árulkodó nyomok mindenképpen akadtak. Az erre vonatkozó információt Balla László szolgáltatta, akit november első napjaiban „az ungvári rádióhoz rendelték, éppúgy, mint a beregszászi laptól Lusztig Károlyt. A stúdióba természetesen katonatisztek jártak be. Az ő elejtett szavaikból tudták, hogy Kádár János Kárpátján tartózkodik, Ókemencén, a területi pártbizottság nyaralójában. „Én tehát nem láttam, nem találkoztam vele..., viszont kaptam egy anyagot kontrollszerkesztésre, hogy nézzem meg nyelvi szempontból. Magyar szöveg volt, de megoldásaiból, a nyelvi fordulataiból lehetett tudni, hogy fordítás. Kádár szolnoki beszéde volt.”⁴⁵ Ezt támasztja alá Kádár egy későbbi, 1959. december 7-én tett kijelentése: „Három évvel ezelőtt, amikor a magyar nép nehéz helyzetben volt, én már jártam ezen a vidéken. Azért jöttünk ide, hogy testvéri segítséget kérjünk a szovjet néptől”.⁴⁶ Kádár híres szolnoki beszédét az ungvári rádióban adták le, amelyet Sándor László, az ungvári rádió magyar adásának munkatársa olvasott be, ám ha ez kiderül, akkor nem lehetett volna legitim az új kormány. A forradalom direkte még nem jelentett változást a magyar–magyar kapcsolatok terén, nem is lehet teljes mértékben annak tekinteni, de mindenképpen fejlődést hozott.

A változás bizonyítéka, hogy „1957-ben engedélyezték az anyaországbeli könyvek és lapok bevitelét, a Magyar Televízió megindított adása is kedvezően hatott a kárpátjai szellemi életre. Szintén 1957-től jelent meg az ungvári Kárpáti Kiadó gondozásában a Kárpáti Kalendárium, amely évtizedekig a hiányzó folyóiratot pótolta”.⁴⁷ A több mint egy évtizedes izoláció megbomlani látszott és kedvezett a helyi magyarság szellemi életének. „Ezzel egyrészt megingott az a hiedelem, hogy a magyar kisebbségnek „kultúrónellátónak” kell lennie, illetve irodalmárainak főként az ukrán és orosz kultúra tolmácsolására kell szorítkozniuk; másrészt több mint egy évtizedig elzárt és magába zárkózó kisebbség, a nemzet új szellemi értékeinek a birtokába juthatott.”⁴⁸

A Kádár nevével fémjelzett korszak 1960-as évek elejéig tartó, kezdeti, átmeneti ciklusában, a határon túli magyarság szerepe és az irántuk való érdeklődés ismét leáldozóban volt és egy új, a számukra rendkívül veszélyes tendencia volt kialakulóban. Kádár János kezdeti politizálása nacionalista és burzsoá ellenes jelszavaktól volt hangos. 1959-ben fogadták el „a burzsoá nacionalizmusról és a

⁴³ Váradi Natália: Deportálások a Szovjetunióba az 1956-os forradalom és szabadságharc idején. In: Inventárium. Szerkesztette: dr. Léczay Magdolna, Kiss Lajos András. Nyíregyházi Főiskola Gazdaság és Társadalomtudományi Főiskolai Kar, Nyíregyháza, 2007. 240–241.

⁴⁴ Uo. 241.

⁴⁵ Botlik J.–Dupka Gy.: Ez hát a hon... i.m. 65.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Botlik J.: Egestas... i.m. 289.

⁴⁸ Botlik J.–Dupka Gy.: Ez hát a hon... i.m. 65.

szocialista hazafiságról szóló állásfoglalás”-t⁴⁹, melyben a két fogalom közötti különbsége, az előbbi elvetését és az utóbbi fontosságát emelik ki. Ez a nézet vezetett ahhoz, hogy „a nemzeti büszkeség és önérték számos megnyilvánulását „nacionalista maradványnak” bélyegezték, a magyar történelmet az osztályharcok történetére szűkítették, és a „hungarocentrizmustól”, valamint a „provincializmustól” mentes új nemzetfogalom szerepét abban jelölték meg, hogy... „magát a nemzeti formát a szocialista népek barátságának és testvéri közeledésének, végső soron egybeolvadásának eszközévé tegyék”.⁵⁰

A szovjet blokk valamennyi tagját erre biztatták: „a népek Duna-medencei sorsközösségben élnek, együtt boldogulnak, vagy együtt pusztulnak. Más út a Duna-medence népei számára nincs”.⁵¹ Az anyaország határon túli magyarságával esetlegesen ápolható kapcsolatok így módon teljesen megszűnhettek volna, hiszen a tendencia alapján nem volt helye a nemzetiségnek, hiszen pont Magyarország volt a támogatója az új *egység*-áramlatnak. A határon túli magyarok fennmaradásának esélyei nehézségek bizonyultak a hivatalos és tudományos tudomásul nem vétel miatt, de valószínűleg „a magyar kisebbségek aligha fognak kollektív öngyilkosságot elkövetni csak azért, mert a szomszédos, azonos nyelvű és kultúrájú ország tudományos irodalma nem vállalja velük a leglazább szolidaritást sem”.⁵² Ennek ellenére Magyarország a saját országán belüli kisebbségeket illető kérdések rendezésében mindvégig élen járt szocialista testvérei között.

Kádár szerepe az elidegenedésben vitathatatlan. „Hruscsov kezdeti jó benyomásai Kádárról hamarosan szívélyes baráti viszonyra alakult át. Az idősebb államférfi és a tehetséges „homo novus” kapcsolata volt ez. Hruscsov atyai szerepet vett fel a fiatalabb partnerével, és Kádár, aki apa nélkül nőtt fel, kész volt ezt elfogadni.”⁵³ Leváltása is rendkívül mélyen érintette őt és Brezsnyevvel való találkozása előtt még egy láda szabolcsi almát is küldött titokban a házi fogságát töltő Hruscsovnak, de „bármilyenek is voltak Kádár személyes érzelmei, a Szovjetunióhoz maradt lojális, nem pedig „atyai barátjához és idősebb testvéréhez”.⁵⁴

Az *igazi* Kádár-korszak az 1960-as évektől veszi – fokozatosan – kezdetét. Az anyaország határon túli politikáját egyfajta bizonytalanság jellemezte. A kisebbségi viszonyok országon belüli rendezésében Kádár mintaadó akart lenni, de a határon túli „magyar kisebbségek helyzetével szembeni közömbösséget, illetve „szelektív”, csak a romániai magyarokkal szemben megnyilvánuló figyelmet”⁵⁵ továbbra is gyakorolta. A magyar–magyar kapcsolat szinte egyetlen formáját a közös baráti kertészkedés jelentette. Az Asztélyi Állami Gazdaságban, 1961 márciusában létrehozták a Lenin Barátság-kertet. A facsemetéket, permetezőszereket és szakembereket a Nyírmadai Állami Gazdaság szolgáltatta, Nagy Sándor a Szabolcs-Szatmár megye kertészeti főfelügyelője és Cséke László, a nyírmadai főkertész

⁴⁹ Magyarország története a XX. században. Szerkesztette: Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 513.

⁵⁰ Faragó Vilmos 1967-es „Kicsi Ország” c. cikkében „a nemzeti büszkeség minden megnyilvánulását károsnak nevezte, mivel az „magában hordozza az elkülönülés, a »magyar specifikumok« abszolutizálása, s más nemzetek iránti ellenszenv veszélyét.” Uo.

⁵¹ 1964 decemberében Kádárnak a KISZ kongresszuson történt kijelentése. Uo. 514.

⁵² Botlik J.–Dupka Gy.: Ez hát a hon... i.m. 6.

⁵³ Felkay András: Magyarország és a Szovjetunió kapcsolata a Kádár-rendszer évei alatt. 1956–1988. In: Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században. Tanulmányok. Szerkesztette: Romsics Ignác. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1995. 217.

⁵⁴ Uo. 221.

⁵⁵ Magyarország története... i.m. 516.

felügyelete alatt. „Derceni Bertalan brigádvezető és munkásai jó tanítványoknak bizonyultak... A beregsurányi TSZ a határ túlsó oldalán szintén hozzálátott az almafák telepítéséhez, így tehát a határ két oldalán egy valóban csodálatos szép gyümölcsös alakult ki. A Barátság-kert rövidesen a határ két oldalán élő és dolgozó emberek találkozóinak színhelyévé vált.”⁵⁶

„1968 óta mind a magyar történetírás, mind a magyar politikai gondolkodás jelentős változáson ment keresztül a nemzetiségi kérdés elméletét, történetét, de gyakorlatát tekintve is.”⁵⁷ A korábbi nemzetek elhalását szorgalmazó szemléletet egyre inkább kezdte átértelmezni a magyarországi értelmiség. „Az antinacionalista „proletár internacionalizmust” az 1960-as évek végétől a nemzetnek, mint létező kulturális és politikai realitásnak a tudomásulvétele és a világ magyarságát összekapcsoló kulturális és politikai realitásnak a tudomásulvétele és a világ magyarságát összekapcsoló kulturális kötelekeknek az erősítése váltotta fel.”⁵⁸ Az egyszerű embernek ezek semmitmondó üres és nehéz szavak, frázisok csupán, aki egy kicsit is szakavatott, az tudja e szavak jelentését, vagy a mögöttük megbúvó allegóriát. Nyilvánvaló, hogy Magyarország szakítani kívánt a nemzetek elhalását elősegítő politikával, de úgy, hogy közben szovjetbarát politikát folytasson. Ennek egyik első jeleként megalakítanak 1968-ban egy bizottságot a Hazafias Népfronton belül, melynek célja feltárni a szomszédos országok magyarságának helyzetét. A magyarságkutatás kezdetét jelentette, első lépésként az anyaggyűjtést helyezték előtérbe. Az Írószövetség is elkezdett foglalkozni a határon túli irodalommal.

A „70-es évek elejéig tabunak vagy legalábbis kerülendő témának számított”⁵⁹ az elszakított területek, kénytelen-kelletlen sajátosan fejlődő magyarságának mindennapi élete. A hivatalos és nem hivatalos szovjet–magyar diplomáciai forrásokban nem találhatóak olyan értekezések, amelyek a kárpátjai magyarság kérdését érintették volna. Czine Mihály irodalomtörténész és kritikus szerint „a magyar politika sokáig csak a Magyarországon belül élő magyarságban gondolkodott... Elfogadta a politika és munkásmozgalmak ama tételét, hogy minden kissebesség ügye kizárólag az őt illető állam belügye, a szomszédos országokban lévő magyarságot olykor már-már leírta...”⁶⁰ Szembetűnő az, hogy a szovjet-magyarokról még elméletben is alig foglalkoztak, „mivel nem ígért sem exkluzív élményeket, sem tudósi babérokat, sem anyagi gyarapodást, sőt politikailag sem volt veszélytelen”.⁶¹

A ’70-es évek másik nagy előrelépése az egyes „arra érdemes”⁶² kárpátjai irodalmárok munkáinak publikálása, valamint anyagi mellet közszükségleti cikkekkel, gyógyszerekkel, könyvekkel stb. való támogatása. Ennek ellenére az említett korszak második felére a magyarságkutató Magyarok Világszövetsége a környező országok és az emigráció valamennyi magyarjának életmódjával, mindennapjaival, irodalmával foglalkozott a szovjet Kárpánton túl-Ukrajnát leszámítva.

1970-től már, többek között Illyés Gyula és Lőrinc Lajos kezdeményezésére, anyanyelvi konferenciákra is sor került, amelyre még a szovjet-magyarok nem mentek el, de az 1977-es harmadik konferenciára már igen, kivéve a romániai magyarokat,

⁵⁶ Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. PoliPrint, Ungvár, 2004. 241.

⁵⁷ Botlik J.–Dupka Gy.: Ez hát a hon... i.m. 6.

⁵⁸ Magyarország története... i.m. 516.

⁵⁹ Soós K.–Medvecz A.: i.m. 52.

⁶⁰ In: Uo.

⁶¹ M Takács L.: Aprópénz... i.m. 5.

⁶² In: Soós K.–Medvecz A.: i.m. 55.

nekik továbbra is tiltott volt.⁶³ Sőt, a *Népszabadság* 1997-es száma szerint voltak a kárpátaljai magyarságot is érintő magyarországi segélyek is, ugyanis az 1970–80-as években a Szovjetunió töle rendhagyó módon engedélyezett egy „szolid” könyvekből, gyógyszerekből és ruhából álló szállítmányt.⁶⁴ Azonban erre máshol nincs utalás.

A magyar–magyar kapcsolat terén nagyobb változást hangsúlyozottan a szovjetkorszakban csak a gorbacsovi éra hozott. A határ sokkal átjárhatóbbá vált, a kapcsolattartást sem szankcionálták, illetve ellenőrizték annyira, mint annak előtte. Ezzel szemben a szovjet gazdaság gyors hanyatlása negatívan hatott a kapcsolatra és a határon túliak anyaországi megítélésére is, a feketemunka elharpódzása miatt. A szovjet összeomlás azonban felvetette a környező országok belső gondjai okozta zavargások negatív hatásainak lehetőségét a magyarokra, így a viszonylag nyugodt helyzetű Kárpátalja ismét háttérbe szorult.

A határ két oldalán tevékenykedő szervezetek is felvették egymással a kapcsolatot. A Magyarok Világszövetsége és a KMKSZ 1989. augusztus 8-án Budapesten aláírta közös együttműködési szerződését,⁶⁵ könnyebbé téve a kapcsolatfenntartást, ezáltal még közelebb került egymáshoz a két magyar fél. Tehát az anyaországban is megindult egy folyamat, mely átcsapott a határon túliak iránti érdeklődésbe, szabad utat adva a tudományos kisebbségkutatásnak. Legkésőbb a kárpátaljai magyarságot ismerte meg a magyarországi közvélemény.⁶⁶ 1989-ben azonban „Magyarország felfedezte Kárpátalját... A felfedezés, az újrafelfedezés öröme volt a meghatározó attitűd... Kárpátalján is élnek magyarok, vannak iskoláik, ahol magyarul tanulhatnak, megjelennek magyar nyelvű könyvek, amelyek kissé sematikusra sikerednek, de hát magyarul íródnak, olvassák a magyarországi sajtót, nézhetik a magyar televíziót.”⁶⁷ A különböző kárpátaljai hivatalos látogatásokon, szoboravatáson és egyéb találkozáson immár rendszerint egy-egy anyaországi vagy több, közéleti személyiség – főleg politikus – is részt vett. Ugyanakkor továbbra is jellemző Magyarországon az, hogy „a Kárpátalján kialakult helyzet váratlanul érte a tömegkommunikációt és az érdeklődő és nosztalgától sem mentes magyar olvasót, akinek a határokon túl élő magyarokról az elmúlt évtizedek torz tájékoztatás-politikája sokszor próbára tette az idegeit – Kárpátaljával kapcsolatban talán az átlagnál is intenzívebben”.⁶⁸ Ezt követően megkezdődhettek az anyaország felől érkező rendszerezett, hivatalos és stabilizált állami, alapítványi, valamint magánszemélyektől származó támogatások folyósítása.

A Szovjetunió felbomlását követően a tagállamok nacionalizmusának újbóli fellángolása mellett, a mindennapi betevő megszerzése is súlyos gondot okozott. „Ebben a helyzetben a magyar nemzeti közösség számára a túlélést elsősorban a határ menti (csere)kereskedelem jelenti. Sok ezren vállalnak feketén mezőgazdasági idénymunkát a szomszédos magyarországi megyékben, elsősorban Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. A magyar férfilakosság jelentős része az év nagyobb felében különböző magyarországi, egy részük budapesti építkezéseken dolgozik. Számos magyarlakta falu népe Magyarországon végzett építőmunkára... alapozza megélhetését.”⁶⁹

⁶³ Magyarország története... i.m. 516.

⁶⁴ Szn.: Tóth Lóránd Kárpátalján. Kárpátaljai Szemle, 1997. február, V. évf., 1. sz. 2.

⁶⁵ Botlik J.–Dupka Gy.: Ez hát a hon... i.m. 228.

⁶⁶ Ludányi A.: Programozott amnézia ... i.m. 246.

⁶⁷ Botlik J.–Dupka Gy.: Ez hát a hon... i.m. 5-6.

⁶⁸ Uo. 5.

⁶⁹ Botlik J.: Egestas... i.m. 295.

A Szovjetunió felbomlásával kezdetét veszik az autonómia törekvések,⁷⁰ és immár valós kétoldalú tárgyalások indulhatnak meg a két fél, a magyar és a szovjet-magyar, a rendszerváltás és a szovjet blokk felbomlása óta már határon túli magyar között. A magyar állam mindenkor biztosítani kívánta a határain túl élő magyarok jogainak elismerését és ezt még az USZSZK-val is többször próbálta egyeztetni. Hiszen „a kis népek megismertetésük és elismertetésük vágyát hordozzák szívükben. Ez nem nacionalizmus, csupán ragaszkodás saját nemzetük fiaihoz, önnön véreikhez. E vágyuk elérésében sok minden segítheti őket: művészet, tudomány, sport, a gazdasági életben való elméleti felkészültség és gyakorlati jártasság, társadalmi beilleszkedés és egyebek. Ezeket a törekvéseket ritkán támogatják az államhatalmi szervek, mert előttük a kérdés: melyik nemzetiségi kisebbséget részesítsék előnyben?”⁷¹ Ukrajna esetében az oroszok túlzott fölénybe jutását szerették volna és szeretnék a mai napig is korlátozni és pont ez az oka a magyarság nehéz helyzetének. Magyarország esetében a romániai, szlovákiai és egykori jugoszláv magyarokkal szemben ott van a maroknyi ukrainjai magyar.

A rendelkezésre álló források alapján kimutatható, 1944–91 között a kárpátaljai és az anyaországi magyarság kapcsolata a szovjet érdekeknek megfelelően, egészen a rendszerváltás környékéig jelentős mértékű. 1944-től kezdetét vette Kárpátalja szovjetizálása és ezt követően a magyarországi események sem tették lehetővé a rendszeres kapcsolattartást, legyen az államközi vagy éppen rokoni, bár volt néhány kisebb kivétel. Az a tény, hogy Kárpát-Ukrajnában élnek magyarok, még a '80-as években is gyakran az újdonságnak hatott az anyaországi magyarokra, holott még egy félévszázad sem telt el az elválás óta. Az, hogy a magyar közvélemény nem foglalkozott a kárpátaljai magyarsággal, az nem más volt, mint a kommunista elnemzetietlenítés Kárpát-medencei iskolapéldája. Gyakorlatilag még ma is ez a helyzet, még mindig Szovjetunió démona lebeg a kapcsolattartás fölött.

IRODALOM

- M. M. Болджар: Нариси Історії Закарпаття. Том III. 1946-1991. Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського комітету у справах преси та інформації, Ужгород, 2003.
- Botlik József-Dupka György (1991). Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből. 1918–1991. Mandátum–Universum, Ungvár.
- Botlik József (2000). Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest.
- Csanádi György (2004). Sorsfordító évek sodrásában. PoliPrint, Ungvár.
- Dr. Árpai István (1993). A tiszaháti nemzetiségek életéből. (Pillanatképek múltunkból). Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.
- Dr. Pungur József. Szembesülés. Interneten: <http://www.hufo.info/cgi-bin/main.cgi?szerv=tanulmany&action=view&message=73&location=messages>
- Dupka György–Horváth Sándor–Móricz Kálmán (1990). Sorsközösség. A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén. Kárpáti Kiadó, Ungvár.
- Eperjesi Penckőfer János (2003). Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében. Magyar Napló, Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, Budapest.

⁷⁰ Csanádi Gy.: Sorsfordító évek... i.m. 157.

⁷¹ Dr. Árpai István (1993). A tiszaháti nemzetiségek életéből. (Pillanatképek múltunkból). Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 31.

- Felkay András: Magyarország és a Szovjetunió kapcsolata a Kádár-rendszer évei alatt. 1956–1988. In: Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században. Tanulmányok. Szerkesztette: Romsics Ignác. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1995.
- Ludányi András: Programozott amnézia és kellemetlen ébredés. Magyar kisebbségek a nemzetközi politikában (1945–1989). In: Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században. Tanulmányok. Szerkesztette: Romsics Ignác. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1995.
- M. Takács Lajos: Aprópénz a történelem színpadán. A kárpátaljai magyar nyelvű sajtó 1944–1948. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994.
- Magyarország története a XX. században. Szerkesztette: Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. február 5.–1946. november 15. Szerkesztette, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta: Szűcs László. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2003.
- Romsics Ignác (2004). Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép és Délkelet-Európában a 19. és 20. században. Napvilág Kiadó, Budapest.
- S. Benedek András (2001). Árvíz után, vizár előtt... (Tanulmányok, esszék, kritikák). Minerva Műhely, Budapest–Beregszász.
- Soós Kálmán: Tudományos könyvkiadás Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig. (1985–2005). In: Simon Attila: A határon túli magyar tudományos könyvkiadás. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely, 2005.
- Soós Kálmán–Medvecz Andrea: „Akkoriban ez még igen nagy bűn volt.” Adalékok Magyarország és a kárpátaljai magyar kisebbség kapcsolatának alakulásához (1945–1989). Hatodik Síp, XI. évf., 1999/1–4.
- Svetkó Erzsébet: Kisebbségpolitika Kárpátalján a szovjet rendszer kiépítése idején (1947–1952). A donbászi munkatáborokba elhurcoltak visszaemlékezései alapján. In: Beregszászi Anikó és Papp Richárd: Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Budapest–Beregszász, 2005.
- Szn.: Tóth Lóránd Kárpátalján. Kárpátaljai Szemle, 1997. február, V. évf., 1. sz. 2.
- Váradi Natália: Az 1956-os forradalom és szabadságharc visszhangja Kárpátalján. In: Együtt. Az 1956-os forradalom és a határon túli magyarok. Szerkesztette: Szesztay Ádám. Lucidus Kiadó, Budapest, 2006.
- Váradi Natália: Deportálások a Szovjetunióba az 1956-os forradalom és szabadságharc idején. In: Inventárium. Szerkesztette: dr. Léczy Magdolna, Kiss Lajos András. Nyíregyházi Főiskola Gazdaság és Társadalomtudományi Főiskolai Kar, Nyíregyháza, 2007.

BERECZKY GYÖRGY*

A sztálini és hrucsovi nemzetiségpolitika a korabeli kárpátaljai sajtóban, összehasonlító jellemzésük

Rezümé Melyek voltak a szovjet nemzetiségi politika legfontosabb jelszavai, hogyan közvetítette a propaganda ezeket az állampolgárok felé? A korabeli kárpátaljai sajtó vizsgálata alapján főként ezekre a kérdésekre akartunk választ találni. Az állam felügyelete alatt álló folyóiratok fontos eszközei voltak a hivatalos nézetek, a propaganda terjesztésének, általuk valósult meg az emberek folyamatos nevelése, amely a nemzetiségi politikának is kiemelt területét jelentette. A legfontosabb jelszavak a népek lenini barátsága, a dolgozók internacionalista egysége, a Szovjetunió népeinek testvéri segítségnyújtása voltak. Ezek jelentek meg rendszeresen a gazdasági beszámolók szövegeiben, a politikai életről, a kulturális vagy sporteseményekről szóló cikkekben. A Szovjetunió gazdasági felemelkedéséért folytatott küzdelem a szovjet nép nagyságának, egységének megtestesüléseként szerepelt, az élmunkások dicső hőökké, hazafiakká váltak, a politikai beszámolóiban a szovjet demokrácia tökéletességét, a nemzetiségek széleskörű jogait emelték ki, a kulturális és sportesemények pedig az internacionalista egység szimbólumai lettek. A propaganda széles körben fejtette ki hatását, s legfontosabb törekvését az jelentette, hogy elhitesse az emberekkel: mindaz, ami történik, jó és tökéletes.

Резюме Які ж були головними гаслами радянської національної політики, яким чином пропаганда доводила їх до відома громадян? Згідно вивчення Закарпатської колишньої преси ми бажали знайти відповіді на ці питання. Важливими засобами газет та журналів, які перебували під контролем держави були офіційні погляди. Розповсюдження пропаганди здійснювалось через пресу, через її відбувалось постійне виховання людей, яка являлась важливою ділянкою національної політики. Головними гаслами служили ленінська дружба, інтернаціональна єдність робітників, надання допомоги братнім народам Радянського Союзу, гасла які систематично з'являлись в текстах докладів, в статтях про політичне життя, культуру, та спортивні події. Боротьба за економічне піднесення Радянського Союзу грала роль втілення величності та єдності радянського народу. Передові працівники ставали славетними героями, патріотами, в політичних докладах підкреслювались досконалість радянської демокрації, багатогранні права національностей, а культурні та спортивні заходи стали символами інтернаціональної єдності. Пропаганда діяла широкогранно, основним її прагненням було досягнення віри в людях: все те, що відбувається є добрим та досконалим.

A szovjet nemzetiségi politikát ma már nem elsősorban azokkal a jelzőkkel illetjük, amelyeket a korabeli propaganda abban az időben köré font, s amelyeket 1991 előtt meg sem lehetett kérdőjelezni. A rendszerváltás óta már minden különösebb politikai következmény nélkül kijelenthetjük, hogy a Szovjetunió állampolgárai nem voltak egyenlők sem társadalmi helyzetük, sem pedig nemzetiségi hovatarozásuk alapján, hogy a nemzetiségi politikában hangoztatott internacionalizmus, vagy a szovjet nép kialakulásának koncepciója nem volt több, mint egy felülről végrehajtott oroszosítási politika ideológiai vezérvonala, hogy a népek nagy házájának egysége valójában e népek nemzetiségi elnyomásán alapult. Mindezek mellett azonban az is világos, hogy nem kezelhetjük egységesen a sztálini terror

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola volt hallgatója, a Péterfalvai Református Líceum tanára

időszakának eseményeit a brezsnyevi korszak nemzetiségi politikájával, vagy a hruscsovi, illetve a gorbacsovi éra intézkedéseivel. A kisebbségekkel szembeni tolerancia vagy intolerancia került előtérbe attól függően, hogy hogyan alakult a Szovjetunió belpolitikai légköre és a külpolitikai környezet. Ebben a kontextusban kell megközelítenünk az 1953 utáni változásokat is, amennyiben azokat a korábbi időszakhoz viszonyítva vizsgáljuk.

A továbbiakban ezt a kérdést Kárpátaljára vonatkozóan kívánjuk feltenni, bemutatjuk, hogyan változott meg a szovjet nemzetiségi politika vidékünkön Sztálin halála után, Hruscsov főtítkársága idején. A korabeli, Kárpátalján megjelenő folyóiratok cikkeit elemeztük, megvizsgáltuk, azokban miként jelent meg a nemzetiségi kérdés, és azoknak a változásoknak a jeleit kerestük, amelyek az egyes cikkek hangvételében, tematikájában stb. esetlegesen kimutathatók.

A történelmi események tekintetében nagyjából jól elkülöníthető határvonal rajzolódik ki a negyvenes évek és az ötvenes évek elejének politikáját illetően az azt követő időszakhoz viszonyítva. Azonban figyelembe kell vennünk, hogy nagyjából teljes egészében erre az első korszakra tehető Kárpátalja teljes szovjetizálása, a társadalmi és gazdasági rendszer átalakítása, amelyet minden területen rendkívül véres események kísértek. Annak érdekében, hogy megtudjuk, a hruscsovi érában azért következett-e be érzékelhető enyhülés, mert már nem volt szükség a korábbi drasztikus intézkedésekre, vagy pedig magának az irányítás elveinek az átértékelésére került-e sor, vagyis csak felszíni vagy lényegi változások mentek-e végbe a hatalomban, elsősorban magának a propagandának a vizsgálatára van szükség. Mivel ebben az időszakban a hivatalos ideológia és a propaganda közvetítésének legelterjedtebb eszköze az írott sajtó volt, kézenfekvőnek tűnik ezek vizsgálatának a fontossága.

A szovjetrendszer időszakában a Kárpátalján megjelenő magyar nyelvű folyóiratok közül a legjelentősebbek a *Kárpáti Igaz Szó*, a *Kommunizmus Fényei*, a *Vörös Zászló* és a *Kommunizmus Zászlaja* voltak. A *Kárpáti Igaz Szó* 1919-től volt olvasható nyomtatásban, azonban 1944-től csupán ukrán nyelvből való fordításban jelent meg. 1967. március 8-tól viszont ismét önálló magyar megyei napilappá vált (hétfő kivételével mindennap megjelent). A *Vörös Zászló* 1945-től jelent meg magyar nyelven a Beregszászi járásban, heti három alkalommal (kedd, csütörtök, szombat). A *Kommunizmus Zászlaja* kezdetben fordításos formában jelent meg a Nagyszőlősi járásban, ugyancsak heti három alkalommal (kedd, csütörtök, szombat). Az eredeti példányt ukrán nyelven adták ki. Ezek mellett számos orosz és ukrán nyelvű kiadvány is megjelent. Jelen kutatásban ezek közül a *Ленінська Молодь*, a *Закарпатська Правда* és a *Прапор Комунізму* folyóiratokat vizsgáltuk. A *Закарпатська Правда*, a *Kárpáti Igaz Szó*, a *Прапор Комунізму* pedig a *Kommunizmus Zászlaja* ukrán nyelvű megfelelői voltak, míg a *Ленінська Молодь* önálló napilapként működött.

A kutatás során a meglévő forrásokat igyekeztünk reprezentatív módon feldolgozni, vagyis nagyjából arányosan jelennek meg a magyar nyelvű és ukrán nyelvű folyóiratokból vett cikkek, kronológiailag pedig párhuzamosan egy-egy évtizedből, egy-egy évfolyamot választottunk ki, itt is az arányosság szempontját figyelembe véve. Mivel hatalmas mennyiségű iratanyagról van szó a felsorolt összes kiadványt nem volt módunkban egyforma mértékben áttekinteni, a *Kárpáti Igaz Szó* 1948-as és 1958-as évfolyamát, valamint a *Ленінська Молодь* 1963-as évfolyamát vettük alapul, ezenkívül más folyóiratokból csak véletlenszerűen néhány számot tekintettünk át.

Összességében véve megállapíthatjuk, hogy az állami felügyelet alatt álló írott sajtó aktívan részt vett a szovjet nemzetiségpolitika célkitűzéseinek megvalósításában. Elsősorban ideológiai téren jelentettek nélkülözhetetlen segítséget, a hivatalos propagandát közvetítették a lakosság felé.

Az újságok mondanivalója elsősorban nevelő jellegű volt, a lenini nemzetiségpolitika helyességét hangoztatta, a szovjet nép egységét, a szovjet hazafiság, valamint a régi kötöttségek leküzdése, a burzsoá nacionalizmus és a vallási hagyományok elleni harc szükségességét hirdette. Mindezek mellett rendszeresen megjelentek olyan történelmi témájú írások is, amelyek különböző mesterségesen felnagyított eseményekhez kapcsolódva, a helyi munkásosztály történelmi internacionalista egységét voltak hivatottak bizonyítani.

A különböző jelszavakat rejtett módon jelenítették meg, folyamatos ismétléssükkel igyekeztek az emberek gondolatvilágának szerves részévé tenni azokat. Ezt tükrözi az a nagyfokú találekonyosság, amellyel a nemzetiségpolitikának az ideológiai elemei a különböző tematikájú cikkek sokaságában megjelentek. A gazdasági beszámolóknak, az ipari építés terén a nagy Szovjetunió különböző területeiről és népeitől érkező testvéri segítségnyújtást emelték ki, a mezőgazdasági munkákról szóló cikkek szinte kötelezőszerűen összekapcsolódtak a hazaszeretet, a szovjet haza nagyságának magasztalásával. A kulturális élet terén elsősorban a megfelelő ideológiai felkészültséget hangsúlyozták, és itt is, számos rendezvény bemutatása kapcsán megjelent a népek egyenjogúságának, a szovjet kultúra nagyságának (melynek kereteit, mint tudjuk a párt határozta meg) gondolata. Külön kategóriát képeztek a május 9., vagy a november 7. kapcsán írt kommentárok, melyekben a hősökre emlékezve egyben kijelölték a követendő utat az akkori generációk számára is, s ebben a legfontosabb szerepet az önfeláldozás, a bölcs vezetőkbe vetett rendületlen hit játszották. A politikai élet eseményeiről írva is gyakran megjelentek jól megszokott jelszavak, nem győzték hangsúlyozni az állami és a politikai rendszer felépítésének demokratikus voltát, amelyben a Szovjetunió népeinek teljes egyenjogúsága jut érvényre.

A „felszabadítás” utáni első évek hangulata jól tükröződik a korabeli sajtóban is, minduntalan a „belső ellenséggel” szembeni küzdelemlről olvashatunk, és nagy hangsúlyt fektettek a „Horthy-fasiszta”, valamint a „csehszlovák-imperialista” rendszer elmarasztalására.

A cikkek hangvételt leginkább az érzelmek végtelen hullámmása jellemezte. Az ellenséggel szemben könyörtelenül kellett fellépni, míg a baráti cselekedetek már-már nevetségesen eltúlzott felmagasztalásban részesültek. A „Nagy Októberi Szocialista Forradalomnak” az ukrán nép életében betöltött szerepéről olvasva szintén ez a séma rajzolódik ki: „Harminc évvel ezelőtt a népet idegen kapitalisták zsákmányolták ki, földjei szét voltak darabolva, anyanyelvét elnyomták. A nemzeti és szociális elnyomás által fojtogatott, a politikai és gazdasági tekintetben elmaradt, félig jobbágyi, forradalom előtti Ukrajna, gazdaságával együtt a nyugat-európai imperialisták gyarmata volt, – de – az ukrán nép az orosz nép segítségével, a bolsevik párt vezetése alatt győzött a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban, felszabadult a nemzeti és a szociális elnyomás alól.”¹

A gazdasági életről szólva a szerzőknek magasztosan, lelkesítőleg kellett írni, az esetleges hibákat keményen ostorozták, és itt is erőteljesen kiemelték a

¹ Panascenko O.: Az ukrán SZSZK, a nagy Szovjetunió elválaszthatatlan része. Kárpáti Igaz Szó, 1948. szeptember 12. 38. évf. 259. szám, 2. o.

népek testvériségének megnyilvánulását. A *Kárpáti Igaz Szóban* az 1947-es évben elvégzett feladatokat összegezve például ezt olvashatjuk: „A szovjet Kárpátontúli terület dolgozói nem maradtak le a Hazánk gazdasági hatalmáért, az ötéves terv négy év alatt való teljesítéséért folyó harcban, hanem együtt haladtak az egész szovjet néppel.”² Mindez „...szeretett Hazánk, a szovjet nép felemelkedése”³ érdekében történik. Egy másik helyen lelkesen írja a szerző: „A munkások ezrei a keleti testvérek tapasztalataival gazdagodva széleskörű szocialista versenyt indítottak és odaadón harcolnak az ötéves terv négy év alatti teljesítéséért.”⁴

Nagy hangsúlyt fektettek a politikai események bemutatására is, ennek főként a kezdeti időben volt kiemelkedő jelentősége, amikor még erős hatást kellett kifejteni a lakosság átnevelése érdekében. Az ideológiai nevelésben itt is fontos szerepet kapott az egység, a testvériség propagálása. Ezt tükrözi a *Kommunizmus Zászlajának* egyik cikke, amely a helyi szovjetekbe történő 1947-es választásokról szól: „1947. december 21-én a helyi szovjetekbe való választásokon Ukrajna dolgozó ismét megmutatták egységüket és tömörülésüket a bolsevik párt és a szovjet nép történelmi győzelmei ihletője és szervezője iránti mérhetetlen odaadásukat.”⁵ Egy másik helyen a szerző tovább ecsetelve a szovjet emberek demokratikus jogait egészen olyan messzemenő következtetésig jutott, hogy a Kárpáti terület dolgozói csak Sztálinnak köszönhetik jogukat még az élethez is. Ez valóba így volt, a mindenható főtitkár szavára bárki, mindenféle vétség elkövetése nélkül a belügyi szervek kezei között végezhetette életét. „A Kárpáti terület helyi szovjetjeibe való választások eddig még nem tapasztalt ragyogó demonstrációja voltak a dolgozók egységének... (...) A Kárpáti dolgozók csak a szovjet népi kormányzatnak, a bolsevik pártnak és a szeretett Sztálinnak köszönhetik, hogy megvan szabadságuk és joguk az életre...”⁶

A győzelem napján mindig hazafiasságtól áthatott írásokban emlékeztek meg a Vörös Hadsereg hőstetteiről, Kárpátontúl felszabadításának történelmi jelentőségéről: „A Kárpáti területiek a szovjet hadsereg lekötelezettjei azért, hogy megszabadultak a magyar fasiszta harácsolóktól. A Németország feletti győzelem lehetővé tette a Kárpáti terület lakói számára, hogy megvalósítsák évszázados álmukat, és egyesüljenek az egységes szovjet ukrán államban, az SZSZKSZ népei egységének családjában.”⁷

Ha megvizsgáljuk az 1953 után megjelent számokat, az tapasztalható, hogy a nemzetiségpolitika ugyanúgy beleszövődött a gazdasági, politikai vagy kulturális témát feldolgozó cikkek szövegébe, mint korábban, azonban különbség, hogy kisebb mértékben. Érzékelhetően kevesebb helyen mutatható ki egyértelműen ez a kapcsolat. Egy bizonyos témáról írva jobban megmaradtak az eredeti keretek között, kevésbé erőltették a sokszor túlkomplikált összefüggéseket. Lényegében konkretizálva ez azt jelentette, hogy például a gazdasághoz kapcsolódva nagyobb terjedelmet foglaltak el a szakmai dolgok, az ideológiai váz itt is megmaradt (tovább élt a dolgozók testvéri segítségnyújtásának gondolata), de kevésbé hangsúlyozták. A hangvétel is

² Vas I.M. : Az 1947. évi eredmények és az új feladatok. *Kárpáti Igaz Szó*, 1948. január 3. 27. évf. 3. szám, 1. o.

³ Uo.

⁴ *A Kárpáti terület első területi pártkonferenciája*. *Kommunizmus Zászlaja*, 1948. február 21. szombat, 1. o.

⁵ Valujev, V. : *Szovjetukrajna harmincadik évfordulója előtt*. *Kommunizmus Zászlaja*, 1948. március 28. 27. évf. 56. szám, 4. o.

⁶ *Munkára fel, képviselő elvtársak!* *Kárpáti Igaz Szó*, 1948. június 12. 28. évf. 56. szám, 4. o.

⁷ Трєпнїяк ,М.: Земля народжує солдат Прапор Коммунізму 16. травня 1963. 2. сторінка

megváltozott, finomabbá vált. A korábbi nyers, militarizáló jelleget inkább utópisztikus, nosztalgikus forma váltotta fel. Úgy tűnik, itt már nem az ellenségkép kreálása volt a fő cél, megelégedtek azzal, hogy felvázolnak egy, a valóságban nem létező ideális állapotot és ezt igyekeztek elhíttetni.

A gazdasági építés nemzetiségpolitikai háttérével kapcsolatban továbbra is előkerül az elmaradott régiók felzárkóztatásának programja: „Hazánk népeinek testvéri segítségével területünkön csupán az első háború utáni ötéves tervidőszak éveiben több, mint 100 vállalatot újítottak fel és építettek. Így például a falepárló vegyipar vállalatainak a felújítására Moszkvából, Novoszibirszkából, az Ural vidékéről, Kazahsztánból és Baskíriából érkezett berendezés. (...) Igazi baráti építkezéssé vált a Tereblja-Rikai Vizerómű, amelyet 15 nemzetiség képviselői építettek.”⁸

A szocialista tábor népeinek testvéri segítsége a Szovjetunió határain is átívelt. Erről tanúskodik a *Прапор Коммунізму* napilap 1963. január 11-i számában lévő, „Хімія угорчини на піднесені- у братніх соціалістичних країнах”⁹ című cikk, mely a Szovjetunió és Magyarország között lévő gazdasági kapcsolatokról ír.

A mezőgazdasági munkáról, a kolhozok dolgozóinak életéről szóló beszámolók szinte kötelezőszerűen összekapcsolódtak a szülőföld, a haza (és elsősorban a szovjet haza) iránti szeretet kiteljesedésének bemutatásával. A *Ленінська Молодь* folyóiratban például a „Mező, gabona, kalász”(Нива, зерно, колос) című cikk emelkedett hangulatban ír a mezőgazdasági munkákról, a dolgozók odaadásáról, akik munkájukkal a Szovjetunió nagyságának megteremtését szolgálják.

Sokszor előforduló momentumuma maradt a politikai hangvételű cikkeknek a lakosság ideológiai nevelésének további elmélyítése, ez egyben az internacionalista magatartás, az ateista világszemléletmód propagálását is jelentette. Az UK(b)P uzsgorodi városi bizottságának második konferenciájáról szóló beszámolóban megtudhatjuk, hogy a küldöttek „...a konferencián nagymértékben foglalkoztak a kommunisták eszmepolitikai nevelésének kérdésével, a lakosság körében folytatandó ideológiai munka további fellendítésével.”¹⁰

Az ideológiai munkában mindig a párt jelölte ki a követendő útvonalat, ebből a szempontból kiemelkedő fontossággal bírtak az SZKP kongresszusai, melyeket mindig nagy terjedelemben elemeztek a folyóiratok. A pártkongresszusok sorában nagy jelentőségű volt az 1956-os XX. kongresszus, amely mint tudjuk, meghirdette a sztálinizmus maradványainak felszámolását, a lakosság azonban az itt elhangzott beszámolókról nem tudott semmit. Még évekkel később is csak rendkívül nagy óvatossággal írtak a sztálini bűnökről. A *Kárpáti Igaz Szó* 1958. január 11-i száma homályos utalást tesz a reformokra vonatkozóan: „Az SZKP XX. kongresszusán hozott történelmi határozatok végrehajtása, az irányítás lenini normáinak helyreállítása kiváltotta a kommunisták további aktivitását a párt- és a társadalmi- politikai életben, s a szervező és ideológiai munka további fellendülését. A kárpátontúli dolgozók, akárcsak az összes szovjet emberek is, égnek a hazafias vágytól, hogy az új 1958. évben a Kommunista Párt vezetésével

⁸ Andruszjak Ivan: A lenini nemzetiségpolitika megvalósulása. Kárpáti Igaz Szó, 1948. április 19. 27. évf. 67. szám, 4 o.

⁹ Ценин, Ю.: Хімія угорчини на піднесені- у братніх соціалістичних країнах Прапор Коммунізму 11. січня 1963. 3. сторінка

¹⁰ Az UK(b)P uzsgorodi városi bizottságának második konferenciája. Vörös Zászló, 1961. május 6. kedd, 26. évf. 143. szám, 3. o.

további jelentős eredményeket érjenek el az SZKP XX. kongresszusán hozott történelmi határozatok végrehajtásában.”¹¹ A cikkben anélkül, hogy konkrét utalásokról lenne szó, óvatos elmarasztalását olvashatjuk a sztálini rendszernek, hiszen, ha vissza kellett állítani az irányítás lenini normáit, akkor kézenfekvő, hogy ezek a múltban hiányoztak. A nemzetiségi politikához kapcsolódó részlet azonban az előző korszakban beidegződött sablonhoz kapcsolódik, itt is az összes szovjet ember nagy összetartozásáról, hazafias vágyáról olvashatunk.

A szovjet politikai berendezkedést igyekeztek idillikusan jellemezni, szinte dicshimnusszá terebélyesedett számos írás, amelyben a Szovjetuniónak a világbéke megőrzéséért folytatott erőfeszítéseit mutatták be, vagy amelyben következetesen bizonyították, hogy hazánk a világ legdemokratikusabb országa, mivel itt az egész államgépezet alulról épül fel és a dolgozók, minden ember részt vesz a legfontosabb döntések meghozatalában. Ezek olvasása során nosztalgiaérzés keríti hatalmába még napjaink emberét is, aki talán saját maga már nem is volt tanúja szovjet valóságnak. A harcias szemléletmód elmúlt, már ellenséget nem kutattak, inkább a követendő példát igyekeztek bemutatni. Az ukrán folyóiratok tekintetében ezt a hangulatot közvetítették a következő cikkek: „A tudás frontja – a küzdelem frontja”, „A béke művészete”¹², „Szülőföldünk pártjának”¹³.

A történelmi múlt átértékelésére sem került sor 1953 után. A *Kárpáti Igaz Szó* 1958. január 1-i számában, az olvasók újról szóló köszöntőjében az író tömören foglalta össze Kárpátalja 1945 előtti történetét: „A sok évszázad folyamán kiszípolyozott, tönkretett területen a hitleri fasiszta bérencek garázdálkodtak. Az elvesztett háború utolsó hónapjaiban érezték vesztüket, és ezért tüzzel-vassal irtották mindazt, ami demokratikus volt... üldözték, letartóztatták, gyilkolták a haladó embereket, mindenek előtt a kommunistákat, függetlenül nemzeti hovatartozásuktól. A mérhetetlen sovinizmustól elvakított horthysta fasiszták börtönnel vagy halállal fenyegették meg mindazokat, akik kárpátontúli ukránoknak merték vallani magukat, és számukra különböző új neveket gondoltak ki. Ruténeknek, ruszinoknak vagy magyaroroszoknak nevezték őket.”¹⁴ E cikkből, ha jobban megvizsgáljuk két érdekes részletet kell kiemelnünk. Az első egy ellentmondás: ha Kárpátalján a Horthy-rendszer tisztviselői nemzeti hovatartozásra való tekintet nélkül irtották a kommunistákat, hogy lehettek mégis sovinizsták. Itt valószínűleg a dolgozók múltbeli internacionalista egységének bemutatására irányuló igyekezet került szembe azzal a törekvéssel, hogy az 1939–1944 közötti magyar közigazgatás éveit minél sötétebb színben tüntessék fel, s a szerző maga sem vette észre, hogy előző mondatával későbbi állítását cáfolta meg. A másik részlet a szovjet nemzetiségi politika egységesítési törekvését tükrözi. Kárpátalja szláv lakossága csakis ukrán lehetett, a ruszin megnevezés egy mesterségesen kitalált jelző, mellyel a különállást kívánták reprezentálni, de annak lehetősége, hogy a szóban forgó egyének maguk alakíthassák ki nézetüket saját hovatartozásukról, fel sem merülhetett.

¹¹ Végrehajtjuk az SZKP XX. kongresszusán hozott határozatokat! *Kárpáti Igaz Szó*, 1958. január 11. 38. évf. 10. szám, 2. o.

¹² Катаев, Валентин: Фронт мистецтво- фронт боротьби Художник миру Ленінська Молодь 12. січня 1963. № 6 (128) 3. сторінка

¹³ Тобі рідна партіє Прапор Комунізму 9. січня 1963. 3. сторінка

¹⁴ Márku O.: Bátran megyünk a jövő felé. *Kárpáti Igaz Szó*, 1958. január 1. 38. évf. 1. szám, 1. o.

Talán még a negyvenes évek időszakához viszonyítva is felerősödött az ateista propaganda. Erről tanúskodik számos írás címe: „Számoljuk fel teljesen a sötét múlt hagyatékait¹⁵”, „Hogyan váltam meggyőződéses ateistává¹⁶”, „Kibontakoztatjuk a tudományos ateista propagandát¹⁷”, „Miért fordultam el az Istentől¹⁸”, „Harcban az évezredek hiedelmekkel¹⁹”, „Hazánk – a tömeges ateizmus országa²⁰”, „V. I. Lenin és az ateizmus²¹”, „Церква осідає”²².

A kultúra kapcsán is tovább hangsúlyozták a népek testvériségének fontosságát. Jó példája ennek egy kulturális rendezvényről szóló beszámoló, amely a *Kárpáti Igaz Szó*ban jelent meg: „A területi Filharmónia szólistáinak február 1-i koncertje a népek barátságának jegyében folyt le. (...) a Szovjetunió népei barátságának és testvériségének eszméjét még külön is hangsúlyozta az a körülmény, hogy a Filharmónia művészei nem csak egy-egy nép számával léptek fel annak mintegy megszemélyesítőjeként, de több nemzetiség műsorával szerepeltek.”²³

A sztálini és hrucsovi korszak sajtótermékei igazából sokkal inkább a folytonosságot képviselték, mint a változást. A nemzetiségi kérdést is ugyanazon elvek alapján közelítették meg, és a közlés módja is megmaradt. Apró különbségek csak a mélyrehatóbb vizsgálat során érzékelhetőek, de ezek lényegi változást nem jelentettek. A változások közé sorolható, hogy 1953 után a korábbi időszakhoz képest kevesebb helyen találtunk egyértelműen a nemzetiségpolitikához kapcsolódó megnyilvánulást, tehát ezek mennyisége csökkent. Másrészt a hangvétel változott meg, finomabbá vált, kevesebb figyelmet fordítottak a belső és külső ellenségre, így a nacionalizmus elleni kampány is csökkent. Ezek a változások annak az enyhülésnek a jeleit tükrözik, amelyek a hrucsovi érában végbementek: szabadabbá vált a gondolkodás és a kulturális élet, politikai értelemben viszont nem engedték a túlzott fellazulást, a leglényegesebb korlátok megmaradtak.

¹⁵ Moszkovszkij P. Borcsi V.: Számoljuk fel teljesen a sötét múlt hagyatékait. Vörös Zászló, 1961. február 14. kedd, 26. évf. 38. szám, 3. o.

¹⁶ Grigorjev O. Szavcsuk J.: Miért fordultam el az Istentől? Kárpáti Igaz Szó, 1958. október 3. 60. évf. 245. szám, 2. o.

¹⁷ Moszkovszkij P.: Kibontakoztatjuk a tudományos ateista propagandát. Kommunizmus Zászlaja, 1960. augusztus 9. csütörtök, 1. o.

¹⁸ Grigorjev O. Szavcsuk J.: Miért fordultam el az Istentől. Kárpáti Igaz Szó, 1958. február 6. 38. évf. 3. o.

¹⁹ Jaroszlavszkij, Jemeljan: Harcban az évezredek hiedelmekkel. Kárpáti Igaz Szó, 1958. május 21. 38. évf. 106. szám, 3. o.

²⁰ Hazánk – a tömeges ateizmus országa. Kárpáti Igaz Szó, 1958. október 9. 38. évf. 251. szám 3. o.

²¹ V. I. Lenin és az ateizmus. Kommunizmus Zászlaja, 1961. február 11. csütörtök, 2. o.

²² В. Вашлевич: Церква осідає Прапор Комунізму 21. січня 1963. 3. сторінка

²³ Sz. Bakó László: A Filharmónia koncertje. Kárpáti Igaz Szó, 1958. július 21. szerda, 1. o.

Egy nyári esős délután

Budapest – Hegyvidék

2008. november 20.

Képzőművészeti kiállítás (őszi tárlat) Kopriva Attila festőművész,
a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanárának munkáiból

SZAKÁL IMRE*

Podkarpatszka Rusz jelentősebb pártjainak szereplése a nemzetgyűlési és tartományi választásokon 1924 és 1938 között

Rezümé Az adott munka területünk legfontosabb politikai eseményeit igyekszik bemutatni a csehszlovák időszakban. Törekedtünk minél átfogóbb képet adni Podkarpatszka Rusz politikai viszonyairól, a társadalmi-politikai szerveződések munkájáról, valamint arról, hogy ezek milyen reakciókat váltottak ki a prágai vezetéstől. A tanulmány legfontosabb részét az 1924 és 1938 között lezajlott nemzetgyűlési és tartományi választások eredményeinek értékelése képezi. Ezek mellett figyelem irányul a választások előtt lebonyolított kampánytevékenységre, valamint azok sajátosságaira. A választási eredmények tárgyalásánál kiemelt figyelmet szenteltünk a helyi ellenzéki, autonómiára törekvő pártok tevékenységének.

Резюме Данна робота висвітлює найважливіші події Закарпаття з 1919 до 1938 років. Вказано, як чехословацький уряд працював про місцеві інтереси, як діяли органи влади. Також висвітлено основні питання, що формували суспільне життя на Закарпатті. Висвітлено: угорські суспільно-політичні організації, які продовжували роботу у період чехословацького режиму. Розкрито їх програму дій та внутрішню боротьбу. Та можна дізнатися більше щодо захисту інтересів наро, їх дії, політичні погляди, спільну роботу угорських та русинських угруповань, та показано результати виборів між першою і другою світовими війнами на Закарпатті. У висновку узагальнено, яким був стан політичних організацій, яких успіхів вони досягнули би своєї роботи, після об'єднання. Тему висвітлено для широкого кола, хоч, для того щоб зрозуміти ослибості життя і політику того часу.

Az 1919. szeptember 10-én megkötött Saint-Germain-i békeszerződéstől az 1938. november 2-án aláírt első bécsi döntésig Kárpátalja a prágai kormányzat alá tartozott. Vidékünk történelmének meghatározó periódusaként beszélhetünk a Csehszlovákia kötelékében eltöltött csaknem két évtizedről. Ez idő alatt olyan jelentős változások mentek végbe a területen társadalmi és politikai szempontból, amelyek figyelembevétele nélkül nem lehetséges helyesen meghatározni Kárpátaljának az európai történelemben elfoglalt helyét.

Kutatásunk során elsősorban az érdekvédelmi önszerveződések, valamint azok munkáját vizsgáltuk, ezen belül pedig a pártok tevékenységére helyeztük a fő hangsúlyt. A kutatás alapját az 1919 és 1938 között kiadott magyar, orosz és ukrán nyelvű sajtóanyagok képezték. Ezek mellett a korszakra vonatkozó szakirodalomból is igyekeztünk meríteni.

1919 és 1938 között Kárpátalján több mint 200 különböző szintű és besorolású szervezet végezte tevékenységét, közülük azonban csak néhány bírt igazi jelentőséggel. A szervezeteket politikai és nem politikai jellegűekre oszthatjuk, ám mivel nemcsak a pártok fejtettek ki politikai aktivitást, így annak megítélése, hogy melyik szervezet vonta ki magát teljesen az ilyen jellegű szerepvállalásból és melyik nem, ennyi év távlatából igen nehéz. A legkézenfekvőbb tipizálás talán az a hármas osztályozás, amely egyesületekre és szervezetekre, nemzeti tanácsokra, illetve politikai pártokra osztja fel a korszakban működő organizációkat.

Az első csoport – az egyesületek és szervezetek között – volt a legnagyobb. E csoport képviselői csupán minimális politikai aktivitást fejtettek ki. Pontos számuk

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felnőttképzési Központjának előadója

meghatározása is nehéz, hiszen a legnagyobb kulturális szervezetektől a legkisebb sportegyesületig rengeteg tartozott ide. Összlétszámuk 160 fölé tehető. Ehhez a csoporthoz tartoztak a szakszervezetek, kulturális egyesületek, egyházi körök, diákszervezetek, gazdasági-érdekvédelmi csoportok, pedagógusszövetségek, nemzeti-érdekvédelmi csoportok. Ezek közül csupán az utóbbi végzett említésre méltó politikai tevékenységet. A fenti szervezetek nagyszerű terepnek bizonyultak a párton kívüli közéleti szerepvállaláshoz. A magyar nemzetiségen belül is többen választották a véleménynyilvánítás, valamint az érdekképviselet ilyen módját. Így jöhettek létre olyan szervezetek, mint a Magyar Kultúregyesület, a Magyar Akadémikusok Keresztény Köre, vagy egyes pedagógusszervezetek: Szlovenszkói és Ruszinszkói Progresszív Magyar Tanítók Szövetsége, Podkarpatszka Ruszi Magyar Tanítóegyesület. Az ilyen civil csoportosulások főleg a nemzeti nyelv védelméért, a magyar, illetve ruszin nyelvű oktatásért tevékenykedtek.

A nemzeti-érdekvédelmi csoportosulások egy különleges típusaként beszélhetünk a nemzeti vagy népi tanácsokról. Létrejöttük az első világháború befejezésével vette kezdetét. A Podkarpatszka Rusz területén élő valamennyi nagyobb nemzetiségnek voltak ilyen tanácsai, amelyek legfontosabb feladatuknak az adott kisebbség érdekeinek védelmét tartották. A nemzeti nyelv szerepének megőrzése, illetve további erősítése, bizonyos nemzeti jelképek használatának jogáért való küzdelem volt tevékenységük fő tere, valamint a kulturális egyenlőség elérése az adott nemzet számára a közélet minden területén. Több mint huszonöt ilyen szerveződés működött, ezek közül a fontosabbak: Központi Orosz Népi Tanács, Kárpátaljai Magyar Nemzeti Tanács, Csehszlovák Nemzeti Tanács, Szlovák Nemzeti Tanács, Ruszin Nemzeti Tanács stb. A fenti csoportok sokszor szoros kapcsolatban álltak bizonyos pártokkal, valamint más érdekvédelmi szervezetekkel. Az efféle együttműködés nagyban hozzájárult politikai arculatuk kialakulásához. Egy-egy nemzetiséget több szerveződés is képviselt, sokszor eltérő célokért küzdve. Ez főként az előbb említett okoknak tudható be, hisz volt olyan csoport, amely ellenzékbe vonult, de olyan is, amely a csehszlovák állam támogatására buzdította híveit.

A közéletben szerepet vállaló szervezetek közül a legnagyobb figyelem a különböző érdekeket képviselő politikai pártokra irányult. Bár ez a csoport volt a legkisebb, mégis a legnagyobb hatást gyakorolta az 1919–1938 közötti eseményekre, és e munka is ezekre a szervezetekre helyezi a fő hangsúlyt. Amikor Kárpátalja Csehszlovákia kötelékébe került, valamivel több, mint tíz párt működött.¹ Ezek száma a harmincas évekre csaknem megduplázódott. A vidékünkön tevékenykedő pártok között többféle módon is különbséget tehetünk. Megkülönböztethetjük őket politikai ideológiájuk szerint, vagy aszerint, hogy milyen nemzetiség, illetve csoport érdekeit képviselték. Mindezek mellett azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy milyen csoportok finanszírozták a működésüket, hiszen ez nagyban befolyásolta szerepüket a politika színpadán.

Ideológiai szempontból a kárpátaljai politikai élet sem különbözött sokban az európaiktól. Működtek a jobbközép polgári pártok – amelyek főként egy adott nemzet érdekeiért szálltak síkra –, a balközép szociáldemokrata, valamint munkáspártjai, illetve a kommunista szerveződések is.

¹ Botlik J.–Dupka Gy.: Ez hát a hon... tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991, Mandátum-Univerzum, Budapest, 1991. 27. o.

A magyar nemzet csehszlovákiai érdekképviseletét több párt is a magáénak vallotta. A legjelentősebb magyar pártok közé sorolhatjuk az Országos Keresztényszocialista Pártot, amely 1919 novemberében alakult Kassa és Pozsony katolikus egyesületeiből, és hamarosan Kárpátalján is lettek hívei.² Szintén jelentős volt az Országos Magyar Kisgazda-, Földműves és Kisiparos Párt, amely 1919. február 27-én alakult. Ez inkább protestáns irányvonalat képviselő, a gazdálkodók érdekeit magáénak valló tömörülés volt. Fontos szerepe volt a Ruszinszkói Magyar Jogpártnak, amelyet dr. Korláth Endre alapított 1920 nyarán, amelynek alakuló ülését betiltották, a későbbiekben azonban folytatta működését. A fenti három párt fejtette ki a legnagyobb ellenzéki tevékenységet magyar részről. Egységesen léptek fel a választásokon, és a különböző politikai akcióikat is együtt szervezték. Az együttműködés jegyében más ellenzéki szervezetekkel karöltve 1920. december 7-én megalakult a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezet Ellenzéki Pártok Közös Bizottsága.

A csehszlovákiai magyar egység erősítését célzandó jött létre a Magyar Nemzeti Párt. Mivel a többi párt határozottan állást foglalt valamilyen társadalmi csoport vagy felekezet mellett, szükségessé vált egy olyan szervezet létrehozása, amely egységesen képviseli a csehszlovákiai magyarság érdekeit. Így a kisgazdák kezdeményezésére 1925 októberében létrejöhett a Magyar Nemzeti Párt, amely kinyilvánította, hogy szoros együttműködést vállal a többi magyar párttal.³

Természetesen a ruszin/ukrán nemzetnek is megvoltak a saját pártjai, szervezetei. Az orosz és az ukrán irányzat egyformán jelen volt politikájukban. Az orosz irányvonalat képviselte az Orosz Munkapárt, vagy az Orosz Nemzeti Egyesülés (Nyikolaj Oragula gimnáziumigazgató vezetése alatt). Ezekhez állt közel két cseh politikai párt orosz szekciója: a Cseh Agrár Párté (Becsinszkij szenátorral az élén) és a Cseh Népi Szocialisták Pártjáé (Vaszilenko vezetésével). Ezek mellett működtek még ifjúsági, diák- és nőszövetségek is.

Az ukránofil irányzatot a legmarkánsabban az Ungvári Tanítóképző Szeminárium igazgatója, a Nemzeti Keresztény Párt vezére, Avgusztin Volosin kanonok képviselte és a vele karöltve működő Brasczajko testvérek. Az 1920-ban alakult autonomista Orosz Földműves Pártból szerveződött, 1925-ben mint keresztényklerikális, ukrán irányvonalú, az autonómiával egyetértő párt. Csekély támogatással bírt, de a csehszlovák Néppárttal kötött szövetségének köszönhetően Volosin 1925-ben és 1929-ben is mandátumhoz jutott. Ezek a kelet-galíciai, szovjet befolyástól mentes, nacionalista ukránok mozgalma felé orientálódtak és tartották velük a kapcsolatot, de támogatásban részesültek a cseh klerikális köröktől is. A párt fő célkitűzései közé tartozott a ruszin nyelv szerepének erősítése, a ruszin nemzeti jelképek használata, valamint az autonómia kivívása. Ennél kisebb befolyása volt az Ukrán Szociáldemokraták Pártjának Julij Révajjal az élén (e párt ismertebb vezéralakjai még Husznaj és Kapusztej szenátorok). Ehhez az irányzathoz tartozott a szélsőségesen nacionalista törekvésű, radikális módszereket alkalmazó Ukrán Paraszt Párt, melynek vezetői Iván Bodnárral az élükön a cseh fasiszta Hajda-csoporttal tartottak fent kapcsolatot.⁴ Szintén megemlíthetjük a

² Angyal B.: Iratok az Országos Keresztényszocialista Párt Történelméhez 1919–1936, Forum Intézet – Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 2001.

³ Fedinec Cs. i. m. , 2002., 154. o.

⁴ Zseliczky B.: Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945, Napvilág Kiadó, Budapest, 1998., 33. o.

Ruszin Földműves Pártot, amely a gazdálkodók érdekeiért küzdött, valamint a Podkarpatszka Ruszi Földműves Szövetséget, ami a ruszin pártok összefogásának fontosságát emelte ki.

A polgári pártokon kívül megszerveződött a kommunista párt is, amelyben jelentős számmal képviseltették magukat ruszinok és magyarok. Több, a magyar kommün idején is szerepet vállaló kommunista és baloldali szociáldemokrata került ide, akik részt vettek a helyi kommunista és a vele együttműködő szakszervezeti mozgalomban. Az 1921 májusában megalakult Csehszlovákiai Kommunista Párt nemzetiségi megkülönböztetés nélkül fogta össze tevékenységüket, de csak 1924-től, pártkongresszusi határozatra kezdett odafigyelni a nemzetiségi problémákra, s foglalkozni a nemzetek önrendelkezési jogaival.⁵ 1919 decemberében alakult meg a Podkarpatszka Ruszi Nemzetközi Szocialista Párt, amely már nem valamely nemzetiség érdekeit tartotta fontosnak, hanem bizonyos társadalmi rétegeket, és együttműködött a prágai kormányzattal. Hasonló ideológiát folytatótt Podkarpatszka Rusz Szociáldemokrata Pártja, amely a Csehszlovák Szociáldemokrata Párt részeként működött és 1920. május 16-án alakult,⁶ és ugyan nem a nemzeti értékeket tartotta elsőrendűnek, mégis síkra szállt bizonyos esetekben a ruszinok érdekében, hogy ezzel is híveket szerezzen.

1920. június 27–30-án a szlovenszkói és ruszinszkói szakszervezetek kassai tanácskozásán létrejött a Csehszlovák Kommunista Párt.⁷ 1920-ban a Komintern finanszírozásával alakult meg Ungváron a Podkarpatszka Rusz Nemzetközi Szocialista Pártja, mely egy év múlva beolvadt a CsKP-ba. A szervezet nemzetiségi különbség nélkül tömörítette az ország kommunistáit. Ifjúsági és vörös szakszervezetek tartoztak hozzá. 1924-től került be a párt programjába a nemzetek önrendelkezésének elve. A párt tagjai Kárpátalján főként a nincstelen rétegekből kerültek ki, és mivel a párt nemtetszését fejezte ki olyan kérdésekben, mint a földreform vagy a pénzügyi reform, a választásokon is sikeresen szerepeltek területünkön.

A Podkarpatszka Ruszban jelenlévő különböző szervezetek több kérdésben is egyetértettek, sőt támogatták is egymást, itt elsősorban azokra a vitás ügyekre kell gondolni, amire már utaltunk a munka elején. Ezt bizonyítja az is, hogy a választások idején elég gyakori volt a közös lista több párt esetében, ám egyre jellemzőbbé vált a széthúzás, hiszen valamennyi szervezetet hasonló célok vezérelték, viszont másként kívánták azokat elérni. Így volt megfigyelhető a fokozatos távolodás a ruszin és magyar érdekképviseltek között, vagy a baloldali pártok közötti széthúzás. Abban mindnyájan egyetértettek, hogy Podkarpatszka Rusz a Csehszlovák Köztársaságon belül fokozottan hátrányos helyzetben van. A társadalmi problémák megoldását – ha ezt mindegyikük más eszközzel is akarta elérni – elsőrendűnek tekintették.

Az érdekvédelmi szervezetek munkájának tanulmányozásakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a választásokon való szereplésüket. Igyekeztünk rávilágítani a választásokat megelőző propagandára, valamint törekedtünk a választási eredmények értelmezésére is.

A csehszlovák időszakban Podkarpatszka Rusz területén 1924-ben egy nemzetgyűlési pótválasztás, 1925-ben egy előrehozott nemzetgyűlési választás

⁵ Uo. 31. o.

⁶ Uo.

⁷ Uo.

volt, 1928-ban és 1935-ben tartománygyűlési választásokat, míg 1929-ben és 1935-ben nemzetgyűlést tartottak. Csehszlovákiában arányos, listás választási rendszer volt érvényben, és a mandátumokat fennmaradó szavazatok esetén kettő vagy három körben osztották ki. Podkarpatszka Ruszban a két világháború között a szavazásra jogosultak száma 245 ezer és 285 ezer között mozgott, a részvételi arány pedig szinte mindig 80% fölött volt, így az általában kilenc-tíz képviselői hely kiosztása esetén egy mandátum megszerzéséhez kb. 27-30 ezer szavazatra volt szükség.

Az 1922. április 26-ig életben lévő különleges állapot miatt Podkarpatszka Ruszban nem tarthatták meg a nemzetgyűlési választásokat, így azt 1924 tavaszán pótválasztások formájában ejtették meg. Természetesen a helyi pártok részéről az eseményt nagy előkészületek előzték meg, hiszen ez volt az első lehetőségük, hogy a prágai törvényhozásban képviseltethessék magukat. A választásokon végül tizenhárom párt indult, első ránézésre ez soknak tűnhet, a korszak területünkre vonatkozó politikai viszonyait figyelembe véve azonban átlagosnak nevezhető. Ahogyan az egyik korabeli lap fogalmazott: „Podkarpatszka Rusz a politikai pártok eldorádója”.⁸ A magyar nemzetiségűeket a Ruszinszkói Magyar Jogpárt és a Ruszinszkói Őslakosok Autonóm Pártjának közös listája, valamint a Köztársasági Magyar Földműves Párt, illetve a Független Magyar Szociáldemokrata Párt képviselte. A ruszin pártok 1921–1923 folyamán többször próbáltak egyezsége jutni, ezt célozta például 1922-ben a Kárpáti Földműves Szövetség megalakítása,⁹ valamint annak a három ruszin kongresszusnak az összehívása 1924-ig, amelyek célja a pártok összefogásán keresztül „a demokrácia alapján Ruszinszkrét jobb és boldogabb élet felé irányítani”.¹⁰ Ezekon a kongresszusokon elsősorban a Kárpát-ország Köztársasági Pártnak (Agrárpárt) volt befolyásoló szerepe, ám a választásokig nem született megállapodás, így öt¹¹, sőt az ukránofil színezetű kampányt folytató Podkarpatszka Ruszi Szociáldemokrata Pártot is figyelembe véve, hat párt tekintette alapvető szavazóbázisának a ruszinságot.

Szintén képviseltette érdekeit a választásokon a zsidó népcsoport a Zsidó Néppárton és a Zsidó Demokrata Párton keresztül, és amint az *Új Közlönyben*¹² folytatott kampánytevékenységéből kiderül, a Podkarpatszka Ruszi Polgári Párt is alapvetően a zsidó iparos és kereskedő rétegre alapozta szereplését. A pártok sorából már csupán a Csehszlovák Kommunista Párt hiányzik, amely azon kevesek közé tartozott, amelyik kampányát nem a kisebbségi sérelmek orvoslásáról szóló ígéretekre alapozta, hanem elsősorban általános jóléttel kecsegtette a szavazóközönséget.¹³

A kampány már 1924 telének végén elkezdődött, és egyáltalán nem volt csöndesnek nevezhető. Gyakran egész sajtóhadjáratok kerekedtek a választási propagandából. Megállapítható, hogy a közös listán induló magyar pártok elsősorban a városi polgárság szavazataira számíthattak, és kampányukban is elsősorban ezt a réteget célozták meg, mindamelllett nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy nemcsak a magyarság, hanem valamennyi ruszinszkói őslakos nemzet érdekeit

⁸ Ruszinszkói Magyar Hírlap, 1923. aug. 14. 1. o.

⁹ Нариси історії Закарпаття, і.м.. с. 185.

¹⁰ Ruszinszkói Magyar Hírlap 1923. június 26. 3. o.

¹¹ Kárpátország Munkapárt, Kárpátország Köztársasági Földműves Párt, Ruszin Paraszt Párt, Autonóm Földműves Szövetség, Orosz Néppárt.

¹² Új Közlöny, 1924. február–március

¹³ Munkás Újság, 1924. február–március

képviselik sikerük esetén.¹⁴ Szintén a városi polgárságot szerette volna megnyerni magának a Polgári Párt, így heves sajtóhadjárat indult az *Új Közlöny* és a *Ruszinszkói Magyar Hírlap* hasábjain egymás lejáratására.

Ezzel szemben a ruszin pártok – függetlenül attól, hogy ukránofil vagy ruszsofil színezetűek voltak – elsősorban a földműves réteget, illetve a munkás-ságot keresték propagandájukkal. Így a szavazatokért a Kommunista Párttal és a szociáldemokratákkal voltak komoly versenyben.

A szavazóurnákat 1924. március 16-án nyitották meg. Az eseményt ugyan nagy várakozás előzte meg, ám ahogy az egyik kormánypárti lap írta: „a választások a pálinka és a hallatlan demagógia jegyében zajlottak”.¹⁵ Összesen 254 200 szavazat oszlott meg a pártok között és kilenc mandátumot osztottak ki. A Csehszlovákiai Kommunista Párt 100 242 szavazatot kapott, ami 39,4%-nak felelt meg, ezzel is bizonyítva, hogy a Kominternnek sikerült a legtöbb pénzt fektetnie a kampányba, így jelöltjei négy mandátumot szereztek. A törvényhozásba Mondok Ivánt, Gáti Józsefet, Nikolaj Szedorjakot és Emanuil Safrankót delegálták. Szép eredményként lehetett elkönyvelni, hogy a magyar pártok egyesülése 28 113 szavazatot hozott, ez a szavazatok 11%-át jelentette, és egy mandátumot kaptak, amelyet Korláth Endre használhatott fel. A Podkarpatszka Ruszi Szociáldemokrata Párt mint a legnépszerűbb csehszlovákiai párt kárpátaljai szervezete a harmadik helyen végzett, lényegesen kevesebb szavazatot kapott azonban, mint a kommunisták, 20 998-at (8,4%), ami csupán egy mandátumhoz volt elég, képviselőjük Jaromir Nečas lett. Szintén egy mandátumot szerzett a Ruszin Földműves Párt 8,3%-kal, a Kárpátorosz Munkapárt 7,9%-kal Gagatko Andrijt delegálta, valamint a Köztársasági Földműves Párt 6%-kal.¹⁶

A fent vázolt eredményekből kitűnik, hogy a podkarpatszka ruszi társadalom kevésbé volt fogékony a nemzeti ellenzék munkájára, és sokkal inkább szavaztak bizalmat a látszólagos anyagi biztonságot ígérő, az autonómiáért versengő nemzeti pártokkal szemben alternatívát kínáló kommunistáknak. Másrészt, ha összevetjük a magyar és a ruszin pártok szereplését, azt tapasztaljuk, hogy míg a magyar nemzetet egy nagy egységes párt képviselte, addig a ruszinokat öt különböző párt, ezzel magyarázható, hogy a ruszin szavazatok elaprózódtak. Olyan szempontból sikeresnek értékelhető a megmérettetés, hogy a Ruszinszkóban élő nagyobb nemzetiségeknek sikerült képviselőkhöz jutniuk a törvényhozásban.

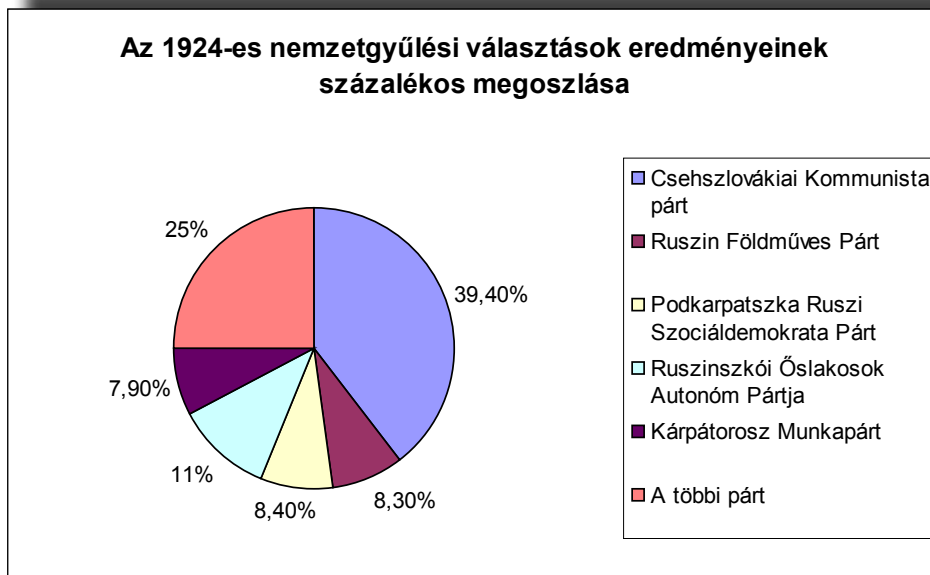
A csehszlovák törvényhozás alsó- és felsőházát 1925. október 16-án feloszlatták, és 1925. november 15-ére kiírták a választásokat.¹⁷ A pártokat viszonylag felkészületlenül érte a helyzet, és nem kis gondjukba került a jelölőlistákat összeállítani. A következő nemzetgyűlési választásokra némileg megváltozott a politikai helyzet. A Magyar Nemzeti Párt megalakulása után most még nagyobb tömbben összpontosult a magyar képviselőbázis, a helyi képviselők munkássága azonban már elveszítette kárpátaljai jellegét, és irányvonalukat sem tudták függetleníteni a felvidéki magyar vezetőktől. Ez elsősorban abban nyilvánult meg, hogy a Szent-Ivány József által kitűzött politika egyrészt azt célozta, hogy adjanak fel a radikális ellenzékiiségből, és a magyar politikusok legyenek kompromisszumképesebbek a

¹⁴ Ruszinszkói Magyar Hírlap, 1924. február–március

¹⁵ Idézi a Prágai Magyar Hírlap, 1924. március 18. 2. o.

¹⁶ Карпаторусский Выстникъ, 1924. III. 18. стр. 1.

¹⁷ Fedinec Csilla: i. m. 155. o.

1. diagram

prágai vezetés irányában. Másrészt, míg a Korláth-Árky-Egry képviselte irányvonalnál őslakos, nem csupán magyar összefogást hirdetett, addig a Szent-Ivány-féle elzárkózott az ilyen jellegű közös érdekképviselettől.¹⁸ Ezek az ellentétek a jelölőlista összeállításánál is problémákat szültek. Csak a sokadik jelölőkongresszuson született döntés, amelynek értelmében Korláth Endrét újra a lista elején szerepeltették. A Magyar Nemzeti Pártot ezért több támadás is érte, ugyanis többen úgy vélekedtek, hogy Korláthék radikálisabb ellenzéki ségével több szavazót is elveszíthetnek, elsősorban a földművelő magyarság köréből, így erősítik az Agrárpárt és az Autonóm Földműves Szövetség bázisát.¹⁹ Október 31-én déli 12 óráig állíthattak listákat a pártok, és ezúttal 12 érdekvédelmi szervezet jelezte indulási szándékát a megadott időpontig.

A ruszin pártok újra széles skálán sorakoztak, a politikusok nagyrészt ugyanazok maradtak, mint egy éve, azonban új vagy újjá alakult pártok színeiben mérették meg magukat. A Köztársasági Földműves Párt és az Autonóm Földműves Szövetség összetételében és listájában is maradt a régi,²⁰ megjelent a Keresztény Néppárt Avgusztin Volosin vezetésével, valamint a Nemzeti Szocialista Párt, amely a korábbi Kárpátorosz Munkapárt vezetőjét, Gagatkó Andrijt helyezte listájának élére. A magyar pártok a Szepességi Német Párttal összefogva „Gazdák szövetsége, német iparos párt, a szlovenszkói németek és magyarok nemzeti pártja”²¹ néven nyújtották be listájukat. Újra reprezentálta magát a zsidóság is a Zsidó Párt és a Zsidó Közgazdasági Párt listáin. Természetesen nem maradt ki az indulók sorából

¹⁸ Angyal B.: Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938, Fórum Intézet, Liliium Aurum Könyvkiadó, Galánta–Dunaszerdahely, 2002. 106. o.

¹⁹ Új Közlöny, 1925. okt. 31. 1. o.

²⁰ Uo., 1925. okt. 21., 3. o.

²¹ Új Közlöny, 1925. okt. 31. 3. o.

az elmúlt választáson nagy sikereket elkönyvelő Kommunista Párt, valamint a szociáldemokraták sem, és újabb baloldali szervezetként jelölőlistát nyújtott be a Független Kommunista Párt is. Ezek mellett két új párt is fellépett, a Nemzeti Demokrata Párt, valamint az Iparosok és Kereskedők Pártja.²²

A kampányra kevés idő jutott, a szavazatokért azonban igyekeztek minél hatékonyabb propagandát folytatni a pártok. A magyar pártszövetség a német érdekképviselőtől várta a sikert, a listájukon Szabó Lajos római katolikus lelkész második helyen jelölték, amivel klerikális vonalon is igyekeztek megerősíteni szavazóbázisukat. Voltak ugyan ellentétek Egry Ferenc korábbi szenátor és a párt vezetősége között, ám Egry politikai népszerűsége a sajtóban és a közvéleményben töretlen volt, így a szenátori listán ő kapta az első helyet.

A Köztársasági Földműves Pártnak, valamint a Kurtyák-féle Földműves Szövetségnek elsősorban a kommunistákkal – ahogyan Kaminszki pártjának hivatalos lapjában említik, a „*városi huligánok pártjával*”²³ – szemben kellett versengeni a szavazatokért. Erről tanúskodik a *Карпаторусский Выстникъ*-ben októberben megjelent cikk, amely a kommunistákat a földművesek ellenségének nevezi.²⁴ De hasonló hangvételű cikkek jelentek meg a *Русский Выстникъ*-ben is, melyet a Kurtyák-párt indított, itt az Agrárpárt ellen is gyakran felléptek és vezetőjét, Kaminszkit az ellenlábás sajtóorgánummal szemben nem az „*egyetlen őszinte és tisztességes kárpátoroszként*” tüntetik fel.²⁵ Ezen a két párton kívül más nemigen tudta megőrizni népszerűségét a ruszinok között, amit a választási eredmények is tükröztek.

1925 novemberében az eredmények leginkább még mindig az egy évvel korábbi politikai közvélekedésre utaltak. Ezúttal 10 mandátumot osztottak ki, és összesen 245 743 személy szavazott. A Csehszlovák Kommunista Párt újra magasan nyert területünkön 30,8%-kal, és Gáti Józsefet, Mondok Ivánt és Nikolaj Szedorjakot delegálták a törvényhozásba. Az Agrárpárt lényeges megerősödése volt megfigyelhető, hiszen most 14,2%-ot kapott, a magyar pártok 11,8%-ot értek el, és újra Korláth Endre kapta a mandátumot. Az Autonóm Földműves Szövetség a voksok 11,6%-át kapta és Kurtyák Ivánt delegálta. A szociáldemokraták visszaestek egy év alatt, ezen a választáson csupán 7,6%-ot értek el, és képviselőjük újra Jaromir Nečas lett. Érdekes színfoltként tűnt fel a kárpátaljai politika színpadán a Keresztény Néppárt Avgusztin Volosin vezetésével, aki be is jutott a törvényhozásba.²⁶

Érdekes megvizsgálni a három legnagyobb városban a szavazatok eloszlását. Ungváron a kommunisták 2115 szavazatot kaptak, rögtön utánuk a Magyar Nemzeti Párt jött 2105 szavazattal, majd a szociáldemokraták 1209 szavazattal. Munkács városában magasan nyerték a magyar pártok 2073 vokssal, őket követték a kommunisták 1814 szavazattal, végül mindkét zsidó párt 1000 szavazat fölött végzett. Természetesen ez a végeredmény elsősorban az etnikai összetételből eredeztethető. Beregszászi adatok csupán a járási eredményekkel együtt találhatók, azonban így is érdekesnek bizonyulnak. A kommunisták 6678 szavazatot szereztek, míg a magyar pártok mindössze 6464-et, ami azt jelenti, hogy a kárpátaljai

²² Kárpáti Híradó, 1925. okt. 31. 1. o.

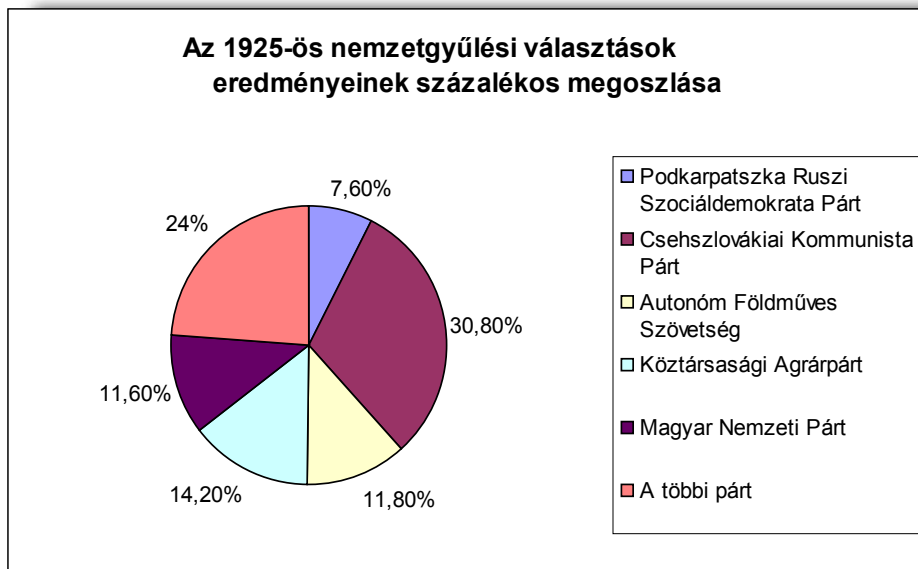
²³ Карпаторусский Выстникъ, 1925. X. 31, стр. 1.

²⁴ Uo., 1925. X. 16, стр. 3.

²⁵ Uo., 1925. X. 26. стр. 1.

²⁶ Angyal B.: Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938, Fórum Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, Galánta–Dunaszerdahely, 2002. 127. o.

nagyobb magyar városokhoz viszonyítva a Nemzeti Párt itt szenvedte el a legnagyobb vereséget.²⁷ A járásokban jelentős volt az Autonóm Földműves Szövetség és az Agrárpárt sikere, a kommunistáké úgyszintén. Ez is azt bizonyítja, hogy a Magyar Nemzeti Párt programja elsősorban a nemzetiségi sérelmek megoldásának, az autonómia mihamarabbi megszerzésének szentelt elsőrendű szerepet, ami a városi polgárság körében népszerűbb volt, mint vidéken, ahol a földműves pártok, valamint a kommunista párt agrárreformra, és a gazdasági problémák enyhítésére tett ígéretei nagyobb érdeklődést váltottak ki a szavazóközönségből. Emellett azt is figyelembe kell vennünk, hogy a német nemzetiség Kárpátalján szinte csak a városokban élt, így a magyar pártszövetség azon lépése, hogy a németekkel indított közös listát, sikeresnek mondható. Köztudott, hogy a ruszinság nagy része földművelő volt, így a körükben népszerűséget elérni kívánó pártnak elsősorban az agrárjellegű kérdésekkel kellett foglalkoznia.

2. diagram

A következő megmérettetésre a lehetőséget egy újabb belpolitikai fordulat hozta, amikor 1928. július 1-jével, elsősorban a Szlovák Néppárt nyomására,²⁸ új közigazgatási rendszer bevezetésére került sor a Csehszlovák Köztársaságban, és így Podkarpatszka Ruszban is. Eltörölték a nagymegyéket, és a tartományi területi elrendezés lépett életbe. Az országon belül Podkarpatszka Rusz külön tartományt alkotott. A járási beosztás változatlan maradt. Egészen az ország felbomlásáig, tehát még több mint tíz évig ez a területi elrendezés maradt érvényben. A tartományok szűk hatáskörrel rendelkeztek, és a törvény értelmében a képviselő-testületeiknek csupán kétharmad részét választották, a többit a kormány nevezte ki. Ez biztosította a mindenkorai kormány befolyását. Kárpátalján a tizennyolc képviselőből

²⁷ Új Közlöny, 1925. november 17. 1. o.

²⁸ Fedinec Cs.: i. m. 2002, 182. o.

12 került választás útján a testületbe. Csehszlovákiában 1928. december 2-ra irták ki a tartományi és a járási választásokat.²⁹ A tartományi választásokon a részvétel jogát a 24. életév betöltéséhez kötötték. Vidékünkön 13 listát állítottak, és mivel élhettek, többnyire éltek is a listakapcsolás lehetőségével. Újonnan induló pártként meg kell említenünk a Trudovaja, vagy Munkapártot, a többi tizenkét párt ugyanaz volt, amelyek 1925-ben is indultak. A választási hadjárat kevésbé sikerült hevesre, mint három évvel korábban, a kommunisták, a szociáldemokraták és az agrárpártok is az eddig jól bevált ígéretekkel kampányoltak. A Magyar Nemzeti Párt ezúttal a németek mellett az Országos Keresztényszocialista Párttal indított közös listát. Elsőszámú jelöltjük Siménfalvy Árpád, kampányuk alapja pedig a meg nem adott autonómia követelése volt. Emellett minden eddiginél nagyobb hangsúlyt fektettek az őslakos egységre: „Az országos és járási képviselőtestületekben megpróbáljuk ellensúlyozni a „Hátrább az őslakossággal” politikát és odakiáltjuk: „ne tovább!”. A mi programunk: az egységes őslakosság érdekeinek védelme”³⁰ – hangzott el a párt munkácsi nagygyűlésén 1928 novemberében. Maga Korláth Endre nemzetgyűlési képviselő is segítette a kampányt. A *Kárpáti Híradó*ban 1928 novemberében megjelent egy beszéde, amelyben kifejtette, hogy nagyobb szükség van az ellenzékiiségben való politizálásra, mint addig bármikor, és a Nemzeti Párt nem államellenes politikát folytat, hanem az őslakók érdekében tevékenykedik.³¹ A magyar részről határozottabb hangvételű kampány hozott is néhány százalékot az addigi évekhez képest.

Kárpátalján az agrárpárt először aratott győzelmet: 23,11%-ot elérve megelőzte a korábbi évekhez képest nagyon visszaesett kommunistákat, akik csupán a szavazatok alig egyötödét szerezték meg (21,10%), így mindössze két mandátumot szereztek. Az agrárpárt kapcsolta listáját további 5 kormánytámogató párt listájával, és közösen szereztek 5 mandátumot.³²

Területünkön a magyar pártok a szavazatok 13,5%-át tudhatták magukénak, majd a Kurtyák vezette Autonóm Földműves Szövetséggel kapcsolták listájukat és három mandátumot szereztek. Magyar részről Hokky Károly az Országos Keresztényszocialista Párt jelöltjeként, míg Siménfalvy Árpád a Magyar Nemzeti Párt tagjaként lett képviselő. A magyar pártszövetségre legtöbbször a Beregszászi járásban (34,79%), Munkácson (26,84%) és Ungváron (27,18%) szavaztak. A Beregszászi járásban a 21 083 szavazatból 7338 szavazatot kaptak a magyar pártok, a második helyen végzett kommunisták csupán 5288-at, míg az agrárpárt mindössze 2931-et. Az Ungvári járásban a 17 042 szavazatból 2981 jutott a magyar pártoknak és 2802 a kommunistáknak, a Munkácsi járásban hasonló arányú győzelmet értek el a magyar pártok.³³ A jó szereplés köszönhető többek között az erőteljesebb propagandának, valamint annak, hogy most a keresztényszocialistákkal együtt sikerült listát állítaniuk. Ezen a választáson a ruszin autonomista pártok nem voltak túlzottan sikeresek: mind Kurtyákék, mind Volosinéék kevés voksot kaptak, a listakapcsolás lehetőségével élve azonban mandátumhoz juthattak. Ezek mellett a Ruszinszói Szociáldemokrata Párt, a cseh Iparosok és Kereskedők Pártja, valamint a Köztársasági Zsidó Párt is kapott egy-egy mandátumot.

²⁹ Fedinec Cs.: i. m. 2002, 184. o.

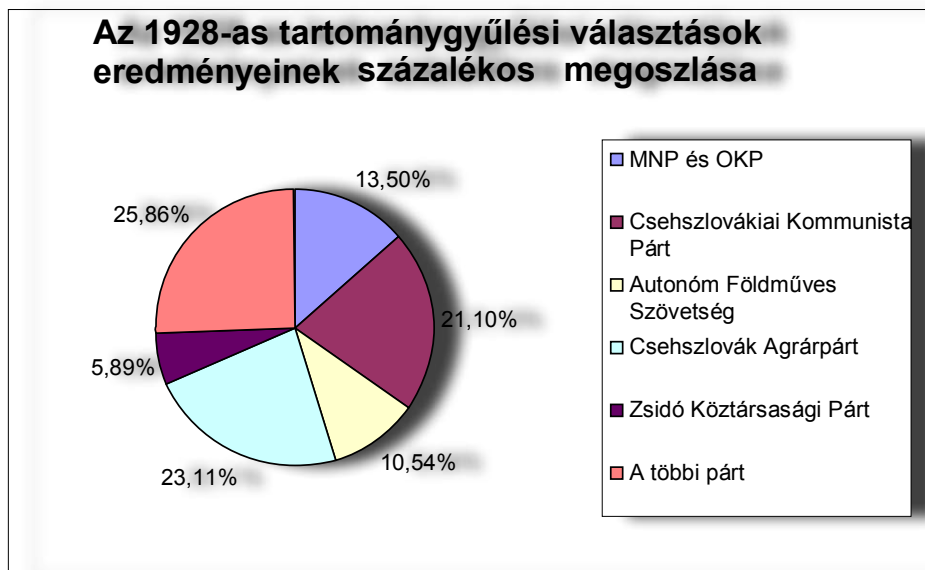
³⁰ Kárpáti Híradó, 1928. nov. 27. 1. o.

³¹ Uo., 2. o.

³² Kárpáti Híradó 1928. dec. 4. 1. o.

³³ Uo., dec. 6. 1. o.

A tartományi választások külön érdekessége, hogy a kommunisták ugyan még mindig jelentős szavazóbázist tudtak megmozgatni, mégis vereséget szenvedtek, valamint az is megfigyelhető, hogy lényegesen szorosabb eredmények születtek az eddigi választásokhoz képest. Ez elsősorban annak tudható be, hogy a listakapcsolás intézménye által több párt választotta az együttes választási küzdelmet, mint eddig. Feltételezhető továbbá, hogy a helyi társadalom politikai gondolkodása is érettebb lett az előző évekhez képest.

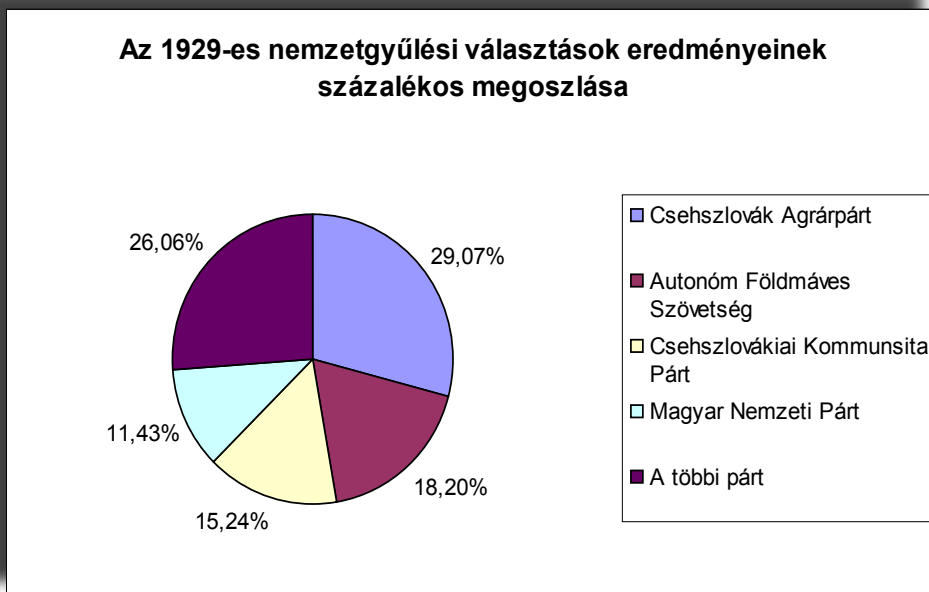
3. diagram

A következő képviselőházi választásokat 1929. október 27-én tartották, 266 324-en járultak a szavazóbizottságok elé, és voksaik alapján újra az Agrárpárt végzett az első helyen 29,07%-kal. A második helyen az Autonóm Földműves Szövetség köré tömörülő ruszin pártok végeztek 18,2%-kal, a kommunisták az addigi évekhez hasonlóan gyengén teljesítettek, és a harmadik helyet foglalták el 15,24%-kal. A magyar pártszövetség 11,43% -ot szerzett, ezzel tartva az eddigi évek szintjét. A legtöbben természetesen a Beregszászi járásban (33,05%), Munkácson (25,89%), valamint Ungváron (24,66%) támogatták.³⁴ Külön érdekessége a magyar eredményeknek, hogy szavazatai 2:1 arányban oszlottak meg a városok és a falvak között.³⁵ Ez nagyon erős városi támogatottságra utal. Az 1930-as népszavazás alapján Ungváron a magyarok a lakosság mindössze 18,44%-át alkották.³⁶ Ez két dologra is utalhat: egyrészt, hogy a magyar kampány más nemzetiségűeket is megérintett, másrészt viszont igazolhatja azokat a vádakot, amelyekkel a korabeli sajtó a népszámlálást illetve, azaz a magyarság népesebb volt, mint ahogy az a statisztikákban szerepelt. Érdemes ezek mellett külön figyelmet szentelni ruszin pártok összefogásából adódó sikerükre.

³⁴ Új Közlöny, 1929. október 29., 1. o.

³⁵ Angyal B.: i. m., 169. o.

³⁶ Magyar statisztikai közlemények: Az 1938. évi felvidéki nép-, földbirtok és állatösszeírás, Budapest, 1939.

4. diagram

Csehszlovákiában 1935. május 19-én tartották hosszú ideig az utolsó nemzetgyűlési választásokat. Kárpátalja kilenc képviselőt és öt szenátort választott. A Magyar Nemzeti Párt újra a Szepességi Német Párttal indított közös listát, az Országos Keresztényszocialista Párt külön indított listát. Ahogyan a *Kárpáti Magyar Hírlap* fogalmazott: „a választásokon a pártszövetség két pártja egymás mellett, de külön listán indul a választásokon”.³⁷ A ruszin pártok külön autonómista blokkban indultak Kurtyák Iván vezetésével, csupán Fenczik Szeptán pártvezér nem csatlakozott a blokkhoz, így a szavazatok újra megoszlottak az autonómisták között. Listájukat Bródy András és Demkó Mihály vezette, míg a szenátusi lista élén Földesi Gyula, a *Русский Выстникъ* főszerkesztője állt.³⁸ Ezek mellett az Autonóm Földműves Szövetség a Szlovák Néppárttal is választási szövetségre lépett. A nemzetgyűlési választásokat minden addiginál nagyobb szabású kampány előzte meg, ugyanis néhány nappal későbbre tűzték ki a tartományi választásokat, így összekapcsolódott a két választási hadjárat. A Magyar Nemzeti Párt igyekezett kihasználni, hogy a Cseh Agrárpárt és a kommunista párt elsősorban a ruszinság szavazataira számított, és igyekezett megszólítani azokat a magyarokat, akik addig ezeket a pártokat támogatták.³⁹ Az egyébként is ingatag helyzetben lévő kormánypártoktól is igyekeztek szavazókat elhódítani: „...a sérelmeket ... a kormánypártoknak nem is volt és ezután sem lesz módjukban orvosolni, vagy elintézni, mert teljes mértékben attól a kormánypolitikától függnék, melynek előre kiszabott útjait nem szabad keresztezniök... ez a kormánykoalíció gazdasági kátyúba toltá mindnyájunk szekerét és otthagytá” – volt olvasható a *Kárpáti Híradó* hasábjain a választási kampány közepén.⁴⁰

³⁷ Kárpáti Magyar Hírlap, 1935. május 2., 2. o.

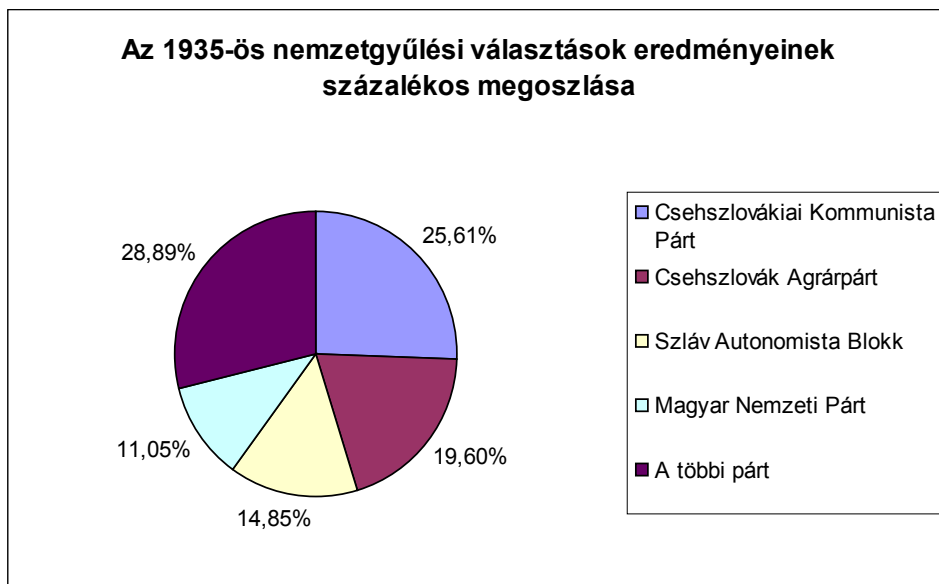
³⁸ Русский Выстникъ, 1935. V. 3. стр. 1.

³⁹ Kárpáti Magyar Hírlap, 1935. 52. szám, 1. o.

⁴⁰ Kárpáti Híradó, 1935. május 13. 3. o.

A Szláv Autonómista Blokk (ahogyan a választási listában szerepelt), mint a másik nagy podkarpatszka ruszi ellenzéki párt, igyekezett más nemzetek körében is biztosítani szavazatait, valamint egyezsége törekedett a Magyar Nemzeti Párttal. A választások előtt egy felhívást tettek közzé, amelyben a ruszin irányítású autonómia esetén a magyar és a zsidó polgároknak teljes egyenjogúságot ígértek.⁴¹ Ezt a magyar pártszövetség rendkívül pozitív gesztusként értékelte.⁴² Az új színezetű kampány pedig meghozta a sikert az autonómista blokknak.

A választáson 12 párt indult. A kommunisták hosszú idő után ismét megszerezték a győzelmet (25,61%), ezt elősegítette az Agrárpárt belső meggyengülése, amely még így is 19,6%-ot gyűjtött. Harmadik helyen az Autonómista Blokk (14,85%), negyediken a magyar pártszövetség, amely a 11. számú listával indult, ötödiken az Országos Keresztényszocialista Párt (11,05%) végzett. A magyar pártok ismét a Beregszászi járásban (27,09%), Munkácson (21,50%) és Ungváron (26,11%) szerezték a legtöbb szavazatot. A kommunisták még így is megelőzték a magyar pártokat Beregszászban és a járásban egyaránt, Ungváron úgyszintén, míg az Ungvári járásban Kurtyákék blokkja csaknem 2000 szavazatkülönbséggel verte a mezőnyt. Munkácson és a Munkácsi járásban szintén a kommunisták bizonyultak erősebbnek.⁴³ A magyar pártok valamivel gyengébben szerepeltek ezen a választáson, ha azonban a keresztényszocialista szavazatokat is idevesszük, akkor nem mondható rossznak az eredmény.

5. diagram

⁴¹ Русский Вестникъ, 1935. V. 23., стр. 3.

⁴² Kárpáti Magyar Hírlap, 1935. máj. 24. 3. o.

⁴³ Új Közlöny, 1935. május 22, 1. o.

Egy hét múlva került sor a tartománygyűlési választásokra. Tulajdonképpen a kampány le sem állt. Érdekessége ennek a választásnak, hogy rekordmenyiségű, tizenkilenc párt indított jelöltek. Ezen a választáson nyilvánult meg addig legerősebben a podkarpatszka ruszi ellenzék összefogása. A pártlapokban sem azt hangoztatták elsősorban, hogy rájuk, hanem hogy ne a kormánypártokra szavazzanak. *„Ha az ellenzéki polgári pártok lehengerelik a cseh agrár többséget, akkor hozzá tudnak jutni a cseh gazdaság boszorkánykonyhájához, és meg tudják akadályozni, hogy az a cseh agrár érdekeket szolgálja... saját háztartásunk... az ellenzék hatásos ellenőrzésének legyen alávetve. Ezért kell mindenkinek az őslakos ellenzék listáival szavaznia!”* – buzdította a *Kárpáti Magyar Hírlap* az olvasókat 1935 májusában. Ebből a kiragadott cikkrészletből is kitűnik a kampány egyik fontos eleme, amely nem csupán az ellenzéki pártokra volt jellemző, ez pedig az ország, és különösen Podkarpatszka Rusz rossz gazdasági helyzetének hangsúlyozása, amiért az ellenzék természetesen a kormánykoalíciót tette felelőssé. A ruszinszkói ellenzék összefogásának következő lépése sokkal jelentősebb volt, mint maga a kampányhadjárat, ugyanis a Magyar Nemzeti Párt és az Országos Keresztényszocialista Párt külön listán indult (előbbi a 27-es, utóbbi a 30-as számú listával), listáikat kapcsolták, ehhez társult még a 28-as számú listával fellépő Autonóm Földműves Szövetség. A Magyar Nemzeti Párt igen tekintélyes neveket sorakoztatott fel listáján.⁴⁴ Az addig is tartományi képviselőként működő R. Vozáry és Siménfalvy mellett az országos politikától már visszavonult dr. Korláth Endre és Egry Ferenc is felkerültek a listára.⁴⁵ Az OKP listáját Ortutay Jenő görög katolikus főesperes és beregszászi városbíró vezette. Az autonóm földművesek listáját Bencze György, a párt elnöke vezette.

A választásokon végül a Kommunista Párt bizonyult a legerősebbnek több mint 74 358 szavazattal, míg a második helyen az Autonóm Földműves Szövetség végzett 25 902 szavazattal, a harmadik pedig a Magyar Nemzeti Párt lett 24 618 szavazattal.⁴⁶ Podkarpatszka Ruszban ekkor 44 765 választásra jogosult magyar volt,⁴⁷ és a magyar pártok 37 931 szavazatot kaptak. Az addigi évekhez képest ez azt jelentette, hogy a magyar szavazótábor körében nőtt a népszerűségük, és valószínűleg pluszszavazatokat szereztek azzal, hogy két külön listán indultak.

Érdekes megvizsgálni a nagyobb városokban született eredményeket. Ungváron a kommunisták lettek az elsők, második helyen a Republikánus zsidók, kereskedők, polgárok és iparosok szövetsége végzett, harmadik lett a Magyar Nemzeti Párt. Munkácson alig száz szavazattal nyertek a kommunisták az MNP előtt, harmadik az iparos és kereskedő szövetség lett. Beregszászon szintén ez volt az első három, azonban a MNP-t arányaiban itt kevesebben támogatták.⁴⁸

A kommunisták újabb sikert könyvelhettek el, jelentős momentum azonban, hogy a Magyar Nemzeti Párt és az Autonóm Földműves Szövetség népszerűsége nagyot nőtt, és megelőzte az Agrárpártét (természetesen ehhez nagyban hozzájárult a rossz gazdasági helyzet). Ha az autonómista pártok szavazatait összeadjuk, akkor nyugodtan ki lehet jelenteni, hogy a podkarpatszka ruszi szavazók többsége ezt a politikai irányvonalat képviselte.

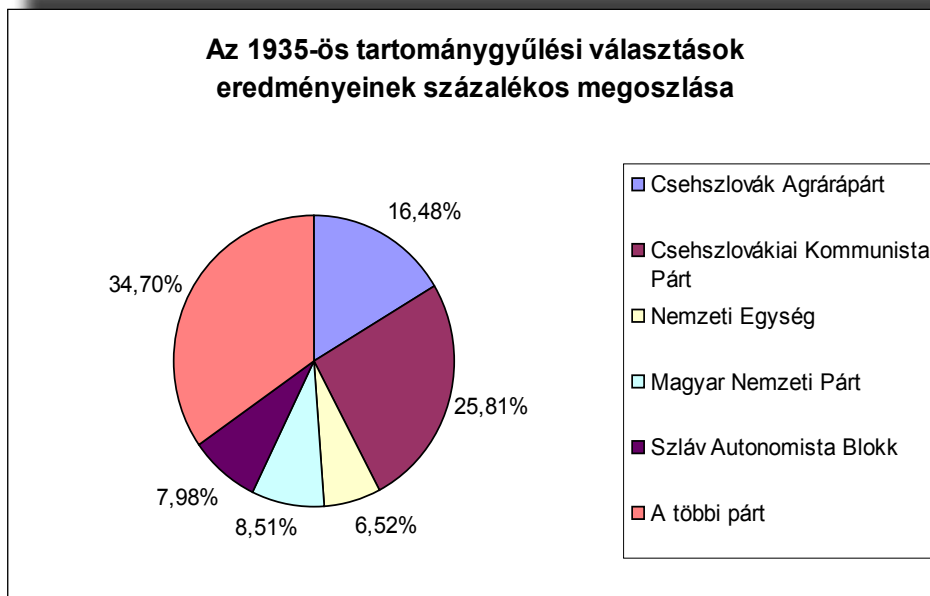
⁴⁴ Kárpáti Magyar Hírlap, 1935 máj. 22., 2. o.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Kárpáti Híradó, 1935. máj. 27., 1. o.

⁴⁷ Fedinec Cs.: i. m. 2002, 242. o.

⁴⁸ Kárpáti Híradó, 1935. máj. 28., 1. o.

6. diagram

A kárpátaljai pártok két világháború közötti választási szereplése kiegyensúlyozottnak mondható, ám ez nem egyenlő a sikerességgel. Jellemző az autonómista pártokra, hogy a közös fellépés hiányában szétaprózták a szavazóbázist, és a parlamentbe bekerülve sem sikerült az együttműködés. Az 1935-ös választások során már közeledtek egymáshoz az álláspontok, ennek kiforrására azonban már nem volt lehetőség, ugyanis 1938-ban közbeszólt a világpolitika alakulása.

Az 1919–1938-as csehszlovák éra alatt területünk társadalmi-politikai élete gyökeres változásokon ment keresztül. Az új rend és annak intézkedései új színezetet adtak a régió közéletének. Ezek az intézkedések – gondolhatunk itt a nyelvrendeletre, a földreformra, az autonómia meg nem adására stb. – igen élénk politikai tevékenységet váltottak ki. Ennek köszönhetően nagyon színes lett a társadalmi-politikai szervezetek palettája. Mind a magyarságnak, mind a területen élő többi nemzetnek (oroszoknak, ukránoknak, németeknek, zsidóknak stb.) megvoltak a saját érdekképviselőik, a saját céljaik. Ezek a célok mind szinte azonos kérdések köré csoportosultak, megoldási módokról azonban már eltértek a vélemények. Egyetértés született a gazdaság fejlesztése, az etnikai határok igazságos meghúzása, valamint az autonómia kérdésében, ám hogy milyen módon legyen sikeres a szerepvállalás, arról nem.

A magyar szervezetek alapvető célja az anyaországgal való kapcsolatok szorosabbra fűzése volt. Ezt indokolta az is, hogy a magyar kormány több ízben is nyújtott támogatást a magyar kisebbséget képviselő pártoknak, elsősorban a Társadalmi Egyesületek Szövetségének Központján, valamint a külügyminisztériumon keresztül. Így örömmel vállaltak szerepet a revíziós törekvésekben, és egyre inkább háttérbe szorult politikájukban a csehszlovák kormánnyal való meg egyezésre törekvő vonal. Mindezzel együtt a csehszlovák éra két évtizede alatt

igyekeztek minél sikeresebben képviselni a magyarság érdekeit, annak ellenére, hogy néha felekezeti és ideológiai alapú ellentétek dúltak soraikban.

A ruszin társadalmi-politikai szerveződések végig a csehszlovák állammal egyetértésben létrehozandó autonómiára törekedtek, amelynek leginkább ruszin arculatot szántak, így fenntartásokkal fogadták a hasonló jellegű magyar szándékot. Jelentős problémának számított a ruszin nemzet képviselete számára, hogy egyre inkább eluralkodott a politikai erők széthúzása. Fokozatosan erősödött az orosz és az ukrán orientáció ellentéte, amely nyelvi különbségekből alakult ki (az orosz irányultság az orosz nyelvet, míg az ukrán orientáció az ukrán nyelvet tartotta helyesnek a ruszinság számára), később leginkább a támogató személye határozta meg politikai szerepvállalásuk irányát. Az autonómia megszerzésének kérdésében egyetértettek a magyar és a ruszin pártok, de ténylegesen a két évtized folyamán egy ruszin önrendelkezésről volt szó. A 30-as évektől, a magyar revíziós törekvések erősödésétől kezdve egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy egy ruszin nemzeti autonómia kialakítását preferálják, ezzel a magyar és ruszin együttműködés esélye szertefoszlott.

A pártoknak a kárpátaljai lakosság támogatásáért folytatott küzdelme sok esetben sikertelen volt, ami talán éppen az ellentétek meglétének tudható be, hisz a ruszin és a magyar pártok néhány esetet kivéve nem tudtak egyezsége jutni. A prágai törvényhozásba is csupán minimális számban jutottak be, és az együttműködés itt sem ment. A későbbiekben pedig erre nem is kerülhetett sor, hiszen a terület sorsáról nem ruszinok és nem is magyarok, hanem német és olasz döntőbírák ítéleztek.

A pártok tevékenysége természetesen nem csupán a parlamenti munkára korlátozódott. Kiemelt jelentősége volt a szavazóbázis megszerzésének és megtartásának, amely az 1919 és 1938 között rendezett nemzetgyűlési és tartományi választásokon olyan pozícióba állíthatta a képviselőket, ahol azok már valóban az érdekvédelemmel foglalkozhattak. Podkarpatszka Ruszban az ellenzéki-autonómista pártok mellett a szavazólistákon feltűntek a kommunista, szociáldemokrata, valamint centralista pártok is. Míg a nemzeti irányvonalú ruszin és magyar ellenzéki pártok kampányukat az autonómia meg nem adására, a különböző nemzeti sérelmekre alapozták, addig a többi párt elsősorban a gazdaság helyzetének javítására tett ígéretekkel szerzett szavazókat. A választási eredményeket megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy az utóbbi volt a sikerebb. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a magyar pártok, valamint az ellenzéki ruszin párok valamennyi megmérettetésen kiegyensúlyozott eredményeket hoztak, sőt bizonyos esetekben még az elvárások fölött is teljesítettek. Ha pedig azt vizsgáljuk, hogy hányan szavaztak az ellenzéki, tehát az autonómiát követelő pártokra, akkor azt láthatjuk, hogy igenis felvették a versenyt a baloldali és centralista szervezetekkel. A két évtized alatt az eltérő törekvések ellenére egyszer sem sikerült igazán erős ellenzéki blokk létrehozása, amely az egyes nemzeti ellentéteket áthidalva képviselte volna Kárpátalja lakosságának érdekeit.

A téma objektív kezelése nem egyszerű feladat, hisz nehéz eligazodni a pártok és más társadalmi szervezetek szerepvállalásának irányvonalát illetően ennyi év távlatából oly módon, hogy tekintettel legyünk valamennyi befolyásoló tényezőre. Mindezek mellett meg kell említeni a forrásanyag hiányosságából eredő és a nyelvi nehézségeket, amelyek hátráltatják egy ilyen jellegű téma alapos tanulmányozását.

Remélhetőleg a nehézségek ellenére is sikerült a munkának átfogó képet nyújtania a kárpátaljai közélet egy apró, de annál fontosabb szegmenséről, amelyet ugyan elhomályosítanak a második világháború alatti és az azt követő történések, mégis vidékünk történelmének fontos epizódját jelenti.

IRODALOM

Korabeli források:

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár fondjai:

48 – Крайовий секретаріат партії «Автономно-землеробська спілка» (АЗС) 1920-1939

1134 – Центральна Руська Народна Рада, м. Ужгород

1139 – Крайовий секретаріат чехословацької національної демократичної партії, м. Ужгород, 1936-1938

1143 – Руська національно-автономна партія, 1937-1938

1145 – Окружний секретаріат соціал-демократичної партії, м. Хуст, 1926-1938

1146 – Християнсько-народна партія, м. Ужгород, 1920-1938

Korabeli sajtó:

Kárpáti Híradó, Ungvár, 1924–28, 19378–38

Kárpáti Magyar Hírlap, Ungvár, 1926–1938

Kárpátaljai Magyar Gazda, Ungvár, 1925–1932

Magyar Élet, Munkács, 1937

Magyarság, Budapest, 1938–1941

Prágai Magyar Hírlap, 1923–1938

Ruszinszkói Magyar Hírlap, 1921–1926

Нова Свобода, Ужгород, 1937–1941

Русский Вестник, Ужгород, 1938–1939

Русский Народный Голос, Ужгород, 1937–1941

Українське слово, Ужгород, 1938–1941

Ukrán nyelvű könyvek:

СТРЕЧО П.: Карпато-Українська Держава, До історії визволення боротьби карпатських українців у 1938-1939 р., Львів, репринте видання, „За вільну Україну” 1994

Нариси історії Закарпаття Ред. кол. І. Гранчак та ін. «Закарпаття», Ужгород 1995

РОКАР М.: Політичні партії на Закарпатті у міжвоєнний час, Ужгород 2006

Magyar nyelvű könyvek:

Szlovákkérdés a XX. században. Szerkesztette: Jacek Baluch, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1994.

Angyal B.: Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936. Fórum Ki-sebségi Intézet, Liliium-Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely, 2004.

Bernáth J.: A történelem tanítása – gyakorlatok a történelemtanítás módszertanából. Nemzeti Tankönyv-kiadó, Budapest, 1997.

Botlik J.–Dupka Gy.: Ez hát a hon... tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918-1991. Mandatum–Univerzum, Budapest, 1991

Botlik J.: Egestas Subcarpathica, Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi törté-
netéhez. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000.

Botlik J.: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. 1918–1945. Nyíregyháza, 2005.

Botlik J.–Dupka Gy.: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Budapest, 1993.

- Diószegi I., Harsányi I., Krausz T., Németh I.,: 20. századi egyetemes történelem 1890–1945 . I. kötet. Korona Kiadó Budapest, 1997.
- Diószegi I.: Két világháború árnyékában. Nemzetközi kapcsolatok története 1919–1939, Gondolat, Budapest
- Dr. Benda M.: Egyesületi és társadalmi élet Bereg-megyében. Beregszászi Nyomda és Kiadóvállalat, 2004.
- Dupka Gy.: Autonómia törekvések Kárpátalján. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2004.
- Dušan K.: Szlovákia története. Kalligram, Pozsony, 2001.
- Fedinec Cs.: Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez. Forum Intézet – Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2001.
- Fedinec Cs.: Kárpátalja történeti kronológiája 1918–1944. Fórum Intézet, Dunaszerdahely, 2002.
- Glatz F.: A magyarok krónikája. Officina Nova, Budapest, 2000.
- Halmosy D.: Nemzetközi szerződések 1918–1945. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966.
- Horváth Cs.: Az újkor és a XX. század története. Pécs, 1999.
- Katona A.–Sallai J.: A történelem tanítása. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002.
- L. Nagy Zs.: Magyarország külpolitikája a 30-as években. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1995.
- Marina Gy.: Ruténsors – Kárpátalja végzete. Patria Publishing Co. Ltd., 1977.
- Niederhauser E.: Kelet-Európa története. Hisztória – MTA Történet-tudományi Intézet, Budapest, 2001
- Palotás E.: Kelet-Európa története a 20. század első felében. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Romsics I.: Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004.
- S. Benedek A.: A ruszinok, gens fidelissima. PoliPrint Kiadó, Ungvár, 2001.
- Tilkovszky L.: Revízió és nemzetiségpolitika 1939–1944. Akadémia Kiadó, Budapest, 1967.
- Voith Gy.: 20 év története. Munkács, 1930.
- Zseliczky B.: Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.

BARÁTH VIKTÓRIA*

A donbászi munkaszolgálat a kigyósi túlélők emlékezetében

Rezümé A tanulmány a donbászi munkaszolgálatról szól a kigyósi elhurcoltak emlékezései alapján. Fő forrását a kigyósi túlélők képezték, akikkel egységes kérdések alapján összeállított mélyinterjút készítettünk a korabeli események történéseiről, valamint a munkában a rendelkezésre álló szakirodalom is megtalálható. Az első részében az 1944-es eseményeket, főleg a rendszerváltás utáni időszakot taglaljuk, amelyben részletesen kitérünk a szovjetrendszer kiépítésére, s annak negatív hatására a kárpátaljai magyarságra vonatkozóan. Munkánk fő részét képezi a második rész, amelyben a kigyósi szemtanúk visszaemlékezései alapján vizsgáltuk meg a donbászi események történéseit, magát a deportálás körülményeit, a lágerben töltött időt, s a hazatérés utáni beilleszkedésüket. Az utolsó kérdésben pedig a túlélők jövőképre mutattunk rá, hogy ők hogyan is látják a kárpátaljai magyarság ügyét, a fennmaradás esélyeit. Elmondható, hogy a kutatás elérte a célját, hiszen sikerült hiteles képet kapni a szovjet hatalom magyarellenes politikájáról.

Резюме Темою роботи ми обрали дослідження пам'яті подій насильницьких переселень громадян с. Кідьош на примусові роботи в Донбас. Джерелом моїх досліджень послужили розповіді осіб, які повернулися із заслання методом анкетування та інтерв'ю. В першому розділі роботи йдеться про події 1944 року, тобто про наслідки зміни влади, розбудову рядянської системи та її негативний вплив на життя угорців на Закарпатті. В основній частині роботи йдеться про фактичні історичні події, про обставини депортації, час проведений в лагерьх та про адаптацію в суспільство після повернення додому. На основі опитування ми визначили картину того, як вони бачать в перспективі справу угорців на Закарпатті, про можливості збереження угорської меншини в середовищі української більшості. В результаті можна ствердити, що дослідження досягло своєї мети і ми змогли відтворити дійсну картину про антиугорську політику рядянського уряду.

I. fejezet

A szovjetrendszer kiépítése Kárpátalján

Kárpátalja számos XX. századi sorsfordulója közül a legtragikusabb 1944. szeptember 27-én kezdődött, ugyanis Ungvárról több mint 250 km-re, a Tatár-hágónál ekkor tört be területére a szovjet hadsereg.

Október 28-án Ungvár elfoglalásával gyakorlatilag megtörtént a vidék teljes szovjet katonai megszállása Csap kivételével. A ruszin/ukrán lakosság nagyobb része némi felszabadulásként élte meg a Vörös Hadsereg bevonulását, a magyarok számára ez üldöztetést, megtorlást hozott Kárpátalján.¹

A háború szabályait, a sebesült és beteg katonákkal, a hadifoglyokkal, a polgári lakossággal való bánásmódot az úgynevezett genfi egyezmények és a hágai konvenciók szabályozzák. Az 1864-ben Genfben megkötött első ilyen nemzetközi egyezmény kötelezte a hadviselő feleket, hogy humánusan bánjanak a beteg, sebesült katonákkal, ne alkalmazzanak semmilyen retorziót a polgári lakossággal szemben. Több ilyen nemzetközi dokumentum is leszögezte, hogy a polgári lakosság nem vonható felelősségre országa hadi cselekményeiért, nem internálható, kényszermunkára nem fogható. A lakosságot semmilyen esetben nem lehetett

* A II. RF KMF harmadéves, történelem-magyar szakos hallgatója

¹ Botlik József: *Egestas Subcarpathica*. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez. Hatodik Sip alapítvány. Bp., 2000. 284. o.

deportálni, lakóhelyétől hosszabb időre elszállítani és munkatáborokban dolgoztatni. A hágai egyezmény leszögezte: az a megszálló hatalom, amely ezt megteszi, hadi bűncselekményt követ el. Mind a genfi, mind a hágai nemzetközi egyezményeket a cári Oroszország ratifikálta, majd a Szovjetunió is elismerte. Kétségtelen tehát, hogy a kárpátaljai magyar férfiak 18-tól 50 éves korig történt elhurcolása teljes mértékben kimerítette a nemzetközi jog megértésének fogalmát.

A 4. Ukrán Front 1944. november 13-án kelt 0036. számú határozatának alapján született meg a beregszászi városparancsnokság 2. számú parancsa, amelyben a következők voltak olvashatók:

1. Folyó év november 14-től három napon belül jelentkezni kötelesek a legközelebbi városparancsnokságnál mindazok a katonák és tisztek, akik a magyar és a német hadsereg kötelékébe tartoztak és a felszabadított Kárpátalja területén maradtak.

Jelentkezni tartoznak német és magyar nemzetiségű hadköteles egyének is 18 évtől 50 éves korig. A jelentkezés utolsó napja 1944. évi november hó 16-ika. A parancsot orosz és magyar nyelven sárga színű papírra nyomtatott falragaszok útján hozták a lakosság tudomására, a falvakban kidoboltatták. Ebben a parancsban nem volt szó arról, hogy a jelentkezési kötelezettségnek eleget tevő polgárokat közmunkára fogják fogni vagy valahová elviszik. A semmi rosszat nem sejtő magyarok eleget tettek a jelentkezési kötelezettségnek, ekkor hallottak először a háromnapos „malenykij robot”-ról, azzal hitegették őket, hogy mindössze három napot fognak dolgozni a németek által felrobbantott utak, hidak, építmények romjainak eltakarításán, újjáépítésén. Az emberek elhitték ezt, annál is inkább, mert mindössze három napra elegendő élelmet kellett magukkal hozni. Beregszászon az egykor pénzügyőrség épületében gyűjtötték össze a jelentkezőket. Az első menetoszlopok november 18-án, Erzsébet-napjának előestéjén indultak el gyalogmenetben fegyveres lovas katonák kíséretében Munkácson keresztül Szolyva felé.²

Fűtetlen helyiségekben helyezték el őket, a rossz élelmezés, a tisztálkodási körülmények és az orvosi ellátás teljes hiánya, az emberfeletti munka napról napra tucatjával szedte áldozatait. Az aránylag jobb erőben lévőket marhavagonokban vagy gyalog a Kárpátokon túl fekvő táborokba deportálták, sokan közülük már útközben életüket veszítették. Máig sem tudjuk pontosan, hány magyart hurcoltak el 1944 őszén Szolyvára, majd onnan a Sztarij Szamborhoz tartozó lágerekbe.³

A következő fontos eseményként a szovjet rendszer kárpátaljai kiépítését illetően meg kell említenünk az 1944 októberében–novemberében Kárpátalja valamennyi városában és falvában megválasztott Népbizottságok létrejöttét. Minden polgárnak, aki 18. évét, nemétől, nemzetiségétől, hitétől, foglalkozásától, tisztségétől függetlenül joga volt élni választójogával. Ezeknek a népbizottságoknak a küldöttei vettek részt 1944. november 26-án, vagyis 8 nappal a magyar férfiak deportálása után, azon a Munkácson összehívott kongresszuson, amelyen határozat született Kárpátontúli Ukrajna Szovjet Ukrajnával való egyesüléséről. A fórumon 663 küldött vett részt. Közülük alig néhány magyar akadt. Előfordult az is, hogy a nagyvárosok lakosságát, például Ungvárt, Munkácsot, Husztot mindössze 5-7 küldött képviselte, ugyanannyi sok faluét, községét.⁴

² Beregszászi György: 1944 tragikus Erzsébet-napja. In: Bereginfo. 5. évf. 27. szám. Beregszász., 2001. 07. 9–15. 4. o.

³ Uo. 4. o.

⁴ Beregszászi György: A népbiztosok kongresszusa Munkácson. In: Bereginfo. 5. évf. 29. szám. Beregszász., 2001. 07. 23. 29. 4. o.

Ismert azonban, hogy sokan nem is tudták, milyen gyűlésre hívják, viszont érkezésük után a teremből már a mellékhelyiségbe sem engedték ki őket addig, amíg meg nem szavazták Kárpátalja „újraegyesítését” a Szovjetunióval. Az erőszakos szavaztatás körülményeiről számos történet kering.⁵ Az egyik történet, melynek forrása egy NKVD-s katona, aki 1944. november 26-án ott volt a Peremoha moziban, így hangzik:

„Tele volt a mozi terme, elől az asztalnál egy orosz tiszt elmondta a gyűlés célját: Kárpátalja hovatartozásáról kell dönteni. Kárpátalja Csehszlováchiához, a Szovjetunióhoz vagy Magyarországhoz tartozzon-e? A legtöbben Csehszlovákiát akarták, utána következett Magyarország, a legkevesebb híve a Szovjet-Ukrajnához való csatlakozásnak volt. A tiszt intett, géppisztolyos pufájkások álltak el az ajtókat, a tiszt újra feltette a kérdést, ki van amellett, hogy Kárpátalja Szovjet-Ukrajnához csatlakozzon? És kezdetét vette a választási procedúra.”⁶

A kárpátaljai magyar lakosság számára tragikus következményekkel járt a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának 1944. december 18-án elfogadott 22. számú dekrétuma. Az elkövetkezendő években ennek alapján ítélték el az új rendszer számára veszélyesnek, megbízhatatlannak tartott polgárokat tíz évig terjedő börtönbüntetésre, sok esetben golyó általi halálra. Már a dekrétum első mondatai komoly aggodalomra adhattak okot:

„A magyar-német elnyomók behatoltak földünkre és öt éven át gazdálkodtak itt, bevezették az önkény véres rendszerét, gyalázták népünket. Agyongyötört népünk fiainak és leányainak ezreit üzték el kényszermunkára Magyarországra és a vele szövetséges Németországba. A fasiszta csendőrség és rendőrség kínzókamráiban, a magyar-német bitorlók által végzett kibírhatatlan kínzások és gyötrelmek következtében sok tucat és száz békés polgár pusztult el.”⁷

Külön figyelmet érdemel a dekrétum 5. paragrafusa, amelyben a következők állnak:

„Addig, míg nem fogadják el a büntető, büntetőjogi és más törvényeket, a Rendkívüli Bíróság (amit a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa állított fel „népünk ellenségei elleni harc” érdekében) saját népi jogfelfogásból és belső meggyőződésből indul ki”. Ami ebből kifolyólag azt jelenti, hogy ha a vádlott bűnös a „saját népi jogfelfogása” és „belső meggyőződés” szerint, akkor azt el lehetett ítélni.”⁸

A 22. számú dekrétum ellentétes volt bármilyen nemzetközileg elismert jogszabállyal. A Rendkívüli Bíróság sok ártatlan embert ítélt el. A rendszerváltást követően a megyei rehabilitációs bizottság sok ember becsületét adta vissza, de a megtörténtekeket nem tudta feledtetni.⁹

1947 tavaszán a nehéz körülmények és a bizonytalan jövő ellenére a kárpátaljai földművesek munkához láttak, szorgalmasan készültek a vetéshez. Akkor még nem gondolták a gazdáik, hogy földjeiken már nem ők, hanem a kolhoz fog aratni...¹⁰

⁵ Dömöcki András: A novemberi manifesztum. Útközben. /Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról/. KMKSZ. Ungvár., 1998. 164. o.

⁶ Uo. 165. o.

⁷ Beregszászi György: A 22. számú dekrétum. In: Bereginfo. 5. évf. 30. szám. Beregszász., 2001. 07. 30. – 08. 05. 4. o.

⁸ Csanádi György: i.m. 4. o.

⁹ Uo. 4. o.

¹⁰ Beregszászi György: Megalakulnak az első kolhozok. In: Bereginfo. 5. évf. 38. szám. Beregszász., 2001.09.24–30. 4. o.

A sajtóban egyre több cikk jelent meg a kollektív gazdálkodás előnyeiről a kis- és törpebirtokokhoz viszonyítva. Megkezdődött a szőlők államosítása, megalakult a megyei szőlőtröszt, melyhez négy gazdaság – a beregszászi, a nagyszőlősi, a szerednyei és a bustyaházi szőlőgazdaságok – tartoztak.

1947. március 15-én Nagyberegen megalakult a Beregszászi járás első kolhoza, melyet Leninről neveztek el. A megalakulást kemény és kíméletlen „felvilágosító” munka előzte meg, egyenként hívták fel a község házára a gazdákat, az agitátorok otthonaikban zaklatták az embereket. 75 módosabb gazdát nyilvánítottak kuláknak a faluban, földjeiket elkobozták. Ezeknek az embereknek a szorgalma, tudása, hozzáértése, igyekezete később bizony nagyon hiányzott a gazdaságnak.¹¹

1948 második felében egyre nagyobb mértéket öltött a kolhozok létrehozására irányuló propagandamunka. Mivel a magyar férfiak zöme ekkor még munkatáborokban raboskodott, munkaerőhiány jelentkezett a gazdaságokban, kevés volt pl. a mezőgazdasági gépekhez értő szakember. Mozgalom indult „Traktorra, lányok, asszonyok!” jelszóval. Mivel az ország mezőgazdasága a hangzatos munkagyőzelmi jelentések ellenére komoly gondokkal küzdött, a kormány ezen ügy igyekezett segíteni, hogy kitüntetésekkel helyezett kilátásba magas terméseredmények eléréséért. Ilyen volt a Szocialista Munka Hőse cím adományozását, melyet a Legfelsőbb Tanács 1948 szeptemberi rendelete adott ki.

1948 végére már ötvenkettőre növekedett a járásban a kolhozok száma, a mezőgazdaság kollektivizálása gyakorlatilag befejeződött.¹² Ennyi kolhoz szakszerű irányítása minden erőfeszítés ellenére gyakorlatilag megoldhatatlan volt. A tehetősebb, vagyis a legtapasztaltabb gazdákat ugyanis kulákoknak minősítették, és nem vették fel a kolhozokba, vagy ha fel is vették, rövidesen kizárták őket.¹³

A termőföldek kollektivizálásával párhuzamosan végbement az addig magántulajdonban lévő gyárak, üzemek, különböző intézmények állami tulajdonba vétele.

A Kárpátontúli Ukrajnai Néptanács 1944. december 5-én rendeletet fogadott el, mely kimondta, hogy az egykori Magyarország és Csehszlovákia minden ingó és ingatlan tulajdona, vagyis az intézmények, termőföldek, erdők, vállalatok, üzemek, bányák Kárpátontúli Ukrajna tulajdonába megy át. Ennek értelmében elkobozták addigi tulajdonosaiktól a gyárakat, üzemeket, műhelyeket, üzleteket, földönfutóvá tették őket. Sok kiválóan működő üzlet, műhely vált a „nép tulajdonává”.

Államosították az üzleteket, készleteiket gyakorlatilag kifosztották. A legjobb esetben tulajdonosaiknak megengedték, hogy egyszerű alkalmazottakként tovább dolgozhassanak azokban.

1945. január 12-én a Néptanács elfogadta a Kárpátontúli Ukrajna himnuszáról, állami zászlóiról szóló rendeletet. Kárpátontúli Ukrajna himnusza természetesen a szovjet himnusz lett, zászlaja a sarló-kalapácsos vörös lobogó.

Sztálin 1945. január 23-án levelet intézett E. Beneš csehszlovák köztársasági elnökhöz, amelyben határozottan visszautasította a csehek követeléseit Kárpátaljára vonatkozóan.¹⁴ Hiába érkezett 1945 márciusában Beneš vezetésével egy csehszlovák küldöttség, hogy Molotov külügyi népbiztossal megoldja Csehszlovákia és Szovjetunió kapcsolatainak vitás kérdéseit, közöttük Kárpátalja hovatarozásának ügyét, semmilyen értékelhető előrelépés ebben az ügyben

¹¹ Uo. 4. o.

¹² Beregszászi György: Ötvenkét kolhoz alakult a járásban. In: Bereginfo. 5. évf. 42. szám. Beregszász, 2001.10.22–28. 4. o.

¹³ Uo. 4. o.

¹⁴ Beregszászi György: Az élet nem állhat meg! In: Bereginfo. 5. évf. 32. szám. Beregszász, 2001.08.13-19. 4. o.

nem történt.¹⁵ Kárpátalja végleges átadása Szovjet Ukrajnának 1945. június 29-én történt. A szerződés értelmében a Szlovákiában élő ukrán és orosz nemzetiségű személyeknek, illetve a Kárpátalján élő cseheknek és szlovákoknak 1945 végéig lehetőségük volt átköltözni a másik országba. 1946. január 22-én a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége egyetlen tollvonással felszámolta Kárpátontúli Ukrajnát, eltörölte valamennyi kiváltságát zászlóstól, parlamentestől, mindenestől. Kárpátalja egyetlen terület lett csupán a sok közül.¹⁶

Láthatjuk, hogy a szovjet rezsim erőszakos kiépítésének folyamatában a hatalom sorra távolította el a társadalom azon elemeit – értelmiséget, a kolhozosítást nem támogató parasztokat, a 18–50 éves magyar nemzetiségű férfiakat – amelyek bármilyen akadályozó tényezői lehettek volna a sztálinizmus kiépítésének a régióban.

1947–48-ban azokra a katonaköteles korú magyar fiúkra terelődik a figyelem, akik 1944-ben még túl fiatalok voltak ahhoz, hogy „málenkij robot”-ra hurcolják őket.

1948. április 15-én egy nem sok jóval kecsegtető vezércikk jelent meg a járási lap első oldalán *Újjáépítjük Donbászt* címmel.¹⁷ A cikk leszögezte:

„A körzet ifjúsága örömmel fogadta az állami munkatartalékokba való behívásról szóló felhívást. Zsúfolásig megtöltve a beregszászi városi színház nagytermét, kifejezésre juttatták azt az elhatározásukat, hogy aktív építői lesznek a szocialista népgazdaság fellendítésének, boldogan mentek el dolgozni Donbászba, hogy valóra váltsák azt, amiért annyian áldozták életüket.”

Valóban tartottak egy ilyen gyűlést Beregszászban, arra összehozták az iskolák felső osztályainak tanulóit is. Aki csak tehetett, gyorsan eltűnt a teremből. A megtorlás ezért nem maradhatott el. Éjszaka ágyukból verték fel a segédrendőrök, az úgynevezett druzsnyikok a fiatalokat és bekísérték őket a református templom udvarában lévő épületbe.

A „háromnapos málenkij robot” után tulajdonképpen a második deportálási kísérlet volt ez, áldozatai túlnyomórészt tizenéves magyar fiatalok voltak. Fegyveres őrök kíséretében szállították őket Donbászra, az úgynevezett FZO-iskolákba, vagyis szénbányákban dolgoztatták őket, megtiltották nekik, hogy hazatérjenek, akik pedig mégis megszöktek, bíróság elé kerültek.¹⁸

Máig sem tudjuk pontosan, hányan estek áldozatul ennek a példátlan akciónak.

A szovjet katonai megszállás utáni hónapokban különösen veszélyeztetett helyzetbe került a görög katolikus egyház, s egyben a ruszin művelődési intézmények is. Az addigi ruszin állami és görög katolikus elemi, illetve középiskolákat ukránként működtetik tovább.¹⁹ A korábbi ruszin iskolák helyett erőszakkal ukrán és orosz iskolákat alapítottak, és ezer számra telepítették Kárpátaljára az ukrán, illetve orosz nyelvű tanárokat. Az ungvári egyetemen, illetve a megye szak-középiskolaiban végzett kárpátaljai ruszinok és magyarok egy részét Kárpátalján kívüli munkahelyek betöltésére kötelezték. Ez úgy mond „népgazdasági érdek”-ből történt és két-három évre kötelező volt, s ha a frissen végzettek nem fogadták el az egyetem vezetői, illetve a speciális bizottság által kijelölt helyet, akkor szankciókkal sújtották, akár a diploma megvonásáig.²⁰ 1944 végétől a különféle egyházi

¹⁵ Uo. 4. o.

¹⁶ Uo. 4. o.

¹⁷ Beregszászi György: *Újjáépítjük Donbászt!* In: Bereginfo. 5. évf. 41. szám. Beregszász, 2001.10.15–21. 4. o.

¹⁸ Uo. 4. o.

¹⁹ Botlik József: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997). Hatodik Síp Alapítvány. Új Mandátum Könyvkiadó. Bp., 1997. 276. o.*

²⁰ Uo. 276. o.

szervezeteket, művelődési egyesületeket, köröket is betiltják, felszámolják.²¹ Ilyen volt pl. a Kárpátaljai Tudományos Társaság is, melynek elnökét, Ilniczky Sándor nagyprépostot, akit nemcsak ebbéli munkásságáért, hanem elsősorban a pravoszláv vallásra való áttérésének megtagadásáért 1946-ban koholt vádak alapján 20 évi „katorgára”, azaz kényszermunkára és vagyonelkobzásra ítélnék.²² A munkácsi pravoszláv püspökség már 1944 végén küldöttséget meneszt a szovjet fővárosba, amely kéri, hogy az egyházmegyét csatolják a moszkvai patriarchátushoz. A kívánságot rövid időn belül teljesítik. Ez a kárpátaljai pravoszláv egyház jelentős meg erősödését hozta magával, de ezután nyomban megkezdődnek a görög katolikus egyház elleni mind erőteljesebb támadások.

Megvonják az unitus egyház anyagi támogatását, a pravoszlávét pedig jelentősen megnövelik. A görög katolikus egyház elleni támadásokat jelentősen elősegíti az a rendelet, amelyet 1945. március 24-én fogad el Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa „A vallás megváltoztatásának szabadságáról” címmel.²³ Ebben leszögezik, hogy minden felnőtt, nagykorú állampolgárnak joga van szabad akaratából megváltoztatnia vallását vagy kiválnia felekezetéből. A rendelet hatására 1945 tavaszán több mint 60 görög katolikus parókia szűnt meg, mert hívei áttértek a pravoszláviára.

Azokat a görög katolikus lelkészeket, akik megtagadták az áttérést, bíróság elé állították és elítélték. Erre a sorsra jutott Bendász István görög katolikus kanonok is. Romzsa Tódor munkácsi görög katolikus püspököt megfenyegették, igyekeztek arra kényszeríteni, hagyja el a görög katolikus egyházat, térjen át a pravoszláv hitre. Ő azonban kategorikusan megtagadta ezt. 1947 őszén megpróbálták megölni, merényletet követtek el ellene: egy katonai tehergépkocsi elütötte azt az autót, amelyben a püspök utazott. De túlélte a merényletet! Kórházba szállították, megműtötték. Már lábadozni kezdett, amikor egy KGB által beszerezett nővér halálos injekcióval megölte.

A görög katolikus egyház azonban túlélte ezeket a megpróbáltatásokat. De csak a rendszerváltás után állították vissza jogait, kapta vissza templomait.²⁴

Mi volt a helyzet a református egyháznál? A szovjet csapatok elől nagyon sokan elmenekültek, köztük református lelkészek is. Ezáltal a református egyház nemcsak kisebb lett, hanem a 100 lelkész közül legalább 40 elhagyta gyülekezetét, szolgálati helyét.²⁵ Mindenki bizonytalan volt és Kárpátalján nem állt vezető az egyház élén. Közben az államhatalom részéről folyt a pontos felmérés. Minden lelkészről adatokat gyűjtöttek, az aktívabb egyházi személyeket figyelték.

Ebben az időben történt, hogy az államhatalom összehívta a református lelkészeket Bátyúba, mivel a Moszkvai Baptista Egyház részéről csatlakozásra való felhívás történt.²⁶ A lelképásztorok között nem volt teljes összhang ez ügyben, de a nagy többség és a Baráti kör minden tagja elutasította ezt a szövetséget, mert látható volt, hogy ez a kapcsolat a kárpátaljai református egyház beolvasztását jelentené.²⁷

1947-ben a Baráti kör vezetősége levelet írt Sztálinnak, melyben... kérését és egyfajta figyelmeztetést fogalmaztak meg. (Ma is él három lelkész, akik nevük

²¹ Uo. 277. o.

²² Uo. 277. o.

²³ Uo. 278. o.

²⁴ Beregszászi György: Nemzetiségi és valláspolitikai az enyhülés éve előtt és után. In: Bereginfo. 5. évf. 46. szám. Beregszász., 2001.11.19–25. 4. o.

²⁵ Gulácsy Lajos: A kárpátaljai református egyház múltja és jelene. In: Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. (Változó Világ Sorozat). KMKSZ. Ungvár 1998. 46. o.

²⁶ Uo. 47. o.

²⁷ Uo. 48. o.

aláírásával erősítették meg): Horkay Barna, Zimányi József és Kovács Zoltán... (Sztálinnak tudni kell, hogy ő eszköz az Isten kezében és neki is engedelmeskedni kell az Ő akaratának). Rövidesen letartóztattak a levélírók közül két lelkészt, 1949. március 19-én még hatot. A vád: szovjetellenes tevékenység, a néphatalom megdöntésére irányuló kísérlet, az emberek félrevezetése (butítása), s főleg szovjetellenes propaganda a fiatalság körében. '56 májusában tértek haza a fogságból.²⁸

Így megfélemlítve és fenyegettségben végezték a többiek a szolgálatukat, de csak az állam által beregisztrált gyülekezetekben, tehát senki nem mehetett más gyülekezetbe igét hirdetni.²⁹

Kárpátalja római katolikus hívei a háború után a Szovjetunióhoz, majd Ukrajnához kerültek. A vallásosság, a hívő emberek meggyőződése elleni harc 1945-től a hivatalos politika szintjére emelkedett, és a hívőközösség élete egyre nehezedett. A vallásos egyesületek megszűntek. Az egyház elveszítette épületeinek tulajdonjogát. A plébániákat ki kellett adni az állami hatóságoknak. Kárpátalján 1945-ben 48 latin szertartású pap működött. 1945-ben 3 papot tartóztattak le, majd 1948-tól újabb 15-öt.

A görög szertartású katolikus papok eltiprása után a vallásüldöző rendszer a latin szertartású katolikusok kapcsolatát is lehetetlenné tette az egyetemes egyházzal és a római központtal.³⁰

A szabályszerűen kinevezett egyházi vikáriust nem engedték működni, hanem önkényesen olyan papot állítottak előtérbe vezetőnek, aki hajlott a kompromisszumra annak érdekében, hogy legalább a vallási élet minimuma lehetséges legyen.³¹

Összefoglalva elmondhatjuk azt, hogy az 1944 utáni események, a szovjet-rendszer terrorra és megfélemlítésre irányuló intézkedései negatívan hatottak a kárpátaljai magyarságra, jócskán megnyirbálva annak számát, de felzárkózott, és átvészelte e kritikus időszakot. Így a szovjet hatalom „kiirtási” terve kudarcba fulladt, hiszen a magyarság Kárpátalján a mai napig is fennmaradt, megőrizve identitását.

II. fejezet

A donbászi munkaszolgálat a kigyósi túlélők emlékezetében

Kigyós Árpád-kori település, nevét a határában folyó Kigyós-pataktól nyerte.³²

A falut átszelő Ilosva–Beregszász műúton, a járási székhelytől 5 km-re fekszik. A falu a Szernye-tó szélén, az Ardói-hegy közelében található.

A XX. század Kárpátalját is érintő eseményei értelemszerűen az általunk vizsgált települést sem hagyta érintetlenül.

A községnek 51 polgára vett részt az első világháborúban, amelyben 14-en estek el.

A második világháború vérzivatarra és az azt követő események Kigyóst sem kímélték. Az 1944. novemberi deportáláskor a sztálinisták innen is elhurcolták a férfilakosságot: 76 személyből 28-an odahaltak.³³

²⁸ Uo. 49. o.

²⁹ Uo. 50. o.

³⁰ Majnek Antal: A kárpátaljai római katolikus egyház története. In: Ütközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. (Változó Világ Sorozat). KMKSZ. Ungvár 1998. 55. o.

³¹ Uo. 56. o.

³² Botlik József–Dupka György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Intermix Kiadó Ungvár–Bp., 1993. 86. o.

³³ Uo. 87. o.

Nem volt ez másképp 1947-ben sem, Kígyóst is érintette a szovjet hatalom sajátos nemzetiségpolitikája, melynek alapján „a kárpátaljai magyar katonaköteles korú fiatalokat megbízhatatlannak nyilvánították, így nem teljesíthettek katonai szolgálatot. Ehelyett bányászati munkára irányították őket a donyeci szénmedencébe, ahol kötelesek voltak letölteni a három év szolgálati idejüket.”³⁴

A hatóságok hivatalosan nem indokolták, hogy a munkaszolgálatnak miért ezt a formáját kényszerítették a kárpátaljai magyarság fiataljaira. Elegendőnek bizonyult számukra, hogy egyszerűen kiküldték a katonai behívót, és az illetőnek jelentkeznie kellett a megadott időben a megadott helyen. A behívottaknak eleget kellett tenniük a parancsoknak, tudomásul kellett venniük, hogy szolgálati idejüket a szokványostól eltérő módon fogják letölteni. Aki megpróbált kibújni ez irányú kötelezettségének teljesítése alól, arra további, még keményebb megpróbáltatások vártak, és végül mégsem kerülhette el a donyeci szénbányákat. A fiatalokat fegyveres őrcsapat kíséretében szállították Donbászra.³⁵

Az elhurcoltak először az úgynevezett FEZEO-iskolába kerültek, ahol felkészítették őket a rájuk váró feladatokra. Az iskola befejezése után a dolgozók munkájuk fejében fizetést is kaptak, attól függően, hogy ki milyen nehéz munkát végzett.

Az otthonuktól távol lévő bányászati munkások számára azonban a legnagyobb veszélyt a körülmények jelentették, amelyek közt életüket kockáztatva dolgozni voltak kénytelenek. A legtöbb helyen a vájatok magassága miatt mind a fúrást, mind a robbantást és a kitermelést végzőknek hason csúszva, vízben kellett ledolgozni a nyolcórás műszakot. Nyilvánvalóan ez volt az oka a sorozatossá vált szökéseknek, amivel a munkaszolgálatosok többsége megpróbálkozott. A szökevények egy részét még útközben elfogták, de a hazatértek sem örülhettek sokáig, valamilyen a hatóságok kezére kerültek, akik ezután büntetésben részesültek.³⁶

A szovjet hatalom sajátos nemzetiségpolitikájának ez a fajta bizalmatlansági jellege 1952-ben szűnt meg, amikor Donbász helyett katonai szolgálatra vitték a magyar fiatalokat is. Arról, hogy összességében hány embert hurcoltak el és hányan lettek áldozatai e furcsa kisebbségpolitikának, összesítő adatok sajnos nincsenek.

A sztálini rezsimnek ez a sajátossága a kígyósi férfilakosságot is nagyban érintette. Kígyósról a mostani adatok alapján körülbelül 15 férfit vittek el donbászi munkaszolgálatra. A mostani kutatás keretében mind az öt jelenleg élő elhurcoltat sikerült felkutatni, s egységes kérdések alapján összeállított mélyinterjú formájában kikérdezni őket az akkori eseményekről, és a munkatáborban töltött idejükről.

A fejezet felépítése az interjúk alapján négy egységből áll. Az első két részben az elhurcoltak személyes adatait, az elhurcolás körülményeit, s a lágerben töltött időszakot taglaljuk, a másodikban pedig az elhurcolás időszakának emlékezetét, s magát a szovjet-képet a szemtanúk visszaemlékezése alapján. Az utolsó részben pedig az elhurcoltak jövőképét, jelenlegi életüket, magyarságerzetüket vizsgáljuk.

A megkérdezettek közül, akik munkaszolgálatot teljesítettek Donbászban a legidősebb 1927-es születésű, a legfiatalabb 1930-ban született.

³⁴ Svetkó Erzsébet: A donbászi munkaszolgálat. In: Köz-politika. Beregszász 2003.56. o.

³⁵ Svetkó Erzsébet: Nemzetiségpolitika Kárpátalján a szovjet rendszer kiépítésének idején. In: Diákok és fiatal kutatók tudományos konferenciájának anyagai I. Beregszász 2005.6. o.

³⁶ Svetkó Erzsébet: i.m. 57. o.

Lássuk a válaszadók neveit, születési idejüket és helyüket: Csok András 1927, Kígyós; Sass József 1928, Kígyós; Végh István 1928, Kígyós; Kész Balázs 1928, Salánk; Markó János 1930, Nagymuzsaly.

Jelenlegi foglalkozásukat tekintve mindannyian nyugdíjasok. Egy adatközlőt kivéve (görög katolikus) mindegyikük református vallású. Hárman házasságban élnek, egy közülük élettársi viszonyban él, egy pedig özvegy. Nemzetiségüket tekintve mindannyian magyarok.

Családi állapotukat tekintve az elhurcolás idején mindannyian nőtlenek voltak, tehát egyértelmű, hogy gyermekük sem volt, és nagyobb részük földművesként dolgozott a faluban, egy közülük pedig tanuló volt Beregszászban. Arra a kérdésre, hogy milyen pártnak vagy szövetségnek volt tagja abban az időben, az adatközlők egyöntetűen azt válaszolták, hogy semmilyen pártnak nem voltak a tagjai. Az elhurcolás időpontjában némi eltérések vannak a válaszadók emlékezete alapján: a megkérdezettek közül hármat 1948-ban vittek el, míg a másik részüket 1947-ben és 1949-ben. Az összegyűjtésük a megkérdezettek többségi válasza alapján az volt, hogy jöttek és elvitték őket, míg egy válaszadó szerint mindenki ment, és ő is velük tartott, tehát behívót egyikük sem kapott.

Pontos adatot, hogy hány embert is vittek el a községből egyikük sem tudott mondani, de a válaszok alapján 5–15 között lehetett a számuk. A válaszadók közül hármat a beregszászi református templomnál gyűjtötték össze, volt akit Munkácson, s volt aki nem emlékezett rá. Többségüket teherautóval, de akadt olyan is, akit személyszállító vonattal, és teherszállító vonattal vittek a kárpátaljai gyűjtőhelyre. Az adatközlők közül négyen azt mondták, hogy a toborzás alatt nem alkalmaztak erőszakot, viszont egy szemtanú szerint igen is voltak verések, amiről így nyilatkozott: *„Volt akit megverték, s még 3 napig a végébe sem engedték.”*

A kárpátaljai gyűjtőhely után többségüket Munkácsra, majd Horlovkára, azután Nikitovkára vitték, s volt akit a gyűjtőhely után rögtön Vorosilovográdra szállítottak. Egy válaszadó kivételével egyikük sem tudta, hogy hová viszik, és az útvonal alapján sem tudták megállapítani, hogy merre is tartanak valójában. Az útvonal megjelölésénél a többségüknél megegyező válaszok voltak: Lemberg, Kijev, Harkov, Ivanovka, Horlovka, Vorosilovográd érintésével Donbászra szállították őket. Az, hogy milyen módon szállították őket Donbászra, majdnem megegyező válaszok születtek, többségüket marhavagonokba zsúfolták, de volt, aki személyszállító vonattal érkezett meg a kijelölt helyre. A megkérdezettek közül négy kivételével egy tud csak olyan esetről, hogy valaki valamilyen oknál fogva mentesült a donbászi munkaszolgálat teljesítése alól. Ő is csak azért menekült meg, mert szemtanúja volt egy gyilkosságnak, amit egy hivatali személy követett el, s hallgatásának ára a szolgálat alóli felmentése volt.

A megkérdezettek többsége azt vallotta, hogy azért vitték el a kárpátaljai magyar férfiakat Donbászra, mert dolgoztatni akarták őket. Viszont volt aki azt mondta, hogy meg akarták gyengíteni a magyar közösséget, és volt olyan válasz is, hogy nem tudja valódi okát a szovjetek eme intézkedésének.

Arra a kérdésre, hogy a hatóságok indokolták-e, hogy miért viszik az embereket Donbászra, négy adatközlő egyöntetűen azt válaszolta, hogy nem, míg egy azt, hogy igen, az indok az volt, hogy „segíteni kell”.

Mindannyian végig ugyanazon a helyen voltak. A legkevesebb idő 4 hónap volt, a legtöbb 4 év, amit a válaszadók Donbászban töltöttek. De volt aki 8 hónapot, míg a többi két szemtanú 1,5, illetve 3 évet dolgozott le a munkatáborban. Egy adatközlő kivételével – rögtön dolgozni küldték – a többiek részvételük FEZEO-képzésben, de a képzés időtartama megosztott volt a válaszok alapján: volt aki 6 hónapot tanult, de volt aki 3 hónapot, és akadt olyan is, aki csak 15 napig tartó ún. felkészítő „tanfolyamon” vett részt. A munkaköri beosztás kapcsán a legtöbben bányafűróként, volt aki csillén, s volt aki egyszerűen szénlapátolóként dolgozott. A munkáért pénzbeli juttatást az öt adatközlő közül csak három kapott, az is kb. 400-500 rubel között mozgott, a többiek pedig ruhát, ételt, szállást kaptak munkájukért cserébe. Négy adatközlő válasza alapján az étel mennyisége nem volt bőséges, de nem éheztek, és ottlétük alatt mindig kaptak enni, de egy válaszadó viszont azt mondta, hogy a fizetésükből kellett ételt venniük, mert máskülönben éheztek volna. A tisztálkodásra mindennap lehetőségük volt, ezt is egybehangzóan állították a megkérdezettek. Mindegyikük állítása szerint bármikor írhattak levelet, és küldhettek haza, illetve kaphattak csomagot otthonról (már ha tudták az otthoniak, hogy hol voltak igazából a szeretteik).

Arra a kérdésre, hogy milyen nemzetiségűek voltak velük a lágerben, megosztott volt a válaszadás, a többség azt mondta, hogy nem voltak vele más nemzetiségűek, de Józsi bácsi elmondása alapján voltak vele cigányok, oroszok, míg János bácsi szerint vele németek is voltak.

A válaszadók többsége nem érezte hátrányát magyarságának, de voltak akik igen, s ez abban nyilvánult meg, hogy nem tudtak orosz nyelven beszélni.

Majdnem egybehangzó válasz született arra a kérdésre is, hogy voltak-e betegek a donbászi tartózkodásuk alatt. A legtöbbször válasza a „nem” volt, de István bácsinak eltört a lába, János bácsi pedig gyengeségre hivatkozott. Visszaemlékezésük alapján elmondták, hogy betegségük alatt nem igazán törődtek velük, csak éppen arra ügyeltek, hogy ne haljanak meg. A megkérdezettek közül csak János bácsinak maradt maradandó betegsége a munkaszolgálat idejéből, mégpedig idegrendszeri problémák, a többieknek semmilyen károsodásuk nem maradt abból az időből.

Az ismerősökre, falubeliekre vonatkozó kérdésre az adatközlők nem tudtak pontos számot adni, de mint kiderült, voltak velük ismerősök is, de ők számok és nevek helyett a „sok”, „többen” mennyiségjelölést adták válaszként a kérdésre. A megkérdezettek közül ketten mondták azt, hogy ritkán fordultak elő verések, volt aki azt mondta, hogy soha nem vertek meg senkit, de volt aki azt vallotta, hogy a verések mindennaposak voltak.

Arra, hogy mesélik el egy napjukat a lágerben töltött időkről, arról majdnem mindenki egységes történetet mondott el. Korán reggel – pontos időpontot nem említettek – kezdődött a munkanapjuk. Volt egy munkavezető, aki csoportba gyűjtötte össze az embereket, és egyben ő is volt az, aki kiosztotta a személyre szabott feladatokat is. Több műszakban dolgoztak napi 8 órát. A munkaidő letelte után természetesen pihenéssel töltötték el az időt, mivel a munkájuk fáradtságos és megerőltető volt. A hét végén nem dolgoztak, mindenki szabadon azzal foglalkozhatott, amivel akart. Jóska bácsi elmondta,

hogy ők a bánya melletti mezőre jártak ki kártyázni, s ő ott töltötte szabadidejének legnagyobb részét.

A megkérdezett öt személy közül csak kettőt engedtek „hivatalosan” haza, miután lejárt a kiszabott „munkaidejük”, a többi három bácsi nem bírta az ottani körülményeket és megszökött. A szökések nagyon nehezek, kimerítőek, néha erőt próbálóak voltak. Számos akadályon kellett végigmenniük azért, hogy végre hazajuthassanak. András bácsi elmondása alapján ő egyik társával szökött a vonat ütközőjén megbújva, és Szolyván, majd Kovászón keresztül végül is hazaérkezett. István bácsi is kisebb csoporttal ugyanúgy, a vonat ütközőjén szökött haza. Viszont ők a Kárpátokon is áthaladtak gyalogosan, mezitláb, hogy a hidegtől, és a jégtől a lába a duplájára dagadt, de végül ő is szerencsésen hazaérkezett. Érdekes és meglepő volt Jóska bácsi szökése / szöktetése is, ami a többiekhez képest eltérő volt és nem mindennapi, amit ő ekképpen mesélt el:

„A szökésem meg volt játszva. Nekem leküldtek egy eredeti paszportot. Én magam jöttem, de velem vót az édesapám, s aki jött utánam annak az apja Oroszországban vót, és ű is rendesen beszélt oroszul. Bementünk Horlovkáig, és ottan felültünk egy teherautóra, és akkor bementünk Sztalinovig (ma Donyeck). Ottan ez kerített kvártélyt nekünk, hogy hol aludjunk. Aztán megvette a jegyet mindenkinek, és jöttünk egészen Lembergig. Lembergben üktőlük elváltunk, és édesapám kitalálta, hogy vegyünk repülőjegyet. Megvettük a jegyet este. Ott vót egy tag, aki Beregszászban dolgozott a nyomozóosztályon, és megkérdezte, hogy hova mennek? Nekem már gyanús vót, mert a paszport még akkor nem az enyém vót. Mondom, ha elkapnak, akkor baj lesz. De oszt nem vót semmi. Nyóc órákkor kellett vóna indulni a gépnek, de a gép nem indult, mert rossz az idő. De a paszport a határőrnél vót, mert a határőr csinálta a beszállást. Na fogtuk magunkat és leültünk enni, mert má éhesek vótunk. Fél tizenkettőkor azt mondták, hogy indul a gép. Menni kell beszállásra. Hát még akkor is esett az eső.

A határőr ott állt a gép szárnya alatt, és kiáltotta a nevét annak, akinek menni kellett oda bemutatkozni. A paszportot ideadta, és be a gépbe! Az egy régi katonai gép vót, kétoldalt falóca. Felszálltunk. Elértünk a Kárpátokba, és a leszállás olyan rossz vót, hogy hát Máté István még beteg is lett. Na leértünk. Hát akkor még taxik nem vótak egyáltalán, hanem ilyen fiákerek. Mondta, hogy nem bír jönni, ülünk fel egy fiákerre. Felültünk a fiákerre! Bejöttünk Ungvárig. Bementünk Ungvárra a vérkepartra, ott állt két jenki német busz, ami valamikor a németeké vót. Az egyikbe megvettük a jegyet, beszálltunk. Az is beszállt. Na mindegy mondom, én elmentem hátra. És akkor indulni kén elfele, de a busz nem gyűl be. Hát ki kell szállani, a buszt meg kell nyomni. Kézzel kellett nyomni jó 50 méteren, míg begyűlt. Na oszt végül beültem megint hátra. Mondtam, hogy hát Munkácsra megyek, és Gejőcre való vagyok.

Munkácsra a városháza előtt megálltunk, kiszálltunk. Ottan ilyen szó-davizet árultak, édesapám mondta, had igyon vizet, addig elmegy az a tag. Kijöttünk, nem is láttunk senkit. Jövünk végigfele a beregszászi úton, ott meggyet árulnak. Na vegyünk meggyet! Pakolom befele a zsebembe, na erre csak a tag megáll mellettem, ű is vesz meggyet. Na mondom, itt bajba leszek. Na akkor

megindultam visszafele. Két vagy három hétig még Munkácson vótam avval az idegen paszporttal, az egyik ismerősömnél. Munkácson vótam, míg le nem küldték az eredeti paszportomat.”

Most pedig a téma azon részének elemzése következik, amelyben megvizsgáljuk a hazaérkezés utáni időszakot, hogy az elhurcoltak Donbász után hogyan is tudtak beilleszkedni „rég” környezetükbe.

Hazatérésük után a megkérdezettek mindegyike könnyen tudott munkahelyet találni, és egyikük sem érezte hátrányát annak, hogy elhurcolták. A megkérdezettek több mint fele bárkinek elmondhatta, hogy mi történt vele, de volt aki szintén elmondhatta volna, de ő inkább hallgatott. Az érintettek mindannyian főleg a családnak, rokonoknak mesélték el a Donbászon töltött időszakot.

Kártérítést egyikük sem kapott, de egy adatközlő kivételével mindannyian igényelnének. Van aki Magyarországtól várná, s van aki Svájtól, és volt olyan is, aki nem tudja, hogy kitől is várná valójában a kártérítést.

Arra a kérdésre, hogy haragszanak-e a donbászi események miatt az elhurcoltak, a többség azt válaszolta hogy nem, de volt aki haragszik, és ő nem másra, mint a szovjetrendszerre.

A válaszadók többsége nem haragszik, de nem is sírja vissza az akkori rezsimet, de voltak olyanok is, akik haraggal gondoltak vissza a szovjetrendszerre.

A öt válaszadó közül négynek maradtak meg tárgyi emlékei a Donbászon töltött időszakáról, ezek főleg fényképek és feljegyzések.

A kutatásunk utolsó nagyobb egységében a megkérdezettek jövőképeére szeretnénk rámutatni, ők, akik több rendszerváltást is megélték, hogyan is látják a kárpátaljai magyarság ügyét, a fennmaradás esélyeit.

A megkérdezettek közül a jelen időben egyikük sem tagja semmilyen szervezetnek, sem pártnak. Arra a kérdésre, hogy melyiket nevezik anyaországnak a válasz már megosztott volt. A többség Kárpátalját jelölte, a másik része a válaszadóknak Magyarországot nevezte anyaországának. Szülőföldjeként, egy adatközlő kivételével (ő Ukrajnát jelölte), Kárpátalját nevezték meg.

A megkérdezettek több mint a fele szerint Magyarország kötelékében volt jobb élni, míg a másik részük a csehek alatti időt vélte a legjobbnak.

Arra a kérdésre, hogy milyen érzéssel tölti el őket az, hogy magyarként élnek Ukrajnában, megosztott válasz született. Voltak, akiket közömbösséggel töltött el, volt akit büszkeséggel, és volt aki természetes dolognak tekintette.

A válaszadók véleménye/meglátása megosztott abban a kérdésben, hogy hogyan látják ők a kárpátaljai magyarság ügyét, a fennmaradás esélyeit: ketten azon a véleményen vannak, hogy Kárpátalján mindig lesz magyar közösség, másik két adatközlő szerint a kárpátaljai magyarság jövője Magyarországtól függ, s volt olyan válaszadó is, aki erre a kérdésre nem tudott választ adni.

Van, aki nem ítéli el azokat, akik kivándorolnak Magyarországra, elhagyják szülőföldjüket, viszont a többségük ellenkező véleményen van, elítéli azokat, akik a jobb megélhetésért itt hagyják hazájukat, de akadt olyan válaszadó is, aki azt mondta, hogy ha lenne lehetősége rá, akkor ő is elmenne.

Az adatközlők többségében nincs harag a donbászi események miatt, de egy válaszdó haragszik, haragszik a szovjet idők emlékeire.

Az utolsó záró kérdésre, hogy a megkérdezettek kikről tudnak még, akik életben vannak, a válaszdók negyede nem tudott már mondani senkit, a többiek pedig szinte ugyanazokat nevezték meg, azaz egymást. Viszont egy adatközlő más személyre is emlékezett, név szerint Fábíán Bélára Nagyberegről.

A túlélők elmondásai alapján sok meg nem válaszolt kérdésre kaphatunk választ, ami nagy segítség volt a kutatásunkban. Emelett betekinthetünk azon szerencsétlenül járt kárpátaljai magyar fiúk/férfiak életének egy olyan szakaszába, amire fájdalmas volt visszaemlékezniük, a szovjet rezsim eme intézkedése kitépett egy részt az életükből, amit már senki nem adhat vissza nekik, meggyötörte őket emberileg és lelkileg egyaránt, de a rossz emlékek ellenére mégis válaszoltak az általunk feltett kérdésekre, ezzel segítve munkánkat. Köszönettel tartozunk nekik érte!

Végeredményben elmondhatjuk azt, hogy az 1944-es „málenkij robot” után a donbászi munkaszolgálatra való kötelezés újabb magyarellenes politikája volt az szovjet hatalomnak, amellyel igyekezett meggyengíteni a magyar közösséget.

IRODALOM

- Beregszászi György: 1944 tragikus Erzsébet-napja. In: Bereginform. 5. évf. 27. szám. Beregszász, 2001. 07. 9–15. 4. o.
- Beregszászi György: Engedjétek haza férjeinket, apáinkat, testvéreinket, fiainkat! In: Bereginform. 5. évf. 31. Beregszász., 2001. 08. 6–12. 4. o.
- Beregszászi György: A népbiztosok kongresszusa Munkácson. In: Bereginform. 5. évf. 29. szám. Beregszász., 2001. 07. 23.–29. 4. o.
- Beregszászi György: A 22. számú dekrétum. In: Bereginform. 5. évf. 30. szám. Beregszász, 2001. 07. 30.–08. 05. 4. o.
- Beregszászi György: Megalakulnak az első kolhozok. In: Bereginform. 5. évf. 38. szám. Beregszász, 2001.09.24–30. 4. o.
- Beregszászi György: Ötvenkét kolhoz alakult a járásban. In: Bereginform. 5. évf. 42. szám. Beregszász, 2001.10.22–28. 4. o.
- Beregszászi György: Az élet nem állhat meg! In: Bereginform. 5. évf. 32. szám. Beregszász, 2001.08.13–19. 4. o.
- Beregszászi György: Újjáépítjük Donbászt! In: Bereginform. 5. évf. 41. szám. Beregszász, 2001.10.15–21. 4. o.
- Beregszászi György: Nemzetiségi és valláspolitikai az enyhülés éve előtt és után. In: Bereginform. 5. évf. 46 szám. Beregszász, 2001.11.19–25. 4. o.
- Botlik József: Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. sz-i történetéhez. Hatodik Síp Alapítvány. Bp., 2000. 284. o.
- Botlik József: Hármast keresz alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997). Hatodik Síp Alapítvány. Új Mandátum Könyvkiadó. Bp., 1997. 276. o.
- Botlik József–Dupka György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Intermix Kiadó Ungvár–Bp., 1993. 86. o.
- Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. PoliPrint. Ungvár, 2004. 197. o.

- Dömöcki András: A novemberi manifesztum. Útközben. /Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról/. KMKSZ. Ungvár, 1998. 164. o.
- Gulácsy Lajos: A kárpátaljai református egyház múltja és jelene. In: Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. (Változó Világ Sorozat). KMKSZ. Ungvár, 1998. 46. o.
- Majnek Antal: A kárpátaljai római katolikus egyház története. In: Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. (Változó Világ Sorozat). KMKSZ. Ungvár, 1998. 55. o.
- Svetkó Erzsébet: Nemzetiségpolitika Kárpátalján a szovjet rendszer kiépítésének idején. In: Diákok és fiatal kutatók tudományos konferenciájának anyagai I. Beregszász 2005. 6. o.
- Svetkó Erzsébet. A donbászi munkaszolgálat. In: Köz-politika. Beregszász 2003. 56. o.

Adatközlők névsora:

- Csok András: 1927. 10. 06.
Sass József: 1928. 03. 21.
Kész Balázs 1928. 06. 10.
Végh István: 1928. 06. 21.
Markó János: 1930. 03. 10.

BARTA KÁROLY*

Mezővári lakosságának összetétele

Rezümé Mezővári lakosságának összetétele minden téren változatos képet mutat. A lakosság korosztályonkénti összetételét tekintve vezető helyen áll a munkaképes korú lakosság. Az összlakosság 61%-át teszi ki a munkaképes korú lakosság, fiatalkorúak csoportja 23,6%, a nyugdíjas korúak aránya pedig 15,4%. Mivel a fiatalkorúak aránya meghaladja az idősekét, ezért fiatal társadalomról beszélhetünk. Mezővári lakosságának nemek szerinti eloszlásában enyhe nőtöbbséget figyelhet meg. A 2001-es népszámlálási adatok alapján a településen 1495 férfi (47%) és 1692 nő (53%) él. Mezővári nemzetiségi összetétele eléggé színes, mivel négy nemzetiség képviselői élnek a faluban. Ezek közül legjelentősebbek a magyar és a roma nemzetiségűek. Ha összehasonlítjuk az ukrán nemzetiségűek arányát a településen 1989-ben, 1991-ben és 2001-ben, láthatjuk, hogy arányuk növekszik. Míg 1989-ben 4 főt tettek ki, addig 1991-re számuk 11-főre nőtt, 2001-re pedig elérte a 44 főt az összlakosságon belül. A lakosság vallási összetételét tekintve a népesség túlnyomó része református. A református valláson kívül megtalálhatók a görög és a római katolikus vallás hívei. A különböző vallási csoportok közül a Jehova Tanúi fordulnak elő a településen. Mezővári lakosságának végzettség szerinti összetételében túlsúlyban vannak a középiskolai végzettséggel rendelkezők. Számuk 1743 főt tesz ki. Ebbe a csoportba tartoznak a szakközépiskolát és a technikumot végzett személyek is. Felsőfokú végzettséggel 220 személy rendelkezik. Előfordulnak még elemi és általános végzettségű emberek is, akik az idősebb korosztályhoz tartoznak. A lakosság foglalkozás szerinti megoszlását tekintve, mint Kárpátalja legtöbb falusi településén, a mezőgazdaságban dolgozók aránya a legmagasabb.

Резюме Робота дає характеристику населення села Варі, Берегівського району Закарпатської області. За кількістю населення село займає друге місце в районі. У статевому складі населення більшість становлять жінки, які складають 53% усього населення, що пояснюється вищою смертністю серед чоловічого населення. У національному складі населення села Варі спостерігається більшість угорців. До 1870 року в селі проживали тільки угорці. Тепер, крім угорського населення, проживають у селі українці, росіяни та цигани. Кількість українців у селі тепер становить 44 осіб. За релігійним складом населення села створюють віруючі реформатської, римо-католицької, греко-католицької церкви та "свідки єхови". Більшість становлять віруючі реформатської церкви. Поступово збільшується кількість "свідків єхови". За освітнім рівнем у селі осіб, що мають середню освіту, становлять 1743. Поступово зростає кількість людей з вищою освітою. На теперішній час їх кількість становить 220 осіб. Основна частка працездатного населення села Варі працює в сільському господарстві. Менша частка трудовлаштована на заводах, цехах міста Берегово, а ще частка працює у сфері обслуговування. Надалі висока частка тих людей, які не мають можливості на працю. В останньому розділі роботи висвітлено можливість використання теми у загальноосвітній школі.

Mezővári községi tanáccsal rendelkező település a Beregszászi járásban, 15 km-re Beregszásztól, 6 kilométerre pedig a Munkács–Rahó országúttól. Vasútállomás 5 km-re található Borzsován. Az egykori Borsova vármegye központja, a Borzsa-folyó Tiszába ömlő torkolatánál, az ukrán–magyar határ mentén terül el.

Mezőváriról először Anonymus tesz említést. A honfoglaló magyarok 889-ben foglalták el a falu közelében fekvő Borsova várát, védőit rabságba vetették és az elfoglalt termékeny földjeiket birtokukba vették (Németh Adél 2000, 116. o.).

„Vári, Árpád-kori település, a helytörténeti irodalom Borsova várának tartja. Ezek szerint eredetileg Borsova vár volt a neve. Vári néven 1320 körül találkozhatunk Mezővári elnevezésével (Botlik József–Dúpka György 1993, 109. o.).

A borsovai vár Lehoczky Tivadar szerint nagy kiterjedésű erősség lehetett. 1241-ben a tatárok lerombolták, ezzel elvesztette a rangját, a megyeszékhely pedig Nagyberegre került.

A községet 1566-ban az átvonuló tatárok pusztították el, 1657-ben pedig a lengyel sereg égette fel. 1660-ban a törökök, 1716-ban a krimi tatárok pusztították.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola volt hallgatója, a Vári II. Rákóczi Ferenc Középiskola földrajz szakos tanára.

Vári különösen kiemelkedő szerepet játszott II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában. 1703. május 21-én Esze Tamás itt bontotta ki a Nagyságos Fejedelem és a kuruc felkelés zászlaját (Kovács Elemér 2005, 25. o.).

1944. november 18-án, a háború utáni megtorlásul 340 férfit hurcoltak el a községből a szolyvai munkatáborba „málenkij robot”-ra. Közülük 169-en oda-vesztek (Botlik József–Dupka György 1993, 111. o.).

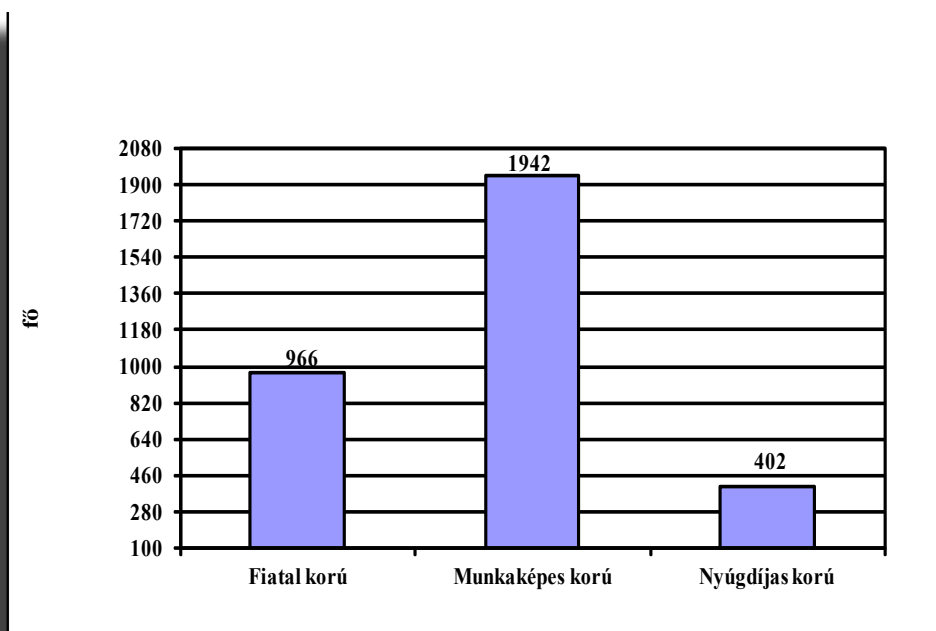
Mezővári, a népesség számát tekintve, a Beregszászi járás legnagyobb községe. Lakosságának száma – a 2001-es népszámlálási adatok alapján – 3144 fő.

Mezővári lakosságának összetétele minden téren változatos képet mutat. A lakosság korosztályonkénti összetételét tekintve vezető helyen áll a munkaképes korú lakosság, akik az összlakosság 61%-át teszik ki. Második helyen áll a fiatalok csoportja 23,6%-kal, a nyugdíjas korúak részaránya pedig 15,4%-ot tesz ki.

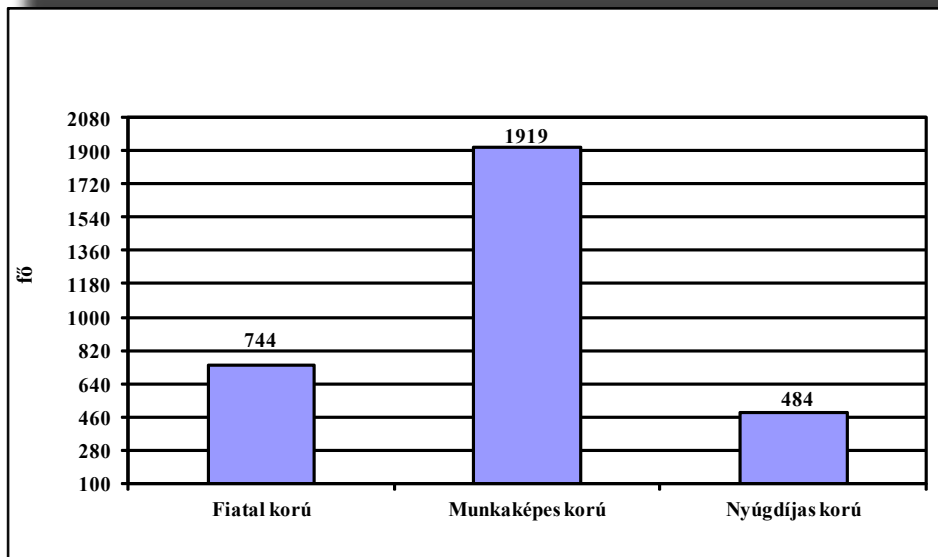
A lakosság kor és nemek szerinti összetétele

Mezővári lakosságának korösszetételében három csoportot különböztethetünk meg: fiatal-, munkaképes és nyugdíjas korúakat. A fiatalokhoz tartoznak a 0–15 év közötti lakosok, a munkaképes korú lakosságot a 16–59 életév közé eső lakosok alkotják. A munkaképes lakossághoz a nők 16–55 éves korig terjedő korosztálya tartozik, a férfiak közül, pedig a 16–60 év közöttiek. A nyugdíjas korú lakossághoz tartoznak a nők 55 év fölött és a férfiak 60 év fölött.

A népesség számának korosztályonkénti megoszlását, a két legutóbbi népszámlálás adatai alapján készült diagrammák szemléltetik (1. és 2. ábra).

1. ábra. A lakosság megoszlása korosztályonként 1989-ben

2. ábra. A lakosság megoszlása korosztályonként 2001-ben

Az 1989-es és a 2001-es népszámlálások alapján összeállított diagrammákat összehasonlítva megfigyelhetjük, hogyan növekedett az egyes korosztályokhoz tartozók létszáma, leginkább a nyugdíjas korúaké. A fiatalok és a munkaképes korúak aránya pedig (2. ábra), a 2001-es népszámlálási adatok alapján, csökkent (Mezővári Község-háza adattára 2005). A következő két táblázat alapján megfigyelhetjük az egyes korcsoportok megoszlását százalékarányban az összlakossághoz viszonyítva (I. és II. táblázat).

I. táblázat. A lakosság megoszlása korosztályonként 1989-ben

Korosztályok	Fő	%
Fiatalkorúak	966	29,2
Munkaképes korúak	1942	58,7
Nyugdíjas korúak	402	12,1

II. táblázat. A lakosság megoszlása korosztályonként 2001-ben

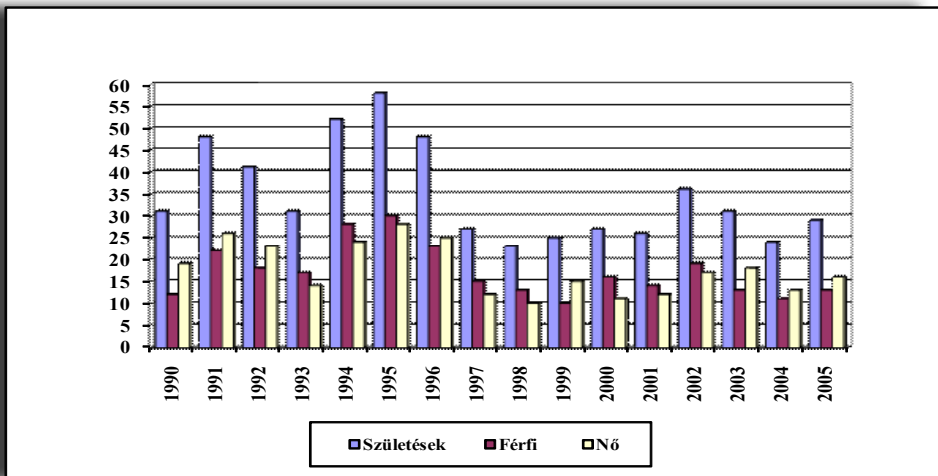
Korosztályok	Fő	%
Fiatalkorúak	744	23,6
Munkaképes korúak	1919	61
Nyugdíjas korúak	484	15,4

A lakosság korosztályonkénti megoszlása leginkább a település gazdasági fejlődése miatt igen fontos mutató. Egy település annál jobb helyzetben van, minél magasabb a munkaképes korú lakosság részaránya. Ez azért is fontos tényező, mivel a kereső emberek tartják el a nyugdíjasokat és a fiatalokat különböző adók fizetésével.

Mezővári esetben a korosztályok viszonylag előnyös arányban oszlanak meg. 2001-ben a munkaképes korúak a lakosság 61%-át tették ki, és ez némi növekedést jelent az 1989-es értékekhez képest. Ha megfigyeljük a fiatalkorúak részarányát, és összehasonlítjuk a két népszámlálás adatait, láthatjuk, hogy változások történtek. 2001-ben csökkent a fiatalkorúak aránya 1989-hez képest, a nyugdíjasok részaránya viszont emelkedett a két népszámlálás között. A fiatal- és nyugdíjas korúak részarányának ilyen változása hátrányos a település jövőjét tekintve.

Mezővári lakosságának nemek szerinti megoszlásában nőtöbbség figyelhető meg. A 2001-es népszámlálás idején a településen 1495 férfi (47%) és 1692 nő (53%) élt (Mezővári Községháza adattára 2005).

A nemek részarányának változását tovább vizsgálva megfigyelhető a születések megoszlása nemek szerint (3. ábra). Az ábra alapján látható a nemek részarányának változása 2001. után. Ahhoz, hogy meghatározzuk, hogyan változik a nemek részaránya, meg kell vizsgálni az elhalálozások megoszlását is nemek szerint (4. ábra).

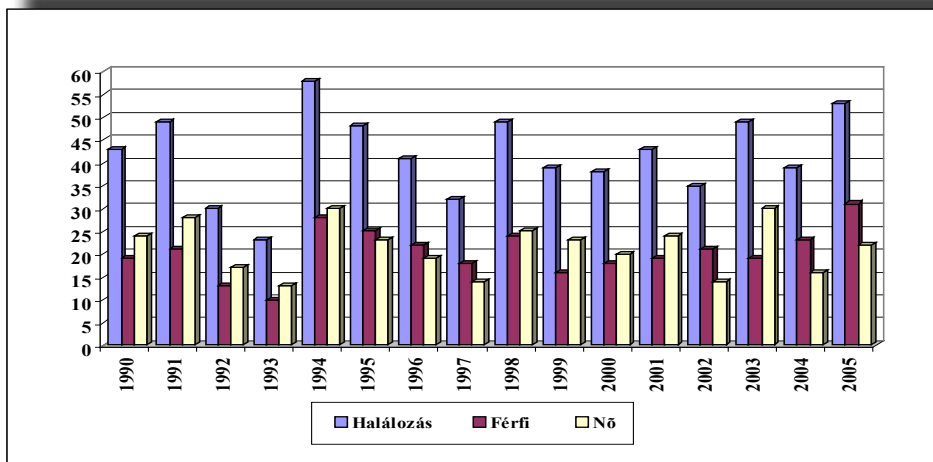
3. ábra. A születések megoszlása nemek szerint

A 3. ábrát szemlélve látható, hogy az utóbbi négy évben az újszülöttek többsége lány volt. Ez a tendencia figyelhető meg nemcsak Mezővári esetben, hanem egész Kárpátalján ez jellemző. A halálozási mutatókat figyelembe véve (4. ábra) láthatjuk, hogy a férfi lakosság halálozási részaránya mutat nagyobb értékeket. E két ábrát összehasonlítva érthetővé válik, miért van nőtöbbség a település nemzeti összetételében (Beregszászi Járási Statisztikai Hivatal adattára).

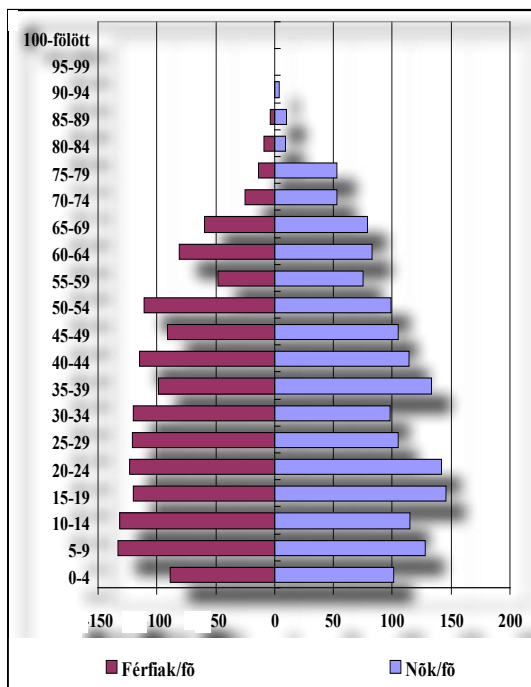
A lakosság nemi összetételének korosztályonkénti vizsgálatát legegyszerűbb korfa segítségével tanulmányozni. Mezővári korfája a 2001. évi népszámlálási adatok alapján lett megszerkesztve (5. ábra). A korfa két oldala, a férfi és a női oldal, aszimmetrikus, ami a születésszám ingadozását jelzi egyes években.

A 0–4 éves korosztályban igen kevés a népesség száma mind a férfi, mind a női oldalon. Ez a szűkített alap arra utal, hogy az utóbbi években csökkent a születések száma. A férfi oldalon a születések számának változása következtében,

a 9–19 éves korcsoportig a népesség számában csökkenés látható, majd a 20 éves korosztálytól kezdve növekedés figyelhető meg. Ezt követően korcsoportonként a lakosság száma fokozatosan csökken egészen a 35–39 éves korosztályig, majd az ezt követő korosztályban újból emelkedik (Mezővári Községháza adattára 2005).

4. ábra. A halálozás megoszlása nemek szerint

5. ábra. Mezővári korfája

A 45–64 éves korosztályokban kisebb-nagyobb hullámszerűség figyelhető meg. Ezután csökkenés látható a korfa tetejéig a halálozások növekedése következtében (Beregszászi Járási Statisztikai Hivatal adataira).

A női oldalon szintén a 0–4 éves korosztályban látszik a lányok többsége, ami azzal magyarázható, hogy az újszülöttek többsége lány. Az 5–14 éves korosztályban egyértelműen látszik a férfi lakosság túlsúlya. A következő korosztályban már a lányok vannak többségben. A 25 éves kortól kezdve egészen a 34 éves korig férfitöbbség látható. Utána a 35–39 éves korosztályban magas női túlsúlyt tapasztalhatunk. Az idősebb korosztályok majdnem mindegyikében női túlsúlyt figyelhetünk meg. Ez a magas női túlsúlyt azzal magyarázható, hogy az idősebb korosztályokban a férfiak hamarabb haláloznak el. Ennek az oka lehet az egészségtelen életmód is, valamint a megerhelő fizikai munka.

Nemzetiségi és vallási összetétel

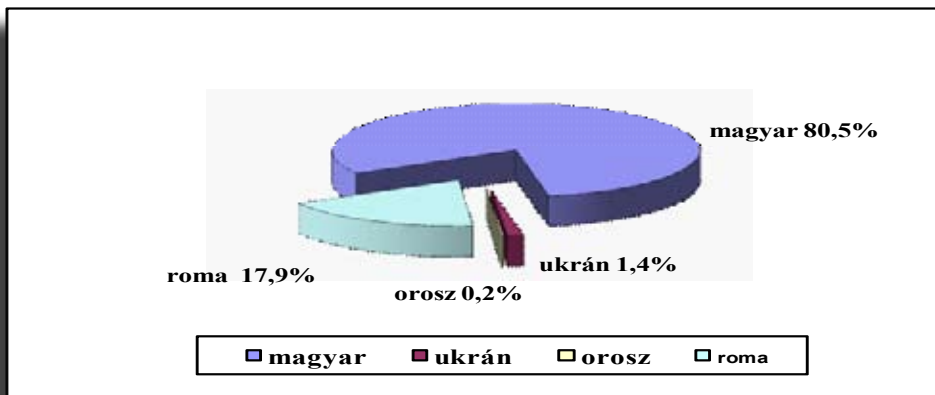
Mezővári nemzetiségi összetételében négy nemzetiség képviselői találhatók. Legjelentősebb számban a magyar nemzetiségűek lakják a települést.

A III. táblázat adatai alapján megismerkedhetünk a falu nemzetiségi összetételével.

III. táblázat. A lakosság megoszlása nemzetiségi összetétel szerint

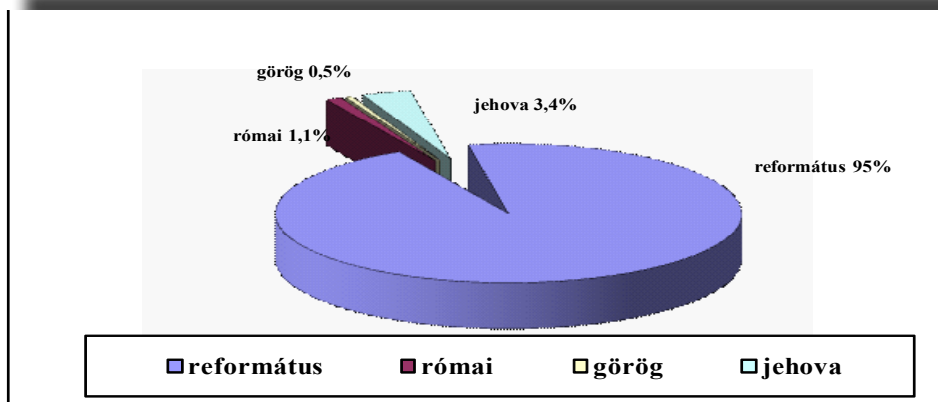
Év	A lakosság száma	Magyar	Ukrán	Orosz	Egyéb
1989	3310	3038	4	—	268
1991	3271	2973	10	3	285
2001	3147	2534	44	7	562

A lakosság nemzetiségi összetételéből kitűnik, hogy a településen a magyar nemzetiségűek vannak túlsúlyban. Ha megtekintjük a 6. ábrát, láthatjuk, hogy a lakosságnak 80,5%-a magyar (az 1870-es években a település lakossága teljes mértékben magyar nemzetiségű volt).

6. ábra. Mezővári nemzetiségi összetétele

A községben több egyházi felekezet található. A 7. ábrán látható Mezővári vallási összetétele a községi tanács 2001. évi adatai alapján.

7. ábra. Mezővári lakosságának vallási összetétele

Az ábrán jól látható, hogy a reformátusok aránya a legmagasabb – 95% (2989 fő). A többi vallási felekezet részaránya a következő: görög katolikus – 0,5% (17 fő), római katolikus – 1,1% (34 fő), Jehova Tanúi – 3,4% (107 fő) (a Mezővári Református Egyház adataira 2005).

A falu református egyháza 1595-ben alakult. A vári református templom elődje egy XV. században épült, román stílusú, római katolikus esperesi templom volt, melyet a reformáció után 1595-ben, a református vallásra áttért hívek vettek birtokukba. Mai jellegzetes formáját egy 1795-ben történt átalakítása után nyerte, ekkor épült jellegzetes toronysisakja és a déli homlokzat előtti előtere. A település református egyháza jelenleg 2506 tagot számlál.

A református valláson kívül megtalálható a római és a görög katolikus vallás is, alacsony számú hívővel. Más vallások közül a Jehova Tanúi fordulnak elő a településen.

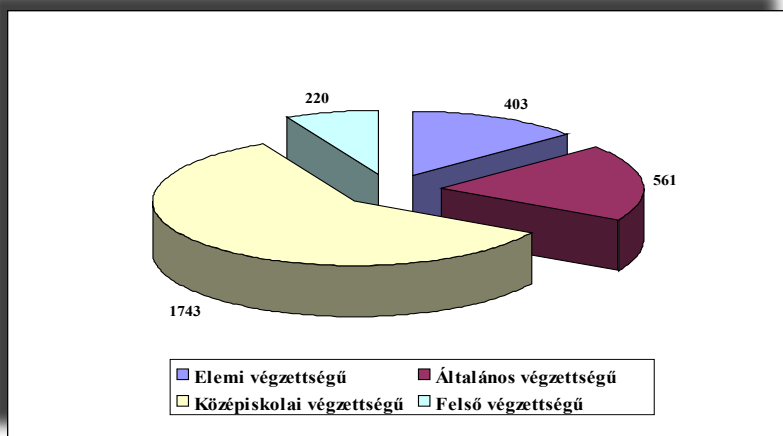
A községben található felekezetek közül a református egyháznak és a Jehova Tanúinak van lehetőség a vallás gyakorlására saját épületben.

A népesség iskolai végzettség szerinti összetétele

Mezővári lakosságának iskolai végzettség szerinti megoszlását vizsgálva elemezzük a 8. ábrát.

A 8. ábrát megfigyelve (nem tartalmazza a jelenleg valamilyen oktatásban résztvevők számát) láthatjuk, hogy egyenlőtlen a lakosság végzettség szerinti megoszlása. A lakosság nagy része középiskolai végzettséggel rendelkezik. Ebbe a csoportba tartoznak azok a személyek, akik érettségivel, szakközépiskolai végzettséggel, illetve valamilyen technikai végzettséggel rendelkeznek. A településen a középiskolai végzettséggel rendelkezők magas száma azzal magyarázható, hogy a

fiatalok többsége nem folytatja tovább tanulmányait felsőfokú oktatási tanintézményekben. Ezek a személyek a megélhetés érdekében munkát keresnek (többségük Magyarországon) (Mezővári Községháza adattára 2005).

8. ábra. Mezővári lakosságának iskolai végzettség szerinti megoszlása

A településen az általános iskolai végzettséggel rendelkező személyek inkább az idősebb korosztályhoz tartoznak, mert ma már kötelező a középiskolai végzettség megszerzése. Az elemi végzettséggel rendelkezők pedig kivétel nélkül az idős korosztályban találhatóak, akiknek nem volt lehetőségük fiatal korukban magasabb végzettséget szerezni.

A faluban 1953-tól működik magyar tannyelvű középiskola. Már sokan a 4. és a 9. osztály elvégzése után a Kárpátalján működő gimnáziumok valamelyikét választják. Az érettségi megszerzése után a továbbtanulók többsége valamelyik magyarországi felsőfokú intézményben, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán vagy pedig az Ungvári Nemzeti Egyetemen folytatják tanulmányaikat.

A lakosság foglalkoztatottsági összetétele

Az összetétel megismeréséhez figyeljük meg a IV. táblázatot.

IV. táblázat. A lakosság megoszlása foglalkoztatottsági szerkezet szerint

	Fő	%
Ipar	145	4,6
Mezőgazdaság	574	18,3
Nem termelő szféra	128	4,1
Munkanélküli (regisztrált)	245	7,8

A IV. táblázatból levonhatjuk a következtetést, hogy a településen alacsony a foglalkoztatottak száma. Ha összeadjuk a foglalkoztatottak és a regisztrált munkanélküliek számát, 1220 főt kapunk. Ez az összlakosságnak mindössze 38,8%-a.

Mezőváriban, a foglalkoztatottak között, mint Kárpátalja legtöbb falusi településén, a mezőgazdaságban dolgozók száma a legnagyobb. Ezeknek egy része a még működő helyi kolhozból átalakult Újvári kft-ben dolgozik (50 fő).

Az iparban és a nem termelő szférában a lakosság igen kis része van jelen. A táblázat alapján láthatjuk, hogy a munkanélküliek száma az összlakossághoz képest nem magas. De az is kitűnik, hogy ez a regisztrált munkanélküliek számát jelöli. A hivatalosan nem regisztrált munkanélküliek nagy része Magyarországon vagy Ukrajna belső területein, nagy városaiban vállal különböző (sokszor illegális) munkát (Mezővári Községháza adattára 2005).

A munkanélküliek száma a következő években növekedni fog, mivel a kolhoz felbomlása után létrejött kft anyagi gondokkal küzd, ami veszélyezteti további működését.

IRODALOM

Az „Újvári kft” könyvelőségi adattára. Vári, 2005.

Beregszászi Járási Statisztikai Hivatal adattára, 1990–2005.

Németh Adél: Kárpátalja. Győr, 2000.

A Mezővári Községháza adattára, 2005.

A Mezővári Református Egyház adattára, 2005.

Kovács Elemér (2005). A Beregszász–Tatár-hágó turistavonalon. Beregszász.

Botlik József–Dupka György (1993). Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Ungvár–Budapest.

Hóesés

Ezüst tél. Roztoka

2008. november 20.

Képzőművészeti kiállítás (őszi tárlat) Kopriva Attila festőművész,
a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanárának munkáiból

BALLA ANDREA*

Nagydobrony családnevei a XX. század elejétől napjainkig

Rezümé Jelen tanulmányban Nagydobrony családneveit vizsgálom a XX. század elejétől napjainkig. A névanyag gyűjtése és bemutatása szinkron és diakron jellegű. A családnévanyagot a református egyház legkorábban fellelhető anyakönyvei és a Nagydobronyi Községi Tanács adatai alapján elemzem. A névanyag rendszerezésekor a nevek etimológiájára, a névadás indítékára, a nevek megterheltségére, gyakoriságára és szófaji sajátosságaira helyezem a fő hangsúlyt. A vizsgált időszakban 208-féle családnevet jegyeztem fel. A nagy megterheltségű neveket körülbelül a lakosság fele viseli. A családnevek tipológiai osztályai közül a leggyakoribbak a személynévre, helynévre és a foglalkozásra utaló családnevek. Ezek a nevek teszik ki a névállomány mintegy 72%-át. A családnevek 22%-a más nyelvből származik. Legnagyobb számban e tájegység ukrán, orosz lakosságának családnevei kerültek át. Morfológiai vizsgálat szempontjából a családnévállomány 54%-a képzett, 46%-a pedig képző nélküli.

Резюме У своїй роботі досліджуємо прізвища с. В Добронь від ХХ ст. до сьогодні. Збирання і аналіз матеріалу носить синхронний і діахронний характер. Даний матеріал аналізуємо на основі найдавніших свідочств про народження, які знаходилися в реформаторській церкві і даних сільської ради с. В. Добронь. При систематизації матеріалу основну увагу звертаємо на етимологію, навантаження, частоту прізвищ і своєрідність частини мови. Предметом дослідження стали 208 прізвищу. Серед типології прізвищу найуживанішими є такі, які носять особливий місцевий і професійний характер. Дані прізвища складають 72% досліджуваного матеріалу. 22% прізвищ іншомовного походження. Найбільше запозичень прізвищ з української та російської мови. З точки зору морфологічного дослідження 57% прізвищ утворені суфіксами, а 46% безсуфіксальним способом.

A családnevek sokat elárulnak a település múltbéli életviteléről, gondolkodásmódjáról, értékrendjéről. A névállomány – főleg falvakban – a társadalmi fejlődés, a falusi életforma megváltozása folytán szinte teljesen átalakulóban van. Időszerű lenne a határon túli területek névállományának minél teljesebb feltárása. Munkámmal ehhez szeretnék hozzájárulni, mivel tudomásom szerint ilyen jellegű leírás még nem jelent meg a kutatott településről.

A magyar vezetékneveket ugyanaz a szokás és szükséglet hozta létre, mint máshol Európában, így a magyar vezetéknevtípusok szinte mind megtalálhatók más népek vezetékneveiben is (Kálmán 1969: 74).

„Családnévnek csak akkor tekinthetünk egy névtípust, amikor az valóban a családot jelöli, tehát az egész család, fölmenők és leszármazottak viselik, vagyis öröklődik” (Hajdú 2003: 732).

A magyar családnevek a személynéven belül az első helyen állnak, mivel a családnevek a keresztnévek mellett jelzői funkciót töltenek be, és a magyar nyelvben a jelző mindig a jelzett szó előtt áll, ellentétben az indoeurópai nyelvekkel, ahol a jelző általában követi a jelzett szót.

Kutatásom több mint száz évet ölel fel. Bemutatom, hogyan változott Nagydobrony családnév-állománya a XX. század folyamán. A névanyag rendszerezésekor a nevek etimológiájára, a névadás indítékára, a nevek megterheltségére, gyakoriságára, szófaji sajátosságaira helyezem a fő hangsúlyt. Az írásváltozatot (pl.: *Tót* és *Tóth*, *Biró* és *Bíró*) nem tekintem önálló névnek.

* Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának PhD-hallgatója

Az adatok hiányosan álltak rendelkezésemre. Négy időszakban vizsgálok a családnévállományt a XX. század elejétől. 1913-tól 1932-ig a családnévanyagot korabeli jegyzőkönyv presbiteri névsorából rekonstruáltam.

Az 1948-tól 2006-ig terjedő három időszak alapjául a református egyház anyakönyvi kivonata szolgált. 1956-tól 1980-ig hiányoznak az adatok, ezért azokhoz nem tudtam hozzájutni.

1. A családnevek mennyiségi elemzése

1. táblázat

	1913–1932	1948–1955	1981–1995	1996–2006
személyek száma	182	667	1144	679
nevek száma	12	75	141	130
megterhelés	15,2	8,89	8,11	5,22

A nevek számában folyamatos növekedés figyelhető meg, változatosabbak a névtípusok, ebből kifolyólag a megterhelés csökkent. A névkincs 1981 és 1995 között gazdagodik nagyobb mértékben, aminek a hátterében ukrán, ruszin családok betelepülése áll. Ezek a családnevek azonban nem emelik az egyes nevek megterheltségét, mivel általában a ritka előfordulású nevek kategóriájába tartoznak. A településen a nevek megterhelése a század végére 6% alatt maradt.

Azokat a neveket, amelyek a XX. században az összeírásokban végig fellelhetők, állandó családneveknek tekintem. Ezeket a neveket törzsökös neveknek nevezi a szakirodalom. Törzsökösnek az olyan családnév tekinthető, amely régtől honos a településen, függetlenül a gyakoriságuktól (Hajdú 1994: 152). Ilyenek például: a *Badó, Bak, Balog, Benedek, Bálint, Bátyi, Biró, Géci, Herceg, Hete, Hidi, Katona, Molnár, Misák, Nagy, Nyomó, Pinte, Ráti, Szanyi, Szilvási, Verba, Vinda*.

208-féle családnév figyelhető meg, a neveknek van egy törzsanyaga, amelyek minden összeírásban végig szerepelnek a XX. század folyamán, tehát minden időpontban ott van a névanyagban. A 208-féle néven körülbelül 5700 személy osztozik.

2. A családnevek gyakorisági vizsgálata

Gyakorisági szempont alapján három kategóriába sorolom a családneveket: nagy gyakoriságú nevek, közepes gyakoriságú nevek, kis gyakoriságú nevek. Nagyon gyakorinak a nagy megterheltségű családneveket tekintem, azokat, amelyeknek a százalékszámuk 3-nál nagyobb. A közepes gyakoriságú nevekhez azokat a neveket sorolom, amelyeknek a személyekre vonatkozó százalékszámuk 3 és 0,5 között van. A többi a kis megterheltségűekhez osztályozom.

2. táblázat. Nagy gyakoriságú családnevek

	1913–1932		1948–1955		1981–1995		1996–2006	
	családnév	%	családnév	%	családnév	%	családnév	%
1.	Szanyi	25,7	Szanyi	13,2	Szanyi	10,8	Szanyi	10,0
2.	Hidi	25,3	Hidi	8,2	Hidi	7,7	Balog	7,5
3.	Balog	9,8	Katona	8,1	Balog	7,2	Molnár	6,8
4.	Molnár	9,8	Molnár	8,1	Katona	6,2	Hidi	6,5
5.	Bátyi	9,3	Balog	6,4	Molnár	5,4	Katona	5,4
6.	Badó	6,6	Badó	3,9	Badó	3,4	Ráti	3,8
7.	Ráti	5,5	Pinte	3,6	Pinte	3,3	Misák	3,7
8.	Pinte	3,8	Bálint	3,3	Pap(p)	3,1		
9.			Hete	3,3	Ráti	3,1		
10.			Pap(p)	3,1				
11.			Nagy	3,0				
12.			Ráti	3,0				
Össz.		95,8		67,2		50,2		43,7

Az első vizsgált korszakban, azaz 1913–1932 között csupán 12 különböző nevet találtam a presbiteri összeírásokban. Ezek közül az első nyolc a gyakori, kettő a közepes és kettő a kis gyakoriságú nevek közé sorolható.

1913–1932 között 8 név tartozik a leggyakoribb nevek közé, 1948–1955 között 12, 1981–1995 között 9, 1996–2006 között pedig 7 név van, amelynek százalékszámát 3 illetve 3-tól nagyobb. Többnyire ugyanazok a nevek ismétlődnek mindegyik időpontban. Jól kitűnik mindegyik gyakorisági sorból, hogy az első két név százalékszámát a meghatározó, a következő nevek aránya ugyan csökken, de erősebb leszakadást csak a hatodik pozíciósámtól figyelhetünk meg.

Mindegyik időszakban az első helyen a *Szanyi* családnev szerepel. A lakosság jelentős százalékát jelöli ez a név, azonban érzékelhető a folyamatos csökkenés. Ennek oka lehet a családnevanyag bővülése, gazdagodása más nevekkel. A *Hidi* családnev százalékos részesedése folyamatosan csökken, de az első 3 időszakban végig a 2. helyen áll, 1996 és 2006 közötti időszakban azonban a 4. helyre került (25,3→8,2→7,7→6,5). A *Ráti* családnev a 2. időszakban visszaesik, de ehhez képest, a 3. és a 4. időszakban lakosságon belüli aránya növekszik. A *Badó* és a *Pinte* családnev az első három időszakban szerepel a leggyakoribb nevek között, a negyedik szakaszban a közepes gyakoriságú nevek közé tartozik. A *Bálint*, a *Hete*, a *Pap* és a *Nagy* családnevek csupán a második vizsgált időszakban szerepelnek, a többi ciklusban a közepes gyakoriságú nevek közé tartoznak. A *Misák* név pedig kizárólag csak a 4. korszakban van jelen a gyakori nevek között.

Közepes gyakoriságú nevek

1913–1932 között a *Kapásy* és a *Misák* családnevek alkotják a közepes gyakoriságúak csoportját. A *Kapásy* családnévvel csupán ebben az időszakban találkoztam, a későbbiekben nem bukkant fel az anyakönyvek alapján, nem kizárt, hogy ez a név kihalt.

A második korszakban a *Benedek* (2,1%), *Bara* (1,9%), *Kovács* (1,6%), *Szilvási* (1,6%), *Misák* (1,3%), *Bak* (1,2%), *Nyomó* (1,0%), *Biró* (0,9%), *Sándor* (0,9%), *Szernyi* (0,9%), *Ámit* (0,7%), *Bátyi* (0,7%), *Deák* (0,7%), *Herceg* (0,7%), *Vinda* (0,7%), *Géci* (0,7%), *Baksa* (0,6%), *Dávid* (0,6%), *Gábor* (0,6%), *Gerő* (0,6%), *Góré* (0,6%), *Kára* (0,6%), *Kiss* (0,6%), *Lakatos* (0,6%), *Sütő* (0,6%), *Verba* (0,6%) alkotják a közepes gyakoriságúak csoportját. Ezek közül az *Ámit*, *Dávid*, *Gerő*, *Góré*, *Kára*, *Nyomó*, *Szernyi* családnevek csak ebben a korszakban fordulnak elő.

A harmadik korszakban a következő 31 név tartozik a közepes gyakoriságú nevek közé: *Misák* (2,1%), *Bálint* (2,0%), *Bara* (2,0%), *Lakatos* (1,7%), *Sándor* (1,7%), *Bátyi* (1,6%), *Kiss* (1,6%), *Benedek* (1,5%), *Hete* (1,4%), *Nagy* (1,4%), *Szilvási* (1,4%), *Kupás* (1,3%), *Oláh* (1,1%), *Géci* (1,0%), *Vinda* (1,0%), *Farkas* (1,0%), *Varga* (0,9%), *Bakk* (0,7%), *Rendes* (0,7%), *Verba* (0,7%), *Baksa* (0,6%), *Biró* (0,6%), *Herceg* (0,6%), *Horváth* (0,6%), *Kovács* (0,6%), *Mészár* (0,6%), *Sütő* (0,6%), *Takács* (0,6%), *Úr* (0,6%), *Deák* (0,5%), *Tóth* (0,5%). Ezekből hat név: *Farkas*, *Horváth*, *Kupás*, *Oláh*, *Rendes*, *Takács* csak 1981–1995 között van jelen.

A negyedik korszak közepes megterheltségű családneveihez a következő nevek tartoznak: *Nagy* (2,4%), *Benedek* (2,2%), *Hete* (2,1%), *Badó* (1,9%), *Kovács* (1,9%), *Bara* (1,8%), *Kiss* (1,6%), *Pinte* (1,6%), *Gábor* (1,5%), *Lakatos* (1,5%), *Szilvási* (1,3%), *Varga* (1,3%), *Bakk* (1,2%), *Deák* (1,2%), *Baksa* (1,0%), *Bálint* (1,0%), *Sütő* (1,0%), *Herceg* (0,9%), *Papp* (0,9%), *Bátyi* (0,9%), *Biró* (0,7%), *Cserepánc* (0,7%), *Orosz* (0,7%), *Tóth* (0,7%), *Úr* (0,7%), *Verba* (0,7%), *Vinda* (0,7%), *Dancs* (0,6%), *Hadar* (0,6%), *Sós* (0,6%), *Szántó* (0,6%), *Takács* (0,6%). A *Cserepánc*, *Pinte*, *Tót* családnevek a négy vizsgált korszak közül mindössze itt szerepelnek.

Kis gyakoriságú családnevek

Kis gyakoriságú családnevekhez sorolom azokat a neveket, amelyet 2-3 személy visel, százalékszámát az összlakossághoz viszonyítva 0,5 alatti.

1913 és 1932 között két név tartozik a kis gyakoriságú nevek közé, a *Benedek* és a *Jankó*, ezek csupán egyszer fordultak elő a vizsgált időszakban. A *Benedek* név a másik három időszakban is megtalálható a közepes gyakoriságú nevek között, itt azért a kis gyakoriságú neveknek szerepel, mert ebből a korszakból csak nagyon kevés névanyag állt a rendelkezésemre. A *Jankó* név a többi időpontban nem szerepel.

A második időszak kis gyakoriságú nevei: *Balla* (0,4%), *Jani* (0,4%), *Korláth* (0,4%), *Varga* (0,4%), *Bercik* (0,3%), *Csiszlák* (0,3%), *Ferencik* (0,3%), *Gönci* (0,3%), *Hadar* (0,3%), *Kupás* (0,3%), *Mészár* (0,3%), *Móricz* (0,3%), *Sólymos* (0,3%), *Szóllósi* (0,3%), *Tárci* (0,3%), *Tóth* (0,3%), *Bartók* (0,1%), *Beregszászi* (0,1%), *Cserenyák* (0,1%), *Csik* (0,1%), *Dancs* (0,1%), *Demeter* (0,1%), *Fialka* (0,1%), *Hajdú* (0,1%), *Iván* (0,1%), *Kállai* (0,1%), *Kanalas* (0,1%), *Katlin* (0,1%), *Kampó* (0,1%), *Köröskényi* (0,1%), *Lelkes* (0,1%), *Lőrinc* (0,1%), *Márai* (0,1%), *Nyitrai* (0,1%), *Oláh* (0,1%), *Pataki* (0,1%), *Urblik* (0,1%).

A harmadik korszak kis gyakoriságú nevei: *Ámit (0,4%), Balla (0,4%), Bogár (0,4%), Dávid (0,4%), Gábor (0,4%), Szabó (0,4%), Bartók (0,3%), Dancs (0,3%), Fehér (0,3%), Lőrinc (0,3%), Nyomó (0,3%), Orosz (0,3%) Révész (0,3%), Váradi (0,3%), Demete (0,3%), Gönci (0,3%), Iván (0,3%), Kádas (0,3%), Katlin (0,3%), Sós (0,3%), Szatmári (0,3%), Bagu (0,2%), Bimba (0,2%), Csicsó (0,2%), Ferencsik (0,2%), Hadar (0,2%), Haga (0,2%), Jani (0,2%), Kállai (0,2%), Kertész (0,2%), Komonyi (0,2%), Kopinec (0,2%), Kuruc (0,2%), Lelkes (0,2%), Levcsák (0,2%), Mezei (0,2%), Miskolci (0,2%), Noshogy (0,2%), Rác (0,2%), Remecki (0,2%), Repkó (0,2%), Sebők (0,2%), Sponták (0,2%), Tari (0,2%), Vég (0,2%), Ambrusz (0,1%), Bajusz (0,1%), Bakos (0,1%), Barta (0,1%), Bellák (0,1%), Benyácsi (0,1%), Bercik (0,1%), Borbély (0,1%), Borovszkij (0,1%), Bocskár (0,1%), Borók (0,1%), Buda (0,1%), Cserepánc (0,1%), Csiszlák (0,1%), Csuzmaj (0,1%), Dókus (0,1%), Fejes (0,1%), Fintor (0,1%), Fodor (0,1%), Fodó (0,1%), Gál (0,1%), Guszti (0,1%), Hegyi (0,1%), Horkay (0,1%), Iszák (0,1%), Ivanyina (0,1%), Kacsari (0,1%), Kanalas (0,1%), Kampó (0,1%), Kepics (0,1%), Koperc (0,1%), Lackó (0,1%), Leszecsó (0,1%), Liszenkó (0,1%), Levicki (0,1%), Márton (0,1%), Magyar (0,1%), Mező (0,1%), Obednin (0,1%), Orosi (0,1%), Palkó (0,1%), Pongó (0,1%), Pankovics (0,1%), Poroknávec (0,1%), Sima (0,1%), Szántó (0,1%), Szernyi (0,1%), Szlegura (0,1%), Szkiba (0,1%), Szuperák (0,1%), Tamási (0,1%), Tujev (0,1%), Vindor (0,1%), Vinyik (0,1%).*

1996 és 2006 közötti időszak kis gyakoriságú családnevei: *Dávid (0,4%), Dókus (0,4%), Farkas (0,4%), Gál (0,4%), Haga (0,4%), Horváth (0,4%), Jani (0,4%), Kádas (0,4%), Kopilec (0,4%), Máté (0,4%), Sándor (0,4%), Vaszilcsenkó (0,4%), Bogár (0,3%), Fejes (0,3%), Fejér (0,3%), Gönci (0,3%), Kántor (0,3%), Nyomó (0,3%), Popovics (0,3%), Sima (0,3%), Sponták (0,3%), Szernyi (0,3%), Aliev (0,1%), Balla (0,1%), Barkaszi (0,1%), Bartók (0,1%), Benyák (0,1%), Bercik (0,1%), Berki (0,1%), Borbély (0,1%), Borsodi (0,1%), Bodnár (0,1%), Burcsu (0,1%), Csicsó (0,1%), Csoma (0,1%), Demeter (0,1%), Ésik (0,1%), Ferencsik (0,1%), Fényes (0,1%), Gerő (0,1%), Godzsáev (0,1%), Góré (0,1%), Gyerlemenkó (0,1%), Györke (0,1%), Ignác (0,1%), Iván (0,1%), Juhász (0,1%), Kacsari (0,1%), Kampó (0,1%), Kecskés (0,1%), Keresztyén (0,1%), Kertész (0,1%), Komonyi (0,1%), Koperc (0,1%), Kundrik (0,1%), Kupás (0,1%), Lackó (0,1%), Lőrinc (0,1%), Menglijeva (0,1%), Manyura (0,1%), Medvigy (0,1%), Mező (0,1%), Mészáros (0,1%), Miskolci (0,1%), Mitro (0,1%), Obednin (0,1%), Ótup (0,1%), Örmény (0,1%), Palkó (0,1%), Pavlisinec (0,1%), Petrusz (0,1%), Pongó (0,1%), Posta (0,1%), Pognác (0,1%), Poroknávec (0,1%), Rozman (0,1%), Salánki (0,1%), Sankó (0,1%), Stefán (0,1%), Sváb (0,1%), Szabó (0,1%), Szagljánik (0,1%), Szigeti (0,1%), Szlegura (0,1%), Szöllösi (0,1%), Szűcs (0,1%), Tamási (0,1%), Volosin (0,1%), Walenta (0,1%), Zazulics (0,1%).*

Ebben a kategóriában vizsgált nevek rávilágíthatnak, hogy mekkora a névállomány gyarapodása, illetve mekkora volt az egyes időszakokban a személyeket megkülönböztető nevek száma. Ezeknél a kis gyakoriságú neveknél a családnév még jól betölti a megkülönböztető, identifikáló funkciót.

A harmadik időszakban a névállomány gazdagabb, mint a többi korszakban, s ez azért lehetséges, mert itt nagyobb időintervallumban vizsgálom a neveket. 1981 és 1995 között a személyeket megnevező családnevek száma 141. Ez a teljes névállományban előforduló 209 névfajtának 67,8%-ka.

1996 és 2006 között az egy személyt megnevező tulajdonnevek száma 68. Ebben az időszakban előforduló 130 névfajtának az 52%-a.

Mindegyik korszakban az egy személyt jelölő nevek száma jóval nagyobb a többi névhez viszonyítva, a negyedik időszakban azonban kimagaslóan sok az egyszer előforduló nevek száma, ebből következtethetünk a betelepülő lakosság magas arányára. Ebben az időben erőteljesen érzékelhetők a szláv nevek (*Borovszkij, Cserepávec, Pankovics, Poroknávec, Ruszinkó, Noshogy, Kopinec*).

Összegezve a fent leírtakat a családnevek gyakoriságáról, megállapítható, hogy az 1913–1932 között előforduló leggyakoribb nevek mindegyike megtalálható a többi vizsgált időszakban is. 1948 és 1955 között a személyek 33%-a visel közepes és ritka gyakoriságú nevet.

1981–1995 és 1996–2006 között újabb családnevek megjelenését figyelhetjük meg, a családnevek számának a bővülése a népesség gyarapodására utal.

Az 1981–1995 és 1996–2006 közötti korszakról megállapítható, hogy fejlődő, gazdagodó időszak volt. Mind a négy időszakban használt nevek 41%-áról elmondhatjuk, hogy egyediek, mivel csupán egyszer fordulnak elő.

3. A családnevek vizsgálata nyelvi eredet szempontjából

Mielőtt jelentéstani szempontból elemezném a neveket, előtte fontos elvégezni a nevek nyelvi eredetének vizsgálatát. A nevek e csoportjának átfogó elemzésétől eltekintek, mindössze megpróbálok elkülöníteni a nem magyar családneveket, és megállapítani arányait kutatópontom családnévállományában.

A 208-féle névből nem túl sok az idegen hangzásúak száma. Ezek általában a kis gyakoriságú nevek között szerepelnek, többnyire csak egy személyt jelölnek.

Nagydobrony családnévanyagában a következő, valószínűleg szláv eredetű nevekkel találkoztam: *Aliev, Ambrusz, Benyácski, Benyák, Borovszkij, Cserenyák, Cserepávec, Ferencsik, Fialka, Godzsáev, Gyerlemenkó, Ivanyina, Kepics, Koperec, Kopilec, Kopinec, Kundrik, Levicki, Liszenkó, Leszecsó, Manyura, Medvigy, Menglijeva, Mitro Noshogy, Obednin, Pankovics, Pavlisinec, Petrusz, Popovics, Poroknávec, Repkó, Ruszinkó, Szagljánik, Szkiba, Szlegura, Tujev, Vaszilcsenkó, Vinyik, Volosin, Zazulics*.

Az idegen nyelvből eredő nevek másik típusát a német eredetűek alkotják, csupán három nevet soroltam ebbe a kategóriába: *Iszák, Rozman, Walenta*.

Voltak olyan családnevek, amelyeknek nyelvi eredetét biztosan nem tudtam eldönteni. Ezek a következők: *Úrblik, Ótup*.

	1913–1932	1948–1955	1981–1995	1996–2006
	nevek száma	nevek száma	nevek száma	nevek száma
magyar eredetű	12	72	116	105
idegen eredetű	–	4	25	26

A korszakok összehasonlításakor kitűnik, hogy az idegen nevek megjelenése az utolsó két vizsgált időpontban szembetűnő. Az első vizsgált időszakban, 1913 és 1932 között nem találtam idegen eredetű neveket. Nagyobb számban a harmadik időtartamtól mutathatók ki jelenlétük, erre enged következtetni, hogy a rendszerváltás után a településen, csekély mértékben ugyan, de kimutatható az

ukrán és a magyar népesség keveredése.

46 nem magyar eredetű nevet találtam, ezek a nevek a névállomány 22%-át teszik ki.

A nagydobronyi családnevek között idegen nyelvben keletkezett névréteg-ről összefoglalóan megállapítható, hogy közel negyed részét képviselik a család-névállománynak.

4. A családnevek jelentéstani vizsgálata

Jelentéstani elemzéskor a csupán magyar eredetű neveket vizsgálom. A családnevek rendszerezését Kálmán Béla (Kálmán 1969: 76) és Hajdú Mihály (Hajdú 2003: 771) felosztása alapján végzem. A neveket Kázmér Miklós *Régi magyar családnevek szótára* (1993) segítségével sorolom típusokba. A következő 7 kategóriát különítettem el:

1. Fogalakra utaló családnevek: *Bakos, Bodnár, Borbély, Deák, Hajdú, Juhász, Kampó, Kanalas, Katona, Kovács, Kántor, Kádas, Kecskés, Kertész, Kupás, Lakatos, Mészár, Molnár, Papp, Pinte, Posta, Puskás, Révész, Sós, Solymos, Sütő, Szabó, Szántó, Szűcs, Takács, Varga.*
2. Személynévre utaló családnevek:
 - régi egyházi személynév: *Balla, Bara, Barta, Bartók, Bálint, Benedek, Bercik, Borók, Dancs, Dávid, Demeter, Dókus, Farkas, Gábor, Gerő, Gál, Géci, Györke, Ignác, Iván, Jani, Jankó, Keresztyén, Korláth, Lakkó, Lőrinc, Márton, Máté, Móric, Palkó, Pongó, Sankó, Sándor, Sebők, Tamási.*
 - régi világi személynév: *Badó, Bak, Baksa, Bogár, Csicsó, Csík, Fintor, Haga, Hete, Kára.*
3. Helynévi eredetű családnevek
 - puszta helységnevek: *Mező, Buda, Csoma*
 - település és határrészekre utaló családnevek általában *-i* képzővel: *Barkaszi, Bányai, Beregszászi, Berki, Borsodi, Gönci, Hegyi, Hidi, Horkay, Kacsari, Kapásy, Kállai, Komonyi, Levicki, Márai, Mezei, Miskolci, Nyitrai, Orosi, Pataki, Ragyóczy, Remecki, Ráti, Salánki, Szanyi, Szatmári, Szernyi, Szigeti, Szilvási, Szöllősi, Tari, Váradi, Vég.*
4. Tulajdonságra utaló: *Bajusz, Balog, Fehér, Fejes, Fejér, Fényes, Fodor, Góré, Hadar, Kis, Lelkes, Nagy, Nyomó, Rendes, Sima.*
5. Néphez, népcsoporthoz való tartozást jelentő családnevek: *Tót, Horváth, Kuruc, Magyar Orosz, Oláh, Örmény, Sváb.*
6. Tisztséget, méltóságot jelölő családnevek: *Biró, Herceg, Úr.*
7. Bizonyalan besorolású nevek: *Ámit, Bagu, Bellák, Benyák, Bimba, Bocskár, Burcsu, Csiszlák, Ésik, Fodó, Guszti, Misák, Sponták, Szuperák, Tárci, Verba, Vinda, Vindor.*

A családnevek jelentéstani csoportosítását a következő táblázatban foglaltam össze:

Sorszám	Családnevek csoportjai	Családnevek	
		Száma	Százaléka
	Foglalkozásra utaló családnevek	31	20
	Személynévre utaló családnevek	46	29
	Helynévi eredetű családnevek	36	23
	Tulajdonságra utaló családnevek	15	10
	Néphez, népcsoporthoz való tartozást jelentő családnevek	8	5
	Tisztséget, méltóságot jelölő családnevek	3	2
	Bizonytalan besorolású nevek	18	11
	Összesen	157	

A táblázatból kitűnik, hogy a leggyakoribbak a személynévre utaló családnevek, a névanyag 29%-át teszik ki. A személyneveken belül külön csoportosítottam a régi egyházi személyneveket és a régi világi személyneveket. Megállapítható, hogy az egyházi személynevekből másfélszer több van, mint a világi személynevekből.

A foglalkozásra (20%) és a származási helyre (23%) utaló családnevek 3% különbséggel szerepelnek a névanyagban. A foglalkozásra utaló családnevekből következtetni lehet, hogy milyen tevékenységet végeztek az itt élő emberek a nevek megszilárdulásakor. A helynévi eredetű családnevekből pedig a betelepülés irányáról lehet következtetni. 1996 és 2006 között Nagydobrony névanyagában megjelent a *Salánki* családnév (Salánk egy kárpátaljai település a Nagyszőlősi járásban). A leggyakoribb két családnév (*Szanyi*, *Hidi*) is helynévi eredetű. A helységnevekre utaló családnevek jelentős része *-i* képzővel alakult, mindössze három olyan nevet találtam, amelyhez nem járult képző (*Mező*, *Buda*, *Csoma*).

A negyedik legnagyobb egységet azok a nevek alkotják, amelyeknek bizonytalan voltam a besorolásában (11%). A *Vindor* családnév lehetséges, hogy a *Vinda* változata. A *Verba* név lehet a *Verbai* rövidült alakja, amelyre Kázmér Miklósnál találtam adatot. A *Bimba* családnév lehet akár szóhasadás eredménye *Bamba~Bimba*.

Szép számmal akadnak a névanyagban tulajdonságra utaló nevek is, amelyek körülbelül fele-fele arányban utalnak a külső és belső tulajdonságra.

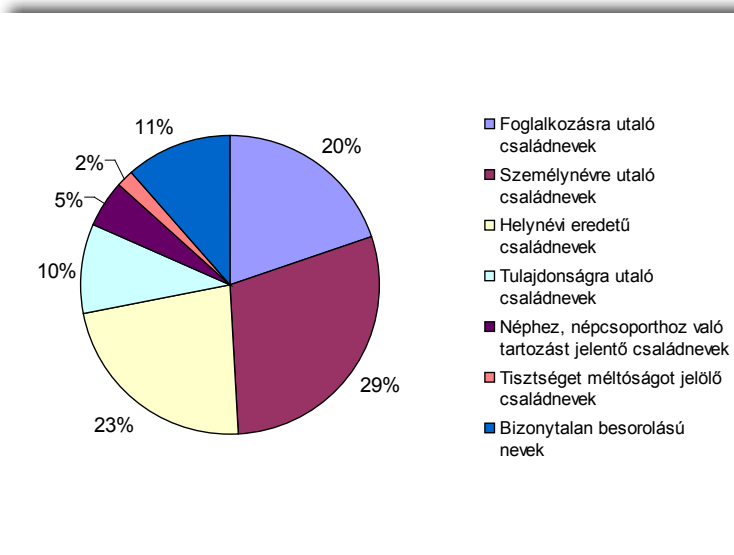
A néphez, népcsoporthoz való tartozást jelentő családnevek a névkincs 5%-át teszik ki.

Tisztséget, méltóságot jelölő családneveket hármat (2%) találtam.

Akadtt néhány olyan családnév is, amely több kategóriába besorolható, például *Géci* utalhat származási helyre és becenévre, *Farkas* apanév és tulajdonságnev, *Tamási* apanév és helynév, *Bakos* apanév vagy foglalkozásnev.

A *Farkas* nevet nem a köznévi, hanem a személynévi alapszavú családnevek közé sorolom, mert valószínű, hogy előzménye nem közszo, hanem a régi magyar személynév lehetett, a *Tamási* nevet ugyancsak a személynévi alapszavú családnevekhez soroltam, mivel a környéken ilyen helynév nem található, ezért valószínűbb a személynévi eredete. A *Géci* nevet szintén ebből a megfontolásból soroltam a személynévre utaló családnevek közé.

A táblázatban foglalt értékeket diagram segítségével szemléltetem.

5. A családnevek morfológiai vizsgálata

Hajdú Mihály így ír a családnevek morfológiai vizsgálatával kapcsolatban: „Abban az esetben, amikor egy szó közzöként egységes egészet alkot, s általános használatban megtalálható, akkor nem tekintem névtani jelenségnek az alaktani eltérést” (Hajdú 2003: 809). A képző nélküli családnevek közé azokat a neveket is besorolom, amelyek a bennük lévő, javarészt elhomályosult képzők a név alakulásában már nem vettek részt.

1. Képző nélküli, tőalakú családnevek: *Balla, Balog, Bajusz, Bak, Bara, Barta, Bakos, Bálint, Benedek, Biró, Bocskár, Bodnár, Bogár, Borély, Buda, Burcsu, Csoma, Dávid, Deák, Demeter, Fehér, Fejér, Fintor, Fodor, Fodó, Gábor, Gál, Góré, Györke, Hadar, Haga, Hajdú, Heceg, Horváth, Ignác, Iván, Katona, Kántor, Kára, Keresztyén, Kis, Korláth, Kovács, Kuruc, Lőrinc, Magyar, Márton, Máté, Mező, Mészár, Molnár, Móric, Nagy, Oláh, Orosz, Örmény, Papp, Pinte, Posta, Sándor, Sima, Sváb, Szűcs, Takács, Tót, Úr, Varga, Vég, Vindor.*

2. Képzett családnevek

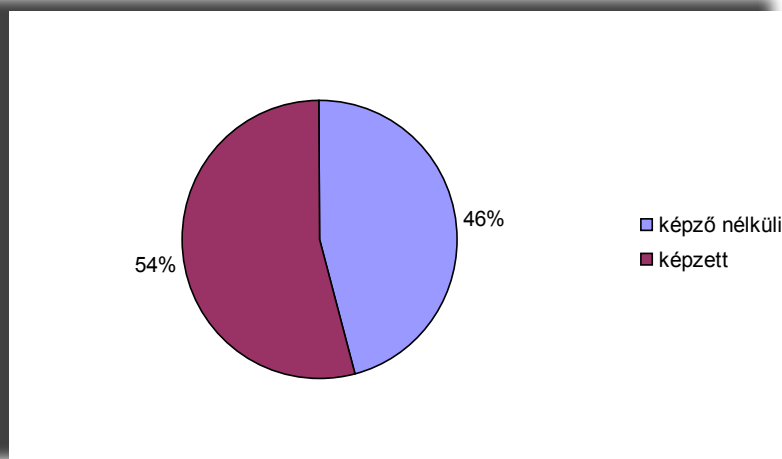
-i melléknévképző: *Barkaszi, Bátyi, Beregszászi, Berki, Borsodi, Farkas, Géci, Gönci, Hegyi, Hidi, Horkay, Kacsari, Kapásy, Kállai, Komonyi, Márai, Mezei,*

Miskolci, Nyitrai, Orosi, Pataki, Ragyóczy, Ráti, Remecki, Salánki, Szanyi, Szatmári, Szernyi, Szigeti, Szilvási, Szöllösi, Tamási, Tari, Váradi.

-s melléknév, ill. főnévképző: Dókus, Fejes, Fényes, Kanalas, Kádas, Kecskés, Kupás, Lakatos, Lelkes, Puskás, Rendes, Solymos, Sós.

-ó, -ő melléknévi igenévképzővel képzett családnevek: Nyomó, Sütő, Szabó, Szántó

-ász, -ész főnévképző: Juhász, Kertész, Révész.

Képző nélküli családnevekhez 69 név tartozik. Ebbe a kategóriába sorolható a foglalkozásra utaló családnevek nagy része (*Katona, Kovács, Molnár*), a személynévi alapú családnevek (*Dávid, Gábor, Lőrinc*), a tulajdonságra utaló családnevek jelentős része (*Balog, Nagy, Kis*), továbbá a népnevek (*Horváth, Orosz*), csupán egy helynév sorolható ebbe a csoportba (*Vég*).

Hajdú Mihály szerint „A tóalakban használt családnevek túlnyomó többsége a keresztnévekből kerültek ki” (Hajdú 2003: 810). Én eltérő adatokkal találok Nagydobrony névanyagában. A tóalakban használt családnevek csupán 33%-a keresztnévi eredetű, többsége foglalkozásra, tulajdonságra, néphez, népcsoport-hoz való tartozásra utal.

A képzett neveknél az *-i* melléknévképzős családnevek a leggyakoribbak, amelyek többnyire a származási helyre utalnak (*Miskolci, Szernyi, Szilvási*).

Az *-s* képzővel ellátott családnevek nagyobb része foglalkozást jelent (*Kádas, Kanalas, Lakatos*), néhányuk pedig tulajdonságra utaló (*Fényes, Lelkes, Rendes*).

Az *-ó, -ő* melléknévi igenévképző is általában a foglalkozásneveknél figyelhető meg (*Sütő, Szabó*), mindössze 4 név tartozik ebbe a csoportba.

Az *-ász, -ész* főnévképző (3 név) szintén a foglalkozást jelentő családneveknél figyelhető meg (*Juhász, Kertész, Révész*).

A névanyagban van olyan toldalék, amely csupán néhány családnév alak-tani jellemzője. Ilyenek a becéző képzőket tartalmazó családnevek: *-i* (*Gusztai, Jani*); *-ó, -ő* (*Badó, Gerő, Jankó, Lackó, Palkó, Pongó*).

Egyszerű képzők: *-ó, -ő* (*Csicsó, Kampó*); *-a, -e* (*Bimba, Hete, Verba, Vinda*); *-s, -cs* (*Dancs*).

Testesebb képzők: *-sa (Baksa)*. Hajdú Mihály szerint a *Baksa* családnév előfordulása gyakoribb az Őrségben és az Ormánságban (Hajdú 2003: 816), a közepes gyakoriságú nevek között Nagydobrony névanyagában is megtalálható.

Vannak olyan nevek, amelyekhez képzőkapcsolatok járulnak: *-ók, ók (Sebők, Bartók, Borók)*. Hajdú Mihály ezeket elszórt előfordulásúaknak tartja, azt írja, hogy keleten gyakoribbak (Hajdú 2003: 818).

A névanyagban nem találtam olyan családnevet, amelynek összetett szó lenne az alapja.

A nagydobronyi családnevek 46%-a névtani tekintetben tőalakú, azaz képző nélküli, 54%-a pedig képzéssel keletkezett. A leggyakoribb az *-i* melléknévképző, amely legtöbbször a származási helyre utal. A becéző névből lett családnevekben csak az *-i* és az *-ó, -ő* képzővel alakult családneveket találtam.

Összefoglalás

Nagydobrony lakossága körében a vizsgált időszakban 208-féle családnevet jegyeztem fel. A nagy megterheltségű neveket körülbelül a lakosság fele viseli. A lakosság másik fele közepes és kis megterheltségű neveket visel, és viszonylag sokfajta családnéven osztozik. Ez úgy alakulhatott ki, hogy az őslakosság mellé az idő folyamán jelentős számú betelepült lakosság rétegződött. A családnévállomány a század végére lényegesen megnövekedett. A törzsökösnek tekinthető nevek száma mind a négy vizsgált időszakban túlsúlyban vannak. Az újabban meghonosodott családnevek nagyobb arányban az 1980-as 1990-es évektől mutathatók ki.

A törzsökös nevek közül egy családnévvvel sem találkoztam, amely kihalt volna, ez azért lehetséges, mert ezeket a neveket rendszerint sok család viseli.

A családnevek tipológiai osztályai közül a leggyakoribbak a személynévre, helynévre és a foglalkozásra utaló családnevek. Ezek a nevek teszik ki a névállomány mintegy 72%-át.

A családnevek 22%-a más nyelvből származik. Legnagyobb számban e tájegység ukrán, orosz lakosságának családnevei kerültek át. A szláv neveken kívül nagyobb számban nem honosodott meg idegen nyelvből származó név.

Morfológiai vizsgálat szempontjából a családnévállomány 54%-a képzett, 46%-a pedig képző nélküli. A tőszavakhoz több jelentéstani típus családnevei is besorolhatók. A tőalakú családnevek jelentős része foglalkozásra és tulajdonságra utalók, illetve személynévi és népnévi eredetűek. A képzett nevek legnagyobb csoportját az *-i* melléknévképzővel alakult családnevek alkotják, amelyek a származási helyre utalnak.

IRODALOM

B. Gergely Piroska (1981). A kalotaszegi magyar családnevek rendszertani és funkcionális vizsgálata. Akadémiai Kiadó, Bp.

Fülöp László: A Somogy megyei Vizmente személynévei 1722–1900. MND. 86.

Hajdú Mihály (2003). Általános és magyar névtan. Osiris Könyvkiadó, Bp.

- Hajdú Mihály (1994). Magyar tulajdonnevek. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- Kálmán Béla: A nevek világa. Gondolat Kiadó, Bp. 1967.
- Kázmér Miklós (1993). Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század. Bp.
- Móricz Kálmán (1995). Nagydobrony. Mandátum Kiadó, Beregszász–Budapest.
- J. Soltész Katalin (1979). A tulajdonnév funkciója és jelentése. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Varga Józsefné Horváth Mária (2006). Történeti személynevek a Rábaközben (1690–1895). Győr.
- Vörös Ferenc (2004). Családnév kutatások Szlovákiában. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.

ЕЛИЗАВЕТА БАРАНЬ*–СТЕПАН ЧЕРНИЧКО**

Дослідження українсько-угорських міжмовних контактів у Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II

Rezümé Az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok vizsgálata az egyik fő kutatási tárgyat képezi a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológiai Tanszéken zajló munkáknak. A téma vizsgálatának eredményeiről számos tudományos publikáció jelent meg rangos hazai és nemzetközi folyóiratban. A tanulmány három részből tevődik össze: 1. a két- és többnyelvűség szociolingvisztikai vizsgálata a kárpátaljai magyarok körében; 2. az ukrán nyelv hatása a helyi magyar nyelvváltozatokra; 3. magyar lexikális elemek a kárpátaljai regionális ukrán irodalomban.

Резюме У статті розглядаються питання українсько-угорських міжмовних контактів на Закарпатті на основі досліджень, які проводяться викладачами Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II. Показані результати соціолінгвістичних досліджень серед угорського населення Закарпаття, а також вплив угорської мови на лексику творів закарпатських письменників.

Проблема угорсько-українських міжмовних контактів досліджувалася як українськими мовознавцями (Й. Дзендзелівський, В. Німчук, П. Чучка, О. Рот, П. Лизанець, В. Лавер, В. Орос, С. Ковтюк), так і угорськими (Л. Чопей, Е. Балецький, Ш. Мокань, А. Деже, А. Кіш, І. Удварі). Тема не втратила актуальності, адже народи-сусіди і сьогодні перебувають у тісних економічних, політичних та культурних зв'язках. Упродовж століть українські лексеми постійно потрапляли у мову закарпатських угорців, і навпаки, угорська мова мала вплив на закарпатські українські говори (на сьогодні вже неінтенсивний).

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II (далі ЗУІ) – вищий навчальний заклад України III рівня акредитації – був створений у 1996 році за клопотанням громадських організацій угорської національної меншини Закарпаття у місті Берегово. Як і у всіх вищих навчальних закладах, у ЗУІ від перших днів існування, поряд із навчальним процесом, розпочалась і науково-дослідницька робота. Основний напрямок наукових досліджень нашого закладу – вивчення українсько-угорських міжмовних контактів. Дослідження цієї теми проводиться на базі кафедри філології ЗУІ та науково-дослідного центру інституту ім. Антонія Годинки.

Угорсько-українські міжмовні контакти вже були предметом вивчення мовознавців [див. 11; 12; 22; 42].

Науковці здебільшого вивчали вплив української мови на угорські говори Закарпаття та вплив угорської мови на українські говори. Інші типи міжмовних контактів досліджувалися значно менше.

Основні напрями дослідження українсько-угорських міжмовних контактів у ЗУІ:

1. Комунікативна потужність угорської, української та російської мов серед угорського населення Закарпатської області.

* Аспірант Будапештського університету ім. А. Етвеш, старший викладач Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II.

** Кандидат філологічних наук, проректор з навчальної роботи Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II.

2. Вплив української мови на місцеві варіанти угорської мови з точки зору соціолінгвістики.
3. Дослідження угорських запозичень у літературних творах українських письменників Закарпаття.

При вивченні цих тем використовується метод соціолінгвістичного аналізу зібраного матеріалу, який має такі складники:

- а) вивчення документальних джерел;
- б) опрацювання та систематизація наукових праць і матеріалів, розміщених у ЗМІ;
- в) аналіз даних соціолінгвістичних анкетувань та інтерв'ю;
- г) узагальнення використаних даних та зібраного лінгвістичного матеріалу у вигляді таблиць, рисунків (графіків) та карт, що робить результати дослідження більш наочними;
- г) аналіз лексики художніх творів закарпатських українських письменників із точки зору угорсько-української мовної інтерференції;
- д) виявлення частоти вживання гунгаризмів письменниками різних історичних періодів;
- е) з'ясування стилістичної ролі гунгаризмів в українських художніх творах.

У першій частині нашої статті міститься детальний аналіз комунікативної потужності угорської, української та російської мов серед угорського населення Закарпатської області, йдеться про вплив української мови на місцеві варіанти угорської мови з точки зору соціолінгвістики. У другому розділі маємо на меті показати вплив угорської мови на лексику художніх творів українських письменників Закарпаття ХХ – ХХІ століття.

У першому розділі статті опираємося на дані проведених нами двох соціолінгвістичних опитувань. Перше з них проведено у 1996 році серед угорців 7 різних країн (Угорщина, Словаччина, Україна, Румунія, Сербія (тоді ще Югославія), Словенія, Австрія). Усього було 846 респондентів, серед них в Угорщині – 107, Австрії – 60, Словаччині – 108, Україні – 144, Румунії – 216, Сербії – 144, Словенії – 67.

Друге анкетування було проведено у 2003 році на репрезентативній вибірці угорськомовного населення Закарпаття віком від 18 років. Кількість респондентів складала 513 осіб.

Крім результатів анкетування, використано також і матеріали інтерв'ю, які провели з угорськими респондентами Закарпаття у 2003–2007 роках.

Методом дослідження є соціолінгвістичне анкетування, соціолінгвістичне інтерв'ю, аналіз та синтез результатів власних наукових досліджень та здобутків інших мовознавців у цій галузі. Застосовано, зокрема, і такі загальнонаукові методи, як аналітично-синтетичний та описовий.

1. Для вивчення мовної ситуації багатонаціонального та багатомовного середовища важливо визначити ступінь поширеності кожної мови. За умов користування двома або більше мовами на одній території особливо важливим для виживання, збереження мови національної меншини є її комунікативна потужність. Комунікативна потужність мови визначається за кількістю комунікативних сфер, які обслуговує кожна мова [32: 67–88].

За даними соціолінгвістичних опитувань угорське населення Закарпаття

вдома та в сім'ї користується переважно рідною (угорською) мовою (див. Рис. № 1–2).

Рис. № 1. Якою мовою ви спілкуєтесь ...
(144 респондентів)

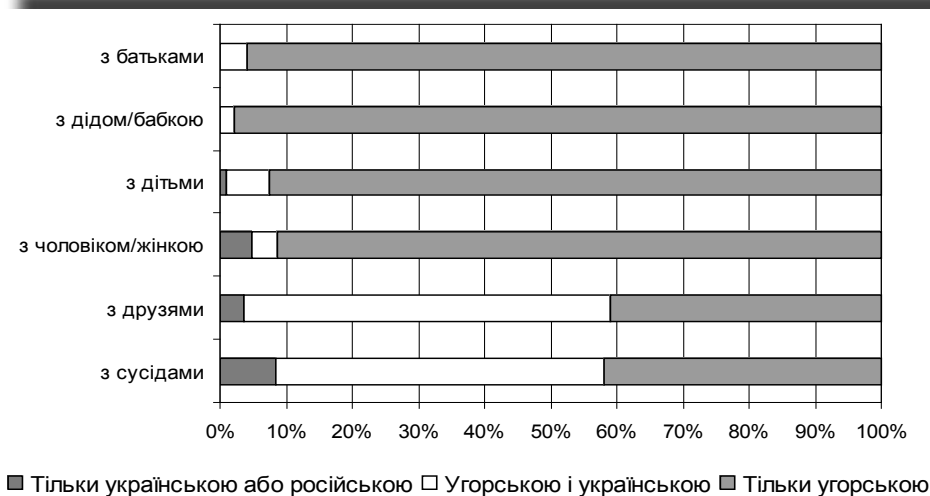

Рис. № 2. Відповіді учнів 10-12 класів шкіл з угорською мовою навчання Закарпаття на запитання: Якою мовою ви користуєтесь у сім'ї?
(595 респондентів)

Українську та російську мови угорське населення Закарпаття використовує хіба що на роботі та при зв'язках із державними установами (міліцією, органами місцевої влади тощо); інформаційний простір для угорців області переважно двомовний або тримовний, а духовне життя в основному угорськомовне (див. Рис. № 3–4).

Рис. № 3. Якою мовою ви спілкуєтесь ...
(144 респондентів)

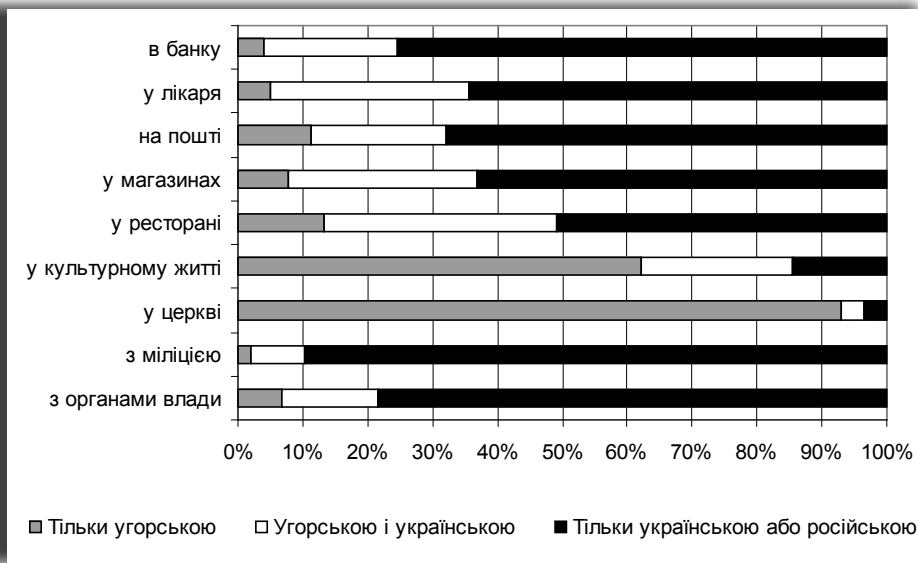
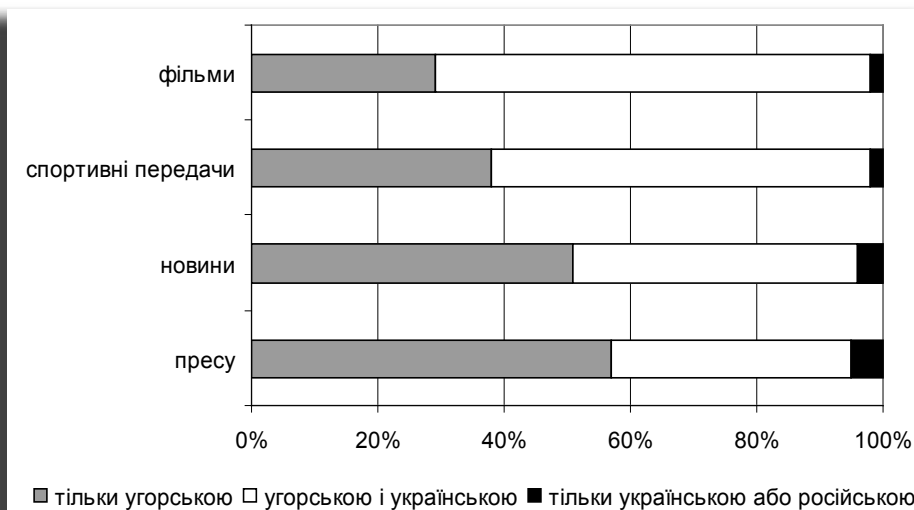

Рис. № 4. Якою мовою ви читаєте, дивитесь...
(144 респондентів)

У публічних сферах угорсько-українська двомовність діє на практиці: у більшості сіл та міст вивіски, реклами двомовні; у школах з угорською мовою навчання документація ведеться двома мовами (українською та угорською).

Анкетування, яке було проведено у 2003 році, показує, що порівняно з 1966 роком функціональне навантаження української мови збільшилось, а

російська мова стала менш уживаною серед угорського населення Закарпаття. Це означає, що українська мова поступово бере на себе функції державної мови. Комунікативна потужність угорської мови не змінилася: вона залишається мовою сім'ї, релігії та культурного життя, хоча до певної міри вживається і в державних установах. Аналіз даних показує, що є функціональний розподіл вживання угорської та української/російської мов. Угорське населення частково Закарпаття є багатомовним.

2. Найбільшому впливові піддається мова при контактуванні із близькостпорідненою мовою. Коли ж мови характеризуються глибокими структурними та генеалогічними відмінностями, то можливість впливати одна на одну значно менша. Українська і угорська мови не є близькостпорідненими, але вони контактують між собою на сучасній території Закарпаття здавна. За типологічною класифікацією українська мова належить до групи флективних мов, а угорська – до аглютинативних. За генеалогічною класифікацією східнослов'янські мови (у тому числі й українська) належать до індоєвропейської мовної сім'ї, а угорська – до угро-фінської групи уральських мов. Наші соціолінгвістичні дослідження дають підстави твердити, що інтенсивні та довготермінові мовні контакти можуть впливати не тільки на лексику (яка найбільш піддається проникненню чужих елементів, тобто лексем), але й на морфологічну, синтактичну будову контактуючих мов, незалежно від структурних і генеалогічних відмінностей.

Далі спробуємо описати зміну та змішування кодів, лексичні запозичення при українсько-угорських мовних контактах та статистичні розбіжності варіантів угорської мови.

Зміна та змішування кодів (англійською: code-switching). Перехід з однієї мови на іншу в рамках однієї співбесіди [35; 36].

Аналіз величезного матеріалу (236 годин з 431 інтерв'ю) дає можливість стверджувати, що серед угорців Закарпаття зміна і змішування кодів не є настільки характерним явищем, як, наприклад, в емігрантів Північної Америки. Якщо у спілкуванні і є переключення кодів, тоді це, як правило, відноситься до типу, який у науковій літературі називають „прямою мовою” [28; 29: 19–28; 30: 26–35; 33; 35; 36].

У таких випадках людина змішує коди з метою нагадати колишню розмову мовою оригіналу.

Наприклад:

(1) „Egyszer a vonaton jöttünk Ungvárról és a provodnyiknak feljebb állt, kérdezte, van-e jegyem, én meg magyarul mondtam, erre rám szólt, és mondtam: **есть, форма.**” (№ інтерв'ю: K-3-016-2-1-1-07-28-1-2)

(2) „Orosz osztályban tanítok. Valamit magyarul mondtam, magyar gyerekek is vannak az osztályban, annak mondtam magyarul, rám szóltak: **Так это русский класс.**” (№ інтерв'ю: K-3-018-2-3-2-07-29-2-2)

(3) „Ilyen még nem volt, de azt már mondták, hogy ne beszéljek oroszul, mert **vi живете на Україні, а не у Росії!**” (№ інтерв'ю: K-3-029-2-3-2-08-06-3-2)

Лексичні запозичення

Запозичення – найпоширеніший результат взаємодії мов. Найбільш проникливою для запозичень є лексико-семантична система. Лексичні запозичення є визначальними для всіх інших контактних-зумовлених мовних змін: саме вони зумовляють фонологічні та морфологічні запозичення.

На території Закарпатської області України угорсько-українські мовні контакти мають великі традиції. Більшість наукових досліджень присвячено питанням українських та російських запозичень в угорських говорах (діалектах) Закарпатської області. В Атласі угорських говорів Закарпаття [40; 41] також подано лексичні запозичення. Але типологія українських та російських лексичних запозичень в угорській мові не висвітлюється в жодній роботі.

Подамо декілька типів лексичних запозичень у варіантах угорської мови Закарпатської області.

1. Матеріальне (лексичне) запозичення – запозичення, за якого лексична одиниця повністю переходить з однієї мови в іншу. Таких запозичених слів багато в закарпатських варіантах угорської мови. Наприклад: *bulocska* (укр. булочка, рос. булочка), *dogovor* (укр. договір, рос. договор), *dovidka* (укр. довідка), *nakáz* (укр. наказ), *paszport* (укр. паспорт, рос. паспорт), *zajáva* (укр. заява), *zálik* (укр. залік) та інші. Серед запозичень цього типу є й аббревіатури, складноскорочені слова, наприклад: *DAI* (укр. ДАІ, Державна автоінспекція), *páv* (укр. ПДВ, податок на додану вартість), *SZBU* (укр. СБУ, Служба безпеки України), *CVK* (укр. ЦВК, Центральна виборча комісія).

2. Запозичення звукової (фонетичної) форми слова – слова вживаються у формі, яка характерна не для рідної (першої) мови, а для іншої (другої). Наприклад, у нормативному (кодифікованому) варіанті угорської мови назва корінного населення Грузії звучить так: *grúz* [г'руз]; в українській мові те ж слово має форму: *грузин*. Значна частина угорців Закарпаття вживає це слово у тій фонетичній формі, яка прийнята в українській мові: *gruzin* [г'рузин]. Так само звукові зміни характерні для таких запозичених слів: *agronóm* (агроном; в нормативному варіанті угорської мови *agronómus*), *archív* (архів; *archívum*) *bufet* (буфет; *büfé*) *diplom* (диплом; *diploma*) *dokument* (документ; *dokumentum*) *infarkt* (інфаркт; *infarktus*) *internát* (інтернат; *internátus*) *invalid* (інвалід; *invalidus*) *konzerva* (консерва; *konzeru*) *referát* (реферат; *referátum*) *sláng* (шланг; *slag*) і т. д. Як бачимо, це перш за все стосується лексем, які є іншомовними і для українців, тобто латинізмів чи грецизмів.

3. Змішані запозичення – одна частина слова запозичена, а інша – власна. Наприклад, у словах *povorotnyiklámpa*, *föszesztra*, *kibrakkol* частини *povorotnyik-*, *-szesztra* та *-brakk* запозичені. Запозичень такого типу у місцевих варіантах угорської мови порівняно небагато, більшість із них утворені з двох основ (складні).

Семантичні запозичення – слово набуває значення, яке має його еквівалент в іншій (другій) мові. Наприклад, слово *tanító(nő)* в кодифікованому варіанті угорської мови має значення 'вчитель(ка) початкових класів', а слово *tanár* 'вчитель старших класів, викладач' [43: 1304]. В українській мові слово *вчитель(ка)/учитель(ка)* має ширше значення, ніж угорське *tanító(nő)*. Унаслідок мовних контактів значна частина угорців Закарпаття вживає слово *tanító(nő)* в такому широкому значенні, яке воно має в українській мові. Ми провели анкетування, де 144 закарпатських угорців і 107 респондентів з Угорщини мали завдання вставити відповідне слово замість крапок у наступному реченні: *Anyám egy középiskolában tanít, ő tehát ...* (Моя мати викладає у

[старших класах] середній школі, значить вона ...). В Угорщині всі доповнили слово *tanár(nő)*, яка відповідає нормам літературної мови; на Закарпатті 48,2% опитуваних вважало, що замість крапок підходить слово *tanító(nő)*.

4. Калькування – копіювання слова іншої мови за допомогою свого, незапозиченого матеріалу, тобто поморфемний переклад іншомовного слова. За калькуванням запозичується лише структура і значення слова, але матеріальний експонент – ні. Наприклад, слово *átfordít* (перекласти) є копіюванням слова *перекласти*; в нормативному варіанті угорської мови еквівалент українського слова *перекласти* – *lefordít*. Кальки вживають здебільшого ті угорці, які проживають у місцевостях, де вони складають меншу частину населення, або які навчалися в школах з українською мовою навчання.

Статистичні розбіжності між варіантами угорської мови

Інтенсивні та тривалі українсько-угорські мовні контакти впливають не тільки на лексичну, а й на морфологічну та синтактичну систему контактуючих мов.

В українській мові назви парних органів людського тіла або назви парних предметів належать до іменників, що, як правило, у мовленні вживаються у множині, наприклад: *вії, брови, легені, ножиці*.

Характерною особливістю угорської мови є те, що після числівників та слів, що мають значення множинності, іменники вживаються не в множині, а в однині, наприклад: *öt férfi* (п'ять чоловіків – дослівно: п'ять чоловік), *sok olvasó* (багато читачів – дослівно: багато читач). Однина вживається в угорській мові і там, де говориться про парні органи людського тіла, наприклад: *saját szememmel láttam* (я бачив своїми очима – дослівно: я бачив своїм оком).

Враховуючи вищевказані структурні відмінності між українською та угорською мовами, ми провели анкетування, у якому взяли участь 144 угорці Закарпатської області і 107 угорців, які проживають на території Угорської Республіки.

В анкеті були і такі завдання:

1. Напиши відповідне слово або закінчення замість крапок.

Erzsi néni nek fáj a szíve, Kati néni nek meg a láb..... is fáj.....

[У тітки Ержі болить голова, а в тітки Коті бол..... ног.....]

2. Вибери із наступних речень те, яке відповідає нормам літературної мови:

a) *Nézd, milyen szép banánokat árulnak az üzletben!*

b) *Nézd, milyen szép banánt árulnak az üzletben!*

[a) Дивись, які гарні банани продають у магазині.]

[б) Дивись, який гарний банан продають у магазині.]

У першому завданні за нормами літературної мови замість крапок потрібно написати такі слова: *Kati néni nek meg a lába is fáj*. У наступному завданні літературним нормам відповідає друге речення – тобто (б).

Ми мали такі гіпотези:

– при виконанні першого завдання угорцями, які проживають в Україні (де вони мають тісні мовні контакти з українською мовою), багато респондентів (значно більше, ніж в Угорщині) замість крапок напишуть такі слова: *Kati néni nek meg a lábai is fájnak*, тобто парний орган людського тіла (*láb*) буде

вжитий у множині;

– при виконанні другого завдання багато респондентів (значно більше, ніж в Угорщині) виберуть ненормативний варіант, тобто речення (а), в якому іменники стоять не в однині, а в множині.

Таблиця № 1 показує дані анкетування.

Таблиця № 1. Вибір угорських респондентів із Закарпаття та Угорщини
1 та 2 завдання

		Закарпаття (N=144)	Угорщина (N=107)	Хі-квадрат p<
1.	<i>fáj a lába</i> (нормативний) <i>fájnak a lábai</i> (ненормативний)	67,8% 32,2%	94,9% 5,1%	0,01
2.	<i>banánt</i> (нормативний) <i>banánokat</i> (ненормативний)	62,9% 37,1%	87,9% 12,1%	0,01

Граматичної категорії роду в угорській мові (як і в більшості угро-фінських мов) нема. Іменник в угорській мові характеризується граматичними категоріями числа, відмінків (відмінювання за відмінками) та особово-присвійного відмінювання. Східнослов'янські мови, у тому числі й українська, яка на території Закарпатської області контактує з угорською мовою, мають граматичну категорію роду.

Олександр Рот зазначав, що внаслідок мовних контактів у деяких випадках угорці вказують граматичну категорію роду, і це прослідковується в угорських говорах Закарпатської області [22; 45: 185–191].

Угорські мовознавці довели, що в угорських варіантах Словаччини та Сербії теж є такі випадки [34; 37: 111–130; 39: 72–74].

Тому ми мали гіпотезу: серед угорців, які проживають в Україні (де вони мають тісті мовні контакти з українською мовою) більшість обере варіант, у якому визначений рід (*tanítónő, igazgatónő, fodrásznő*). А в Угорщині більшість обере другий варіант (*tanító, igazgató, fodrász*).

У нормативному варіанті угорської мови окремі назви професій можна вживати без вказівки на рід (визначення роду) людини, яка має таку спеціальність. А також, якщо жінка має таку професію, то це можна виразити і так, що після іменника вживається слово „*nő*” (жінка). Наприклад:

Tanító – вчитель; *tanítónő* – вчителька

Orvos – лікар; *orvosnő* – лікарка

Színész – актор; *színésznő* – актриса

У ході анкетування 144 угорців Закарпатської області і 107 угорців, які проживають на території Угорської Республіки, в анкеті давали відповідь на такі питання (завдання):

Напиши відповідне слово замість крапок.

3. *Anyám iskolában tanít, ő tehát...*(*tanító/tanítónő*).

[Моя мама викладає у школі, значить вона ... (вчителька).]

4. *Tavalý kinevették az iskola élére, most tehát már...* (*igazgató/igazgatónő*).

[Минулого року вона була обрана керівником школи, отже тепер вона ... школи. (директор).]

5. *Kovács Julit már régóta ismerem. Mióta ideköltöztünk, nála csináltatom a frizurámat, vagyis ő a...* (fodrászom/fodrásznőm).

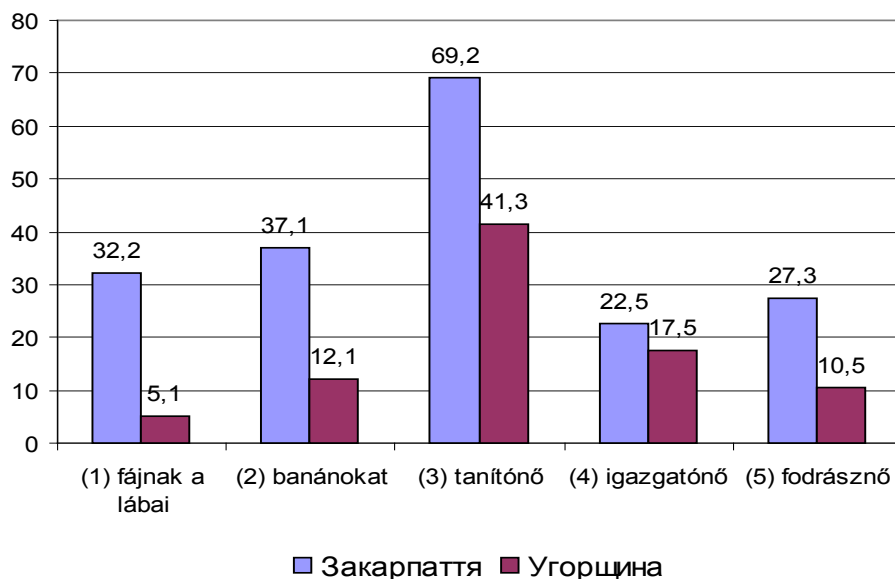
[Я вже знаю давно Ковач Юлію. Відколи ми стали тут мешкати, вона робить мені зачіску, отже вона... (перукарка).]

Таблиця № 2 показує дані анкетування.

Таблиця № 2. Вибір угорських респондентів із Закарпаття та Угорщини
(3, 4 та 5 завдання)

		Закарпаття (N=144)	Угорщина (N=107)	Хі-квадрат p<
3.	<i>tanító</i> (нормативний)	30,8 %	58,7 %	0,01
	<i>tanítónő</i> (ненормативний)	69,2 %	41,3 %	
4.	<i>igazgató</i> (нормативний)	77,5 %	82,5 %	-
	<i>igazgatónő</i> (ненормативний)	22,5 %	17,5 %	
5.	<i>fodrász</i> (нормативний)	72,7 %	89,5 %	0,01
	<i>fodrásznő</i> (ненормативний)	27,3 %	10,5 %	

Рис. № 5. Вибір ненормативних варіантів на Закарпатті та в Угорщині
(1–5 завдання)

Дані показують, що вищезгадані гіпотези підтвердилися: у всіх завданнях, за нашою статистикою, переважна більшість закарпатських угорців, на відміну від угорців Угорщини, обрали ненормативні варіанти. Це показує, що, крім змішування кодів та запозичення слів, угорсько-українські мовні контакти на Закарпатті мають й інший характер, а це можливо показати тільки за

допомогою статистичного аналізу даних, тобто методами соціальної лінгвістики. Подібність між членами одного мовного колективу полягає не тільки в тому, які мовні одиниці вони використовують, а й у тому, як часто вони їх уживають [10].

Отже, результати вищезгаданих соціолінгвістичних досліджень свідчать про те, що є розбіжності в уживанні окремих мовних одиниць між угорцями різних країн. Але мовні контакти не призвели до того, що між угорськими говорами Закарпаття та Угорщини або між закарпатськими угорськими діалектами та нормативним варіантом угорської мови виникли великі розбіжності. Угорці, незалежно від країни проживання, розуміють один одного, тобто немає таких великих відмінностей між різними варіантами угорської мови, як, наприклад, між діалектами німецької, італійської чи китайської мов.

3. В енциклопедії української мови подано таке визначення: «Гунгаризм або мадяризм (від угор. *magyar* – угорець, угорський) – різновид запозичення, слово або вислів, запозичений з угорської мови або утворений за її зразком. Зустрічається в українській літературній мові – *гуляш, паприка, чардаш*; у західноукраїнських говорах – *банувати* ‘тужити’, *готар* ‘межа’, *марга* ‘велика рогата худоба’, *пугарик* ‘чарка, келих’, *хосен* ‘вигода’. Особливо поширені у південноукраїнських говорах Закарпаття: *бутор* ‘меблі’, *вашар* ‘ринок’, *гордіє* ‘бочка’, *левеш* ‘суп’, *подлаш* ‘горище’, *фійовка* ‘шухляда’, *церуза* ‘олівець’» [17: 326; див. також 44: 274–275]. Більше сорока років тому Е. Балецький [3: 248] заявив, що серед сусідніх з угорською етнічною територією слов'янських діалектів «по кількості угорських запозичень одне з перших місць, якщо взагалі не перше місце, займають заркарпатські українські говори». Завдяки інтерферентним явищам, що відбувалися на лексичному рівні і спричинили появу українсько-угорського мовного взаємовпливу, переважна більшість гунгаризмів потрапила до українських говорів безпосередньо усним шляхом, частина їх – опосередковано – через румунські, словацькі, рідше, польські діалекти.

Вплив угорської мови на закарпатські українські говори досліджувався на різних мовних рівнях. Питання мови творів письменників Закарпаття як у діахронічному [див. 6: 129–133], так і в синхронному аспектах [1: 61–63], було в центрі уваги багатьох мовознавців. Зокрема, П. Лизанець та Й. Дзендзелівський досліджували гунгаризми у творах О. Духновича, П. Лизанець – у творах М. Томчання. Обидва письменники, творчість яких належить до різних періодів історії української літератури, добре володіли угорською мовою. О. Духнович проживав на території тогочасної Угорщини, у деяких творах М. Томчання – угорська тематика (певний час він проживав в Угорщині).

Однак у цілому використання гунгаризмів в художніх творах письменників Закарпаття вивчено лише частково (дет. див. Лизанець 1965-а: 51–55; 1965-б: 71–75; 1966: 106–111).

Мета III розділу – показати вплив угорської мови на лексику творів письменників післявоєнних років ХХ століття, зокрема Федора Потушняка (1910–1960), Івана Чендея (1922–2005) та Петра Мідянки (1959 р. н.). Загальновідомо, що після 1944 року функціонування угорської мови на Закарпатті в адміністративній сфері припинилося. Закарпатські письменники, як і західноукраїнські взагалі, намагалися перейти до вживання української літературної мови. Всупереч давнім традиціям, вони здебільшого навіть у діалогах персонажів

уникали вживання діалектизмів, особливо іншомовних вкраплень.

Федір Потушняк, Іван Чендей та Петро Мідянка – члени Спілки письменників України, мали зв'язок з Угорщиною, угорською мовою: Потушняк певний час служив в угорській армії, брав участь у складанні етнографічного атласу Угорщини; у творчому набутку Чендея (у співавторстві з О. Маркушем) – переклади з угорської мови творів угорських письменників Жігмонда Морица та Мора Йокаї; Мідянка підтримує зв'язки з науковцями Угорщини.

Початок літературної діяльності Федора Потушняка (1910–1960) [24: 592–603] припадає на другу половину 30-х років. Заслужене визнання принесли письменникові прозові твори, що ввійшли до книжок «Земля» (1938), «Оповідання» (1942), «Гріх» та інші оповідання» (1944). У повоєнний період Ф. Потушняк опублікував книгу оповідань «В долині синьої ріки» (1957), роман «Повінь» (1959). Після смерті письменника виходять його збірки «Мати-земля» (1962), «Честь роду» (1963). Ф. Потушняк – письменник високої мистецької культури та філософської напруги.

Творчий доробок Івана Чендея [24: 776–790] неабиякий: він автор оповідань, нарисів, повістей: «Чайки летять на схід» (1955), «Вітер з полонини», «Верховино, мати моя» (1960), «Березневий сніг» (1968), «Птахи полишають гнізда» (1965, 1970, 1984), «Скрип коліски» (1987, 1989) та багатьох інших. У 1987 році став лауреатом республіканської премії ім. А. Головка за роман «Скрип коліски», а в 1991 році Український фонд культури присудив письменнику премію ім. В. Винниченка за книгу «Калина під снігом».

Петро Мідянка [24: 487] – один із найяскравіших представників українського постмодернізму. У поезії останніх двох десятиліть минулого сторіччя він має своє особіне, неповторне й незаперечне місце. Поряд із різноманітністю тематики, лексики й оригінальним колоритом, його вірші відзначаються високою культурою, інтелектуальністю, а головне – справжністю поетичного дару. Дебютував збіркою «Поріг» у 1987 році. У поважне коло «вісімдесятників» був прийнятий відразу ж. Не випадкова і його участь у поетичній антології «Вісімдесятники», що вийшла друком в Едмонтоні. Аналізована нами збірка «Фараметалики» є третім окремим виданням поезій Петра Мідянки. У поезіях автора часто звучать закарпатські діалектизми та архаїзми.

У 1985 році В. А. Микитась упорядкував та видав твори Ф. Потушняка під назвою «Повінь» із передмовою, яка мала назву «Повінь життя і творчості митця» (5–14), та примітками до видання [21]. Упорядник подає словник маловживаних слів. При поясненні слів українською літературною мовою тільки біля слова *бачі* 'дядько' вказує на угорське походження. В. А. Микитась пропускає пояснення слів *кабат*, *лампаи*, *легінь* та *салаш*, мабуть, тому, що вони є загальноновживаними у західноукраїнських говорах. А в збірнику під назвою «Честь роду» Василь Поп, автор післямови під назвою «Побачений талантом світ», подає пояснення таких слів: *гаті* 'домоткані штани', *кочія* 'коляска', *лампаи* 'гасовий ліхтар', *пенге* 'грошова одиниця хортистської Угорщини', *погарчик* 'скляночка', *руд* 'дишель', *рудина* 'жердина, товста палиця', *філери* 'угорська дрібна монета', *хосен* 'користь'. В іншому виданні [19] упорядник і автор вступної статті Василь Поп пояснює назви військових чинів угорського походження: *олгоднодь* 'підпрапорщик, перший офіцерський чин' і *фейгоднодь* 'поручник' (у сучасному розумінні *олгоднодь* сприймається у значенні 'молодший

лейтенант', а *фейгоднодь* у значенні 'старший лейтенант'); а також номенів *биреш* 'батрак', *бойти* 'шкіряні шнури для прикраси', *вуйош* 'напівпальто', *кочій* 'візник', *крумплі* 'картопля', *лаба* 'нога, ніжка', *тенгериця* 'кукурудза'. Із вищенаведених прикладів видно, що укладач вважав за потрібне донести читачам значення закарпатських регіоналізмів. У збірці «Кринична вода» І. Чендея немає пояснень семантики наявних в мінімальній кількості діалектних слів. Автор, мабуть, свідомо уникав їх вживання. Тому гунгаризми зустрічаються у його творах тільки подекуди із певною стилістичною метою. П. Мідянка вдається, хоч і рідко, до паралельного вживання гунгаризмів та їх українських літературних відповідників, наприклад, *бокор* – *дараба* – *пліт*; *ланц* – *ланцюг*, *ланцюжок*. У його збірці поезій «Фараметлики» діалектизмам, в тому числі й гунгаризмам, не дається пояснення українською літературною мовою.

Гунгаризми, наявні у творах трьох вищезгаданих закарпатських письменників, подаємо в алфавітному порядку у вигляді окремих словникових статей. Кожний гунгаризм аналізується за такою структурою: після реєстрового слова міститься український відповідник. Далі – угорський відповідник, після якого вміщено посилання на історико-лінгвістичні джерела та приклади із творів письменників із вказівкою на номер сторінки:

бачі 'дядько' < угор. *bácsi* (< угор. утвор. [27 I: 213–214]. — Що, Золтан-бачі, шуба пропала? – сміються. [19: 152]. – [12: 576];

биреш 'батрак, якому хазяїн давав землю і хату, а той на нього робив без оплати' < угор. *béres* (невідом.; можливо, старотюркського походження, [27 I: 280–1] [пор. 8: 161]. — Потім привели старого Юру, який довго служив, а потім *бирешив* у Федорового батька. [19: 80]. – [26: 12], у закарпатських діалектах відомі такі фонетичні варіанти гунгаризма *биреш*: *бийреш*, *біреш* [12: 577];

бімбовка (евфемізм) < 'чоловічий статевий орган' < угор. *bimbó* 'бутон' (похідне утворення, але способи виникнення ще не зовсім з'ясовані, [27 I: 303]. – В одного югаса аж виперлась *бімбовка*, В шпиталях сплять кастровані русини. [18: 22]. — У закарпатських діалектах гунгаризм *бімбов* має такі семантичні відтінки: 1) неповоротка людина; 2) вид великої квасолі; 3) верхня колюча шкарлупа каштану; 4) пухлина на голові від удару; 5) бутон; 6) кличка вола з повільною ходою [12: 578]. П. Мідянка поповнив семантичний шар гунгаризма *бімбов* значенням 'чоловічий статевий орган';

бойти *множ.* 'шкіряні шнури для прикраси' < угор. *bojt* (невідом. походж., [27 I: 325–6]. — В кишені у старого – піпа з китицею та капшук на тютюн з *бойтами*. [19: 170]. – Гунгаризм *бойта*, *бойти* у закарпатських діалектах вживається у значенні 'прикраса у вигляді шерстяного, шовкового кружка на головному уборі, хустині, домашніх туфлях, на мішку з тютюном і т. д.' [12: 580];

боканчі *множ.* 'грубі черевики' < угор. *bakancs* (похідне утворення: від іменника *boka* 'щиколотка', суфікса *-cs* та епентетичного приголосного *n*, [27 I: 222]. — І гайналі у високих кованих *боканчах* Натирали в танці мозолі. [18: 61]. – [26: 16], *боканки*, *боканчі* [9 I: 224], *баганча* [9 I: 108] запозичення з угорської мови, можливо, деякі форми через посередництво чеської і румунської мов, у закарпатських діалектах вживаються такі фонетичні варіанти гунгаризма *боканчі*: *боганчі*, *боканчі*, *боганч*, *баганч* [12: 579];

бокoр 'пліт' < угор. *tutaj* (< невід. походж., [27 I: 328–329] [пор. 8: 160] – В нижніх селах зупинявся пліт. *Бокoр*, пліт, по-галицьки – дараба, Фарканів на ньому і камрат. [18: 13]. – [26: 16], укр. *бокoр* 'пліт', старе *бокoра* запозичено у угорської мови, можливо, через румунську (рум. *bokor* 'кущ; купа; великий пліт') [9 I: 224];

бороцк(овий) 'абрикос' < угор. *barack* (слов'янськ. походж., припускається, що в угорську мову західнослов'янськ. **brosky* 'персик' потрапив у період, коли у слов'янських мовах ще існували іменники з *u*- основою, [27 I: 244] — Великі села в *бороцкoвій* піні, На колії – зелений паротяг. [18: 14]. – У закарпатських діалектах вживаються такі фонетичні варіанти гунгаризма *бороцк*: *бороцквa*, *бороцкa*, *барацкa* [12: 580];

босоркa(ня) 'відьма, чаклунка' < угор. *boszorkány* (< старотюрськ., [27 I: 351–2] — Де ваші ниви, полонини й вівці, Чаклунська сила владних *босоркaнь*? [18: 13]. То *босоркa* в перемітці шовкoвій з готару шкодила... [18: 57]. [26: 17; 23: I: 90], *босоркa* 'відьма, чаклуня', *босоркун* 'упир' – очевидно, запозичення з угорської мови [9 I: 237], у закарпатських діалектах вживаються такі семантичні відтінки гунгаризма *босоркaня*: 1) відьма; 2) метелик срібляста лунка (*Phalera busephala*); 2) нічний метелик – мертва голова (*Acherontia atropos*); 3) комаха – бабка плоска (*Libellula depressa*) [12: 581];

бохтaр 'сторож' < угор. *bakter* (байро-австрійського походж., [27 I: 225] — Розбійникиві повели в свинний хлів, а двері замкнули на колодку і поставили на варту *бохтaря* з палицею. [19: 85]. – [26: 16], у закарпатських діалектах вживаються такі фонетичні варіанти гунгаризма *бохтaр*: *бохтeр*, *бохтaр*, *бактeр* 'нічний сторож' [12: 581];

бундa 'шуба або суконне пальто' < угор. *bunda* (< невідом. походж., [27 I: 398] [пор. 8: 161] — Тільки петек *бундi* не брат [19: 41]. *Бундi* і пави, коломийка втішна в цій ярмарковій денній суєті. [18: 46]. – [26: 21; 23 I: 110]. Український іменник *бундa* вживається у різних значенневих відтінках: 'вид суконного пальта'; 'короткий хутряний одяг'; 'кожух без рукавів'; 'тепла білизна'; 'занадто широке пальто', 'плаття'; 'сарафан'; 'дівоче плаття'; 'теплий дорожній балахон'. Він запозичений, мабуть, частково через польське і словацьке посередництво, з угорської і східнонорманських мов [9 I: 259]. У закарпатських діалектах гунгаризм *бундa* вживається у таких значеннях: 1) довгий хутряний кожух; 2) півпальто-безрукавка, виготовлена із хутра вівці [12: 581];

вашaр 'ярмарок' < угор. *vásár* (перського походж., [27 I: 1096] [пор. 8: 161] – Рутеніє, колоніє-державо, На політичнім *вашaрi* шизи. [18: 24]. – [26: 26]. Іменник *вашaр* запозичений з угорської мови [9 I: 341]. – Див. ще [12: 584];

вуйoш 'півпальто' < угор. *ujjas* (спірного походж., є припущення про успадкування з уральської доби, [27 I: 1029] — Був у солом'янці, у новому *вуйoшi* та у білих гатях. [20: 11]. Був у солом'янці, у новому *вуйoшi* та у білих гатях, із яких стриміли тонкі ноженята в купованих жовтих постолах з чорними волоками. [19: 436]. Спереду сидить у новому *вуйoшi* й білих гатях староста – гордо держить віжки. [19: 438]. Іменнику *уйoш* дається пояснення 'верхній одяг долинян' — Були тут гуцульські кожухи, гуні, лейбани, *уйoшi* впереміш з панськими піджаками. [19: 70]. – У закарпатських діалектах вживаються такі фонетичні варіанти слова *вуйoш*: *уйoш*, *гуйoш* 'теплий піджак, куртка' [12: 629];

габa 'хвиля' < угор. *hab* (< давнє угорське слово з уральської доби, [27 I:

7–8] — Але подивишся на той малий потік – Торкається *габою* верболозу... [18: 49]. – Укр. *габа* у значенні ‘хвиля’ – запозичення з угорської; словацьке *hab* ‘т.с.’ [9 I: 444]. У закарпатських діалектах гунгаризм *габа* вживається у таких семантичних відтінках: 1) річкова хвиля; 2) середня течія ріки [12: 586];

гати ‘штани’ < угор. *gatyá* (сербсько-хорватського походж., [27 I: 1034–5]) — Був у солом’янці, у новому вуйоші та у білих *гатах*. [20: 11]. Спереду сидить у новому вуйоші та *гатах* староста – гордо держить віжки. [20: 14]. З натовпу виходить батько жінки Івана, старий, сивий дід, з довгим волоссям, з високою палицею в руках, одягнений по-стародавньому: в солом’янику, *гатах*, петеку, постолах. [19: 57]. – [26: 63], у закарпатських діалектах слово *гати* вживається у таких фонетичних варіантах: *gati, gaci, gashi, gaci* у трьох семантичних відтінках: 1) штани із домотканого сукна; 2) кальсони; 3) жіночі панталони [12: 591];

голгош (звертання) ‘мовчи’ < угор. *hallgass* (угорське утворення від іменника *hall* ‘чути’, яке є давнім словом з фінно-угорської чи уральської доби, [27 II: 35]) — слово взяте з ужитку угорської армії: От я минулої неділі виголошую казання і чую з хорів: «*Голгош!* А будь тихо!». [19: 183]. – Див. ще [12: 589];

готар ‘межа, кордон’ < угор. *határ* (< похідне утвор. від іменника *hat* ‘дійти куди-небудь’ та девербального іменного суфікса -ár, [27 II: 73–4]) (пор. *határ gatar, хотар, хотарь, хўтар, хотарь* [пор. 8: 173]) — Отой знаменитий *готар*, де злі і добрі духи зустрічаються на радах і вічах, й знову усе на тому *готарі* кінчається... [25: 81]. Ця митниця на польському *готарі*: Зелені смуги, білі та червоні. [18: 22]. Коли минеш ти польовий *готар*: Свидина, вільха, білі осокори... [18: 49]. – *Гатарь* [26: 51; 23 IV: 411] – *хотар* у знач. ‘вся приналежачія селенію землі’; *готар* ‘межа, кордон’, *хотар* ‘усі землі, що належать селищу’ запозичення з угорської мови [9 I: 576], у закарпатських діалектах гунгаризм *готар* вживається у таких фонетичних варіантах: *gatar, гатара, хотар, хїтар* у таких семантичних відтінках: 1) територія села; 2) межа, яка розділяє села; 3) державний кордон [12: 590];

газда ‘господар’ < угор. *gazda* (< слов’янського походж., [27 I: 1037–8]) (пор. *газда, казда* [пор. 8: 162]) — Андрійко дико дивиться довкола і хоче відійти, але його спирає грудьми старий *газда* – Мигаль. [20: 105]. А раз на рік із села приходять поважні *газдове*, вилучають з череди вже старих корів і неплідних яловиць... [20: 130]. – [26: 63; 23 I: 264, I: 345]. Українське *газда* ‘господар’ – запозичення з угорської мови; угорське *gazda* ‘господар’, у свою чергу, походить із слов’янських мов (< слов. *gospoda*) [9 I: 450–1], у закарпатських діалектах слово *газда* вживається у таких значенневих відтінках: 1) господар; 2) багач; 3) чоловік [12: 591];

дараба ‘пліт’ < угор. *darab* (< слов’янського походж., [27 I: 593–4]) [пор. 8: 164] – В нижніх селах зупинявся пліт. Бокор, пліт, по-галицьки – *дараба*, Фарканів на ньому і камрат. [18: 13]. – *Дарабь* [26: 65; 28 I: 358 ‘плоть изъ сплавленного лѣсу’]. Іменник *дараба* ‘пліт із сплавленого дерева’, очевидно, походить із угорського *darab* ‘шматок, штука’; зміна значення сталася вже на українському ґрунті у зв’язку з вимірюванням сплавленого лісу на *дараби* „штуки”, кожну з яких становив окремий пліт [9 II: 12–3], у закарпатських діалектах гунгаризм *дараба* вживається у таких фонетичних варіантах: *дараб, даран, дараба* у

таких семантичних відтінках: 1) шматок, скиба, кусок; 2) рілля [12: 593];

йовсаг тут у знач. 'масток, обійстя' < угор. *jószág* 'майно, масток, обійстя' архаїзм (похідне утворення від прикметника *jó* 'добре' та давнього діалектного суфікса *-szág*, [27 II: 280–1] [пор. *iocag*, *iocak*, *iocac* [пор. 8: 165 у знач. 'масток, обійстя'], *ювсаг* [там же 174] – Греко-східні, звісно, вбогі кметі. По *йовсагах* Угрії вони. [18: 35]. – [26: 437], у закарпатських діалектах *йовсаг* вживається у таких фонетичних варіантах: *йовсаг*, *йивсаг* від угорського діалектного слова *jó²szág* з такими семантичними значеннями: 1) худоба; 2) ділянка землі, яка призначена для забудови [12: 599];

кабат(ок) 'солдатський мундир; пальто' < угор. *kabát* (< півд.-слов. [мабуть словац.], [27 II: 291] — Хотів сховатися, та замітив, що клунею біжить уже жандарм у розірваному *кабати* і страшно кляне. [19: 386]. «Люба наша тітко! Зніміть із себе того чорного плюшевого *кабатка!*» [25: 5]. Чорний плюшевий *кабаток* полами сягав ледве не самих колін, гумові дешеві чоботи халявами хапалися під коліна. [25: 57]. – *Кабатъ* у знач. 'жіноча спідниця' [26: 140; 28 II: 2: 203 у значеннях 1) 'куртка, солдатській мундирь' 2) 'у женщинъ – юбка'; *кабатик*, *кабатина* – одинъ екземплярь]; за ЕСУМ [9 II: 331] іменник *кабат* у знач. 'солдатська куртка; пальто; спідниця', 'довге жіноче плаття, часом на ваті', 'солдатський одяг' – запозичення з перської через посередництво угорської і польської мов, у закарпатських діалектах вживається ще у фонетичному варіанті *кобат* у двох значеннях: 1) пальто; 2) жіноча спідниця [12: 599];

Карпатолайо 'Підкарпаття' (історична назва сучасного Закарпаття) < угор. *Kárpátalja* – Ще не здолали перевал Верецький і в *Карпатолайо* жоден не проник. [18: 39];

кочія 'карета' < угор. *kocsi* (< угор. утворення, [27 II: 514–515] [пор. *коч'ї*, *коч'я*, *котція* 8: 166] — Потім почулися дзвоники, і побачив *кочію*, яка в'їжджала в браму. [19: 419] у знач. 'коляска' – Пани виїзаяють з *кочії* і починають міряти. [20: 164]. *Кочій* 'візник' < угор. *kocsis* — На козлах – *кочій* у похоронній уніформі. [19: 397]. – *Кочига* [26: 158];

крумплі 'картопля' < угор. *krumpli* (< німецького походж., [27 II: 650–651]. — Свині застав у чужих *крумплях*. [19: 422]. – У закарпатських діалектах слово *крумпля* вживається у таких фонетичних варіантах: *крб'мпл'ї*, *крумпл'ї* (pluralia tantum), *крб'мпил'*, *крумпил'*, *крб'мпл'а* [12: 606];

лаба 'ніжка' < угор. *láb* (< невідомого походж., [27 II: 698] — У куті стояла старовинна постіль на високих *лабах*, покрита веретою, у другому – така сама постіль, закидана різними речами. [19: 428]. – [26: 166; 23 II: 337]. В ЕСУМ [9 III: 173] висловлюється припущення про зворотне запозичення західнослов'янїзму *лаба* в польську та словацьку мови з румунської чи угорської і зазначається, що іменник *лаба* вживається у таких значеннях 'лапа', 'ніжка на козлах', 'ніжка у ступці; один із двох стовпчиків, які підтримують на припічку комин у гуцульській печі', у закарпатських діалектах слово *лаба* вживається таких семантичних варіантах: 1) нога тварини; 2) ніжка стола [12: 606];

лампаш 'гасовий ліхтар' < угор. *lámpás* (< латинського походж., [27 II: 713–4] [пор. *ломпаш* 8: 167] — Обидві жінки вийшли за ним надвір, та скоро повернулися назад, бо з хати вийшов і старий – без клібані, з *лампашем* повів його через перелаз і показав дорогу навпростець. [20: 172]. – [26: 167; 23

II: 343]. Українське *лампаи* 'ліхтар' запозичення з угорської мови [9 III: 189], у закарпатських діалектах гунгаризм *лампаи* вживається у таких фонетичних варіантах: *лампои, ломпаи* [12: 607];

ланц 'ланцюг' < угор. *lanc* (< невідомого, мабуть північнослов'янського походж., [27 II: 714–5] [пор. 8: 167] – А кажіть, сестро, не мав проти Мошіняка крамницю горбатий Сруль з *ланцями*, вилами, мотиками і різним іншим залізччям? [25: 23]. Де *ланці* для ланця, сріблом куті, Гужівки з ожини під труну? [18: 48]. Кого тримають на *ланцах* Карпати у березневім плині акватинт? [18: 11]. Паралельно вживається і український літературний відповідник *ланцюг, ланцюжок* – Та ті блакитні *ланцюги* вершин – Шипи глогові, папорот в аршин... [18: 45]. Ми ще непомильні у молінні: *Ланцюжки* лампадок та кадил. [18: 31]. – [26: 167; 23 II: 343]. За ЕСУМ [9 III: 191–2] імен. *ланц* запозичено із середньо-верхньонімецького *lanpe* 'ланцюг'; вважається також зворотним запозиченням у слов'янських мовах з угорської або румунської. Див. ще *ланц* [12: 607];

левенте (іст.) 'лицар; член молодіжної організації для обов'язкової військової підготовки в гортистській Угорщині' < угор. *levente* (сербсько-хорватського походж., [27 II: 763] — За Крайну рідну мучений і гнаний, Для п'яних *левенте* – принадлива мішень. [18: 23]. – У закарпатських діалектах вживається ще фонетичний варіант *левента* 'примушена напіввійськова молодіжна фашистська організація' [12: 607];

легінь 'парубок' < угор. *legény* (< невідомого походж., [27 II: 742] — А мені треба, бо треба дітям; шум веретена мені лихий, з оснівницею мені і з мотвилом мені так треба, як не було з *легінем* в танці... [25: 12]. Легінь — Дико ріже музика, глухо дубають ноги, далеко несуться викрики п'яних *легінів* і тонкий вереск жінок. [20: 104]. Звичайно – старий *легінь*, як пес. [19: 41]. – [26: 168; 23 II: 350]. Укр. *легінь* 'юнак, парубок' запозичення з угорської мови [9 III: 209]; у закарпатських діалектах відомі ще фонетичні варіанти *легін', ледін'* у значеннях 1) парубок; 2) коханий [12: 607];

леквар 'повидло, варення' < угор. *lekvár* (словацького походження, [27 II: 747]. — На старих паперах «паровози» I... турянський з *лекваром* лантух. [18: 19]. – [26: 169; 23 II: 353]. Укр. *леквар* 'варення із слив; повидло' – через посередництво словацької і угорської мов запозичено з німецької мови [9 III: 215–6]. Див. ще [12: 607];

лугош 'альтанка' < угор. *lugas* (невідомого походж., [27 II: 799]. — Лоза – по *лугошах*. І олень не мине. [18: 14]. – У закарпатських низинних діалектах 'витка виноградна лоза біля хати на спеціальних підпорах' [12: 607];

марга 'худоба' < угор. *marha* (< байро-австрійського походж., [27 II: 845] [пор. 8: 167] – *Маргу* пасли газди й бідарі. [18: 61]. – [26: 179; 23 II: 405 – *марга*, II: 406 – *маржина* 'т. с.']. Від іменника *марга*, запозиченого з угорської мови, утворилася форма *маржина* та похідні прикметники *маржний, маржечий* 'призначений для худоби' [9 III: 390]; у закарпатських діалектах, крім назви на позначення худоби, гунгаризм *марга* відомий і в переносному значенні 'тупа людина' [12: 609];

норонч 'апельсин' < угор. *narancs* (італійського походж., [27 II: 999]. — *Норончів* немає на бескетті, Норончами марять русини. [18: 35]. – [12: 613];

олгоднодь 'молодший лейтенант' < угор. *alhadnagy* (складне слово: частина *al-* частково калька німецького *Unter-*, у знач. 'нижчий (за рангом)' [27 I: 122], друга

частина присвійна форма *had*, третя – *nagy* у знач. 'людина, яка керує', [27 II: 15] (пор. *годнодь, гаднадь, годнож* [пор. 8: 164] — На Федорові був новий мундир з медалями, з зірками *олгоднодя*. [19: 24]. – У закарпатських діалектах гунгаризм *годнод* вживається у двох семантичних значеннях: 1) лейтенант; 2) староста на весіллі [12: 589];

пантанка 'стрічка' < угор. *pántlika* (основа *pántli* байро-австрійського походж., [27 III: 86] — У тім селі – зелений розмарин у триколірні *пантлички* на свято. [18: 33]. – *Пантликъ* [26: 247; 23 III: 93]. Укр. *пантлика* запозичення з угорської мови [9 IV: 279]; у закарпатських діалектах слово вживається у двох родах *пантлик* (ч. р.) і *пантлика* (ж. р.) [12: 615], однак форма *пантлик*, на думку Е. Балецького [2: 401–2], у закарпатські українські говори потрапило не через угорське посередництво, а, мабуть, безпосередньо з німецьких говорів за зразком таких гурманізмів, як *griflyk* < Griffel, *kriglyk* < Krügel, *kapsluk* < Kapsel, *kiflyk* < Kipfel, *mantlyk* < Mantel;

пенге 'грошова одиниця хортистської Угорщини' < угор. *pengő* (похідне утворення: форма дісприкметника недоконаного виду від дієслова *peng* 'дзвонити', [27 III: 154–5] — Висипав на долоню легкі білі *пенги* перемішаної дрібнішою монетою. [20: 64]. – У закарпатських діалектах слово *пенге* вживається ще в таких фонетичних варіантах: *пенгив*, *пенг* [12: 616];

погар 'келик, чарка' < угор. *rohár* (< мандрівне слово, [27 III: 237] — Хоч би скибочку хліба або *погарчик* паленки хтось дав! [20: 34]. – [26: 267; 23 III: 230 – *погар*; III: 497 – *пугарчик*]. Український іменник *погар* 'кубок, келих' запозичення з угорської мови, можливо, через словацьке посередництво [9 IV: 473]. – Див ще [12: 617];

рантований 'підсмажений в борошні або сухарях' < угор. *rántott* (невідомого походження, але відомо, що давній елемент угорської мови, [27 III: 345–6]. — Куманське *рантоване* кольрабі Для голодних з Відеку бригад. [18: 13]. – *Ранташъ*, *рантовати* [26: 339], *ранташ* 'заправка з борошна', *рантовати* 'смажити' [12: 620];

руд(ина) 'жердина, дишло' < угор. *rúd* (невідомого походження, [27 III: 461]. — Уззяв *рудину* йому з рук, притиснув до берега і почав шукати у воді під скелею. [20: 39]. Ось із каламуті виринуло ярмо, потім возове колесо і *руд* – це так ріка показує незвичайну силу і уміння. [20: 191–2]. – [26: 352], українське *руд* 'дишло в саях для перевезення дров' походить з угорського *rúd* [9 V: 134]. – Див. ще [12: 622];

салаш 'стайня' < угор. *szállás* (< утвор. від дієсл. *száll* за допом. суф. -*ás*, [27 III: 442–444] [пор. 8: 170] — Дмитро не був пустим чоловіком, мав п'ятсот овець, кілька *салашів* – полонинських стай. [20: 54]. Старший раптом ударив ногою коня, аби стояв спокійно, скреготнув зубами і пустився у *салаш*. [20: 57]. Увечері жене їх на стоянку або, як кажуть, на *салаш*. [20: 129]. Звідси була видна широка поляна із *салашем*-стаєю. [19: 447]. У наведених реченнях гунгаризм *салаш* та український відповідник *стая* вживаються паралельно. – [26: 355; 23 IV: 97 – *шалашъ* 'хатина, халупа' < *kinyhó*, *kalyiba*]. *Салаш* у знач. 'намет, накриття' запозичення з угорської, можливо через румунське посередництво [9 V: 168]; у закарпатських діалектах слово *салаш* вживається у таких семантичних значеннях: 1) нічліг для вівців та пастухів; 2) нічліг для сторожів; 3) приміщення на полонині, де зберігається сир, молоко; 4) колиба, шатро; 5) будь-яка хата на окраїні, де ночують пастухи [12: 622];

телек 'земельна ділянка; садиба' < угор. *telek* (похідне утворення: від основи *tel-* за допомогою суфікса *-k*, [27 III: 880–1] [пор. 8: 171] – Газди й неїмуці, Знов *телекові* слуги, як давно. [18: 51]. – [26: 391]. – Див. ще [12: 627];

тенгерія 'кукурудза' < угор. *tengeri* (угорське утворення, [27 III: 888] [пор. 8: 171] — Підхопився з *тенгеріці*, скочив під двері, одним махом відкрив їх і затаг за собою засув. [19: 386]. – [26: 391; 23 IV: 254]. Укр. *тенгерія*, *тендерія* [9 V: 544], *кендерія* [9 II: 423] запозичення з угорської *tengeri* 'т. с.'. – Див. ще [12: 627];

турня 'вежа' < угор. *torony* (німецького походження, [27 III: 948–9]. — На *турні* давно віддзвонили десяту. [19: 426]. – Укр. *турня* 'башта, дзвіниця' очевидно, запозичення з польської мови; можливо, через угорське посередництво [9 V: 684];

Унгвар (історична назва обласного центру Закарпаття) 'Ужгород' < угор. *Ungvár* – Каталоги виставок барвисті, Давній *Унгвар* – портош, міреш, гольд. [18: 19];

фейгоднодь 'старший лейтенант' < угор. *főhadnagy* (складне слово: частина *fő-* 'керівник', що, у свою чергу, походить від іменника *fej* 'голова' [27 I: 962–3], друга частина присвійна форма *had*, третя – *nagy* у знач. 'людина, яка керує', [27 II: 15] — Але *фейгоднодь* не заходив до намету. [19: 75];

філер 'угорська дрібна монета' < угор. *fillér* (німецького походження, [27 I: 910] — Десять *філерів*... Дві з діркою – по двадцять... [20: 64]. – Див. ще [12: 632];

хосен 'користь' < угор. *haszon* (< невідомого походження, [27 II: 69] (пор. *хасен*, *хосен*, *хосна*, *хусен* [пор. 8: 172–3] — «І права не маєш, бо він уже в *хосен* увійшов». [20: 158]. Хоснувати 'користуватися' – «Ще один рік не *дохоснував!*» [20: 158]. Як зрахувати все, буде угрів із сорок. Є й пустир, а деяку люди *хоснують*. [19: 133]. – [26: 172–3; 23 IV: 411 *хосен*, *хісна*; деривати *хосний*, *хоснувати* (*хіснувати*)). – [12: 634];

цімбор(а) 'друг, товариш' < угор. *cimbora* (< румунського походження, [27 I: 437] — У Ріу Садулу клекоче в голові: Прийшли *цімбори*, молодість далека? [18: 30]. – [26: 423], у закарпатських діалектах слово вживається у жіночому роді *цімбора*, *цимбора* [12: 634];

чарда 'корчма, шинок' < угор. *csárda* (сербсько-хорватського походження, [27 I: 482] — Що знають стежку в придорожню *чарду*. [18: 42]. – [12: 635]. *Чардаш* 'вид угорського народного танцю' < угор. *csárdás* — Трохи відпочивши, музика б'є *чардаш*. [20: 104]. – [12: 635];

шаркань 'змія' < угор. *sárkány* (< старотюрського походж., [27 III: 493–494] [пор. 8: 173] — Єдвабний *шаркань*, полунична паста. Ще наша руська доля не пропада... [18: 44]. – [26: 431];

югас 'вівчар' < угор. *juhász* (іменник *juh* 'вівця' невідомого походж., [27 II: 284] — В одного *югаса* аж виперлась бімбовка, В шпиталях сплять кастровані русини. [18: 22]. – [26: 438; 23 IV: 531]. – Див. ще [12: 599].

Серед вищеназваних прикладів знаходимо гунгаризми, які за своїм первинним походженням є слов'янізмами в угорській мові. Але фонетичні та морфологічні особливості свідчать про їх зворотне запозичення в українських говорах Закарпаття. На проблему зворотних запозичень в рутенській (тобто закарпатській українській мові) вперше привернув увагу мовознавців Ласло Чопей у статті «Magyar szók a rutén nyelvben» [Угорські слова в рутенській мові], в якій автор наголошує, що серед 436 зафіксованих ним гунгаризмів 14

є зворотними запозиченнями в рутенській мові. Найобґрунтованішою щодо слов'янських запозичень в угорській мові до сьогодні залишається двотомна монографія І. Кнежі [37].

Серед виявлених нами гунгаризмів номени *бороцк, гати, тазда, дараба, кабат, левенте, леквар* за походженням є слов'янізмами, однак до українських говорів Закарпаття вони потрапили посередництвом угорської мови / угорських говорів. І. Кнежа указує на конкретну мову-джерело декількох з вищенаведених зворотних слів: із сербсько-хорватської мови є запозиченнями в угорській мові номени *гати* і *левенте*, при аналізі слова *кабат* указується, що це південнослов'янізм, *леквар* – словакізм, а *тазда* і *дараба* – без вказівки на конкретну слов'янську мову чи групу слов'янських мов називає слов'янізмами.

На основі вищенаведених прикладів можемо зробити висновки:

1. У мові творів І. Чендея мало діалектних елементів, у тому числі гунгаризмів. Автор, мабуть, свідомо уникав їх використання. Тому гунгаризми зустрічаються у його творах тільки подекуди. Угорські лексичні елементи (їх усього чотири) використовуються з певною стилістичною метою, зокрема, у трьох випадках у діалогах. Вжиті ним угорські запозичення *кабат, легінь, лани, готар* виходять за межі закарпатських говорів, вони розповсюджені у галицьких, буковинських та лемківських говорах [дет. див. 4: 337–386; 5: 14: 37–48].

2. Ф. Потушняк часто вдається до використання закарпатських діалектизмів, у тому числі і гунгаризмів, в аналізованих творах їх нараховується біля тридцяти. Серед вживаних письменником гунгаризмів є й такі, які поступово архаїзуються, а деякі стають історизмами, серед них такі як *биреш, бохтар, вуйош, лампаш, олгоднодь, пенге* і т. д.

3. Мова творів П. Мідянки відображає сучасний стан лексичного складу говірки Тячівщини. У його поезіях відчутий специфічний закарпатський мовний колорит, який, можливо, дещо утруднює сприймання віршів читачами інших регіонів України. Автор не оминає і використання іншомовних лексичних запозичень, у тому числі й і гунгаризмів, що є прямим свідченням довготривалих контактів представників різних національностей цієї території. Тому мова творів П. Мідянки має неабияке значення у збереженні оригінальності народної мови закарпатців.

Враховуючи вищенаведені результати досліджень, ми дійшли таких висновків:

1. Дослідження українсько-угорських міжмовних контактів в ЗУІ є одним з найактуальніших питань наукової роботи як з точки зору україністики, так і угористики.

2. За допомогою соціолінгвістичних опитувань було виявлено, що угорське населення Закарпаття у побуті користується переважно своєю рідною мовою, в адміністративній сфері – переважно українською, старше за віком населення – деколи російською мовою.

3. Змішування кодів серед угорського та українського населення Закарпаття є явищем щоденним, з точки зору лінгвістики – мовно-інтерферентним.

4. У мові закарпатських угорців наявні всі типи українських лексичних

запозичень. Вплив української мови простежується на всіх мовних рівнях.

5. Вивчення українсько-угорських міжмовних контактів з точки зору соціолінгвістики є новою, не до кінця дослідженою сферою як української, так і угорської лінгвістики.

6. Наявність гунгаризмів у живій народній мові українців Закарпаття, певна їх кількість в українській літературній мові, а також у мові художніх творів місцевих письменників свідчить про довготривалі безпосередні контакти двох народів, результати яких простежуються і в наш час.

7. Угорські лексичні елементи найчастіше потрапляли у закарпатські говори безпосередньо усним шляхом, рідше – через книжну мову, однак угорська мова виконувала і функцію мови-посередника: таким чином в українські говори Закарпаття проникали германізми, словакізми, сербсько-хорватизми, румунізми, тюркізми тощо.

8. Переважна більшість гунгаризмів вживається письменниками із стилістичною метою – для надання змісту твору специфічного закарпатського мовного колориту.

9. З початку 90-х років ХХ століття явище угорського мовного впливу особливо простежується у мові творів сучасних письменників Закарпаття, які, окрім літературної мови, вдаються і до вживання діалектизмів (напр., Д. Кешеля, І. Петровцій, П. Чучка). Петро Мідянка тільки вкраплює діалектизми, основа в нього – українська літературна мова.

10. Вивчення українсько-угорських міжмовних контактів в ЗУІ передбачає подальшу роботу у цьому аспекті.

Українсько-угорські міжмовні контакти висвітлюються у низці наукових публікацій, а також у монографії [1. Черничко С. Угорська мова в Україні (на Закарпатті) / *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest, 1998 (угорською мовою) – 320 р.; Черничко С. (ред.) Наше мовлення. Характерні особливості і умови існування закарпатських варіантів угорської мови. / *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Берегово, 2003 (угорською мовою) – 292 р.; Черничко С. Феньвеші А. The sociolinguistic stratification of Hungarian in Subcarpathia. // *Multilingua*, Vol. 19–1/2 (2000), Special issue on East–Central Europe, P. 97–124; Бергсасі А., Черничко С. Дослідження угорсько-українських міжмовних контактів методами соціальної лінгвістики. // *Acta Beregsasiensis*, Науковий збірник Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II, 2003, с. 13–17; Бергсасі А. Черничко С. Українська мова у школах з угорською мовою навчання у соціолінгвістичному аспекті. // *Українознавство* 2005/4: 82–86; Черничко С. Hungarian in Ukraine. Anna Fenyvesi (ed.). // 3 поезій Івана Петровція «Наші и нинаші співанкы»). // М. Moser – А. Zoltán (Hg.). *Eine geteilte Nation in Österreich-Ungarn: Die Ukrainer (Ruthenen, Russinen) im Blickfeld von Wien und Budapest*. (Slavische Sprachgeschichte, Bd. 4). Wien–Budapest 2008. P. 193–216; Отражение влияния венгерского языка на закарпатский диалект украинского языка в процессе межъязыковых взаимодействий. Т.В. Балаш (відп. ред.) // *Взаимодействие и взаимопроникновение языков и культур: состояние и перспективы*. Материалы Международной научной конференции г. Минск, 20–21 марта 2008 г. Часть 2. Минск 2008. с. 7–9. Лесичні гунгаризми у мові

художніх творів Юрія Станинця. // Josef Anders (red.) *Ucrainica III. Současná ukrajinistika. 1. část. Sborník článků*. Universita Palackého v Olomouci. Olomouc 2008. 167–171.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альбрехт А. Західноукраїнські лексичні запозичення у творах закарпатоукраїнських письменників. // Сучасні проблеми мовознавства і літературознавства. Збірник наукових праць. Вип. 4. Ужгород, 2001. – С. 61–63.
2. Балецкий Э. Венгерские заимствования в лемковском говоре села Комашка в Венгрии. // *Studia Slavica*. IV. Budapest, 1958. – С. 23–46.
3. Балецкий Э. Венгерское *kert* в закарпатских украинских говорах. // *Studia Slavica*. Tomus IV. Budapest, 1961. – С. 247–265.
4. Балецкий Э. О некоторых венгерских заимствованиях в украинском языке. // *Studia Slavica* IX. Budapest, 1963. – С. 337–386.
5. Барань Є. Гунгаризми у творах галицьких письменників кінця XIX – початку XX століття (на прикладі творів Марка Черемшини). // Язика и литературы восточных славян в аспекте исторического развития. Zielona Góra (у друці).
6. Голомб Л.Г. Питання про мову творів письменників Закарпаття у працях І. Франка та М. Драгоманова. // Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні. Матеріали науково-практичної конференції (Ужгород, 5–6 травня 1992 року). Ужгород, 1993. – С. 129–133.
7. Дзензелівський Й. О. Спостереження над складом лексики драми О. Духновича «Добродітель превyšшає багатство». // Матеріали наукової конференції. Пряшів, 1965. – С. 151–169.
8. Дژه Л. К вопросу о венгерских заимствованиях в закарпатских памятниках XVI–XVIII вв. // *Studia Slavica* VII. Budapest, 1961. – С. 139–176.
9. Етимологічний словник української мови. В 7 томах. Гол. ред. О. С. Мельничук. Т. I–V. Київ, 1982–2006.
10. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ, 1999. – 247 с.
11. Лизанец П. М. Украинско-венгерские языковые контакты. Автореферат докторської дисертації. Львів, 1971. – 46 с.
12. Лизанец П. Н. Венгерско-украинские межъязыковые связи. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпаття. Будапешт, 1976. – 683 с.
13. Лизанец П. М. Діалектими-мадяризи та їх стилістичні функції в романі М. І. Томчання «Жменяки». // Тези доповідей до XIX наукової конференції. Серія мовознавча. Ужгород, 1965. – С. 71–75.
14. Лизанец П. М. До питання про мадяризи в українській мові (На матеріалі творів О. Кобилянської). // Тези доповідей та повідомлення до наукової конференції, присвяченої 100-річчю з дня народження О. Ю. Кобилянської. Ужгород, 1964. – С. 37–48.
15. Лизанец П. М. Лексичні мадяризи в художніх творах О. Духновича. // Літературна та педагогічна спадщина О. Духновича. // Тези доповідей та повідомлень до наукової сесії, присвяченої 100-річчю з дня смерті О. Духновича. Ужгород, 1965. – С. 51–55.
16. Лизанец П. М. Лексичні мадяризи та їх стилістичні функції у новелах М. Томчання. – Розвиток української радянської новели. // Тези доповідей до міжвузівської наукової конференції. Ужгород, 1966. – С. 106–111.
17. Лизанец П. Мадяризм. // Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2004. – С. 298.
18. Мідянка П. Фараметлики. Ужгород, 1994. – 64 с.
19. Потушняк Федір Твори. Київ, 1980. – 495 с.
20. Потушняк Федір Честь роду. Ужгород, 1973. – 246 с.
21. Потушняк Федір Повінь. Ужгород, 1985. – 540 с.
22. Pot A.: A magyar nyelv fejlődése. A magyar-keleti szláv nyelvi kapcsolatok [Розвиток угорської мови. Угорсько-східнослов'янські міжмовні контакти]. Київ–Ужгород, 1968. – 265 с.
23. Словарь української мови. Зібрала редакція журналу «Киевская старина», Упорядкував, з додатком власного матеріалу, Б. Грінченко. I–IV. Київ, 1907–1909.
24. Хланга І. В. Літературне Закарпаття у XX столітті. Біобібліографічний покажчик. Ужгород 1995. – 962 с.
25. Чендей Іван Кринична вода (Сестри). Ужгород, 1980. – 284 с.
26. Чопей Л. Русько-мадярський словарь. Будапешт, 1883. – 446 с.
27. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára [Історико-етимологічний словник угорської мови]. Т. 1–3. Budapest, 1967–1976. – 3482 p.
28. Bartha Csilla: A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek. [Основні питання двомовності. Мовці і спільноти]. Budapest. 1999. – 268 p.
29. Bartha Csilla: A nyelvek közötti érintkezés univerzáléi (Néhány adalék a kódváltás kérdésköréhez). [Універсали міжмовних взаємозв'язків. (Дані до питання змішування кодів)]. // Emlékkönyv Rác Endre hetvenedik születésnapjára. Budapest. 1992. – P. 19–28.
30. Bartha Csilla: Megjegyzések a lexikai kölcsönzésről. [Зауваження про лексичні запозичення]. // Kazosca Sándor Géza szerk., Emlékkönyv Fábian Pál hetvenedik születésnapjára. Budapest.

1993. – P. 6–35.
31. Csopely László: Magyar szók a rutén nyelvben. [Угорські слова в рутенській мові]. // Nyelvtudományi közlemények XVI. Budapest, 1881. 270–294.
 32. Fishman Joshua A.: Who speaks what language to whom and when. *La Linguistique* 1965 (2). – P. 67–88.
 33. Gal S. The Political Economy of Code Choice. // Monica Heller ed., *Codeswitching*. Berlin. 1988. – 372 p.
 34. Göncz L.: A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban) [Угорська мова в Югославії (Воєводині)]. Budapest, 1999. – 320 p.
 35. Grosjean F. Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism. Cambridge: Harvard University Press, 1982. – 145 p.
 36. Gumperz J. Discourse Strategies. Cambridge: Cambridge University Press, 1982. – 288 p.
 37. Kniezsa István: A magyar nyelv szláv jövevényszavai I–II. [Слов'янські запозичення в угорській мові]. Budapest, 1955. – 1042 p.
 38. Lanstyák I.–Szabó Mihály G. Contact varieties of Hungarian in Slovakia: a contribution to their description. *International Journal of the Sociology of Language* 120 (1996). – P. 111–130.
 39. Lanstyák I.–Szabó Mihály G.: Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség. [Використання угорської мови – школа – двомовність]. Pozsony, 1997. – 174 p.
 40. Lizanec P.: A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza I. kötet. [Атлас закарпатських угорських говорів. Т. I.]. Budapest, 1992. – 884 p.
 41. Lizanec P.: A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza II. kötet. [Атлас закарпатських угорських говорів. Т. II.]. Ungvár, 1996. – 952 p.
 42. Lizanec P.: Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok (A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyagai alapján) [Українсько-угорські міжмовні контакти (на матеріалах закарпатських українських говорів)]. Ужгород, 1970. – 540 p.
 43. Magyar értelmező kéziszótár [Тлумачний словник угорської мови]. Budapest, 2003. – 1508 p.
 44. Markus V. Hungarian loanwords. // Kubijovyc V. (ред.) *Encyclopedia of Ukraine*. University of Toronto Press, 1988. – P. 274–275.
 45. Rot S.: Magyar–ukrán és ukrán–magyar kétnyelvűség Kárpát-Ukrajnában [Угорсько-українська та українсько-угорська двомовність у Карпатській Україні]. // *Magyar Nyelvőr* 91. 1967. – с. 185–191.

BÁRANY BÉLA*

A sors koncepciója Vaszilij Grosszman *Élet és sors*, illetve Kertész Imre *Sorstalanság* című regényében

Rezümé A tanulmányban a sors koncepciója kerül összehasonlításra Vaszilij Grosszman orosz író *Élet és sors*, illetve Kertész Imre Nobel-díjas magyar író *Sorstalanság* című regényében. A művekben a szerzők sajátos emberi sorsmodelleket konstruáltak, pontosan és logikusan rámutattak azokra az összetevő elemekre és részletekre a modellek szerkezetében, melyek aktív fizikai és erkölcsi erejüknél fogva megváltoztatták a XX. századi ember egész életét, elősegítették személyiségének teljes leépülését, meghatározták sorsát. A sorsmodell hatalmas erejű összetevője, barbárságot generáló és működésbe hozó mechanizmusa Sztálin és Hitler eszméi voltak, amelyek az embereknek az állami hatalomnak való teljes mértékű alárendeltségében testesültek meg. Ezeknek az eszméknek köszönhetően Grosszman és Kertész hőseinek sorsában nincs helye az egyéniség saját, szuverén akaratának, ezekben a sorsokban a döntő szerepet az állam mindent elnyomó ereje játssza. Sztálin és Hitler politikai terrorja kiirtotta az élet olyan elválaszthatatlan és fontos strukturális elemeit, mint a szabadság, az egyéniség, az emberi jellem megismételhetetlensége. A hősök sorsa a regényekben „véletlenszerű”, „rossz”, „elkerülhetetlen”, „nemes”, „szigorú”. Sorsuk a történelemtől, az időtől függ, és azok hatása alatt áll.

Резюме Робота присвячена порівняльному аналізу концепції долі на основі творів російського письменника Василя Гроссмана „Життя і доля” та Нобелівського лауреата, угорського письменника Імре Кертеса „Знедоленість”. У досліджуваних романах автори сконструювали своєрідні моделі людської долі, в структурі яких чітко і логічно визначили ті складові елементи, які завдяки своїм фізичним та моральним силам у ХХ столітті призвели до руйнування життя та особистості. Рухливими силами до масового знищення в механізмах моделей долі стали ідеї Сталіна та Гітлера, направлені на повне підкорення людини владі. Завдяки цим ідеям в долях героїв В. Гроссмана та І. Кертеса відсутній прояв незалежної волі людини, її суверенних поглядів. Політика Сталіна і Гітлера знищила такі невід’ємні складові життєвого механізму як свобода людини, її індивідуальність. Доля героїв досліджуваних романів є випадковою, неминучою, жахливою, вона залежить від історії та часу, перебуває під їх нестерпною владою.

Vaszilij Grosszman orosz író *Élet és sors*, illetve Kertész Imre Nobel-díjas magyar író *Sorstalanság* című regénye nemcsak a XX. század, de korunk irodalmi életének legkifejezőbb, legjelentősebb művei közé tartozik. A műveket szerzőik két különböző országban és kulturális közegben alkották, gondolataik azonban egybehangzóak, az igazság hatalmas erejével ábrázolják a második világháború előtt és folyamán végbement tragikus eseményeket. Amikor Vaszilij Grosszman és Kertész Imre hozzáláttak az *Élet és sors*, illetve a *Sorstalanság* című regényeik megírásához, nem volt szükségük arra, hogy a múlt rekonstruálásához meghallgassák mások visszaemlékezéseit. A múlt kíméletlenül bánt mindkét mű szerzőjével, a XX. század katasztrófájának élő tanúi és hősei voltak ők, sorsuk a regény megírásának hiteles forrásaként szolgált.

Műveiket méltán nevezhetjük mélyen egyéni és bensőséges alkotásoknak. A *Sorstalanság*, illetve az *Élet és sors* hőseinek jellemében maguknak a szerzőknek, Kertész Imrének és Vaszilij Grosszmannak a sorsa testesül meg. Műveiket olvasva meggyőződünk arról, hogy hőseik életének minden szomorú és örömteli szakaszára és eseményére, az ember sorsára és egyéniségére még a XXI. században is fontos hatást gyakorolnak a történelmi körülmények, a kor eseményei. Grosszman és

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Angol Nyelv és Irodalom Tanszék, főiskolai tanár

Kertész műveikben lelepleztek mindent, ami a XX. század embere ellen irányult, ami megsemmisíthette személyiségüket. Grosszman és Kertész regényeinek közös filozófiai problémája a szabadság és a rabság, az erőszak, a háború és az élet örökérvényű törvényei, az egyéniség és a nemzet sorsa Sztálin és Hitler totális uralmának feltételei között, a törekény egyéniség szembeállítás a történelem erőszakos hatalmával.

Grosszman és Kertész a második világháború hadi eseményeit nem az egymással szembenálló seregek összecsapásai, hanem „az életre, az ember és a nép sorsára vonatkozó különböző nézetek ütköztetése formájában” (Lazarjev 1991: 231)* // **«столкновение различных взглядов на жизнь, на судьбу человека и народа» (Лазарев 1991: 231)** ábrázolják. A hősök sorsa különböző a regényekben. Sorsuk lehet „véletlenszerű”, „rossz”, „elkerülhetetlen”, „nemes”, „szigorú”, a hősök azonban alávetik magukat sorsuknak, eltűrik azt. Sorsuk a történelemtől, az időtől függ, és azok hatása alatt áll.

Az *Élet és sors*, illetve a *Sorstalanság* című regényekben a szerzők sajátos emberi sorsmodelleket konstruáltak, pontosan és logikusan rámutattak azokra az összetevő elemekre és részletekre a modellek szerkezetében, melyek aktív fizikai és erkölcsi erejüknel fogva megváltoztatták a XX. századi ember egész életét, elősegítették személyiségének teljes leépülését, meghatározták sorsát. A sorsmodell hatalmas erejű összetevője, barbárságot generáló és működésbe hozó mechanizmusa Sztálin és Hitler eszméi voltak, amelyek az embereknek az állami hatalomnak való teljes mértékű alárendeltségében testesültek meg. Ezeknek az eszméknek köszönhetően Grosszman és Kertész hőseinek sorsában nincs helye az egyéniség saját, szuverén akaratának, ezekben a sorsokban a döntő szerepet az állam mindent elnyomó ereje játssza, minek következtében az *Élet és sors*, illetve a *Sorstalanság* hőseinek sorsából Sztálin és Hitler politikai terrorja kiirtotta az élet olyan elválaszthatatlan és fontos strukturális elemeit, mint a szabadság, az egyéniség, az emberi jellem megismételhetetlensége. Mind a hitlerizmus, mind a sztálinizmus romba döntötte az emberi méltóságot. Grosszman és Kertész regényeiben „az állam sorssá vált” (Gyedkov 1988: 236)* // **«государство стало судьбой» (Дедков 1988: 236)**. A totális államban élő ember egyéni sorsa mindig tragikus és drámai, mint ez az *Élet és sors*, illetve a *Sorstalanság* főhőseire is jellemző.

Grosszman és Kertész hőseinek sorsa a rabság és a szabadság teljes hiánya. A XX. század totális rendszereiben élő ember „sorsánál, nem pedig természeténél fogva válik rabbá”, írja az *Élet és sors* szerzője (Grosszman 1990: 110)* // **«человек, [...] становился рабом по судьбе, а не по природе своей» (Гроссман 1990: 110)**. Az emberi akarat tehetetlen az ember sorsával szemben, ilyen körülmények között számára nincs más út, mint a reménytelenség és a megsemmisülés útja.

Az *Élet és sors*, illetve a *Sorstalanság* című regényekben az ember „egyedül áll, mint az ujjja [...], sorsával szemben, és váratlanul eddig teljesen ismeretlen erőket fedez fel magában” (Annyinszkij 1988: 259)* // **«стоит перед судьбой одинокий, как перст, [...] и вдруг открывает в себе совершенно неведомые силы» (Аннинский 1988: 259)**. Grosszman és Kertész hősei fantasztikus lelki erőt fedeznek fel magukban a halál színe előtt, a gázkamra küszöbénél, egy semmivel sem összehasonlítható erőt, amely segít nekik belenyugvóan elfogadni a koncentrációs táborok életfeltételeit, és ez az erő segít a regények szerzőinek is választ adni korunk

olvasójának arra a kérdésére, hogyan lehet leküzdeni és elviselni „a sors garázdálkodásait” (Gyedkov 1988: 234)* // **«бесчинства судьбы» (Дедков 1988: 234)**, mégpedig úgy, hogy közben megőrizzék egyéniségüket és méltóságukat. Meggyőző példája ennek maguknak a szerzőknek az élete és sorsa. Ezt a gondolatot fejezi ki Strum Grosszman regényében is:

„Nap mint nap, minden órában, évről évre harcolnunk kell azért a jogunkért, hogy embernek érezzük magunkat, hogy jók és tiszták maradjunk. És ebben a harcban nincs helye sem a büszkeségnek, sem a hivalkodásnak, csak a megbékélésnek. És ha ebben a szörnyű időben elérkezik a kilátástalanság órája, az embernek, ha ember akar maradni, nem szabad félni a haláltól. Nos, meglátjuk, van-e nekem elegendő erőm ehhez” (Grosszman 1990: 448).*

// **«Каждый день, каждый час, из года в год, нужно вести борьбу за свое право быть человеком, быть добрым и чистым. И в этой борьбе не должно быть ни гордости, ни тщеславия, одно лишь смирение. А если в страшное время придет безвыходный час, человек не должен бояться, не должен бояться, если хочет остаться человеком. Ну что ж посмотрим, – может быть, и хватит у меня силы» (Гроссман 1990: 448).**

Ezekben a szavakban nemcsak Strum fizikus rendkívül tragikus életszemlélete és sorsába való beletörődése ölt testet, de magának az írónak az életszemlélete is, aki mintha arról szeretné meggyőzni olvasóit, sőt még a koncentrációs tábor gázkamráit kezelő rabokat is, hogy „a fasiszta rendszerben az embernek, ha ember szeretne maradni, a halál egyszerűbb választásnak adódik, mint a megmentett élet” (Grosszman 1990; 284)* // **«что в пору фашизма человеку, желающему остаться человеком, случается выбор более легкий, чем спасенная жизнь, – смерть» (Гроссман 1990: 284).** Ezek a szavak mintha összecsengenének Kertész Imre életszemléletével, világnézetével, aki „valahogy így fogalmazta volna meg írói tevékenységének célját: olyan szövegeket alkotni, amelyek segítenek meghalni” (Citkin 2002: No 20, No 10)* // **«так определил бы цель своего творчества: создавать “тексты, которые помогают умирать”» (Цыткин 2002: № 20, № 10).** Kertészt mindig egy probléma foglalkoztatta: „hogyan alakul át az ember autonóm egyénisége, szubjektuma egy olyan objektummá, amellyel egyéniségén kívül álló erők manipulálnak” (Citkin 2002: No 20, No 10)* // **«как человек из автономной личности, из субъекта превращается в объект, которым манипулируют внеличные силы» (Цыткин 2002: № 20, № 10).** Az adott probléma iránti érdeklődés nemcsak Kertészre, hanem Grosszmanra is jellemző, az író pontos, határozottan megfogalmazott célokat vetít az olvasó elé, választ ad mindazokra a kérdésekre, melyeket az *Élet és sors*, illetve a *Sorstalanság*, a XX. századi irodalom e két kimagasló alkotása vet fel.

Az írók által konstruált sorsmodellek között központi helyet foglalnak el a történelmi sors modelljei, melyek alapját a hősöknek a második világháború előtti és alatti azon történelmi, politikai és erkölcsi körülményekkel való találkozása képezi, melyek nemcsak az *Élet és sors*, illetve a *Sorstalanság* hőseinek sorsát változtatták meg, de maguknak a regények szerzőinek sorsát is. Vaszilij Grosszman és Kertész Imre nem maradhattak közömbösek a XX. század történelmének egyik legszörnyűbb eseménye, az európai zsidóság katasztrófája, a holokauszt iránt. Shimon Markish értelmezése szerint:

„sem Grosszman viszonya környezetéhez, sem pedig környezetének viszonya az íróhoz békeidőben nem képeztek volna pszichológiai kollíziót. De ezeknek a viszonyoknak az érzékelése a háborúban, különösen a 40-es évek végén, pszichológiai és szociális kollízióvá válik az író számára, amikor is az olyan zsidók, mint Grosszman, akik ugyanolyan embereknek tartották magukat, mint mások, és úgy vélték, hogy a zsidógyűlölet régen az átkozott múlt elfelejtett öröksége, váratlanul rádöbentek arra, milyen szörnyű tévedésbe estek” (Markish 1997: 42)* //

«ни отношение Гроссмана к окружающим, ни отношение окружающих к нему не представляло собою психологической коллизии в мирное время. Но восприятие этого отношения станет психологической и социальной коллизией для писателя во время войны, особенно в конце 40-х годов, когда еврей типа Гроссмана, давно считающий себя "таким, как все", давно привыкший к мысли, что жидоедство – забытый пережиток проклятого прошлого, вдруг обнаружит, как жестоко он ошибался» (Маркиш 1997: 42).

Hasonló gondolatok foglalkoztatják Strum fizikust, az *Élet és sors* egyik főhősét is: „Arra gondolt, ami korábban soha eszébe sem jutott, és aminek átgondolására a fasizmus kényszerítette: zsidó mivoltára, arra, hogy édesanyja zsidó volt” (Grosszman 1990: 36)* // **«Он думал о том, о чем никогда не думал и о чем его заставил думать фашизм, – о своем еврействе, о том, что мать его еврейка» (Гроссман 1990: 36).** Július hetedikén eszébe juttatják származását Viktor Pavlovics Strum édesanyjának, Anna Szemjonovna orvosnőnek is. Az óvárosi drótkerítéssel körülvett gettóból, ahova a zsidókat átköltöztették, levelet írt fiának, Vityenykának:

„Reggel azután eszembe juttatták, amit a szovjethatalom évei alatt elfelejtettem – hogy zsidó vagyok. Elhajtott előttünk egy német teherautó, és a katonák azt kiabálták róla: – Juden kaput!” (Grosszman 1990: 41) (ford. Gy. Horváth László) //

«Этим же утром мне напомнили забытое за годы советской власти, что я еврейка. Немцы ехали на грузовике и кричали “Juden kaput!”» (Гроссман 1990: 41).

De Anna Szemjonovna nem veszi el reményét, az író hangsúlyozza rendkívül kiegyensúlyozott, ugyanakkor végtelenül szomorú állapotát a „középkori gettóban”:

„Kitalálnád-e, Vityenyka, mit éreztem a szögesdrótok közé kerülve? Én iszonyra számítottam. De képzeld – megkönnyebbültem ebben a marhakarámban. Ne hidd, hogy azért, mert rabszolgának születtem. Nem. Nem. Azért, mert körülöttem mindenki az én sorsomban osztozik” (Grosszman 1990: 43) (ford. Gy. Horváth László) //

«Знаешь, Витенька, что я испытала, попав за проволоку? Я думала, что почувствую ужас. Но, представь, в этом загоне для скота мне стало легче на душе. Не думай, не потому, что у меня рабская душа. Нет. Нет. Вокруг меня были люди одной судьбы» (Гроссман 1990: 43).

Az olvasót megdöbbeníti az anya, a nő, az ember tragikus sorsa, ugyanakkor elragadtatással tölti el győzelme a nehézségek fölött, Anna Szemjonovna ugyanis nem esik kétségbe, mint a gettó lakóinak többsége (bővebben lásd: Bárány 2006: 239). Folytatja a betegek gyógyítását, franciára tanítja Jurát, bár tudja, hogy valamennyiük sorsa bármikor megpecsételődhet és mindannyiukra pusztulás vár. A regénynek ebben a részletében, Shimon Markish véleménye

szerint, Vaszilij Grosszman édesanyjáról mintázta Strum édesanyjának alakját (bővebben lásd: Markish 1997: 48–49). Grosszman édesanyjának, Jekatyerina Szaveljevnanak szentelte regényét, aki a berdicsevi gettóban pusztult el. Így érthetővé válik, mint ezt N. L. Leiderman és M. N. Lipoveckij tanulmányukban megállapították, „miért vonul keresztül a totális rendszerek valamennyi tragédiáján az Anya örökérvényű alakja” (Leiderman, Lipoveckij 2001: 150)* // **«почему в романе Гроссмана сквозь все трагедии эпохи тоталитарных режимов проходит вечный образ Матери» (Лейдерман, Липовецкий 2001: 150).** Grosszman édesanyjának sorsa az *Élet és sors* sok édesanyjának sorsává vált. Ezek közé tartozik Ljudmilla Nyikolajevna Saposnyikova is, aki elvesztette a háborúban fiát, Tolját, „aki úgy ment el, hogy még egy kislány ajkát sem csókolta meg” (Grosszman 1990: 314)* // **«который ушел, не поцеловав девичьих губ» (Гроссман 1990: 314);** Szofija Oszipovna Levinton, a vénkisasszony, aki akkor élte át az anyaság örömét, amikor egy idegen kisfiúval, Dáviddal osztotta meg sorsát, akit édes gyermekévé fogadott a gázkamra küszöbén; Anna Szemjonovna Strum, aki saját gyermekének tekintett mindent zsidót, aki vele a gettóba került.

Kertész Imre is átélte a koncentrációs táborok minden megpróbáltatását, erről szól *Sorstalanság* című regénye. Köves György, a *Sorstalanság főhőse*, szintén átéli származásának minden hátrányát, akárcsak Strum fizikus és édesanyja az *Élet és sors* című regényben. A *Sorstalanságban* például ez Györgynek a pékhez való viszonyában nyilvánul meg, aki: „Nem is felelt köszönésemre, mivel a környéken köztudott dolog róla, hogy nem szíveli a zsidókat. Ezért is lökött oda pár dekával kevesebb kenyeret” (Kertész 1975: 16). Az *Élet és sors*, illetve a *Sorstalanság* című regényekben „a történelem határozza meg az egyéniség életét” (Kovalenko 1991: 26)* // **«история определяет жизнь индивидуума» (Коваленко 1991: 26).** A háború történelmi eseményeinek hatása alatt vetődnek fel a *Sorstalanságban* a származással és a további sorssal kapcsolatos problémák Köves György és Annamária párbeszédében is. Ezt a párbeszédet Annamária, a zsidó kislány szomorú lelkiállapota előzte meg, és ez a lelkiállapot teljes mértékben megegyezik Anna Szemjonovna Strum gondolataival az *Élet és sors* című regényben. Annamáriát szintén emlékezteti származására az „emberek tekintete”, a lány érezni kezdte „hogy az emberek megváltoztak az irányában, és azt látja a tekintetükben, hogy gyűlölik őt” (Kertész 1975: 45). Annamária bevallja, hogy „eleinte semmit se értett az egézből, és roppant fájt látnia, hogy megvetik, „pusztán csak azért, mert zsidó”; akkor érezte először, hogy [...] – valami elválasztja az emberektől, s hogy ő máshová tartozik, mint emezek. Az volt ugyanis a nézete, hogy „mi, zsidók mások vagyunk, mint a többiek”, hogy ez a különbség a lényeg, és emiatt gyűlölik a zsidókat az emberek” (Kertész 1975: 46). Köves Gyuri is bevallja, hogy eddig nem látott „okot ezekre az érzésekre” (Kertész 1975: 46). Igyekszik megnyugtatni Annamáriát, az emberi sors véletlenszerűségeire hivatkozik, hiszen senki nem hibás abban, hogy zsidónak született, ezért véleménye szerint senkinek sincs joga arra, hogy lenézze az embereket csupán azért, mert ezt a másságot „magunkban hordjuk”. Itt kell hangsúlyozni, hogy a két fiatal szülei származásától függő közös sorsa csak növelte György és Annamária kölcsönös vonalmát és egyetértését. Nagy István, György és Annamária dialógusát elemezve rámutat a

„zsidók közös sorsára vonatkozó elméletek alaptalanságára. György annak elismerésére kényszeríti barátnőjét, hogy ha az ember világra jövétele véletlenszerű,

akkor ez felháborító igazságtalanság, mivel az ember meg van fosztva sorsa megválasztásának lehetőségétől, felmerül tehát a kérdés: miért üldözi őt a világ? Ezért a zsidó sors önmagában véve paradox helyzetet teremt, ostobaság [...], mert ha az, amire minket megteremtettek – véletlenszerű, akkor egyetérteni ezzel semmiképpen nem lehet, vagyis az ember életfogytiglani önazonosítási válságra van ítélve, és fizetnie kell azért, amit nem ő választott” (Nagy 2003: 7)* //

«несостоятельность рассуждений насчет "общееврейской судьбы". Дёрдь заставляет ее осознать, что если появление человека на свет – дело случая, то это вопиющая несправедливость, ведь тут отсутствует выбор судьбы, не с чем отождествляться, и возникает вопрос: за что же этот мир его преследует? Поэтому еврейская судьба сама по себе является воплощенным парадоксом, нелепостью [...], ведь если то, для чего мы созданы, – случайность, отождествиться с этим никак невозможно, и таким образом человек обречен на пожизненный идентификационный кризис и вынужден расплачиваться за то, чего он не выбирал» (Надь 2003: 7).

Mind Grosszman, mind Kertész művében a zsidóság megdőböntő alázatalt fogadta ezt az adósságot a halál kapujában, belenyugodva sorsába. Ennek a „tömeges belenyugvásnak” forrását Grosszman az önkényuralmi szociális rendszer „szörnyű erőiben”, „példátlan erőszakosságában” látja, amely egész földrészeket képes volt megbénítani az emberi lelket, Kertész Imre regényében pedig még egy fontos, az egyén viselkedésének alapjául szolgáló körülményre kell felhívunk a figyelmet, mégpedig az emberfeletti türelemre, melyet a szülők és az iskola nevelése oltott az emberek tudatába. Teljes mértékben megmutatkoznak ezek a vonások Köves György, a *Sorstalanság* főhőse jellemében is. Hetényi Zsuzsa szavaival élve, „az asszimilált, a közép-európai családok engedelmes polgárainak magatartása pontosan ilyen volt. Átengedni helyünket másoknak, nem zavarni senkit, nem válni ki a többiek közül, nem lázadozni” (Hetényi 2004: 18)* // **«поведение ассимилированных евреев, послушных граждан своих среднеевропейских родин, было именно таким. Уступить свое место другим, не мешать, не выделяться, не бунтовать» (Хетени 2004: №18).** Kertész Imre regényében számtalanszor hangsúlyozza Köves Gyurkának az engedelmesen sorsát tűrő képességét. Gyurka belenyugvással, szinte felnőtt érettséggel fogadja Lajos bácsi szavait a regény fiatal hőse édesapjának munkaszolgálatba való bevonulása előtt. Gyurka ettől a pillanattól fogva teljesen megváltoztatja életmódját, elfogadja sorsát, mivel életének az a szakasza, melyet Lajos bácsi „a gondtalan, boldog gyermekéveknek” mondott, ezzel a mai szomorú nappal immáron lezárul” számára. Mert teljesen világossá vált, hogy „ezentúl nem mehet majd olyan jól” a hős sorsa, „mint eddig – s ezt nem is kívánja titkolni” előtte, mivel „felnőtt módján” beszél vele. „Most már [...] – te is a közös zsidó sors része vagy –, majd bővebben is kitért erre, megemlítve, hogy ez a sors „évezredek óta tartó szakadatlan üldöztetés”, amelyet azonban a zsidóknak „belenyugvással és áldozatos türelemmel kell fogadniuk”, minthogy az Isten mérte rájuk hajdani bűneik miatt, s épp ezért csak Ótőle várhatják a kegyelmet is; Ő viszont addig azt várja tőlünk, hogy ebben a súlyos helyzetben mindnyájan helytálljunk, azon a helyen, amelyet Ő jelölt ki számunkra, „erőnk és képességeink szerint” (Kertész 1975: 26–27). Hasonló belenyugvással, lépésről lépésre haladva viseli el Gyurka az auschwitzi

és buchenwaldi koncentrációs táborok emberfeletti kínjait és nélkülözéseit, majd kiszabadulva azokból, szinte nosztalgiát érez a koncentrációs táborok boldogsága iránt, ahol még a „kémények mellett is volt a kínok szünetében valami, ami a boldogsághoz hasonlított. Mindenki csak a viszontagságokról, a „borzalmakról” kérdez: holott az én számomra tán ez az élmény marad a legemlékezetesebb” (Kertész 1975: 333). Köves György végigjárta a szenvedés és rém lépcsőfokait lépésről lépésre, nem sietve, a „működési sebesség kívánalma szerint” mivel, „Tíz-hús percet kell [...] adnunk várakozásra, míg addig a pontig érünk, hogy eldől: rögtön gáz-e, vagy egyenlőre további esély?” (Kertész: 327). György átélte sorsát, amelyről a következőt mondja: „[...] végigéltem egy adott sorsot. Nem az én sorsom volt, de én éltem végig [...]. Én léptem, és nem más, s kijelentettem, hogy az adott sorsomban mindvégig becsületes voltam” (Kertész 1975: 329–330).

Félelmetesek Grosszman sorai arról, hogy „az emberi természetnek ebben az időszakban megnyilvánuló csodálatos vonásai közül az engedelmesség volt a legfontosabb. Előfordult, hogy forró nyári napon reggeltől késő estig kellett várni a kivégzésre, és az anyák tudva ezt előrelátóan zsemlét és vizet vittek magukkal gyermekeik számára” (Grosszman 1990: 109)* // **«одной из самых удивительных особенностей человеческой природы, вскрытой в это время, оказалась покорность. Были случаи, когда ожидать казни приходилось с утра до поздней ночи, в течение долгого жаркого дня, и матери, знавшие об этом, предусмотрительно захватывали бутылочки с водой и хлеб для детей» (Гроссман 1990: 109)**. Grosszman és Kertész regényeiben „a sors uralkodik, amely összekeveri az igazakat és bűnösöket, különleges kielégülést talál a büszkék és becsületesek megalázásában, egyetlen erkölcsileg feddhetetlen kiutat hagyva számukra: a halált” (Gyedkov 1988: 234)* // **«судьба, мешая правых и виноватых, находя особую сладость в унижении гордых и честных, оставляя им один нравственно безукоризненный выход: смерть» (Дедков 1988: 234)**.

A halál Grosszman és Kertész műveiben a gázkamrák, a koncentrációs táborok, a mértéktelen erőszak különböző formáiban ölt testet. Ilyen feltételek között az ember teljesen védtelen sorsa előtt. Grosszman regényében Szofija Oszipovna Levinton orvos őrnagy hősieen fogadja elkerülhetetlen sorsát, az anyai ragaszkodás, a jóság, a szenvedés és a szerelem szimbólumává válik. Grosszman ezeket az emberi tulajdonságokat valóban szélsőséges körülmények között, a gázkamrában, valamint annak küszöbén ábrázolja. A Szofija Oszipovna körül zajló események két epizódban nyilvánulnak meg: a zárt tehervagonban és a pusztulásra ítélt emberek táborában. A marhavagonokban különböző foglalkozású és nézetű emberek utaztak, fiatalok, öregek, betegek, gyerekek. Szofija Oszipovna közelében egy kisfiú ült mozdulatlanul. Dávid volt a neve. Levintont az emberek iránt érzett szánalom kerítette hatalmába, amikor Dávidra tekintett. Elérkezett az út utolsó napja, a szerelvény megérkezett a koncentrációs táborhoz, az emberek kezdtek kikászálódni a marhavagonokból. Szofija Oszipovna Dáviddal együtt haladt, kézen fogva vezette maga mellett a kisfiút. Szolzsenyicin megjegyzi, hogy Levinton vénkisaszszonyt ebben a pillanatban: „anyai érzelmek kerítették hatalmába az idegen gyermek iránt, és hogy mellette lehessen, nem lép ki a sorból akkor sem, amikor sebésszorvost kerestek a rabok között” (Szolzsenyicin 2003: 167)* // **«вспыхивает материнское чувство к чужому малышу, и чтобы быть с ним рядом,**

она даже отказывается выйти на спасительный для врача вызов "кто хирург?"» (Солженицын 2003: 167). Felerősödött az emberek iránt érzett szánalma, amikor Dávidra nézett. „A kis Dávid olyan bensőséges érzelmeket keltett benne, amelyet soha nem érzett gyermekek iránt, bár mindig is szerette a gyerekeket. A vagonban neki adta kenyere egy részét, Dávid feléje fordította a félhomályban az arcát, ő pedig sirni szeretett volna, magához szoritani a kisfiút, összecsókolgatni, olyan gyors és sietős csókokkal, mint amilyenekkel az anyák kis gyermekeiket csókolgatják” (Grosszman 1990: 290)* // **«Маленький Давид вызвал в ней особую нежность, которую она никогда не испытывала к детям, хотя всегда любила детей. В вагоне она отдавала ему часть своего хлеба, он поворачивал к ней в полутьме лицо, и ей хотелось плакать, прижать его к себе, целовать частыми, быстрыми поцелуями, которыми обычно матери целуют маленьких детей» (Гроссман 1990: 290).** Együtt lépték át a gázkamra acélküszöbét és, mint az író megjegyzi,

„erős, forró karjai átölelték Dávidot, a kisfiú nem értette, miért sötétedett el körülötte a világ, miért dobog olyan üresen a szíve, miért tompul el az agya. Megölték, megszűnt létezni. Szofija Oszipovna Levinton érezte, hogy ernyed el karjaiban a gyerek teste. Megint lemaradt tőle. A föld alatti járatokban a mérgező gázoktól a madarak és az egerek azonnal elpusztulnak, mert kicsiny a testük, és a kisfiú, akinek szintén madárszerűen kicsiny volt a teste, korábban távozott el, mint ő. „Anya lettem” – gondolta. Ez volt az utolsó gondolata. Szívében azonban még volt élet [...], Szofija Oszipovna magához szorította Dávidot, mint egy babát, egy halott babát” (Grosszman 1990: 294-295)* //

«все время сильные, горячие руки обнимали Давида, мальчик не понял, что стало темно в глазах, гулко, пустынно в сердце, скучно, слепо в мозгу. Его убили, и он перестал быть. Софья Осиповна Левинтон ощутила, как осело в ее руках тело мальчика. Она опять отстала от него. В подземных выработках с отравленным воздухом индикаторы газа – птицы и мыши – погибают сразу, у них маленькие тела, и мальчик с маленьким, птичьим телом ушел раньше, чем она. «Я стала матерью», - подумала она. Это была ее последняя мысль. А в ее сердце еще была жизнь [...], Софья Осиповна прижимала к себе Давида, куклу, стала мертвой куклой» (Гроссман 1990: 294-295).

Magasröptű, ugyanakkor szomorú szavakkal jellemzi Levinton alakját Rosette Lamont, szeplőtelen fogantatásnak minősíti a regény hőséneke anyává válását halála előtt: „Her motherhood in death is an immaculate conception” (Lamont 1985: 48). Az anyai érzelmek megjelenése Szofija Oszipovna Levinton lelkében – a totális erőszak fölötti szomorú győzelem: „Sofia's love represents a bitter triumph over the totalitarian violence of the Nazi state” (Garrad 1991: 344).

Meg kell azonban jegyezni, hogy Szofija Oszipovnához hasonlóan – aki visszautasította a menekülés lehetőségét, mivel nem vallotta be, hogy orvos – nem él az egyetlen lehetséges alkalommal, hogy megszökjön a koncentrációs táborba való útnak indításhoz összegyűjtött zsidók soraiból Köves György sem a *Sorstalanság* című regényben. Amikor a zsidók menetének útját egy villamos keresztezte, György is megszökhetett volna. „[...] még lett is volna időm: de hát aztán mégis, a becsület érzése bizonyult bennem az erősebbnek. Azután a rendőrök mindjárt intézkedtek, és a sor ismét összezárult körülöttem” (Kertész 1975: 71). A sors véletlenszerűségének

fontos szerep jut Grosszman és Kertész regényeiben. Műveikben a véletlen nemcsak lerombolja az életet, hanem a sors véletlenszerűségének köszönhetően hőseik mint-ha feltámadnának és megmenekülnének a haláltól. Mint Gyedkov tanulmányában olvashatjuk, amikor Grosszman regényében „a félig már halott Szemenov katona felbukott egy ház küszöbénél, azon a napon „nem a hatalmas országok könyörtelen erői, hanem az ember, az idős Hriszta Csunyak döntött élete és sorsa felől” (Gyedkov 1988: 240)* // **«полуживой боец Семенов свалился на пороге какой-то хаты, то в тот день "не безжалостные силы могучих государств, а человек, старая Христя Чуняк, решила его жизнь и судьбу"» (Дедков 1988: 240).** A sors szörnyű véletlenjének köszönhetően Köves György rabtársa több napon át halottként feködt mellette, amit az örök nem vettek észre, ennek köszönhetően a *Sorstalanság* hőse dupla ételadagot kaphatott, mivel ételosztáskor „nagy sietve” halott rabtársa csajkáját is odanyújtotta „az ápolónak” (Kertész 1975: 231).

Grosszman regényében „ördögi erővel” rendelkezik a sorsdöntő szó is. Ennek a szónak az ereje a „gazdától”, Sztálintól ered. Sztálin a regényben olyan „vezér, aki számára az emberi élet semmit sem jelent” (Lanyin 1997: 15)* // **«руководителем, для которого жизнь человека – совершенное ничто» (Ланин 1997: 15).** Sztálin hatalmát jellemezve Grosszman megjegyzi, hogy

„egyetlen szava ezrek, tízezrek életét semmisíthette meg. Marsallok, népbiztosok, a párt Központi Bizottságának tagjai, azok, akik tegnap még hadseregeket, köztársaságokat, hatalmas gyárakat irányítottak, ma Sztálin egyetlen szavára semmivé válhattak” (Grosszman 1990: 408-409)* //

«одно его слово, – могло уничтожить тысячи, десятки тысяч людей. Маршал, нарком, член Центрального Комитета партии, [...] – люди, которые вчера командовали армиями, республиками, огромными заводами, сегодня по одному гневному слову Сталина могли обратиться в ничто, в лагерную пыль, [...]» (Гроссман 1990: 408-409).

Ezek az események, akárcsak a XX. század történelmének sorsfordító eseményei, sok ember életét változtatták meg. Az emberi sorsok és életek interpretálását Grosszman *Élet és sors*, illetve Kertész *Sorstalanság* című regénye hőseinek alakjai alapján a végtelenségig lehetne folytatni. Hőseik sorsainak tanulságait nem lehet befejezeteknek tekinteni. Ezek a tanulságok bizonyára annak felismeréséhez vezetik az olvasót, hogy a *Sorstalanság*, illetve az *Élet és sors* című regények „nem csak a koncentrációs táborokról és nem csak a zsidókról” (Haritonov, 2005)* // **«не только о концлагере и не только о евреях» (Харитонов, 2005),** nem csak a politikáról és a háborúról szólnak. Ezek a művek mindenekelőtt a totális rendszerben élő ember lelkivilágáról szólnak. Grosszman és Kertész hőseinek tragikus sorsa a XXI. század emberiségét is fenyegeti. Az írók is hangsúlyozzák ezt. A tömeges megtorlások és nemzetiségi konfliktusok egyre fenyegetőbbekké válnak napjainkban is. A XX. századi katasztrófák áldozatai arra kell, hogy készítsék az olvasót, hogy átgondolja mindazokat a jelenségeket, amelyek egyesek korlátlan uralmához vezethetnek a mai „civilizált” világban is. Nem szabad gyilkolni az embereket, mint ez sajnos egyre gyakrabban fordul elő napjainkban, „a világ egységes, és mindaz, amit az emberek elkövetnek benne, bosszúként visszahat rájuk” (Annyszkij 1988: 262)* // **«мир един, и все, что делают в нем люди, на них же и падает возмездием и воздаянием» (Аннинский 1988: 262).**

Megjegyzés: (*) – saját fordítást jelöl.

IRODALOM

- Аннинский 1988: Аннинский Л., Мирозданье В. Гроссмана. // Дружба Народов, №10, 253-263.
- Барань 2006: Барань А., Идеино-психологическая концепция романа В. Гроссмана «Жизнь и судьба» в зеркале литературной критики 1985 – 2003 гг. // Русский язык и литература. Проблемы изучения и преподавания в Украине. Сборник научных работ. Киев, 237-241.
- Гроссман 1990: Гроссман В., Жизнь и судьба. Роман. Таллинн. «Ээсти раамат», 7-475.
- Дедков 1988: Дедков И., Жизнь против судьбы. // Новый мир, № 11, 229-241.
- Коваленко 1991: Коваленко А. Г., Диалектика конфликта в романе В. Гроссмана «Жизнь и судьба». // Филологические науки. № 5, 25-32.
- Лазарев 1991: Лазарев Л., Долги наши... // Знамя. Книга 6, 228-232.
- Ланин 1997: Ланин Б., Идеи открытого общества в творчестве Василия Гроссмана // Издательство Магистр, Москва, 5-31.
- Лейдерман, Липовецкий 2001: Лейдерман Н.Л., Липовецкий М.Н. Роман В. Гроссмана «Жизнь и судьба» (1961). Литература «Оттепели» (1953-1968) // Современная русская литература. Книга 1. Москва, 141-153.
- Маркиш 1997: Маркиш Ш. Василий Гроссман. Бабель и другие. Москва, 1997, 28-105.
- Харитонов 2005: Харитонов М. Счастье концлагеря. In: www.lechaim.ru/ARHIV/159/haritonov.htm
- Надь 2003: Надь И. От вынужденной участи к выбору судьбы. О творчестве Имре Кертеса. Перевод с венгерского Сергея Вольского // Звезда, №7.
In: <http://magazinez.russ.ru/zvezda/2003/7/nad.html>
- Солженицын 2003: Солженицын А. Диалогия Василия Гроссмана // Новый мир, № 8, 155-169.
- Хетени 2004: Хетени Ж. Порядок хаоса. Имре Кертес и его роман Обездоленность // Иерусалимский журнал, №18. In: www.antho.net/jr/18.2004/02.php
- Цыткин 2002: Цыткин Л. Имре Кертес: «Тексты, которые помогают умирать» Нобелевская премия по литературе – 2002 // Народ мой, №20,– Некуда №10.
In: www.jew.spb.ru/ami/A289/A289-092.html
- Garrard 1991: Garrard J., Stepsons in the Motherland: The Architectonics of Vasilii Grossman's Zhizn' i sud'ba. // Slavic Review, 1991. v. 50. № 2, 336-344.
- Gy. Horváth 2001: Gy. Horváth L., Élet és sors (*I fejezet, 17–23 rész*). Gy. Horváth László fordítása. Nagyvilág. Világirodalmi folyóirat, 2001/6.
- Rosette 1985: Rosette C. L., Vassili Grossman's Zhizn' i sud'ba: The "Life and Fate" of the first Soviet Dissident Novel. // World Literature Today, 1985. v. 59. № 1, 46-48.

ТУРЯНИЦЯ Ю. Д.*

Поет великої любові до людей, до України А мати – мадярка, батько – француз

Rezümé Újszerű írás, mert sajátos módon mutat be egy sajátos származású és különleges életúttal rendelkező ukrán klasszikust: Volodimir Szoszjurát, aki kitűnt nagy szeretetével a szerelem szépségei, az emberek és szülőföldje iránt. A költő egy magyar-francia családban született – édesanyja Lakatos Antónia magyar, édesapja pedig – De Saussure – francia. Életének egyik különlegessége, hogy szenteste napján (január 6.) született és karácsony másnapján (január 8.) hunyt el. Volodimir Szoszjura több mint háromezer verse, valamint harminc elbeszélő költeménye mind a mai napig nincs megfelelően értékelve. A jószívű költő egész alkotói tehetségét a jó embereknek szánta, megerősítve ezzel az emberi lét szépségét.

Резюме Стаття новаторська. Присвячена маловивченим і своєрідним сторінкам життєвого і творчого шляху українського поета-класика Володимира Сосюра, сповненого великою любов'ю до краси кохання, людей і рідної землі. Народився поет в угорсько-франзькій сім'ї, мати його – Антоніна Локотш, угорка. А батько француз Де Соссьюр. На святий вечір (6 січня) народився, а помер на другий день Різдва Христового (8 січня). Автор понад 3 тисяч віршів, більше 30 поем, які належно не вивчені і не оцінені належно. Мистецький талант і добре серце віддав добрим людям, рідній Вітчизні, утверджуючи красу людського буття.

Людина – Боже створіння, має безсмертну душу, - гласить Святе Письмо – має феноменальний розум, феноменальні здібності. Високу свідомість і благородство. Покликана до високоорганізованого духовного буття на Землі. За законами краси і любові.

До великих особистостей людства належить і наш Шевченко, Франко і Леся Українка, Довженко й Олесь Гончар – творці доброго, розумного, пристрасного і красивого українського мистецтва слова. Але й Володимир Миколайович Сосюра – поет великої любові до людини і людей, до краси життя. «В мені горить і не згасає, як витвір вічності, Любов». [4, 271] Сосюра, на думку П.Г. Тичини, - велика людина, великий поет України, але й один із найбільших поетів усього світу. «Лірик, - а разом з тим сміливий, дерзновенний. Задушевний – а разом з тим бойовий у нього тон, наступальний» [6, 2].

Відомий поет й учений-енциклопедист, вдумливий дослідник художньо-літературного процесу України Микола Зеров ще на зорі ХХ століття захоплююче писав про В.М. Сосюру як про талановитого і справжнього майстра художнього слова, «завжди експансивного і щирого» [1, 505]. Дуже популярного – його «знає – визнає й вітає масовий широкий читач». Адже «Як поет – завжди на людях; всі його ліричні емоції втілюються, так мовити б, на очах глядачів» [1, 505].

В.М. Сосюру як велику людину, як великого поета уславили в своїх творах М. Рильський, А. Малишко, М. Стельмах і чимало інших письменників. Його багатий творчий доробок високо оцінили вітчизняні і закордонні науковці. Але останнім часом з'явилися «фахівці», які стали беззастережно критикувати В.М. Сосюру як поета. Бо ж у нього, мовляв, були «зриви,

* Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці, кандидат філологічних наук, професор

художні прорахунки» [9, 408]. Було нещастя жити і писати твори при «советській владі». І був він «Сосюрою-комуністом», своїм розумом, своєю свідомістю не дійшов до рівня «Сосюри-українця». «Бо ж зовсім ясно, що своєю свідомістю він належить їй, ... советській владі», яка «не має жодних підстав серйозно обвинувачувати Сосюру» [8, 39], - читаємо у найновіших шкільних підручниках з української літератури.

Що можна сказати з приводу таких закручених звинувачень В.М. Сосюри як поета і людини. Вони, м'яко кажучи, заполітизовані, безпідставні. У подібних гріхах можна звинувачувати майже усіх громадян «Советської України». В.М. Сосюри теж довелося жити і творити (це не його вина) в умовах «советської влади». Але він як поет-українець, як «Сосюра-українець» не раз мужньо і свідомо, дерзновенно-сміливо виступав проти неподобств, які мали місце при тій владі. Проти насильства, підступництва і зневажання людської гідності. За честь і славу України, до якої був сповнений великою любов'ю, бо без неї – «ніщо ми» [5, 298]. Словами гніву разив тих діячів, які «претендували на криваву владу над тероризованим народом», які прагнули «навалити гори трупів до тих, що вже навалили» [5, 302]. Він радів, що за часів Хрущовської відлиги «стало легше дихати і співати» [5, 302].

Звичайно, за такі «вольності» керівні партійні мужі звинувачували В.М. Сосюру, що називається, критикували - били. Поет про ті гіркі часи, ті свої «години злих заграєв» писав у байці «Дрозд і Соловей» - співця-солов'я, «за зорі він лине», «не, раз, не два вже били за Вкраїну так, що у другого одпала б голова, а він не кається і все співа, співа» [5, 312]. Били «у всеукраїнському масштабі, ... і навіть у всесоюзному» [5, 299]. Його серце кричало і плакало, і билось об ребра кривавими крилами, як підстрелена птиця [5, 303].

У таких складних умовах В.М. Сосюри доводилося шукати захисту й порятунку в друзів, в урядовців. Радів, коли ті наважувалися виступити публічно на його підтримку. Був щиро вдячний поетові А. Малишці, який у своїй палкій промові на зборах активу письменників м. Києва заявив, що В. Сосюру безпідставно били і б'ють, «ні за що калічать» [5, 306]. Словами щирої вдячності згадував В.М. Сосюра і ту «добру людину», яка «сиділа на горі», у високому державному кріслі, і простягла «благовісну руку» допомоги, сказала: «Сосюру не трогать!» [5, 303]. І відпустили Сосюру з-під арешту. І одступила від поета тінь трагізму.

Таким чином, зовсім непростою є постать В.М. Сосюри і як людини, і як письменника. Самобутня, феноменальна, неповторна. Уже давно настала пора належно розібратися в усіх перипетіях його життєвої путі, у складностях його багатющої творчості. А творчий ужинок поета складається з понад 70 книг, де біля 3 тисячі віршів. А поем у нього більше тридцяти, далеко не всі відомі широкому читачеві, як наприклад «Мазепа», «Махно», «Оксана», «Володька», «Галичанка», «Розстріляне безсмертя» та ін. Написав В.М. Сосюра й віршовані романи «Тарас Трясило», «Червоногвардієць», автобіографічний роман «Третя Рота», віршовану епопею «Залізниця», що складається з п'яти сюжетно пов'язаних поем. Його дивовижно-величний життєвий і творчий шлях - повний і несподіванок, гідний подиву, високої поваги й належно високої оцінки.

Незвичайність проявилася уже у часі появи на цей світ Володьки Сосюри. А народився він у місті Дебальцеві Донецької області на Святий Вечір, 6 січня 1898 року. Церковні дзвони мали сповістити про початок літургійного богослужіння на честь народження Ісуса Христа. Водночас ті дзвони вітали й народження на українській Донецькій землі хлопчика, якого нарекли Володькою. І ще одна несподіванка; мати, як глянула вперше на своє дитя - крикнула «чорт», і знепритомніла. Із чорною голівкою, міченим народився Сосюра, тому й утратила мати свідомість, перелякалася. Але ж побоювання матері були безпідставними. Насправді ж народився володар у царстві мистецтва слова, народився великий поет, гаряче серце і талант якого були віддані усім добрим людям, Україні.

Тут ще одна своєрідність - породила В.М. Сосюру на «величаво-красній Донеччині», угорсько-французька родина. Адже мати поета за походженням по чоловічій лінії була угоркою, звали її Антоніна Дмитрівна Локотош. Її батько Дмитро Данилович Локотош - міщанин міста Луганська. А прадід - сербського походження, був дворянином і полковником сербської армії. У 1877 році перейшов на бік російського війська і брав участь у війні з турецько-османськими полками - за визволення Балканських народів. Загинув на полі кривавої битви десь під Шипкою.

В.М. Сосюра не виключав, що його родовід по матері сягає і до Закарпаття. Відомо, у Закарпатті прізвище Лакатош, Лакатуш досить поширене серед угорського й румунського населення. Поет з великою радістю, як додому, приїжджав у Закарпаття, любувався красою наших гір, добротою наших людей. Серцем сприймав пісні гуцулів і шепіт чарівної шовкової косиці. «Мабуть, у матері моєї була угорська кров», - не раз у задумі говорив і писав він. Не можу не зазначити, що з В.М. Сосюрою я зустрічався – ще в далеких 50-60 роках ХХ ст. І не одного разу. І книжечки своїх поезій з дарчими написами він дав мені, засвідчивши свою велику любов до Закарпатської землі – з «чудовою красою гір і долин, і рівнин».

Пригадується наша зустріч у м. Києві в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка національної Академії Наук України. В.М. Сосюра був мовчазним, якийсь зажурений – це після «викриття» його як націоналіста у Московській газеті «Правда». Але коли дізнався, що в Ужгородському державному (нині національному) Університеті наші студенти і читають залюбки, і пишуть курсові й дипломні роботи по його творчості – він мило усміхнувся, його очі радісно засіяли, майже по-дитячому. До речі, серед великих шанувальників В. Сосюри, автором курсових і дипломних робіт, присвячених його віршам для дітей, був і початкуючий тоді поет Володимир Фединишинець. Саме під впливом Сосюри В.С. Фединишинець і почав писати дитячі вірші і літературні казки, видав 17 книжок для дітей дошкільного і молодшого шкільного віків, юнаків і юнок. А про В.М. Сосюру як творчу особистість і самотню людину написав біля 20 літературознавчих праць і спогадів.

Мати В.М. Сосюри і зовнішнім виглядом була схожою на угорку. Її портрет любовно відтворив на письмі сам поет. Була вона чорно-смуглява з чорними, що аж жагучі, темно-карими очима. З красиво, підковообразно,

зігнутими бровами, схожими «на крила летючих птиць» [5, 6]. Її волосся - довге й чорне «як синь воронячого крила» [5, 288]. Була чудесно збудована, «вона була красуня», була «як зоряна і пристрасна пісня». [5, 6] ». Працювала простою робітницею на патронному заводі в Луганську, де на загальноміському баді їй було присуджено перший приз за красу - стала міс красунею.

Батько В.М. Сосюра походив по чоловічій лінії із французького роду Де Сосюр. Його дід так і підписувався, таким й уважав себе «...чомусь мені здається, що він з південної Франції, Провансалу», - згадував В.М. Сосюра, - потрапив до Запорізької Січі, де писарі і записали його «Сосюрою» [5, 6].

По материній лінії, і за своїм характером, батько поета був українцем, з довгими, козацькими, запорізькими вусами. Був стрункий, широкоплечий, кремезний, як богатир. Спокійний, мовчазний, але рішучий, завжди готовий постояти за себе, сім'ю, за людську гідність, рідну землю. Чудово малював аквареллю пейзажі і людські обличчя. Грав на гітарі і під її акомпанемент наспівував задушевні українські народні пісні. Писав вірші українською і російською мовами, «Татко нагадував мені, - писав В.М. Сосюра, - мудрого козацького орла, а мама якусь смугляву птицю, що їй не сидиться на місці і все хоче кудись полетіти» [5, 7].

Серед давніх предків В.М. Сосюра були й росіяни, і серби, черкеси й карачаївці. Різномірною була, отже, сосюрівська материзнина і дідизнина, що породила великого українського поета, сповненого любов'ю до людей, до народів, до життя. Майстра художнього слова зі світовим іменем.

Народився В.М. Сосюра, як уже мовилося нами вище, у святковий вечір народження Ісуса Христа. Дивиною стало для віруючих і те, що його добра душа, його любляче серце розлучилися із земним буттям і відійшли на вічний спокій у святкову тиху ніч Різдва Христового. Це було 8 січня 1965 року. Тільки праведні люди вмирають у Дні великих церковних свят. Двері до щасливої вічності у царстві небесному їм відкриті. До сказаного ще слід додати, що похорон В.М. Сосюра теж проходив дещо своєрідно, без участі високопоставлених урядовців і без трафаретної помпезності. Були щирі і палкі промови письменників, учителів. Труна поета була накрита козацькою китайкою, по святковому звучала відома українська народна пісня:

Козака несуть
І коня ведуть,
Кінь головоньку клонить.
А за ним, за ним
Його дівчинонька
Білі рученьки ломить [7, с.485].

Володимир Сосюра прожив 67 своїх, можна сказати, героїчно-воздвиженських років. Життєву дорогу пройшов з достоїнством як великий син свого народу, хоча «чорна рука смерті неодноразово чатувала на його життя. Так, у 1919 році денікінці його розстрілюють як полоненого петлюрівця. Але рана виявилася не смертельною, він чудом вижив, «смерть смертю поправши». Тут же в одному з сіл потрапляє до червоних. Старенький староста затребував «пачпорта». Але такого ні у нього, ні в його

друга-козака не виявилось. Тоді сердито було наказано: «Та що там з ними базікати! До штабу їх». А присутні тут жінки почали плакати і благати: «Та вони ж такі як і ми: і чорнобриві, і по-нашому розмовляють». «І прокинувся в мені поет-агітатор, - згадував В.М. Сосюра. - Я почав говорити, хто ми й за що така наша доля, почав читати їм свої вірші... І стало чудо... Лисий «пачпортний» староста просить переписати йому на пам'ять вірші... У мене аж волосся ворухилось від піднесення... Нам дали сала, огірків та хліба і відпустили» [5,137].

Весною 1919 року В.М. Сосюра був стрільцем козацько-гайдамацького війська Симона Петлюри, важко захворів на тиф. Від високої температури ледве-ледве розмовляв. І його немічного кинули у вагон санпоїзда до тифозників. Але сила Божа знову обергла цю добру людину. Він видужав у міській лікарні м. Кишинєва, завдяки старанням медичної сестрички. Хоча після тифу і був схожий «на мертвяка» [5,162].

У 1920 році під Одесою тривожні путі-дороги привели В.М. Сосюру до червоних. Він став червоноармійцем без будь-яких ускладнень. Молодий і гарячковитий воєнком Андрій Мінський увів його кандидатуру до культурно-виховного комітету червоного полку й тут же захоплююче вигукнув «какая у нас могучая поэтическая сила» [5,191]. Це окрило Сосюру, почував він себе «наче народжений удруге. Ходив я по місту і слухав щасливі крики пtiць у сині над золотими дахами» [5,190]. А далі знову і знову треба було йому брати участь у братовбивчій громадянській війні. Згодом й у другій світовій війні. І боротися... Вірячи у кращу долю свого народу.

Де б не знаходився В.М. Сосюра - чи то на фронтах кровопролиття громадянської та світової воєн, чи у мирний час на немилосердних полях битв зі злом і злоторством, за праведні душі, за честь і волю людини і людства, його всюди сохрняла од скверни, од напасті, од передчасної смерті якась чудодійна сила. Він мав свого доброго Архангела Хранителя. Йому самому суджено було стати не просто поетом, а й пророком добра й любові, і учителем із пастирським еством, аби вести дорогою любові дітей і батьків.

Основне життєве кредо В.М. Сосюри було - він мусить жити. Жити й творити, любити і боротися. У його долі сплелися міцно: любов, кохання і боротьба. Йому надто відкритому, ніжному, імпульсивному і бентежному, як правило, беззахисному, було дано так кохати, «як ніхто не кохав», бо «через тисяч літ лиш приходить подібне кохання» [4, 22].

В.М. Сосюра знав силу художнього слова, у якому живуть, як він писав, міць мудрої думки і почуття любові. Високомистецьке слово - «то квітка у любові», стоїть на сторожі добра людини і народу, «для вічного життя». А коли людям заважають красиво жити і любити - тоді те слово мусить «над зорі линути», стати «зброєю золотою», «гострішою за штик», швидшою за смертоносні кулі. Воно безжалісно має знищувати ненависть, зло і гноблення - заради встановлення справедливості і любові. Справжнє поетове слово - то Божєє слово, казав В. Сосюра, бо допомагає чесним людям жити і добро творити, веде «святий наш народ» до кращої будучини [5, 257].

В.М. Сосюра щиросердечно заримітив, що його становлення як поета розпочалося «під впливом релігійної бабусі», яку він вважав своєю духовною

наставницею. Але й з пісень матері - «Я любив усе, що співала мати», особливо любив, коли мати співала: «Місяць з хмари виглядає, світить у хатину... А там жінка молодая колише дитину» [5, 31].

Найперші свої вірші В.М. Сосюра пише російською мовою, бо ж вчився він у російській школі, захоплювався віршами Єсеніна та інших російських письменників. Пише на релігійні теми, звертається до Бога, аби почув «молення» людей, одпустив гріхи — «согрешенья». «Взагалі, я хотів бути ченцем», «я хотів бути святим» [5, 109].

Не судилося В.М. Сосюрі стати ченцем-монахом, став він нашою мистецько-поетичною гордістю, святістю великої любові до народу. І цим він пишався, щиро і гордо заявляв: «Яке щастя, що я українець, що я син моєї прекрасної трагічної нації» [5, 77].

Без перебільшення можна сказати, що у творчості В.М. Сосюри слово Україна, любов, кохання були найсвятішими, виділися уже в багатьох назвах його творів, як от: «Я люблю», «Люблю», «Як не любити до нестями», «Як люблю тебе», «Любов моя, мій день, мій цвіте», «Я вітру спитаю, чи любить вона?», «Любити свій край - це дая народу жити», «Любіть і боріться за щастя безкрає», «Любіть Україну» і т.д.

Пристрасне кохання до красуні дівчини і жінки супроводжувало В.М. Сосюру протягом усього життя. До великого кохання він линув усім серцем у роки ранньої і зрілої юності, в роки змузніння і в немолоді роки. Із великою повагою, трепетно називав імена коханих, уславлював їх у багатьох творах. Поетові йшов 16 рік, коли дівчина Оксана причарувала його «маленьку душу своїм задумливим лицем і чорними бровами... Моя любов була наївна і чиста, як роса на травах у зорі, як тьохкання соловейка... але я їй нічого і не сказав» [5,6].

Далі з'явилася дівчина Ліза, яку поет сприйняв, «як святу», і «молився на її золоту» красу [5, 84]. «Од неї віяло таким щастям і ароматом, що я захлинався, коли говорив, відчував, що кров розірве моє лице, але не міг сказати їй про свою таємницю» [5, 85].

Милою серцю В.М. Сосюри були Оксана і Ліза, Констанція, Оля та Віра. Але наймилішою за всіх стала Марія. Він обожнював її. Його любов до неї була «якш за всі сонця» [4, 83]. Такого кохання ще не знали люди. Чаруючою вона була вже своїм ім'ям святим - Марія, жіночою чистотою і ніжністю, великим блаженством і коханням, яке горить полум'ям добра і ласки. Марія дая поета - над усе на світі. Марію він ніколи не проміняє ні на які «красуні усіх віків» [4, 83]. Марія ж злетіла з небесних зірок, тому й «така ясна», чарівна, не замінима на нашій землі «зоря єдина».

Світи ж мені, світи мені завжди
над зорі всі, зоря моя єдина! [4, 83].

Постійно жила і пульсувала у серці й творчості В.М. Сосюри і любов до рідної землі: «Як не любити до нестями Вітчизни зоряну красу» [4, 351].

Щирість і безпосередність сосюрівського ліричного голосу не може не хвилювати нас до глибини душі. Поетова ж душа - «Як арфа золота». У рідному краю йому усе таке близьке, миле і чарівне, «і все кругом - усім еством люблю» [4, 295]. І такій любові його немає кінця, вона «як море, що висохнуть не може» [4, 235].

У розумінні В. Сосюра любити свій край, свою Вітчизну — це передусім для народу жити, чесно трудитися, оберігати і возвеличувати рідну стороньку, шанувати її добрих людей, і славну її минувшину й борців за утвердження державності. Сила й могутність України та її народу - одвічні. Вони - як та купина вогнева, завжди горить завзяттям добра, ніколи не згасне, «Сонцем щастя осяяна моя Україна» [4, 116]. Вона у сні, в труді, в коханні, в дитячій усмішці, в дівочих очах, у квітці, у співові пташиному, в кожній пісні і думках вона. У кожному ударі наших сердець вона. Краса її вічна, оновлююча, мова солов'їна. Для нас вона рідна, єдина [4, 161].

Такою є наскрізь щира, емоційна і неповторна поезія любові В.М. Сосюра до України. Але й до всіх людей і народів, які шанують не лише себе, але й свого іномовного ближнього. Богом велено усім землянам жити під одними зорями у взаємоповазі й утверджувати повсюдно красу правди, волі і любові. «Геть же рабства ночі, ночі зла й негоди! Всі народи хочуть миру і свободи» [4, 214].

Із повчально-стверджуючими словами, актуальними і нині, звертається В.М. Сосюра до людей доброї волі:

Любіть Україну, як сонце, любіть,
як вітер, і трави, і води...
В годину щасливу і в радості мить,
любіть у годину негоди.
.. .Всім серцем любіть Україну свою -
і вічні ми будемо з нею! [4, 161-162]

ЛІТЕРАТУРА

- Зеров М. Твори: У 2-х т.- Т.2., - К.: Дніпро, 1990.
Моренець В. Володимир Сосюра: Нарис життя і творчості. - К., 1990.
Сосюра В. Твори: У 10-ти т. - Т.1., 1960.
Сосюра В. Твори: У 2-х т. - Т.1., - К.: Дніпро, 1978.
Сосюра В. Третя Рота: Роман., - К., 1988.
Тичина П. Вибрані твори: У 3-х т. - Т.1., - К., 1957.
Українські народні ліричні пісні., - К.: Вид. АН УРСР, 1960.
Усі українські письменники., - Харків, 2006.
Хропко П. Українська література., - К., 1995.

Muskátlí a tornácon

I.N.R.I. A szeretet Istene

2008. november 20.

Képzőművészeti kiállítás (ősz tárlat) Kopriva Attila festőművész,
a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanárának munkáiból

ХИЖНА О. П.*

Компетентність учителя початкової школи як важлива умова успішності художньо-педагогічної діяльності

Rezümé A tanulmány a *kompetens* és a *kompetencia* fogalmak értelmezésével foglalkozik. Hangsúlyozza azokat a tulajdonságokat és minőségeket, amelyekkel rendelkeznie kell a pedagógiai munkára felkészült szakembernek. A szerző kitér a harmadik évezred kihívásainak elvárásaira; részletezi a pedagógus által nyújtandó oktatói, művészeti képzés irányultságát: a pedagógusnak különbséget kell tudni tennie a természetes, de nem mindig felismert eszközök között, mégpedig azok között, amelyek az emberi személyiség és társadalom, valamint közösség létrehozását szolgálják az oktatás által. A szerző kiemeli, hogy az elemi osztályokban dolgozó pedagógus kulcsfontosságú készségei közé kell tartoznia az ő egyéni felkészültsége mellett a gyakorlati és a megismerési készségnek is.

Резюме Робота присвячена розгляду тлумачення понять „компетентність”, „компетенція”. Указуються на якості і властивості, якими володіє підготовлений до педагогічної діяльності фахівець. Наголошено на тому, що відповідаючи на виклики третього тисячоліття, художньо-педагогічна підготовка вчителя має сприяти тому, щоб розбити природні, але не завжди усвідомлені функції, пов'язані з формуванням менталітету людини, суспільства, соціуму засобами освіти. Виділено те, що ключові компетентності вчителя початкової школи мають включати поряд із знаннями, вміннями та особистісним досвідом систему пізнавальних і практичних навичок, систему відношень до змісту майбутньої професійної діяльності, емоційно-ціннісні, етичні складові особистісного смислу діяльності та достатній рівень власної професійної мотивації.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства в умовах структурної перебудови та вдосконалення змісту системи вищої освіти виникає необхідність активного пошуку нових резервів якісної підготовки фахівців, їхньої професійної компетентності та особистісної зрілості.

Аналіз наукових джерел, що висвітлюють досвід європейських країн у розбудові системи вищої освіти через призму компетентнісного підходу, засвідчує необхідність визначення для системи освіти України стратегічних орієнтирів і тактичних заходів щодо відображення у системі підготовки вчителя основних складових базових професійних компетенцій випускника[8;9].

Метою статті є розгляд тлумачення понять "компетентність" та "компетенція", осмислення художньо-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкової школи у річищі компетентнісного підходу.

Дослідженням поняття "професійна компетентність педагога" займалися Т.Г.Браже, В.М.Введенський, Р.Х.Гільмеєва, А.К.Маркова, Г.В.Мухаметзянова, А.М.Новіков, В.І.Пупов, В.О.Сластьонін, С.Н.Чистякова та ін. При цьому слід відзначити, що в педагогічній науці поняття "професійна компетентність педагога" розглядається по-різному. Це обумовлено вибором дослідниками різних наукових підходів (особистісно-діяльнісного, системно-структурного, культурологічного тощо) в контексті розв'язаних наукових завдань, розгляду сутності поняття "компетентність" .

Так, наприклад, Т.Г.Браже підкреслює, що професійна компетентність людей, які працюють у системі "людина — людина", визначається не лише базовими знаннями та вміннями, а й ціннісними орієнтаціями спеціаліста,

* Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мистецтвознавства, заступник директора інституту педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

мотивами його діяльності, усвідомленням ним себе і світу навколо себе, стилем взаємодії з людьми, загальною культурою, здатністю до розвитку власного творчого потенціалу. Цінності як системотворні елементи культури, ідеали визначають перспективи та можливості діяльності суб'єкта в навколишньому культурному середовищі. Тим самим вони стають головним чинником у виборі життєвої мети і стратегій її реалізації, програмують зміст і форму діяльності в тій чи іншій суспільній сфері. Цінності виконують роль аксіологічного підґрунтя для формування потреб, інтересів, переживань, планів, способів реалізації діяльності й тих умов, за яких вони відбуваються. Людина як особистість є продуктом взаємозв'язку багатьох детермінант, що формуються у вигляді установок, світогляду, ціннісних орієнтацій та інших складових.

Самі поняття "компетенція", "компетентність" і похідне "компетентний" широко використовуються у побуті й літературі.

Тлумачення слова "компетентний" наводиться в словниках. Так, наприклад, у "Словнику іншомовних слів" подається таке його визначення: "компетентний" (латинське *competeno, competentis* — належний, здатний) — обізнаний у певній галузі, що має право за своїми знаннями або повноваженнями робити або вирішувати що-небудь, судити про що-небудь» [11, с.18]. Наведене вище визначення поняття "компетентний" показує, що головними у його характеристиці є знання й досвід у конкретній галузі чи професії.

Компетенція — це загальна здатність, що базується на набутих вже знаннях, досвіді, цінностях, здібностях. Отже, "поняття компетенції не зводиться лише до знань і навичок, а належить до сфери складних умінь і якостей особистості" [3, с.187].

Вищезазначене дозволяє нам виділити важливу відмінність між доволі часто синонімічно використовуваними поняттями "компетенція" і "компетентність", а саме:

- компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються по відношенню до певного кола предметів і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності по відношенню до них;
- компетентність — володіння людиною відповідною компетенцією, що включає її особистісне відношення до неї і предмета діяльності.

До основних груп компетенцій В.І.Бондар відносить такі:

соціальні — пов'язані з готовністю брати на себе відповідальність, бути активним у прийнятті рішень, в суспільному житті, в регулюванні конфліктів мирним шляхом, у функціонування й розвитку демократичних інститутів суспільства;

- *полікультурні* — стосуються розуміння несхожості людей, взаємоповаги до їх мови, релігії, культури тощо;
- *комунікативні* — передбачають опанування важливим у роботі й суспільному житті усним і писемним спілкуванням, а також оволодіння кількома мовами;
- *інформаційні* — зумовлені зростанням ролі інформації у сучасному суспільстві й передбачають оволодіння інформаційними технологіями, вміннями здобувати, критично осмислювати й використовувати різноманітну інформацію;

- *саморозвитку та самоосвіти* — пов'язані з потребою й готовністю постійно навчатися як у професійному відношенні, так і в особистому та суспільному житті;
- *продуктивної, творчої діяльності* — реалізуються у прагненні й здатності до раціональної діяльності [3, с 187].

А.К.Маркова, вивчаючи проблему психології праці вчителя, приходять до висновку, що "професійно компетентною є така праця вчителя, в якій на достатньо високому рівні здійснюється педагогічна діяльність, педагогічна освіта, реалізується особистість учителя, в якій досягаються гарні результати в навченості й вихованості школярів" [6].

В.О.Сластьонін розглядає поняття "професійної компетентності педагога" як висловлювання особистих можливостей вчителя, вихователя, що дозволяють йому самостійно й досить ефективно вирішувати педагогічні завдання, які формує він сам чи адміністрація загальноосвітнього закладу. Для цього вчителю необхідно знати педагогічну теорію, вміти бути готовим застосувати її на практиці. Відповідно, під "педагогічною компетентністю вчителя" (за В.О.Сластьоніним) потрібно розуміти "єдність його теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності" [6].

Розглядаючи дане поняття, варто зазначити, що сучасні проблеми вимагають від учителя нових професійних якостей, таких як системне творче мислення, інформаційна, комунікативна культура, конкурентноспроможність, лідерські якості, життєвий оптимізм, уміння створювати свій позитивний імідж, здатність до усвідомленого аналізу своєї діяльності, самостійних дій в умовах невизначеності, наявність навичок збереження й зміцнення здоров'я, стресостійкості.

В.М.Введенський, розглядаючи дану проблему, робить акцент на специфіці поняття, що розглядається в системі підвищення кваліфікації, яка покликана створити умови для самоактуалізації педагогічних працівників, удосконалював прийоми самоосвіти на основі існуючого професійного досвіду. Він вважає, що під "професійною компетентністю педагога в системі підвищення кваліфікації необхідно розуміти здатність педагога до ефективного здійснення професійної діяльності: швидке оволодіння ним новими затребуваними способами діяльності, успішне виконання професійних обов'язків. Також розглянуте поняття не зводиться до набору знань, вмінь, а визначає необхідність та ефективність їх застосування в реальній освітній практиці" [4, с.53].

Розгляд змісту художньо-педагогічної підготовки як системи наукових знань, умінь, навичок, оволодіння якими забезпечує формування у студентів художньої картини світу; всебічно розвинених розумових, фізичних здібностей, системи емоційно-ціннісних відносин до світу як до багатокомпонентного об'єкту, а також розвиток потреб та інтересів з метою інкультурації, соціалізації та максимальної самореалізації особистості під кутом зору інструменталізації процесу формування базових, фундаментальних та спеціальних компетентностей дає можливість модернізації традиційного підходу до художньо-педагогічної діяльності. Відповідаючи на виклики третього тисячоліття, художньо-педагогічна підготовка вчителя має сприяти тому, щоб розбудити природні, але не завжди усвідомлені функції, пов'язані з формуванням менталітету людини, суспільства, соціуму засобами освіти.

Підготовлений до художньо-педагогічної діяльності фахівець володіє такими професійно значущими та особистісними якостями і властивостями:

- усвідомлення смислу, значущості та мети художньо-педагогічної діяльності у контексті актуальних педагогічних проблем мистецької освіти в умовах мультикультурного соціуму;
- осмислена, зріла педагогічна позиція;
- культурна толерантність;
- уміння по-новому формулювати освітні завдання з предмета, досягати та оптимально переосмислювати їх під час навчання;
- здатність вибудувати цілісну освітню програму, яка враховувала б індивідуальний підхід до студентів, освітні стандарти, нові педагогічні орієнтири;
- співвіднесення сучасної йому реальності з вимогами особистісно зорієнтованої освіти, коригування освітнього процесу за критеріями інноваційної діяльності;
- здатність бачити індивідуальні здібності кожного і навчати відповідно до їхніх особливостей;
- уміння продуктивно, нестандартно організувати навчання й виховання, тобто забезпечити творення студентами своїх результатів і, використовуючи інноваційні художньо-педагогічні технології, стимулювати їхній розвиток;
- володіння технологіями, формами і методами художньо-педагогічної діяльності, що передбачає уміння на основі особистого досвіду і мотивів вихованців бути співтворцем мети їхньої діяльності, зацікавленим та компетентним тьютором, консультантом і помічником у співвіднесенні мети з результатом, використанні доступних для студентів форм рефлексії та самооцінки;
- здатність бачити, адекватно оцінювати, стимулювати відкриття та форми культурного самовираження вихованців;
- уміння аналізувати зміни в освітній діяльності, розвитку особистісних якостей вихованців;
- здатність до особистісного художньо-творчого розвитку, рефлексивної діяльності, усвідомлення значущості, актуальності власних пошуків і відкриттів.

Враховуючи, що становлення професійної компетентності майбутнього вчителя здійснюється в процесі діяльності, де він задовольняє професійно-освітні потреби, набуває особистісно і професійно значущі знання, уміння, якості, вважаємо правомірним виділення такого виду освітнього середовища як художньо-педагогічне. Серед основних напрямів, відповідно до яких створюється дане середовище, назвемо: визначення студента як активного суб'єкта пізнання; його орієнтація на самоосвіту, саморозвиток, самореалізацію; опора на суб'єктивний досвід студента, врахування індивідуальних психофізіологічних особливостей студента, його комунікативних здібностей; навчання в контексті майбутньої професійної діяльності.

Створення у вищому навчальному закладі художньо-педагогічного середовища сприятиме актуалізації і підвищення індивідуального потенціалу кожного студента, оволодіння нормами гуманістичної поведінки, розвитку та реалізації художньо-творчих можливостей майбутнього вчителя.

Важлива роль освітнього середовища як чинника розвитку дитини висвітлювалась у педагогічних працях Я.А.Коменського, Ж.-Ж.Руссо, П.Ф.Каптерєва, К.Д.Ушинського, С.Т.Шацького, В.О.Сухомлинського. Проблеми дослідження освітнього середовища присвячено ряд сучасних наукових праць (В.І.Горова, В.Г.Лісицька, Ю.С.Мануйлов, Т.В.Менг, С.І.Тарасова, В.А.Ясвін). Сучасне філософське трактування поняття „середовище” розкривається таким чином:

Середовище – це певні суспільні, матеріальні та духовні умови життєдіяльності людини. У широкому розумінні (макросередовище) включає суспільно-економічну систему в цілому, а у вузькому розумінні (мікросередовище) – це безпосереднє оточення людини. При цьому філософами наголошується неповторність середовища кожної окремої людини. „Для двох людей середовище ніколи не буває одним і тим же, бо особливості конституції примушують їх по-різному сприймати одне і те ж середовище”, – вказує Е.Фромм [12, с.443]. Філософське трактування дозволяє розглядати середовище як частину буття, що припускає „щось” (річ, тварину, людину тощо), по відношенню до якого вона існує. Без цього „щось” поняття середовища втрачає сенс, оскільки середовище обов'язково припускає те, що в ньому існує і на що воно впливає. Та частина буття, яка не впливає на предмет, людину, не може називатися їхнім середовищем.

Середовище впливає на розвиток особистості і, разом з тим, під впливом перетворювальної діяльності людини змінюється саме. В процесі такого взаємовпливу відбувається становлення особистості.

Категорія „середовище” (фр. Milieu) вводиться у філософію і соціологію французьким історіографом і філософом Іполитом Адольфом Теном, який досліджує роль середовища в розвитку здібностей учнів.

Сучасне філософське трактування поняття „середовище” розкривається таким чином: 1. **Навколишній світ** (поняття, введене І.А.Теном). При цьому вносяться певні корективи в дане поняття: „в даний час середовище розглядають як протилежний полюс природженої здатності, як простір і матеріал для розвитку, за допомогою яких здатність прокладає собі шлях прямо або опосередковано; 2. **Оточення**, сукупність природних умов, від яких залежить існування”[11].

У вітчизняній і зарубіжній психології та педагогіці проблемі середовища приділяється велика увага. Певну спрямованість пошукам теоретичної моделі середовища задали дослідження в галузі **проксеміки** (психології простору), екологічної психології, теорії архітектури.

Вже К.Д.Ушинський, Дж.Дьбюї, П.Наторп та ін. вважали за необхідне враховувати можливості середовища в педагогічному процесі, адаптувати педагогічний процес і середовище один до одного.

Середовище як виховний чинник у 20-ті роки розглядали П.Ф.Каптерєв, С.Т.Шацький.

У 40-50-і роки середовище виступає вже як виховний фактор школи, колективу, соціального інституту. Поняття „середовище” і „виховання” розмежовуються і починають розглядатися в тріаді: середовище – спадковість – виховання (Г.С.Костюк, І.І.Шмальгаузен, Б.Г.Ананьєв). Для 90-х років характерне поживлення інтересу педагогів до проблеми середовища, під яким

сучасні дослідники розуміють систему провідних чинників, що визначають освіту і розвиток особистості (В.А.Бордовський).

Мета та завдання створення художньо-педагогічного середовища у ВНЗ:

- збагачення зовнішнього художньо-педагогічного середовища та внутрішнього середовища особистості як фактор освіти і розвитку на основі емпатійних способів освоєння культури та мистецтва (тобто розвиток особистості студента, його естетичної свідомості);
- постійне спонування до осмислення вражень у культурно-естетичному полі;
- розвиток здатності до естетичної рефлексії своїх переживань і оцінок;
- стимулювання культурно-естетичного становлення особистості студента, його ціннісних, духовних орієнтацій;
- специфічні завдання функціональних форм художньо-педагогічного середовища занять мистецтвом – сприяння поглибленій освіті в даній галузі, розвиток художньої свідомості особистості, навичок і мотивів конкретної художньо-творчої діяльності в культурному творенні;
- культивування середовища художньо-педагогічного спілкування або образно-емоційного, художньо-естетичного діалогу.

Специфіка художньо-педагогічного середовища ВНЗ визначається можливостями трансляції та творчого відтворення в ній сукупності сполучених між собою мікросередовищ освоєння культури, мистецтва, моделей художньо-педагогічного спілкування, мистецької освіти.

Художньо-педагогічне середовище у педагогічному ВНЗ є соціальним та просторово-предметним оточенням суб'єкта освітнього процесу, сукупністю можливостей для його міжособистісних відносин, задоволення професійно-освітніх та художньо-творчих потреб. В той же час художньо-педагогічне середовище ВНЗ розуміємо як стан духовно-змістової атмосфери, насиченої міжособистісним обміном і спілкуванням педагогів та студентів, їхніх естетичних свідомостей, що динамічно розвиваються в процесі освоєння різних видів мистецтва. Усі елементи художньо-педагогічного середовища взаємозалежні, доповнюють і збагачують один одного, впливають на кожного суб'єкта освітнього процесу. Не залишається поза художньо-педагогічним середовищем і молодіжна субкультура, яка має свої традиції та зміст.

Художньо-педагогічний хронотоп (від грецьк. хронос – час і топос – місце) — просторово-тимчасова єдність матеріально-предметних, фізичних умов освіти і розвитку особистості, підпорядкована культурному становленню особистості, створенню і функціонуванню естетико-художньої духовної сфери цих процесів з урахуванням особистісного відношення до простору і часу

Таким чином, суб'єктивний фактор професійної і загальнокультурної підготовленості педагогів стає вирішальним у контексті створення художньо-педагогічного середовища ВНЗ на основі реального фізичного хронотопу. Розглянемо фактори впливу на формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах художньо-педагогічного середовища (рис.1).

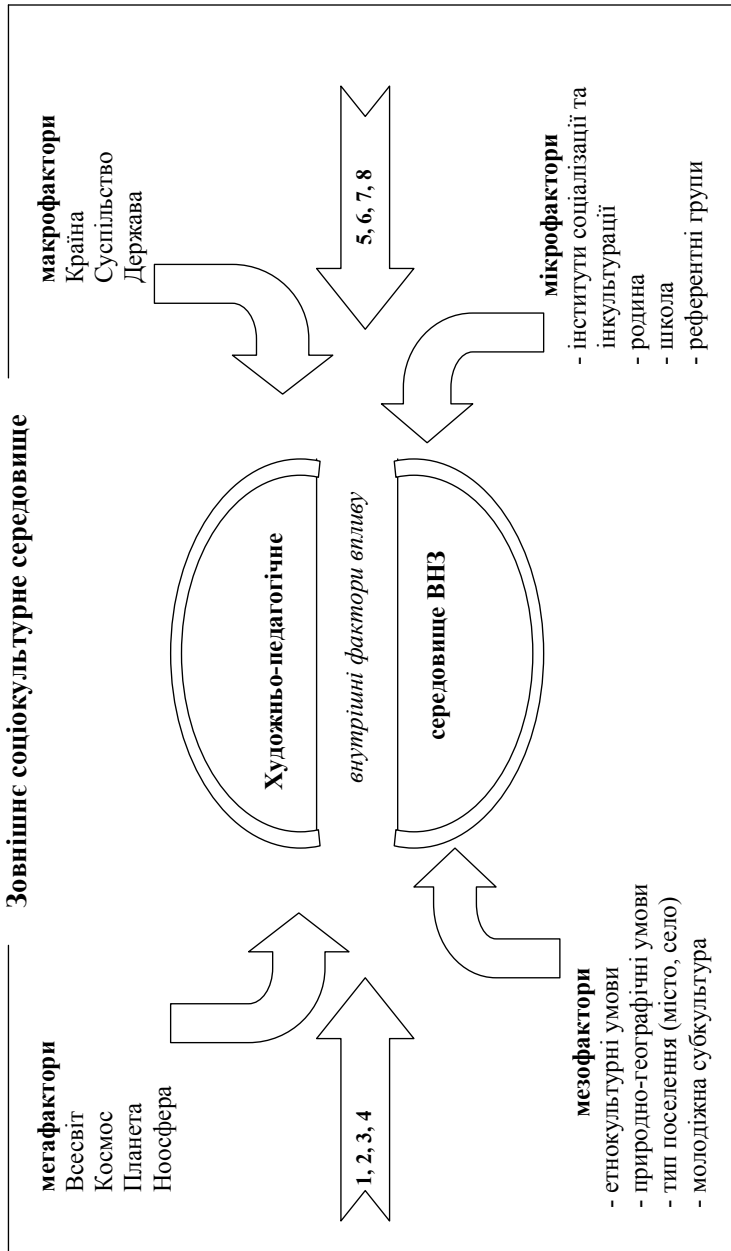

Рис. 1. Фактори впливу на формування професійної компетентності вчителя початкової школи

Внутрішні фактори впливу:

1. Створення атмосфери творчості та доброзичливості;
2. Надання студентіві можливості вибору індивідуальної траєкторії навчання;
3. Створення умов для творчості в самостійній та колективній діяльності; можливості працювати з матеріалом різного рівня складності;
4. Спрямованість змісту навчального матеріалу, освоєння технології художньо-педагогічної підготовки та її естетичних резервів;
5. Заохочення художньо-творчої самостійності, ініціативи студентів незалежно від показників успішності;
6. Знання та вміле використання індивідуальних особливостей учасників педагогічної взаємодії, рефлексії суб'єктного досвіду особистості;
7. Визнання за кожним права на помилку, але з обов'язковим аналізом її причин, визначенням шляхів її подолання;
8. Розроблення та використання індивідуальних програм, які моделюють дослідницьке мислення;

В результаті практики змодельовані такі функціональні структури, форми організації і практики актуальної художньо-педагогічної діяльності як певні „номінації” (лат. *nominatio* – називання, найменування) художньо-педагогічного середовища: „майстерня”, „лабораторія”, „координаційний центр”, „галерея”, „мистецька світлина”, „клуб”, „проблемна група”, „практикум”, „тренінг”, „екскурсія”, „майстерклас”, „кафедра”, „журнал”.

Щоб стати конкретними практиками і бути дієвими, вони мають бути спроектовані та змодельовані на основі аналізу конкретних умов, ресурсів, ситуації конкретних освітніх структур і цілісного бачення, розуміння сучасної культурної дійсності в рамках певного регіону і країни в цілому. Кожна з них може бути представлена як автономна функціональна структура (або форма організації діяльності) з необхідним набором ресурсного забезпечення (кадрового, інформаційного, інфраструктурного, організаційного, матеріального тощо) і в той же час як специфічна ланка або елемент в мережі взаємодії і взаємодоповнення один одного: або як матеріал, або як ресурс, або як продукт — результат функціонування.

Будь-яка номінація, як програма розвитку, може стати ядром або сполучною ланкою не лише для мережевої організації художньо-педагогічного середовища, але і для змістової взаємодії різних освітніх структур: ВНЗ, школи, наукових та культурних установ і задавати якусь глобальну мережу інноваційної діяльності з впровадження особистісно зорієнтованого підходу.

Ми назвали загальні номінації художньо-педагогічного середовища як „освітнього театру”, кожна з яких може мати безліч „ролей” – функціональних позицій і форм продукції.

Відповідно до організаційних форм розрізняються два основних типи: за участю викладача (аудиторні, лабораторні, практичні тощо заняття) та самостійна робота. За обсягом освітнього часу співвідношення першого і

другого типів доцільно встановити, враховуючи надзвичайно велике значення в педагогічній освіті живого зразка здійснення педагогічної діяльності як 1:1. Крім того, приблизно у тій самій пропорції форми освіти мають розділятися на репродуктивні (наприклад, лекції, практикуми, тренінги і т.д.) та творчі (семінари-дискусії, ділові ігри, науково-практичні конференції, дослідницько-проектні курсові і дипломні роботи, інші творчі завдання тощо). Частка самостійної і творчої освітньої діяльності має зростати від першого до останнього курсів.

Таким чином, ключові компетентності вчителя початкової школи мають включати поряд із знаннями, вміннями та особистісним досвідом систему пізнавальних і практичних навичок, систему відношень до змісту майбутньої професійної діяльності, емоційно-ціннісні, етичні та естетичні складові особистісного смислу діяльності та достатній рівень власної професійної мотивації. Професійно-зорієнтовані компетентності за цих умов виступатимуть як ті, що гарантують достатній ступінь оволодіння студентами змістом художньо-педагогічної підготовки і відповідають вимогам державних стандартів.

Перспективи вирішення проблеми, що розглядалася, пов'язані зі всебічним вивченням компетентнісної парадигми з позицій культурологічного та акмеологічного підходів, подальшою розробкою та апробацією функціональних форм художньо-педагогічної підготовки з урахуванням характерних особливостей їхнього впровадження в освітніх закладах різного соціокультурного призначення.

ЛІТЕРАТУРА

- Андрущенко В. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу // Вища освіта України. – № 1(11). – 2004.
- Бездухов В. Теоретические проблемы становления педагогической компетентности учителя / Самарский гос. пед. институт. — Самара: Издательство СамГПУ, 2001. – 341 с.
- Бондар В. І. Дидактика. – К., Либідь, 2005. – 262с.
- Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога.–Педагогика. — 2003. – № 10. – С. 51-55.
- Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість. – К.: Знання України, 2002.
- Вступление в педагогическую профессию: учебное пособие/ под редакцией В.А. Мижерикова, М.М. Ермоленко, - М.: Школа, 1999. - 197 с.
- Гильмеева Р.Х. Развитие профессиональной компетентности учителя в системе повмщения квалификации//Методист. - №5. - 2002. - С. 6-8.
- Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / За заг.ред.О.В.Овчарук.–К.: "К.І.С.", 2004.–112с.
- Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / За заг.ред.О.І.Локшиної.–К.: "К.І.С.", 2004.–128с.
- Словник іншомовних слів.– Головна редакція УРЕ АН Української РСР.–1974.–776 с.
- Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклоп., 1983.-815с.
- Фромм Э.– Вегство от свободы; Человек для себя/Пер.с англ. Д.Н.Дудинский.–Мн.: ООО "Попурри", 2000.– 672 с.

Szieszta

Egy téli kert

2008. november 20.

Képzőművészeti kiállítás (őszi tárlat) Kopriva Attila festőművész,
a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanárának munkáiból

HUSZTI ILONA*

Angoltanárképzés Beregszászon

Rezümé A tanulmány a Beregszászon folyó angoltanárképzés múltját és jelenét mutatja be röviden. Elemzi a folyamat két elengedhetetlen összetevőjét, a szakmódszertani képzést és a diákok által teljesítendő pedagógiai gyakorlatot. Kitér mindazokra a fázisokra, melyeken a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol szakos hallgatóinak keresztül kell menniük, hogy elérhessék végcéljukat és kompetens, jól képzett angoltanárokká váljanak. A tanulmányt angol szakos diákok által készített szemléltetők illusztrálják.

Резюме В статті розглянуто історія підготовки викладачів англійської мови і літератури в м. Берегово. Показано найважливіші елементи цієї підготовки: курс з методики викладання англійської мови і педагогічна практика. Подано інформації про кредитно-модульну систему курсу, а також про вимоги підпрактики студентів.

Jelenleg Kárpátalján a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola az egyetlen magyar tannyelvű felsőfokú tanintézmény. Angoltanárképzés 1996 óta, megalakulása kezdetétől folyik itt. A főiskola mellett képeznek még angoltanárokat az Ungvári Nemzeti Egyetemen, bár ott a végzős hallgatók elsősorban általánosabb bölcsészképzést kapnak, mint kimondottan tanári képzést.

A főiskola megalakulásáról és történetéről egy részletes kötet jelent meg *Évkönyv (1996–2006)* címmel (Orosz, Soós, Cserniczkó, Vass, Kohut, Pallay, 2006). A kötet széleskörű tájékoztatást nyújt az intézményről, ezért a jelen cikk csak a főiskolán zajló angoltanárképzéssel foglalkozik.

1. A kezdetek

Beregszászon angoltanárképzés 1994-ben indult a Nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola Beregszászi Speciális Képzése keretein belül angol-történelem és angol-földrajz szakpáron. Ekkor még csak nyíregyházi angol szakos oktatók vettek részt a kárpátaljai magyar fiatalok képzésében. 1996 őszén azonban Ukrajnában hivatalosan is bejegyzésre került a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (KMTF). Ekkor már több helyi oktató is részt vállalt a képzésben (Fábián Márta, Fejér Klára, Huszti Ilona, Kiss Mária-Magdolna, Lizák Katalin). Egy ukrán közoktatási rendelet értelmében 2000-ben megszűnt az angol-földrajz szak, és 2004-ig angol szakon csak történelem párosításban lehetett tanulni. 2004-ben újabb szakpárokon kezdődött meg a képzés: angol-magyar, magyar-angol, történelem-angol, míg az eredeti angol-történelem szakpár megmaradt. 2006-tól a képzés negyedik évének végén diákjaink „Bachelor” fokozatú diplomát kapnak. Angol szakon a főiskola 2007-ben adott ki utoljára „Specialist” fokozatú angoltanári diplomát öt éves képzés végén.

Felismerve az igényt a szakképzett idegennyelv-szakos pedagógusokra, akik az idegen nyelveket az általános iskola alsó tagozatában 7–10 éves gyerekeknek képesek tanítani, 2003-ban a főiskola tanító szakot indított angol, illetve német szakiránnyal. Minderre azért volt nagy szükség, mert a 2003/2004-es tanévtől

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Angol Nyelv és Irodalom Tanszék, PhD, tanár

kezdve minden ukrainai iskola 2. osztályában (7 éves gyerekeknél) bevezetésre került egy idegen nyelv oktatása. Iskoláinkban ez többnyire az angolt vagy a németet jelentette. Azokban a magyar iskolákban, ahol korábban francia nyelvet tanítottak, többnyire a szülők igénylése alapján bevezették az angol nyelv oktatását, így a francia mára már szinte teljesen elvesztette iskolai tantárgyi státusát és kiszorult a tanmenetből (Husztai, 2004).

Az idegen nyelvek iránti igény növekedésével már az óvodában elkezdik az angol, a német vagy az ukrán mint idegen nyelv tanítását. Ennek megfelelően főiskolánk is alkalmazkodott az igényekhez, és évről évre meghirdeti az óvodapedagógia szakot angol, illetve német szakiránnyal.

2. A jelen

2008-ban a szakpárok az eddigi értelemben véve megszűntek főiskolánkon. Helyettük azonban egy olyan rendszer lépett életbe, melyben a diák dönti el, hogy egy szakon szeretne-e tanulni, illetve fölvesz még egy másodikat is. Ebből adódik, hogy az előzőekhez képest teljesen más jellegűek a szakosítások; például a 2008/2009-es tanévben van egyszakos angolos hallgatónk is, és van kétszakos (például angol és matematika) diákunk is¹. Ennek az új rendszernek az az egyik legnagyobb előnye, hogy a hallgatók képzésük negyedik évének végén mind a két szakból egyenértékű „Bachelor” fokozatú diplomát kapnak. A másik jelentős előny a korábbiakhoz képest az, hogy mind a két szakból elmélyített tanterv szerint foglalkozhatnak, magasabb óraszámokban tanulhatnak egy-egy tantárgyat, így mélyebb és alaposabb tudást szerezhhetnek főiskolánkon².

2.1 Szakirányú módszertani képzés

Bár főiskolánk nevében 2003 óta nem szerepel a „tanárképző” jelző, hiszen agrármérnök-, kertészmérnök-, gazdaság- és könyvelői képzés is folyik nálunk, azért tanárképző jellegét mindmáig megőrizte. Ez a jelleg a szakirányú módszertani képzésben bontakozik ki leginkább. Angol szakos hallgatóink tanulmányaik hatodik félévében kezdik „Az angol nyelv oktatásának módszertana az általános iskolában” című tantárgy tanulmányozását és a hetedik félévben fejezik be azt záróvizsgával. Itt csak a témával kapcsolatos legfontosabb téziseket szeretnénk ismertetni, mivel részletes leírás található a főiskola által kiadott angol módszertani szaktárgyak katalógusában (Husztai 2008).

Ez a tárgy képezi az angol szakos hallgatók szakirányú módszertani képzésének alapját. A tantárgy legfőbb célja, hogy bőséges elméleti tudással vertezeze fel diákjainkat, és emellett elegendő lehetőséget biztosítson számukra a már megszerzett elméleti tudás gyakorlatban való alkalmazására. Az elméleti oktatás az előadások keretein belül zajlik, míg a szemináriumi, illetve gyakorlati foglalkozásokon van alkalmuk a diákoknak kipróbálni, milyen az elméletet gyakorlatba átültetni. Ezt leginkább az úgynevezett mikro-tanítási feladatok során tehetik meg,

¹ Ilyen párosításra eddig még nem volt példa.

² 2008 előtt az volt a gyakorlat, hogy a hallgatók a főszakjukból (pl. angol-magyar angolból vagy földrajz-biológián földrajzból) kaptak részletesebb képzést emelt óraszámokban, míg a második szakjukból csak alapképzésben részesültek.

amikor a diákok egy választott témára óravázlatot készítenek és annak alapján tizenöt perces mini-órát vagy órarészletet tartanak csoporttársaikat tanítva, majd a látott óra vagy órarészlet megvitatására kerül sor tíz percben. A megbeszélés során a mikro-tanítást végző diák először elmondja, mik voltak a céljai a bemutatott órával és szerinte ezeket mennyire és hogyan sikerült elérnie, illetve ha nem sikerült, mik voltak vagy lehettek kudarcának okai. Ez után a diáktársak mondják el véleményüket a látott órával kapcsolatban, kiemelve az óra pozitív és negatív tulajdonságait, esetleg azt, mit lehetett volna még másképp tanítani. A megvitatás végén a tantárgyat oktató tanár értékeli az elhangzottakat és kiállítja az órát bemutató diák jegyét, részletesen megindokolva azt. Az értékelés az ukrán nemzeti négyelemes értékelési skálán történik: jeles (5), jó (4), elégséges (3), elégtelen (2)³.

A tantárgy oktatása a felsőoktatásban „bolognai folyamat” néven ismertté vált képzési rendszer követelményei alapján történik, ami azt jelenti, hogy a két szemeszter leforgása alatt a diákoknak összesen hét modul kell teljesíteniük: hat tartalmi és egy vizsgamodul. A tartalmi modulok egy-egy nagyobb témakört foglalnak magukba, melyek további altémákra oszlanak. A hat tartalmi modul a következő: 1. A tanítási folyamat 2. A nyelvi tartalom közvetítése 3. Tanmenet és tananyagok 4. A tanár 5. A tanóra 6. Tanulói különbségek. A modulokon belüli altémák olyan kérdéseket ölelnek fel, mint: Rövid nyelvtanítás-történet; Az új anyag hatékony bemutatásának módjai; Nyelvi tesztelés; Kiejtéstanítás; Szókincstanítás; Nyelvtanítás; A nyelvi készségek fejlesztése; A tanmenet; A tanár szerepei a nyelvórán; Reflektív tanítás; A tanóra megtervezése; Tanulási motiváció; Az életkor szerepe az idegen nyelvek elsajátításában; Tanítási módszerek nagy létszámú heterogén osztályokban stb.⁴ A hetedik modul a vizsgamodul, ami magába foglalja mind a hat tartalmi modul anyagát.

A modulokért egyenként 40 pont szerezhető, a két félévben összesen 240 pont (6 x 40 = 240). Ha a diákok 180–240 pontot értek el a modulok követelményrendszerének teljesítése során (osztálytermi munka, önálló feladatok, zárthelyi moduldolgozatok), vagyis az ukrán értékelési skálán „jó” vagy „jeles” eredményt, az Európai Kreditátalakítási Rendszer (ECTS) szerint A vagy B érdemjegyet, automatikusan felmentődnek a vizsgakötelezettség alól, mert az elért pontszámaik alapján megadható nekik a „jeles” (A) vagy a „jó” (B) érdemjegy. A többi diák vizsgát tesz. A vizsgán a tanár az ukrán nemzeti négyelemes értékelési rendszer alapján osztályoz. Ha a modulokból a diák 119 pontot szerzett vagy az alatt teljesített és a vizsgán pozitív („jeles”, „jó”, „közepes”) érdemjegyet kap, a vizsgán az „elégséges” érdemjegy állítható ki neki, az ECTS rendszere szerint pedig E. A diák végső pontszáma „Az angol nyelv oktatásának módszertana az általános iskolában” című tárgyból a modulokért kapott pontok és a vizsgán szerzett pontok összegéből tevődik össze. A vizsgajegyek értékei: „jeles” – 240 pont, „jó” – 200 pont, „elégséges” – 160 pont, „elégtelen” – 120 pont. Az elért összpontszámok alapján a végső érdemjegyek a következő táblázatban foglaltak szerint állíthatók ki:

³ A jegyek odaitélésének a kritériumrendszere szintén megtalálható az angol módszertani szaktárgyak katalógusában (Husztai 2008).

⁴ Tantárgyi követelmény, hogy a hallgatók saját kezűleg készítsenek választott témához vizuális szemléltetőket. A fotókon néhány ilyen szemléltető látható. A szemléltetőket a gyakorlati foglalkozások keretein belül mutatják be a hallgatók, ilyenkor általában az eszköz felhasználhatóságáról, illetve elkészítésének módjáról számolnak be a diákok.

Összegező pontszám	ECTS érdemjegy	Végző eredményjegy az ukrán értékelési skála szerint
432 – 480	A	Jeles
394 – 431	B	Jó
360 – 393	C	Jó
317 – 359	D	Elégséges
288 – 316	E	Elégséges
240 – 287	Fx	Elégtelen
0 – 239	F	Elégtelen

Tóth Ilona angol–magyar szakos hallgató szemléltetői az „Évszakok” témakörhöz

Molnár Marianna angol–magyar szakos hallgató szemléltetői a „Zöldségek” témakörhöz (2008)

**Bujdosó István történelem–angol szakos hallgató szemléltetője
a „Sport” témakörhöz (2008)**

2.2 Pedagógiai gyakorlat

Főiskolai angoltanár-képzési rendszerünk másik alapvető eleme a pedagógiai gyakorlat, melynek az a fő célja, hogy a nyelvoktatást „hazai terepen”, az iskolában gyakoroltassa a diákokkal, természetes körülmények között, nem pedig mesterséges közegben, mint ahogy a mikro-tanítás, mint a tanítási gyakorlat első fázisa zajlik.

A pedagógiai gyakorlat két típust foglal magába: csoportos megfigyelési gyakorlat, illetve csoportos gyakorlat tanítási ráhangolással és egyéni külső iskolai gyakorlat. Ez az új rendszer 2004-től van érvényben, ugyanis ekkor érkeztünk el oda, hogy a korábbi rendszerünk reformálásra és tökéletesítésre szorult.

A csoportos megfigyelési gyakorlat a tanulmányi időszak 4. szemeszterében kezdődik. A diákok feladata ekkor még csak az, hogy bizonyos tanítási mozzanatokot figyeljenek meg a hospitált órákon, és főiskolai kísérőtanárral beszéljék meg a látottakat. Az óraelemzések alapjául általában Scserbany (2002) kritériumrendszere szolgál. Az ötödik szemeszterben a kéthetes gyakorlat alatt a minimum öt megfigyelt óra mellett minden diáknak egy órát is kell tartania a főszejéből. Ezt az iskolai gyakorlatvezető szaktanárral egyeztetve teszi. Az ilyen típusú gyakorlatot nevezzük csoportos gyakorlatnak tanítási ráhangolással. A hatodik szemeszterben mindez azzal bővül, hogy a diákok mind a két szakjukból tartanak egy-egy órát. A csoportos gyakorlatok mindig a főiskola beregszászi bázisiskoláiban zajlanak: 6. Sz. Általános Iskola, Bethlen Gábor Magyar Gimnázium, Kossuth Lajos Középiskola, Mikes Kelemen Középiskola, Zrínyi Ilona Középiskola.

Az egyéni gyakorlat időtartama hat hét, ez mindig a hetedik félévben zajlik. Ennek során a diákok saját maguknak „keresnek” gyakorlóiskolát, ahonnan befogadó nyilatkozatot kapnak, bizonyítva, hogy az iskola biztosítja a hallgató-gyakornok számára az egyéni gyakorlat teljesítéséhez szükséges feltételeket. Ekkor ugyanis már nem a megfigyelésen van a fő hangsúly, hanem a szaktárgyi oktatáson.

A követelményeknek megfelelően a diákok angolból 30 órát kötelesek tartani a hat hét alatt. Ezenkívül az iskolaigazgatók feladata, hogy diákjainkra helyettes-osztályfőnöki funkciókat is szabjanak és egy-egy osztály mellé állítsák őket az osztályfőnöki munka közelebbi megismerése végett. Ezen megfigyelések „végterméke” a diákok által levezetett három osztályfőnöki óra.

Az iskolai élet szerves részét képezi az úgynevezett „iskolán kívüli munka”. Ez jelenthet angol szakköri foglalkozásokat, angolul kapcsolatos irodalmi esteket, megemlékezéseket, vagy akár valamilyen angolul beszélő országgal kapcsolatos tudásanyag bemutatását, esetleg országismereti vetélkedőt. Az „iskolán kívüli munka” fogalmába egy-egy gyengébben teljesítő tanulóval végzett felzárkóztató munka is beletartozik. Mindig a diákok döntenek el, milyen két „iskolán kívüli munkát” végeznek el a gyakorlatuk során. A megkötés csak annyi, hogy nem lehet két egyforma típusút elvégezni.

Az egyéni gyakorlat kötelezően benyújtandó dokumentációjában szerepelnie kell többek között a letanitott órákon használt és az iskolai szaktanár által ellenőrzött és jóváhagyott óravázlatoknak és az órákon felhasznált vizuális szemléltetők kicsinyített másának; az osztályfőnöki órák vázlatainak; beszámolóknak az iskolán kívüli munkákról (vagy ha az egy vetélkedő vagy valamilyen irodalmi est volt, azok forgatókönyvének); szaktanár által írt és az igazgató által jóváhagyott jellemrajznak, mely részletesen elemzi a gyakoronok hathetes munkáját és javaslatot tesz a gyakoronok munkájának érdemjegyi minősítésére („jeles”, „jó”, „elégséges”, „elégtelen”) stb.

Az iskolai szaktanár javaslata alapján, a hathetes külső iskolai gyakorlat során az iskolákban tett látogatásai alapján és a diákok által benyújtott dokumentációk alapján a pedagógiai gyakorlatért felelős főiskolai tanár állítja ki a végső érdemjegyet, ami bekerül a hallgatók diplomájába is.

Ez a bonyolultnak tűnhető rendszer a fokozatosság elvén alapszik, nagy figyelmet fordítva arra, hogy a hallgatók a főiskolán szerzett elméleti tudásukat először mesterséges környezetben, a szakmódszertani órákon kamatoztassák, majd fokozatosan átvigyük a természetes iskolai közegbe, ahol valós osztálytermi problémákkal kell majd szembenézniük, és amelyekre módszertani tudásuk szerint a legjobb megoldásokat kell választaniuk, a lehető legjobb döntéseket kell meghozniuk.

Hisszük és reméljük, hogy főiskolai angoltanárképzésünk két legfontosabb szegmense (szakmódszertani képzés és pedagógiai gyakorlat) segítségével módszeresen jól felkészült, szakképzett, kompetens angoltanárokat küldünk a kárpátaljai magyar iskolákba, ahol majd tökéletesen megállják a helyüket.

IRODALOM

- Huszi, I. (2004). Az idegennyelv-oktatás helyzete a mai Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban. In.: I. Huszi (Szerk.). *Idegennyelv-oktatás kisebbségi környezetben*. Ungvár: PoliPrint.
- Huszi, I. (2008). Catalogue of methodology courses at the English Department of II. Rákóczi Ferenc Transcarpathian Hungarian College of Higher Education. Rákóczi-füzetek 43. Ungvár – Beregszász: PoliPrint Kft. – KMF.
- Orosz, I., Soós, K., Csernicskó, I., Vass, I., Kohut, A., & Pally, F. (Szerk.) (2006). *Évkönyv (1996–2006)*. Ungvár: PoliPrint.
- Scserbanu, P. M. (Щербань, П. М.) (2002). *Прикладна педагогіка*. Київ: Вища школа.

*SZILÁGYI LÁSZLÓ**

Language learning strategies used by successful and unsuccessful language learners in the process of learning English as a foreign language at the Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakoczi II

Rezümé A nyelvtanulás során megválasztott tanulási stratégiák fontos részét képezik a sikeres nyelvtanulásnak. Különböző technikák és módszerek alkalmazása, mint: találgatás, induktív és deduktív tanulás, az új szavak osztályozása, a célnyelven való gondolkodás, idegennyelvű kiadványok olvasása mind a nyelvtanulási stratégiák kategóriába tartoznak. Jelen dolgozat a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol szakos hallgatóinak a nyelvtanulási stratégiáját vizsgálja.

Резюме Стратегії для навчання, обрані в процесі вивчення мови, відіграють важливу роль в успішному мови. Використання таких засвоєнні техник і методів, як здогадка, індуктивне та дедуктивне навчання, групування нових слів, читання на іноземній мови – все це відноситься до категорії стратегій вивчення мови. Дана робота досліджує стратегії навчання студентів англійської мови в ЗУІ.

Introduction

The subject matter of this paper is strategies used by successful and unsuccessful language learners in the process of learning English as a foreign language. The paper presents a research carried out at a Transcarpathian higher educational establishment, the main aim of which was to find out which language learning strategies are used by the students while learning English. The importance of such a research lies in that language learning which strategies might be the key to the success of each student in the learning process.

Under the term 'language learning strategies' different techniques and methods are meant, i.e. guessing, learning both inductively and deductively, classifying new words, thinking in the target language, reading English publications etc. Researchers have mostly dealt with second language learning, although their results and conclusions can be applied to the process of learning a foreign language.

The early steps to the investigation of foreign language learners were the studies of Rubin (1975) and Stern (1975). The two researchers collected a number of strategies, which could discriminate between successful and unsuccessful learners. Researchers intended to construct a list of strategies used by the so-called 'successful or unsuccessful' learners. They considered that if a person uses these strategies, he/she can be successful in learning a foreign language, i.e. grammar, phonology, lexicon, historical events and cultural aspects. However, Abraham and Vann (1996) in their research proved that both good and poor language learners use nearly the same strategies as to their amount and kinds, but the problem is that unsuccessful learners cannot use these strategies in a proper way. Poor learners do not succeed in choosing the suitable learning strategies in a certain situation.

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Angol Nyelv és Irodalom Tanszék, tanársegéd

Surveys by Horwitz (1987) and Wenden (1987) attempt to find out why students cannot choose the proper strategies, and which are those factors that influence their choice.

The aim of this paper is to identify and demonstrate which foreign language learning strategies are used by the first, second and third year English major students of the Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakoczi II.

An aim to complete four main tasks has been set:

- to give a short literature review concerning the topic of the research;
- to analyze the completed questionnaires as the main research tool;
- to draw final conclusions on the basis of the given results;

Short review of the literature

In language pedagogy there is a great interest in the way the learners find solution to learning problems. Early research dealt only with the classical linguistic categories, i.e. grammar, phonology and semantics. Some later pieces of work were related to the background of learners' reaction to a new language and to the way they act in problematic situations, for example test-taking. These studies lay stress on communication problems and the difficulties appearing while a learner tries to perform a task in his/her new language. Strategies, which have been studied and collected during the investigation, were considered to be useful in the process of learning, and being the basis for instruction (McDonough, 1999.)

The early steps to the investigation of strategies of second language learners was the highly progressive work of Rubin (1975) and Stern (1975). They both described strategies, which could discriminate between good and poor learners.

Rubin's (1975) work, titled *What the 'Good Language Learners' Can Teach Us* is considered to be the basis for the further investigations on the given topic. Rubin intended to find the key to the success of language learners through the strategies they use.

Good language learning is said to depend on three variables: aptitude, motivation, and opportunity, as Rubin (1975) comments in her article.

Aptitude is considered to be the subjects, which might not be changed easily. This point is very frequently a matter of discussion in literature. Some authors point out that language aptitude is "a relatively invariant characteristic of the individual, not subject to easy modification by learning (Carroll, 1960, cited in Rubin, 1975, p.2).

By strategies, Rubin means "different techniques the learner may use to acquire knowledge" (Rubin, 1975, p.3). She mentions seven strategies used by the good language learner (GLL). The first strategy is guessing. A GLL tries to find out the meaning of even unknown words with the help of context, their cultural background, or by trying to think in the way the writer of that text was thinking while writing it. Guessing is also based on grammar and lexicon. The second strategy in Rubin's list of strategies is communication and learning with the help of communication. The learners who are ready to communicate despite their mistakes, acquire the language more efficiently. The aim is to get their message across, it does not matter how.

The third statement about the GLL is that the good language learners are often not inhibited, i.e. they will ask questions, for example, the answers to which they may know, in order to learn new words or grammatical structures.

The fourth strategy is attending to form, i.e. inductive learning of lexical and grammatical patterns. The next strategy is practicing. The GLL often initiates discussion with people, who know the language the GLL is learning. Such a learner is a good risk-taker. The sixth strategy is monitoring. The GLL monitors his own speech and the speech of other speakers. The last strategy, mentioned by Rubin (1975) is attending to meaning. The learner who uses this strategy knows that it is useless to pay attention to every word in the text or sentence. He goes under the surface of words and sentences. He chooses some words, which are of most help to him, and does not pay attention to every unfamiliar word. Learners improve their knowledge through training and they dismiss the unfamiliar information.

All these strategies are connected to each other, and help the learner, who uses them, to see the whole picture, with background, association and under-surface information. Caroll (1966, in Rubin 1975, p. 8), suggests that “the most numerous kinds of association that are made to an item, the better are learning and retention”.

Strategies mentioned above will depend on some circumstances, such as “the task, the learning stage, the age of the learner, the context, individual styles, cultural differences”, as Rubin (1975, pp. 8-9) puts it.

In an article, Stern (1975) gives a list of more learner strategies. He points out ten strategies, as being “features that mark out good language learning”. The list is the following:

1. A personal learning style or positive learning strategies.
2. An active approach to the task.
3. A tolerant and outgoing approach to the target language and empathy with its speakers.
4. Technical know-how about how to tackle the language.
5. Strategies of experimentation and planning with the object of developing of new language into an order system and revising this system progressively.
6. Constantly searching for meaning.
7. Willingness to practice.
8. Willingness to use the language in real communication.
9. Self-monitoring and critical sensitivity to language use.
10. Developing the target language more and more as a separate reference system, and learning to think in it (p. 31).

There are a lot of similarities between Stern’s and Rubin’s lists of strategies. Both of them stress practice, using the language in real communication, trying to understand the context, empathy with people of another cultural background.

As to monitoring, Rubin mentions self-monitoring, and monitoring the speech and performance of the others, while Stern does not speak about monitoring the other speakers.

Another very important difference should be pointed out: in the work of Stern (1975) one can find that language learners have to think in the new language. With the help of it learners can identify themselves with the target language, the new cultural and social life.

Later on, with the developing of the science about learning strategies appeared a new term 'learner strategy' (Cohen, 1998; Wenden & Rubin; 1987, McDonough, 1999) as opposed to the term 'learning strategies'. The researchers wanted to pinpoint that learners differ from one another, and that they may have individual learning strategies. Then, a common question came into the surface of the problem: What motivates learners, when they use their strategies? What influences the choice of their strategies? There were a few investigations, which wanted to find the answer to these questions.

In the conclusion of his study Omaggio (1978, in Wenden, 1987, p.2) points out the strategies of GLLs, saying that a language learner has "insight into the nature of the task (of learning)". Hosenfeld (1978, in Wenden, 1987) mentioned the so-called 'mini-theories' of second language learning, i.e. each language learner has his/her own theory how to learn a language.

Wenden (1987) was one of those investigators, who stressed the background of the strategies, the so-called beliefs and assumptions, which underlie the choice of that strategies by second language learners. It means that some learners think one thing to be important and the others something else. The result of Wenden's (1987) investigation was that she divided the learners into three groups.

The first group stressed the importance of using the language. One has to visit places where one has an opportunity to communicate with other people. The best is to live in the country where the target language is spoken, and try to think in one's target language. Thinking in the target language was also mentioned by Stern (1975).

The second group indicated that the most important factor in the process of learning is to learn about the language. One could not learn a language without grammar, rules, teacher, and a formal course. These learners wanted to be led by people who were good at that second language, they wanted to be monitored by teachers. The second group was led by cognitive strategies, while the first one by communicative ones.

The third group said that the so-called 'personal factors' were the most important in the efficient learning process, that is the ability of the students to learn a language and also their attitude towards the given language.

Despite the differences among the three groups, there are a few similarities. All the learners take into consideration vocabulary more frequently than syntax, grammar and phonology (Wenden, 1987). Autonomous learning in Wenden's (1991) opinion means that learners are ready to take risk, they try to develop their language knowledge and take responsibility for their learning.

In their research, Abraham and Vann (1996) give a detailed list of strategies. They divided strategies into two large groups, cognitive strategies and communicative ones. Communicative strategies include past experiences, feelings, emotions, trying to express the message. When learners use these strategies, they just try to be a member of a large group, that is a group of people, who speak the same language. Cognitive strategies according to Abraham and Vann (1990) mean stressing on meaning and form.

On the basis of previous researches an investigation was carried out at the Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakoczi II to find out which strategies were used by the students majoring in English. The research instrument was a questionnaire. A pre-questionnaire and a final questionnaire was completed and filled in by the students and the results a given in the conclusions.

Participants

The students of the Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakoczi II, who are English-Hungarian, Hungarian-English and English-History, History-English majors, completed the questionnaires. The number of students who were asked to complete the questionnaire was eighty. Seventy-five participants filled in the questionnaires, so the return rate was nearly 94%. However, only sixty-seven were considered to be valid. The invalid questionnaires were not filled in properly, i.e. they were lacking information on the number of years of studying English and the number of hours the participants spent learning each week. Because data was missing, these questionnaires were considered to be invalid and were not taken into consideration when analysing the research data.

Fifty-seven females and ten males completed the questionnaires. The age range of participants was between seventeen and twenty-three years, with an average of 20.

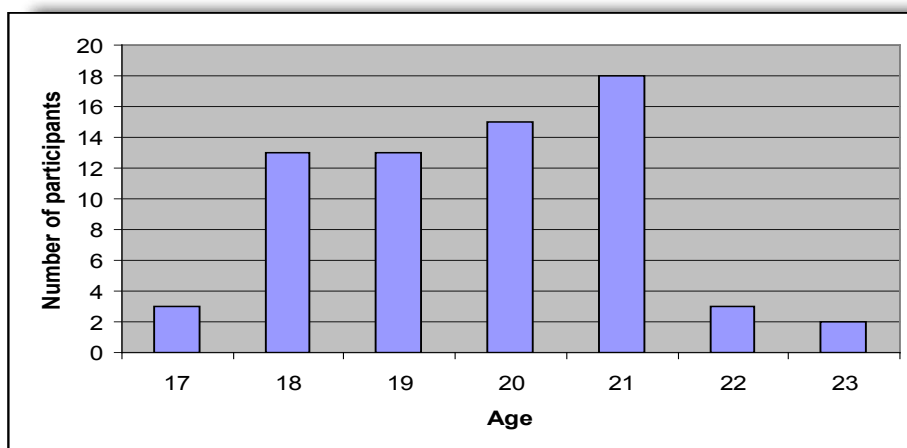

Diagram 1: The age range of participants

Research instrument

At the beginning of developing the field of pedagogy and linguistics which is connected with strategy-using while learning a second or foreign language research investigators collected a great number of language learning strategies, but nowadays they want to know according to what rules students choose such strategies and use them in given situations. The aim of such surveys is to help students to be more and more successful in the learning process. This paper intended to collect information about language learning strategies which are mostly used by those students of the Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakoczi II who are majoring in English.

The first group includes students graduated from college this year (2008) majoring in English. The pilot work was completed with their help. It was important to do the piloting to find out which are the most well-know and favourite language learning strategies in the college.

Students of both groups live in Transcarpathia, Ukraine. Some of them are from Beregszász where the college is situated. The others come from different towns and villages of Transcarpathia, e.g. Kaszony, Nagydobrony.

The first group (graduated students) was made up of students whose age ranges between 22 and 25 years. They were chosen for the pilot work because they had been studying English for a minimum of nine years (six years in school and three years in the college), and it was assumed that they use a lot of language learning strategies.

The second group (year I/II/III/IV students) completed the final questionnaire. The questionnaire which was used for piloting called the pre-questionnaire to distinguish it from the final questionnaire.

15 students filled in the pre-questionnaire (twelve females and three males). The respondents were chosen randomly from the graduated students, now studying at Uzhgorod National University.

A pre-questionnaire

The pre-questionnaire contains language learning strategies. This list of strategies was created on the basis of the literature which studies language learning strategies. It contains 25 learning strategies (see Appendix 1).

The pre-questionnaire consists of twenty-five statements which are connected with using language learning strategies. The pre-questionnaire was filled in by fifteen students from the first group (graduated students). There were twelve females and three males among them. The respondents were chosen randomly and they were asked to mark the strategies which most suited them. Having analysed the pre-questionnaire results for frequency of learning strategies used it has been decided which statements should be included into the questionnaire.

Each case of marking in the pre-questionnaire meant one point. At the end the score for separate items was counted (see Appendix 2).

The first statement has got the most points (15), and it means that each respondent thinks that it is positive if the person who studies the foreign language speaks with people who know the target language.

The second statement has got 13 points, and the seventh has got 11 points.. According to the first statement, a language can be learned more efficiently and easily in the country where the target language is spoken.. The seventh statement asserts that it is good if the learner's classmates and teachers correct his/her mistakes.

Items 20 and 23 in the pre-questionnaire has each got 9 points in which students totally agreed.. Item 20 affirms that learners recall the material they studied previously while learning the new material. Item 23 is about doing homework together with classmates helps students to learn a lot from one another.

Beside the above mentioned five strategies the questionnaire comprised eight more statements the numbers of which are 4, 5, 8, 10, 13, 17, 22 , 23. These statements (e.g. Swotting is not good in learning) got the most points. The diagram in Appendix 1 shows each statement. Appendix 2 contains thirteen statements that have got the most number of points. This number is presented for each separate item in brackets.

In summary, the first step of this investigation was the piloting. Its aim was to select these most well-known and most often used ones out of twenty-five strategies.

The results show that there were thirteen statements, which were marked more often, i.e. they were included into the final questionnaire.

The questionnaire

The questionnaire begins with a cover note in which the main aim of this research is revealed, i.e. to find out which techniques and strategies are used by the English major students of the Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakoczi II.

This introduction is followed by a number of strategies the learners have to choose from. A five-point Likert-scale is used to collect relevant data from the subject of the future research. With the help of this scale the respondents are asked to indicate whether they:

-strongly agree (SA), (5)

-agree (A), (4)

-are undecided (U), (3)

-disagree (D), (2)

-strongly disagree (SD), (1) (Seliger & Shohamy, 1990) with the items offered.

Mostly closed questions are used in this questionnaire. Closed questions are chosen because they are respondent-friendly and easy to answer.

Personal questions follow the thirteen statements. Participants are asked about their age and sex.

These questions are followed by the one, which asks participants for how many years they have been studying English. It is important to get information about the number of years they have studied English, because the more a student studies a language, the better he/she knows it and the better language learner he/she may be. This is also true for the number of hours learners study a language. The more hours a student spends learning a foreign language, the more language learning strategies he/she may acquire and learns how to use them appropriately. With the help of the next question, it is found out how many hours students spend learning English per week. They can choose from the following items:

-less than one hour;

-from one to five hours;

-from six to ten hours;

-from eleven to twenty hours;

-more than twenty hours.

Then participants have to decide how they divide the number of hours among English lessons, reading English publications and listening to radio and TV.

The questionnaire also collects pieces of information on whether participants want to continue their studies on the field of English or not. It is an interesting and important issue, because the learners who want to continue their studies might be more active in learning and try to use more and more language learning strategies.

The last item in the questionnaire intends to get information about how good the participants think their abilities are to speak, to write, to read and to understand English. The final questionnaire can be found in Appendix 2.

Research findings

The aim of this questionnaire was to find out which strategies were used by the students of Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakoczi II and to make conclusions if the learners were successful in the learning of English or not. The questionnaire also wanted to get information about what the learners thought of their own knowledge of English language and also if they wanted to continue their studies on English after graduating from our college.

The questionnaire contained thirteen statements and students had to evaluate them on a five point scale '1' meaning 'I do not agree with the statement' and '5' meaning 'I totally agreed with the statement'. The first statement was the following: "It is important to speak with English native speakers". This item got four points from twelve participants and five points from fifty-four ones. The learners mostly agreed with this statement.

The second item was: "A language can be learnt more efficiently in the place where the given language is spoken". Only five students did not agree with this statement, they gave two points for this item, forty-three participants totally agreed with this statement, i.e. they gave five points and nineteen participants gave four points, so participants liked this belief.

The next statement intended to get information on whether students prepare their home-work with their classmates, so they can learn a lot of things from each other. Six students did not agree with this fact at all, i.e. he circled number one on the scale. Nine subjects thought nearly the same, so they gave two points. Seven participants gave three points, i.e. they neither agreed nor disagreed. Twenty-three participants estimated it to four points, and twenty-two gave maximum points to this item. It is a very good score and it means that students frequently do their home-work together in the aim of learning from one another.

The fourth statement, i.e. "A foreign language cannot be studied without grammar rules" received only one minimum point and fourteen students gave two points. Twelve learners were not able to decide whether this item was true for them or not so they circled number three on the scale. Twenty-four students estimated it to four points and sixteen participants agreed with this statement. It is a quite good result, i.e. most of the participants agreed with this strategy.

The following statement declared that it was proper that teachers and classmates corrected the students' mistakes. There was only one participant who did not think it to be true and gave two points. Ten students agreed with it partially. The rest of them considered it being important, i.e. thirty-two students appreciated it to four points and the rest to five points. It is also a high score and it is seen that learners think it to be important and correct each other's mistakes.

Then, item six in the questionnaire pointed out that "while reading a text I concentrate on essential words and do not look up each unknown word in the dictionary. I try to guess the meaning of the text with the help of familiar words". One participant did not agree with this fact at all, i.e. he/she marked point one, and twelve students gave only two points to this item. Three students could not decide whether it was true or not, it means three points. Twenty-eight participants thought that it was nearly true for them and only nineteen of them totally agreed with it.. This statement got very low scores so learners did not make use of guessing as a language learning strategy.

The seventh statement pointed out that swotting was not a positive issue in the learning process. Only four participants did not agree with it and gave two points, nobody of them gave one point to this item. Six students did not know whether it was useful or not, i.e. it meant three points. Thirty-two of the participants totally agreed with this fact, and the rest estimated it to four points.

The following item declared that "I often listen to English cassettes or watch English programs on TV". Two participants thought it to be absolutely untrue for them, and twenty-two other ones thought nearly the same, i.e. it was somewhat true for them.. Twenty-seven students thought that it was partially typical of them. Only eight students decided it to be absolutely true, which is quite few because listening is one of the main skills while learning a foreign language.

The ninth pointed out that imagination was a great help for the student during learning. Seven participants used their imagination quite rarely, which meant two points. There were four students who do not use their imagination at all. Only sixteen of the participants decided this statement to be totally true and characteristic of them. The rest of them gave four points to this statement. It is a low score taking into consideration the great importance of this skill.

The following item asked whether the participants were ready to speak even if they make mistakes. At this point there was only one student disagreed totally and twenty-two participants appreciated it totally and gave five points. Thirty-five students agreed and gave four points

Item eleven asked whether learners while learning new material recalled what they had learnt about it before. There were only four participants who never did it, and there were only three students who gave two points. Eleven learners could not decide whether to agree or disagree with this assertion. Most students, i.e. thirty gave four points to it, and nineteen participants marked point five. It means that learners realized the importance of making a good basis and then to build up and develop their knowledge.

The following item stated "After having learnt the material I check how well I know it". There were only three participants who estimated this item to one point and nine participants gave two points to it. The others agreed with it, i.e. nine participants were on the half-way between to agree or not, twenty-eight students marked point four and eighteen students felt that this assertion was totally typical of them. It indicates that learners want to do a good work and they are interested in the way they can study the new material.

The last statement declared that "I often read English publications because in such a way I can enrich my vocabulary". Thirty-two participants agreed with it but not maximally, i.e. it meant four points. Twenty-one participants agreed with it partially, i.e. they gave three points to this statement. Ten participants appreciated it to five points. The mean was high and it is not a surprise because this is always emphasized by teachers.

The thirteen above mentioned statements are followed by questions about age and sex. These data are discussed in the part about the participants. Students were also asked about the number of years they have been studying English as a foreign language. The diagram below shows the results, i.e. seven participants have been studied English for eight years, sixteen for nine years, fourteen for ten years. Two students have been studied English for five and four for seven years. Only six of the participants have been learning English for twelve years. Fortunately, only one

learner has been doing it for three years and one participant for thirteen, fifteen, and sixteen. This great difference may be connected with the difficult schools participants students graduated from.

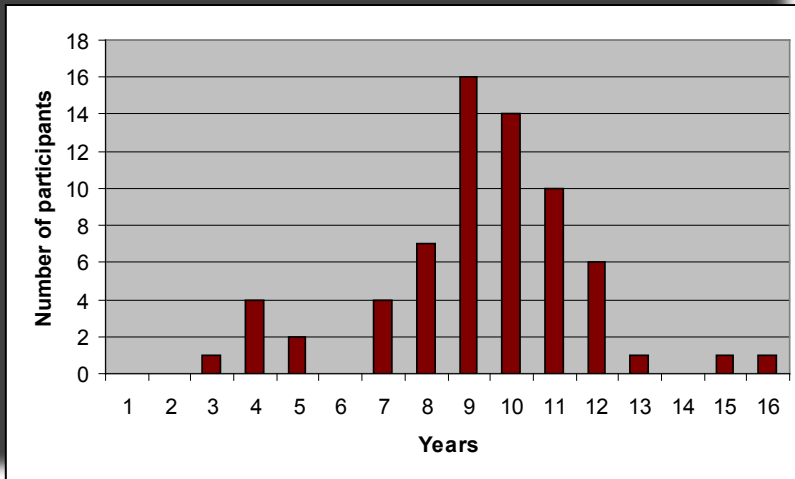

Diagram 2. Number of years of learning English by participants (n=2)

Next item asked the number of hours participants spend learning English a week.

Ten participants study English for less than five hours a week. Forty-nine students spend from six to ten hours learning this language, and none of them studies more than twenty hours a week. Nine participants spend from eleven to twenty hours a week learning English. The results show that learners spend quite a lot of time learning English and only ten of them are lagging behind.

Participants were also requested to mark how many hours they spend at English lessons, reading in English and listening to the radio or TV. They spend approximately 70.1% of their time at English lessons, about 16.4% reading English publications and only about 13.4% listening and watching English programmes. It shows that learners are not ready to work alone without their teachers and classmates, so teachers have to encourage them to be more keen and risk-taking because they cannot improve their knowledge without individual work.

The next question found out that sixty participants wanted to continue their studies at English. It is interesting because those ones who want to continue their studies may be more successful or more active in the learning process.

The last item asked information about students' perceived ability to speak, read, write and understand English.

As to speaking, 31,3% of the participants thought that they were good at speaking, 57% of them believe they were good at writing , 67,1% at reading, but only 30% considered themselves to be good at understanding. The categories 'unsatisfactory' and 'excellent' got only few points. The category 'satisfactory' was very popular particularly at speaking 49,2%, and understanding 48%. Most of the students perceived themselves being average or good at the above mentioned four skills.

It could happen because on one hand people do not want to look self-concerned, so they do not mark point five even if they think they are quite good at some skills. On the other hand they are afraid to look uneducated and foolish, so they usually do not mark point one or two.

Discussion and interpretation of results.

The results of this research show that students mostly agree with statements given in the questionnaire. These statements are strategies of successful learners, so the more often the participants use them and consider them to be true the more successful they might be.

Five strategies were the most popular among learners, i.e. they got more than four points. They are connected with speaking to foreign people and living among them, checking mistakes by teachers and other students on the lessons, learning rules and reading English publications. It is not a surprise, because teachers often tell students that these things are important in the learning process. The most points were given to the first statement (see Appendix 4). Learners believe that one can learn a language easily and perfectly if one speaks to native speakers. It might be connected also with their wish to travel to foreign countries where the economical situation is much better than in this country.

Inductive learning was also appreciated by participants, i.e. first learning rules and then the examples. Learning the rules sometimes can be boring or too difficult to study and understand, although without them learners are not able to make the basis of their knowledge. However, this thesis did not have an aim to decide whether learners prefer inductive or deductive learning.

The next group of strategies was between 3.7 to about 4 points. There are four statements with these scores. Learners did not agree with swotting, but agreed with listening to English cassettes and radio programmes, recollecting previous materials while learning a topic and also checking the results while learning new material.

Swotting is a usually disapproved technique, not only in learning a foreign language because if a student has short-term memory he/she will not remember it for a long period.

Listening to English programmes is very useful but students are usually not good at listening comprehension. In fact, it is not easy to learn how to understand a speech of a foreigner because one does not have only to translate the word and sentences but to catch the meaning of the whole information. If a learner cannot understand the beginning of the speech, he/she may give it up.

It was very interesting that students pointed out the importance of recollecting and reminding previous knowledge connected with the material they were learning. In fact, students learn a great many pieces of new information and they forget them very quickly, however, this statement got nearly four points. It means that learners at least think it to be important.

Guessing is an essential point because without it learners all the time have to use dictionaries and so they read a text quite slowly. In this way the main idea of the text can be grasped with difficulties. The mean score for this strategy is rather low, but it might happen because the participants are not very experienced yet.

Using imagination did not get many scores, either, although it can be a very good alternative to swotting. Learners can imagine stories, pictures and feelings while learning new words and even grammar rules. Finding different associations can make the learning process easier and much more interesting.

The least scores were given to the statement which intended to know whether learners ask each other which strategies/methods they used while learning English. It reveals that students use strategies, but they do not do it deliberately and speak about it rarely if only they do it at all. Students are usually told what to learn but very rarely how to do it.

In summary, the participants do use these strategies while learning English, although there are methods which are more famous and well-known, i.e. speaking with native speakers and living in English-speaking countries, reading English, learning rules of English language. These aspects are emphasized by teachers, books and mass media.

The things which need more attention are guessing, using imagination in the learning process, concentrating on the main things while reading a text and at the end learn more and more strategies and do it consciously with the help of teachers and student mates.

The research points out that the learners of the Transcarpathian Hungarian Institute are mostly successful. However, they need to acquire more and more alternative solutions and develop their strategy-using skills.

These findings are not generalisable, because the sample was only sixty-seven participants, so they are true only for this college.

Conclusion

Language learning strategies are important issues in pedagogy, because they can help students to be more successful in the learning process of a foreign language. All learners use some strategies, but they have to study to use them in a proper way. This thesis gives a sort literary review to demonstrate the developing of this branch of science which studies learning strategies used by students in the process of learning.

A questionnaire was prepared to find out the strategies used by the learners of Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakoczi II. The questionnaire is based on a pre-questionnaire, that is a pilot work, which was completed with the help of graduated students of English faculties now studying in Uzhgorod National University.

The final questionnaire was completed by year I, II, III, and IV English majors. The participants were asked to mark if they agree with the statements of the questionnaire or not. The results show that there are strategies and beliefs which are appreciated by participants, i.e. speaking with English people, visiting English speaking countries, reading English books and newspapers. It was not a great surprise because these aspects are quite popular and emphasized during the whole learning process.

Among the strategies which were marked as useless were guessing while learning new material and not translating each unknown word, using imagination

during learning and speaking about the strategies used by the other learners. These are the points which need further investigation and improving.

It is important to carry out such a research in Transcarpathian Hungarian Institute because not many have concentrated on the language learning strategies before so when learners use strategies and they do use them, they do it not consciously. Teachers have to point out the importance of strategies during learning foreign languages and to teach their students how to study more effectively.

The survey shows a picture of the strategy-using traditions of English major students Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakoczi II.

The paper is believed to give detailed analysis of students' attitudes to the process of learning and to their own knowledge and achievements in some detail. It can be of great use for those teachers who agree with the fact that the more strategies a student uses the more successful he might be in learning and acquiring a foreign language.

Appendix 1

It is important to converse with people who speak English.

You can learn the foreign language most successfully in the country where the target language is spoken.

I think in the foreign language.

I am ready to communicate even if I know that I make mistakes.

A foreign language cannot be studied without grammar rules.

It is important to take part in a formal course while learning a foreign language.

It is positive if my classmates and teacher correct my mistakes.

While reading a text, I try to concentrate on essential words, and do not look up each unknown word in the dictionary. I try to guess the meaning of the text with the help of familiar words.

During the learning process, I try to concentrate maximally on learning.

Swotting is not good in learning.

While learning new words, I try to find synonyms and antonyms to them.

During learning a new text, I used to draw pictures about the events.

I often listen to English programs on TV and radio.

While learning new words, I often use monolingual dictionaries.

I categorize new items of knowledge (e.g. words connected with health)

Before falling asleep, I often say the homework to myself.

My imagination helps me in learning.

I ask my classmates how they learn particular items.

I learn grammar inductively.

During learning new material, I often recall the material I have studied previously about the given topic.

While talking to English people, I try to note down the new words.

After learning the new material, I try to control whether I know the material in the proper way (I say it to myself or to my classmates).

Sometimes I prepare the homework together with my classmates, so we can learn a lot of things from one another.

If I do not understand a part from the text, I leave it out.
I read in English because doing so I can learn a great number of new words.

Appendix 2

(The statements which have got the most points, so the students totally agreed, or agreed with the statements)

1. It is important to converse with people who speak English. (15)
2. A language can be learnt more efficiently in the place where the given language is spoken. (13)
3. Swotting is not good in learning. (11)
4. It is positive if my classmate and teacher correct my mistakes. (11)
5. I am ready to communicate even if I know (10)
6. Sometimes I prepare the home-work together with my classmates, so we can learn a lot of things from one another. (9)
7. During learning new material, I often recall the material I have studied previously about the given topic. (9)
8. While reading a text, I try to concentrate on essential words, and do not look up each unknown word in the dictionary. I try to guess the meaning of the text with the help of familiar words. (8)
9. After learning the new material, I try to control whether I know the material in the proper way (I say it to myself or to my classmates). (7)
10. My imagination helps me in learning. (6)
11. A foreign language cannot be studied without grammar rules. (6)
12. I read in English because doing so I can learn a great number of new words. (6).
13. I often listen to English programs on TV and radio. (5)

REFERENCES

- Naiman, N., Frölich, M., Stern, H.H.,
Horwitz, E. (1987). Surveing student beliefs about language learning. In:
Wenden, A.& Rubin, J. *Learners strategies in language learning*. New York: Prentice Hall.
Rubin, J. (1975). What the good language learner can teach us. *TESOL Quarterly*, 1, 41-51.
Stern, H.H. (1975). What can we learn from the good language learner? *The Canadian Modern Language Review*,31, 304-318.
Wenden, A. (1987). How to be a successful language learner: Insights and prescriptions from L2 learners. In: Wenden, A. & Rubin, J. *Learner strategies in language learning*. New York: Prentice Hall.

BALOGH LÍVIA*

Kárpátaljai magyar iskolai értesítők adatbázisa

Rezümé A publikáció adatai az Országos Széchényi Könyvtár, illetve az Állami Kárpátaljai Megyei Levéltár értesítőállományát közli. Figyelmébe ajánlom mindazoknak, akik Kárpátalja magyar iskoláinak történetével kívánnak foglalkozni. Az adattárban ábécérendben találják a településeket, majd az oktatási intézményeket, feltüntetve mellettük a levéltári jelzetet.

Резюме Дана публікація створена з метою слугувати допоміжною базою даних для тих, хто цікавиться історією угорців в Закарпатті. В першу чергу нашим студентам повинна стати джерелом для їхньої дослідницької діяльності. Ця база даних поєднує відомості зібрані з двох великих архівів, а саме: Державного Архіву Бібліотеки ім. Сечені (м. Будапешт), та Державного Архіву Закарпатської області (м. Берегово), систематизовані в алфавітному порядку.

Jelen publikáció segédanyag kíván lenni mindazoknak, akik a kárpátaljai magyar iskolák története után érdeklődnek. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Pedagógia és Pszichológia Tanszékén évek óta folynak iskolatörténeti kutatások. Ezzel egy időben bekapcsolódtunk az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum Schola Orbis nevű elektronikus iskolatörténeti adattárának kutatásába is. Munkánk során merült fel az igény hasonló jellegű adatgyűjtemények létrehozására, melyek mindenekelőtt diákjaink számára kívánnak forrásértékű kutatási anyaggal szolgálni. Az iskolatörténeti kutatások alapjául elsősorban oktatási intézményeink évkönyvei, értesítői, anyakönyvei, illetve a tankerületek összesített beszámolóit szolgálnak. Számos esetben ezt maguk a tanintézetek, illetve azok a felekezetek őrzik, amelyekhez az iskola tartozott. Téréségünk történelmi megpróbáltatásai során azonban ezen dokumentumok nagy részét az éppen aktuális hatalmak begyűjtötték, s ennek köszönhetően ma főként határainkon túli arhívumok őrzik azokat.

Ezen adatbázis két nagy levéltár, az Országos Széchényi Könyvtár, illetve az Állami Kárpátaljai Megyei Levéltár értesítőállományát közli. Teszi ezt azért, mert diákjaink számára legeredményesebben a beregszászi iratállomány kutatható. Ugyanakkor ennek hiányosságai szükségessé teszik egy teljesebb gyűjtemény hozzáférését is. Az Országos Széchényi Könyvtár mellett bőséges állománnyal rendelkezik még az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, ahol iskolai képmúzeum adataihoz is hozzáférhet az érdeklődő, a Rádai Könyvtár, a Debreceni Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, a Nyitrai Állami Levéltár Révómáromi Fiókja, a Somorjai Levéltár.

A most feldolgozásra került anyagok teljes körű felsorolását adják a két levéltár kárpátaljai magyar iskoláira vonatkozó értesítőállományának. Az adatok településenként csoportosítva, ábécérendbe lettek szedve. Intézményenként változó levéltári jelzettel vannak ellátva, mely megkönnyíti a kutatómunkát. Amennyiben ugyanazon jelzet alatt más megkülönböztető kódot is visel egy-egy anyag – ez az Állami Kárpátaljai Megyei Levéltár magyar értesítőállományánál fordul elő –, úgy azt is jelöljük. A nagy múlttal rendelkező tanintézetek számos alkalommal névváltoztatásokon mentek keresztül. Ilyen esetben a névváltoztatás évétől kezdve új

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Pedagógia és Pszichológia Tanszék, tanár

sorban, kronológiailag folyamatosan történik felsorolásuk, a sor végén jelölve az új tulajdonnevet. Amennyiben az iskolai értesítők kiadása egy-egy intézménynél nem folyamatos, a megszakításokat szintén új sorkezddéssel jelöljük. A segédanyagként használandó adatbázisok sorát a későbbiekben az iskolai anyakönyvek bázisának felgyűjtésével kívánjuk bővíteni.

Az Országos Széchenyi Könyvtár értesítőállománya

Beregszász

A Beregszászi Állami Elemi Fiú- és Leányiskola értesítői (jelzet 145)

1883/1884, 1884/1885, 1885/1886, 1886/1887, 1892/1893, 1897/1898, 1898/1899, 1999/2000, 2001/2002 — a Beregszászi Állami Elemi és Gazdasági Fiú- és Leányiskola ismétlő értesítője

1903/1904 — a Beregszászi Állami Elemi Fiú- és Leányiskola Gazdasági Ismétlő Leányiskola és az ezen iskolákkal összekapcsolt állami óvodák értesítője

A Beregszászi Állami Elemi Gazdasági Ismétlő Fiú- és Leányiskola értesítője (jelzet 146)

1902/1903, 1903/1904, 1904/1905 – Ifjúsági egyesületek értesítője

1905/1906, 1906/1907, 1907/1908, 1909/1910, 1910/1911, 1911/12

A Beregszászi Államilag segélyezett polgári fiútanoda értesítői (jelzet 147)

1874/1875, 1875/1876, 1876/1877, 1877/1878, 1878/1879, 1879/1880, 1880/1881, 1881/1882, 1882/1883, 1883/1884, 1884/1885, 1885/1886, 1886/1887, 1888/1889, 1889/1890, 1890/1891 – Beregszászi Elemi Alreáliskola

Magyar Királyi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola értesítői (jelzet 148)

1881/1882, 1882/1883, 1883/1884, 1884/1885, 1885/1886, 1886/1887, 1890/1891, 1892/1893, 1893/1894, 1894/1895, 1895/1896, 1896/1897, 1897/1898, 1898/1899, 1899/1900, 1900/1901, 1901/1902, 1902/1903, 1903/1904, 1904/1905, 1905/1906, 1906/1907, 1907/1908, 1908/1909, 1909/1910, 1910/1911, 1911/1912, 1912/1913, 1913/1914, 1914/1915, 1915/1916, 1938/1939, 1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943, 1943/1944 – a Beregszászi Állami Polgári Leányiskola értesítői

A Beregszászi Állami Alreáliskola értesítője (jelzet 149)

1890/1901, 1891/1892, 1892/1893, 1893/1894, 1894/1895,

1895/1896 – A Beregszászi Királyi Állami Középiskola gimnáziummá átalakuló reáliskola értesítői

1896/1897, 1897/1898, 1898/1899, 1899/1900, 1900/1901, 1901/1902, 1902/1903, 1903/1904, 1904/1905, 1905/1906, 1906/1907, 1907/1908, 1908/1909, 1909/1910, 1910/1911, 1911/1912, 1912/1913, 1913/1914, 1914/1915, 1915/1916, 1916/1917, 1917/1918 – a Beregszászi Magyar Királyi Állami Gimnázium értesítője

1919/1920, 1920/1921 – a Tarpán működő Beregszászi Magyar Királyi Állami Főgimnázium értesítői

1921/1922, 1922/1923, 1923/1924 – a Fehérgyarmaton működő Beregszászi Magyar Királyi Állami Főgimnázium értesítői

A Beregszászi Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola évkönyvei (jelzet 2262)
1939/1940, 1940/1941

Munkács

Rendeleti Tanácsú Magyar Városi Községi Elemi Népiskola értesítői (jelzet 1 278)
1876/1877, 1877/1878, 1878/1879, 1879/1880, 1880/1881, 1881/1882,
1882/1883, 1883/1884, 1884/1885, 1885/1886, 1886/1887, 1887/1888

Munkácsi Elemi Állami Népiskola értesítői (jelzet 1 279)

1883/1884, 1884/1885, 1885/1886, 1886/1887, 1887/1888

A Munkácsi Állami Iparos és Kereskedelmi Tanonciskola értesítői (jelzet 1. 281)

1885/1886, 1886/1887, 1887/1888, 1888/1889, 1889/1890

A Munkácsi Állami Polgári Leányiskola és azzal kapcsolatban lévő Nőipar-
tanodának értesítői (jelzet 1. 282)

1882/1883, 1883/1884, 1884/1885, 1885/1886, 1886/1887

1895/1896, 1897/1898, 1900/1901;

1903/1904, 1904/1905, 1905/1906, 1906/1907, 1907/1908, 1908/1909,
1909/1910, 1910/1911, 1911/1912, 1912/1913, 1913/1914, 1914/1915,
1915/1916, 1916/1917

1938/1939, 1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943, 1943/1944

– Magyar Királyi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola értesítői

A Munkácsi Magyar Királyi Állami Elemi Népiskola Tanítóképző Intézet ér-
tesítői (jelzet 1. 283)

1914/1915, 1915/1916, 1916/1917, 1917/1918

1929/1930, 1930/1931, 1931/1932, 1932/1933, 1933/1934

1938/1939, 1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943, 1943/1944

– a Munkácsi Állami Magyar és Rutén Tanítási Nyelvű Líceum és a Rutén Tanítási
Nyelvű Tanítóképző Intézet értesítője

A Munkácsi Valláskülönbség Nélküli Alreálgimnázium értesítője. Árpád
Fejedelem Gimnázium (jelzet 1. 284)

1868/1869, 1869/1870, 1870/1871, 1872/1873, 1873/1874, 1874/1875,
1875/1876, 1876/1877, 1877/1878, 1878/1879, 1879/1880, 1880/1881,
1881/1882, 1882/1883, 1883/1884, 1884/1885, 1885/1886, 1886/1887,
1887/1888, 1888/1889, 1889/1890 – a Munkácsi Valláskülönbség Nélküli Álla-
mi Gimnázium értesítői

1891/1892, 1892/1893, 1893/1894, 1894/1895, 1895/1896, 1896/1897,
1897/1898, 1898/1899, 1899/1900, 1900/1901, 1901/1902 – a Munkácsi Val-
láskülönbség Nélküli Főgimnázium értesítői

1902/1903, 1903/1904, 1904/1905, 1905/1906, 1906/1907, 1907/1908,
1908/1909, 1909/1910, 1910/1911, 1911/1912, 1912/1913, 1913/1914,
1914/1915, 1915/1916, 1916/1917, 1917/1918, 1919/1920, 1921/1922,
1923/1924, 1924/1925, 1925/1926, 1926/1927, 1927/1928, 1928/1929,
1929/1930, 1930/1931, 1931/1932, 1932/1933, 1933/1934, 1934/1935,
1935/1936, 1936/1937, 1937/1938, 1938/1939, 1939/1940, 1940/1941,
1941/1942, 1942/1943, 1943/1944 – a Munkácsi Valláskülönbség Nélküli Fő-
gimnázium és Állami Internátus évkönyvei

A Munkácsi Magyar Királyi Állami Magyarorosz Tanítási Nyelvű Polgári Fiú-
és Leányiskola évkönyvei (jelzet 2347)

- 1938/1939, 1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943, 1943/1944
 A Munkácsi Magyar Királyi Állami Magyarorosz Tanítási Nyelvű Gimnázium
 évkönyvei (jelzet 2348)
 1939/40, 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943, 1943/44
 A Munkácsi Királyi Német Tanítási Nyelvű Állami Koedukációs Polgári Isko-
 la évkönyvei (jelzet 2300)
 1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943
 A Munkácsi Zsidó Polgári Leányiskola évkönyvei (jelzet 2349)
 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943
 A Munkácsi magyar királyi állami rutén tanítási nyelvű négy évfolyamos
 felsőkereskedelmi iskolai (jelzet 2494)
 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943, 1943/44
 A Munkácsi Zsidó Gimnázium évkönyvei (jelzet 2235)
 1926/1927, 1927/1928, 1928/1929, 1929/1930, 1930/1931, 1931/1932,
 1932/1933, 1933/1934, 1934/1935, 1935/1936, 1936/1937, 1938/1939,
 1939/1940, 1940/1941, 1941/1942
 A Munkácsi Magyar Királyi Állami Négyévfolyamos Felsőkereskedelmi Iskola.
 Értesítő és az iskolával kapcsolatos városi kereskedő tanonciskola évi jelen-
 tése (jelzet 2260)
 1930/1931, 1938/1939, 1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1942/43

Nagyberezna

- A Nagybereznai Magyar Királyi Állami Magyarorosz Tannyelvű koedukált
 Polgári Iskola évkönyvei (jelzet 2301)
 1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943, 1943/1944

Nagybocskó

- A Nagybocskói Magyar Királyi Állami Koedukált Polgári Iskola évkönyvei
 (jelzet 2350)
 1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943

Nagyszőlős

- A Nagyszőlősi Állami Elemi Fiú- és Leányiskola értesítői (jelzet 1. 407/a)
 1885/1886, 1886/1887
 A Nagyszőlősi Állami Elemi Fiú- és Leányiskola értesítői (jelzet 1. 408)
 1881/1882, 1882/1883, 1883/1884, 1884/1885, 1885/1886, 1886/1887,
 1887/1888, 1888/1889, 1889/1890, 1890/1891, 1891/1892, 1892/1893,
 1893/1894, 1894/1895, 1895/1896, 1896/1897, 1897/1898, 1898/1899,
 1899/1900, 1900/1901, 1901/1902, 1902/1903, 1903/1904, 1904/1905,
 1905/1906, 1906/1907, 1907/1908, 1908/1909, 1909/1910, 1910/1911,
 1911/1912, 1912/1913, 1913/1914, 1914/1915, 1915/1916, 1916/1917,
 1917/1918, 1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943
 A Nagyszőlősi Magyar Királyi Állami Kétéves Kereskedelmi Szaktanfolyam
 évkönyve (jelzet 2302) 1940/1941
 A Nagyszőlősi Állami Gyógypedagógiai Nevelőintézet évkönyvei (jelzet 2277)
 1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943

Huszt

- A Huszti Városi Iparos Tanonciskola évkönyve (jelzet 849) 1887/1888
A Huszti állami polgári fiúiskola és az ennek tantestülete által fenntartott állami közséگیleg segélyezett magán polgári leányiskola évkönyvei (jelzet 855)
1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943, 1943/1944
A Kárpátaljai Zsidó Iskolaegyesület Polgári Fiú- és Leányiskola évkönyvei (jelzet 2283)
1940/1941, 1941/1942, 1942/1943
A Huszti Magyar Királyi Állami Magyarorszag Tannyelvű Gimnázium évkönyvei (jelzet 2284)
1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943

Királyháza

- A Királyházi Magyar Királyi Állami Magyar és Magyarorszag Tanítási Nyelvű Koedukációs Polgári Iskola évkönyvei (jelzet 2292)
1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943

Királyhelmece

- A Királyhelmecei Magyar Királyi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola évkönyvei (jelzet 2293)
1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943

Aknaszlatina

- Az Aknaszlatinai Magyar Királyi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola évkönyvei (jelzet 2362)
1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943

Szerednye

- A Szerednyei Magyar Királyi Állami Ruszin Tannyelvű Vegyes Polgári Iskola évkönyve (jelzet 2389) 1939/1940

Tiszaújlak

- A Tiszaújlaki Magyar Királyi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola értesítője (jelzet 2242)
1938/1939, 1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943, 1943/1944

Ungvár

- Az Ungvári Magyar Királyi Állami Magyarorszag és Szlovák Tannyelvű Vegyes Polgári Iskola értesítői (jelzet 2322)
1939/1940, 1942/1943
Az Ungvári Evangélikus Református Egyházmegye által fenntartott Ungvári Református Leányiskola értesítője (jelzet 2299) 1903/1904
Az Ungvári Magyar Királyi Állami Ruszin Tanítási Nyelvű Gimnázium értesítői (jelzet 2075)
1942/1943, 1943/1944
Ungvári Állami Elemi Népiskolák értesítői (jelzet 2064)
1893/1894, 1895/1896, 1896/1897, 1897/1898, 1898/1899, 1899/1900
1900/1901, 1901/1902, 1902/1903

1903/1904, 1904/1905, 1905/1906, 1906/1907, 1907/1908, 1908/1909, 1909/1910, 1910/1911, 1911/1912, 1912/1913, 1913/1914, 1914/1915, 1915/1916, 1916/1917 –

Az Ungvári Drugeth téri és Kossuth téri Állami Elemi Népiskolák értesítői (jelzet 2065)

Az Ungvári Orthodox Izraelita Hitközség Elemi Népiskola vázlatos története (jelzet 2065)

1911/1912, 1912/1913, 1913/1914, 1914/1915, 1915/1916

Az Ungvári Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola értesítői (jelzet 2066)

1914/1915, 1915/1916, 1916/1917, 1917/1918, 1938/1939, 1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943, 1943/1944

Az Ungvári Magyar Királyi Állami Polgári Leányiskola értesítői (jelzet 2067)

1904/1905, 1905/1906, 1906/1907, 1907/1908, 1908/1909, 1909/1910, 1910/1911, 1911/1912, 1912/1913, 1913/1914, 1914/1915, 1915/1916, 1916/1917, 1917/1918, 1918/1919, 1919/1920

Jelentés az Ungvári Püspöki Görög Szertartású Katolikus Papárva-fiúintézet állapotáról (jelzet 2068)

1899/1900, 1900/1901, 1907/1908, 1908/1909, 1909/1910

Az Ungvári Görög Szertartású Katolikus Papárva-leány Tan- és Nevelőintézet értesítője (jelzet 2069)

1876/1877, 1877/1878, 1878/1879, 1879/1880, 1880/1881, 1881/1882, 1882/1883, 1883/1884, 1884/1885, 1885/1886, 1886/1887, 1887/1888, 1888/1889, 1889/1890, 1890/1891, 1891/1892, 1892/1893, 1893/1894, 1893/1894, 1894/1895, 1895/1896, 1896/1897, 1897/1898, 1898/1899 — az Ungvári Görög Szertartású Katolikus Leánynevelő és Tanintézetnek évkönyvei

1900/1901, 1901/1902, 1902/1903, 1903/1904, 1904/1905, 1905/1906

Az Ungvári Görög Szertartású Katolikus Elemi és Polgári Leánynevelő és Tanintézetnek évkönyvei

1907/1908, 1908/1909, 1909/1910, 1910/1911, 1911/1912, 1912/1913, 1913/1914, 1914/1915, 1915/1916, 1916/1917, 1917/1918, 1939/1940, 1904/1941, 1941/1942, 1942/1943, 1943/1944 – az Ungvári Görög Szertartású Katolikus Elemi és Polgári Leánynevelő és Tanintézet mint fenntartó, s az ezekkel kapcsolatos nevelőintézetek értesítői

Az Állami Megyei Levéltár Beregszászi Fiókjának értesítőállománya

Beregszász

A Beregszászi Állami Magyar Tannyelvű Reálgimnázium XXXII. évi értesítője
1921/1922

A Beregszászi Magyar Királyi Fiú- és Leánygimnázium évkönyvei (jelzet 74.03 – A10)

1933/1934, 1941/1942

A Beregszászi Magyar Városi Kereskedelmi Középiskola és a vele kapcsolatos városi kétéves női kereskedelmi szaktanfolyam és hat hónapos esti kereskedelmi szaktanfolyam évkönyve (jelzet 74.03 – A10) 1943/1944

Nagyberezna

A Nagybereznai Magyar Királyi Állami Ruszin Tannyelvű koedukációs Polgári Iskola évkönyve (jelzet A-10) 1943/1944

A Nagybereznai Magyar Királyi Állami Magyarorosz Tanítási Nyelvű koedukációs Polgári Iskola évkönyve az 1940/1941 iskolai tanévben

Nagybocskó

A Nagybocskói Magyar Királyi Állami Koedukációs Polgári Iskola évkönyve (jelzet A-10)

1940/1941

Tiszaújlak

A Tiszaújlak Magyar Királyi Állami Koedukációs Polgári Iskola évkönyve (jelzet A-10)

1940/1941

Nagyszőlős

A Nagyszőlősi Magyar Királyi Állami Magyar Tanítási Nyelvű Koedukációs Polgári Iskola évkönyvei (jelzet A-10)

1939/1940, 1940/1941, 1941/1942

Királyháza

A Királyházi Magyar Királyi Állami Magyar és Magyarorosz Tanítási Nyelvű Koedukációs Polgári Iskola évkönyve (jelzet A-10)

1940/1941, 1941/1942

Munkács

A Munkácsi Magyar Királyi Állami Négyévfolyamú Felső Kereskedelmi Iskola értesítője (jelzet A-10)

1934/1935, 1938/1939

A Munkácsi Városi Kereskedelmi Akadémia értesítői (jelzet A-10, 3.43, 343 kódok alatt)

1923/1924, 1925/1926, 1926/1927, 1927/1928, 1930/1931, 1934/1935, 1936/1937

A Munkácsi Magyar Királyi Állami Gimnázium értesítői (jelzet A-10)

1882/1883, 1886/1887, 1887/1888, 1888/1889, 1889/1890

A Munkácsi Magyar Királyi Állami Főgimnázium értesítői (jelzet A-10)

1891/1892, 1894/1895, 1897/1898, 1898/1899, 1899/1900

A Munkácsi Magyar Királyi Állami Főgimnázium és az Államilag Segélyezett Internátus értesítője (jelzet A-10)

1900/1901, 1901/1902, 1903/1904, 1904/1905, 1905/1906, 1906/1907, 1907/1908, 1908/1909, 1912/1913, 1913/1914, 1915/1916

A Munkácsi Magyar Királyi Állami Négyévfolyamú Kereskedelmi Középiskola évkönyvei (jelzet A-10) 1940/1941, 1941/1942

A Munkácsi Magyarorosz Tannyelvű Felsőkereskedelmi Iskola értesítője (jelzet A-10) 1939/1940

A Munkácsi Magyar Királyi Állami Magyarorosz Tanítási Nyelvű Polgári Fiú- és Leányiskola évkönyvei (jelzet A-10)

- 1939/1940, 1940/1941, 1941/1942
 A Munkácsi Magyar Királyi Állami Magyar és Ruszin Tanítási Nyelvű Liceum és Tanítóképző Intézet évkönyvei (jelzet A-10)
 1941/1942, 1943/1944
 A Munkácsi Magyar Királyi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola évkönyvei (jelzet A-10)
 1938/1939, 1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1943/1944
 A Munkácsi Magyar Királyi Állami Ruszin Tanítási Nyelvű Polgári Fiú- és Leányiskola évkönyve (jelzet A-10) 1943/1944
 A Munkácsi Magyar Királyi Állami Ruszin Tannyelvű Négyévfolyamú Felsőkereskedelmi Iskolai előkészítő tanfolyam évkönyve (jelzet A-10) 1941/1942
 A Munkácsi Magyar Királyi Állami Ruszin Tanítási Nyelvű Gimnázium évkönyve (jelzet A-10) 1942/1943
 A Munkácsi Városi Nyilvános Kereskedelmi Akadémia és a vele kapcsolatos Felsőkereskedelmi Iskola értesítői (jelzet A-10)
 1918/1919, 1919/1920, 1920/1921, 1921/1922
 A Munkácsi Zsidó Gimnázium évkönyvei (jelzet A-10)
 1940/1941, 1942/1943
 A Munkácsi Zsidó Polgári Leányiskola évkönyvei (jelzet A-10)
 1940/1941, 1941/1942
 A Munkácsi Magyar Királyi Állami Munkácsi Mihály Kereskedelmi Középiskola évkönyve (jelzet A-10) 1943/1944

Perecseny

- A Perecsenyi Magyar Királyi Állami Ruszin és Magyar Tanítási Nyelvű Koe-dukációs Polgári Iskola évkönyve (jelzet A-10)
 1940/1941, 1942/1943

Rahó

- A Rahói Magyar Királyi Állami Magyarorosz Tanítási Nyelvű Gimnázium évkönyve (jelzet A-10) 1940/1941

Szolyva

- A Szolyvai Magyar Királyi Állami Ruszin Tanítási Nyelvű Polgári Fiú- és Leányiskola értesítője (jelzet A-10) 1943/1944

Szerednye

- A Szerednyei Magyar Királyi Állami Ruszin Tannyelvű Vegyes Polgári Iskola első évkönyve (jelzet A-10) 1939/1940

Huszt

- A Huszti Magyar Királyi Állami Magyarorosz Tannyelvű Gimnázium évkönyvei (jelzet A-10)
 1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943
 A Huszti Magyar Királyi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola évkönyvei (jelzet 74. 03)
 1940/1941, 1941/1942, 1943/1944

Ungvár

Зведомлення русько... державной реально... гімназіей ровнорядних отдѣлов (чешского-словенске-мадярских) в Ужгородь за школьній год (jelzet A-10, 3-43 kód)

1918/1923, 1924/1925, 1925/1926, 1926/1927, 1929/1930, 930/1931

Az Ungvári Állami Elemi Népiskola értesítője (jelzet A₂ 99)

1895/1896

Az Ungvári Állami Reáliskola értesítője (jelzet A₂ 99)

1907/1908, 1908/1909, 1909/1910, 1910/1911

Az Ungvári Állami Főreáliskola értesítője (jelzet A₂ 99)

1911/1912, 1914/1915, 1915/1916

Az Ungvári Drugeth és Kossuth téri Állami Elemi Népiskola XVII. értesítője (jelzet A₂ 99)

1911/1912, 1912/1913, 1915/1916, 1916/1917

Заведомлення руськой державной реальної гімназії и її ровнорядних отдѣлов (чешского-словенске-мадярских) в Ужгородь за шкільній рік (jelzet A-10)

1918/1923, 1924/1925, 1925/1926, 1926/1927, 1929/1930, 1930/1931

Az Ungvári Görög Katolikus Leányliceum Tanítóképző Intézet és a vele kapcsolatos Gyakorló Népiskolák évkönyvei (jelzet A₂ 99)

1938/1939, 1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943

Az Ungvári Görög Katolikus Tanítóképző Polgári és Elemi Leányiskolák és az ezekkel kapcsolatos nevelőintézetek értesítői (jelzet A₂ 99)

1938/1939, 1939/1940, 1940/1941, 1941/1942

Az Ungvári Királyi Görög Katolikus Liceum és Kántor-tanítóképző-intézet értesítői (jelzet A-10)

1938/1939, 1939/1940, 1940/1941, 1941/1942

Az Ungvári Királyi Görög Szertartású Katolikus Éneklész-tanítóképző-intézet értesítője (jelzet A-10) 1899/1900

Az Ungvári Királyi Görög Katolikus Kántor-tanítóképző-intézet értesítője (jelzet A-10)

1906/1907, 1907/1908, 1908/1909, 1909/1910, 1911/1912, 1912/1913, 1913/1914, 1914/1915, 1915/1916, 1916/1917

Az Ungvári Magyar Királyi Állami Árpádházi Szent Erzsébet Leánygimnázium (I-III. oszt. leánygimnázium, IV-VII. gimnázium, VIII. reálgimnázium) évkönyvei (jelzet A-10)

1941/1942, 1942/1943, 1943/1944

Az Ungvári Magyar Királyi Állami Gimnázium évkönyve (jelzet A-10)

1938/1939, 1939/1940, 1941/1942, 1942/1943, 1943/1944

Az Ungvári Magyar Királyi Állami Magyarorosz és Szlovák Tanítási Nyelvű Vegyes Polgári Iskola évkönyve az 1939/1940 iskolaévre (jelzet A-10)

Az Ungvári Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola értesítői (jelzet A-10)

1915/1916, 1939/1940, 1940/1941, 1941/1942

Az Ungvári Királyi Katolikus Főgimnázium értesítője (jelzet A-10)

1913/1914, 1917/1918

Az Ungvári Ortodox Izraelita Hitközség elemi népiskolájának története, 1913, Horovitz Mór (jelzet A₂ 99)

- Az Ungvári Ortodox Izraelita Hitközség Elemi Népiskolájának értesítője (jelzet A-10)
1912/1913, 1913/1914
Az Ungvári zsidó gimnázium hetedik évkönyve (jelzet A-10)
1940/1941
Az Ungvári Thj. város Felsőkereskedelmi iskolájának értesítője
1939/1940, 1940/1941, 1941/1942, 1942/1943, 1943/1944
A Süketnémák Ungvári Állami Intézetének értesítői (jelzet A-10)
1908/1909, 1909/1910, 1913/1914, 1914/1915
Jelentés az Ungvári Püspöki Görög Szertartású Katolikus Papárva-fiúintézet (konviktus) 1903/1904. tanévi állapotáról
Az Ungvári Magyar Királyi Állami Polgári Leányiskola értesítői (jelzet A₂ 99)
1906/1907, 1907/1908, 1909/1910, 1910/1911, 1911/1912, 1917/1918
1939/1940, 1943/1944
Az Ungvári Állami Reáliskola értesítője (jelzet A-10)
1900/1901
Az Ungvári Királyi Katolikus Főgimnázium évkönyve (jelzet A-10)
1910/1911

LESKU KATALIN*

A környezeti nevelés gyakorlata a Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Karán

Rezümé E tanulmány tisztázza a környezeti nevelés fogalmát, annak fontosságát és célját. Szól a környezeti nevelésre való felkészítésről, ezért messzemenőig részletezi a tanórai lehetőségeket: kimutatja a környezeti vonatkozású tantárgyak megjelenését a tanító hallgatók képzési tervében. Beszél a civil szervezetek szerepéről a környezeti nevelésre való felkészítésben. A környezeti nevelés és a fenntarthatóság két kulcsfogalom itt, ugyanis e két fogalom magába foglal minden olyan törekvést, amely az emberiség életmódjából, szokásai-ból származó negatív következmények csökkenését szolgálhatja.

Резюме Робота присвячена дослідженню поняття „суспільне виховання”, його мета та завдання. Розглядається підготовка до суспільного життя на уроках у середній школі, визначаються предмети, які важливі при навчанні учня суспільному життю. Особлива увага звертається ролі цивільних організацій в успішному вихованні. Суспільне виховання і збереження суспільства є ключовими поняттями і роботі, оскільки саме в них приховані всі намагання, які можуть призвести до зниження рівня негативних наслідків, які випливають з традицій і способу життя людства сьогодення.

Bevezetés

A bennünket körülvevő környezet állapota napjainkban nagymértékű változáson megy keresztül. Az ilyen mértékű változások egyre gyakrabban észlelhetővé válnak mindennapi életünk során, veszélyt jelentenek egészségi állapotunkra, megszokott életminőségünkre egyaránt. A környezetért érzett aggodalom, a környezeti katasztrófák bekövetkezésétől, hatásaitól való félelem gyakran vet fel olyan kérdéseket, hogy az ember jelenlétével a Földön szükségszerűen elpusztítja-e saját életfeltételeit. Tehetünk-e egyenként valamit, hogy a globális környezeti problémák bekövetkezését megelőzzük, hatásait mérsékeljük, vagy csak a „sok kis rossz” adódhat össze egy nagy problémává?

Fel kell ismernünk, az egyes cselekedeteink kedvezőtlen változásokat idéznek elő környezetünk állapotában. Törekednünk kell a fenntartható, harmonikus fejlődésre, szükségleteink olyan mértékű kielégítésére, amivel a jövő generációk hasonló igényeit nem veszélyeztetjük.

Minden felnőttnek, de különösen nekünk, pedagógusoknak jelentős szerepünk van abban, hogy a felnövekvő generációt úgy neveljük, szokásait úgy alakítsuk, hogy mindennapi döntéseiket a meglévő környezeti/ökológiai ismereteik befolyásolják.

A környezeti nevelés fogalma és célja

A környezeti nevelés egy összetett fogalom. Tartalma az évek folyamán folyamatosan változott és változik. Megjelenésekor elsősorban biológiai-ökológiai-természetvédelmi nevelésként értelmezték. Később megfogalmazták az egészsé-

* Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Kar, tanársegéd. Nyugat-Magyarországi Egyetem, PhD-hallgató.

ges ember-természet kapcsolattal együtt az egészséges ember-ember kapcsolatra nevelés szükségességét is. (Láng 2002.) Mary Paden egy 2000-ben megjelent tanulmányában arról számol be, hogy egy botswanai tanácskozáson az alábbiak hangzottak el:

„A környezeti nevelés felismeri annak fontosságát, hogy a környezetet az emberi hatások összefüggésében nézze, magában foglalva a gazdaság, kultúra, politikai rendszer és társadalmi igazságosság kérdéseit éppúgy, mint a természetes rendszereket és folyamatokat.” (Wheeler és Bijur 2001. 46)

A fent említett emberi hatások sokszor és sokféleképpen károsítják a környezetet, pedig a természeti értékek védelme, a kialakuló, a környezetet fenyegető veszélyek felismerése, megelőzése, a környezetkímélő szokások elmélyítése az adott közösség létének alapját jelentik. Az iskola, az iskolai nevelés fontos feladata a környezet állapotáért felelősséget vállaló, értékeire érzékeny, cselekvőképes, értékóvó magatartással rendelkező felnőttek nevelése, ezért az Európai Unió nevelési feladatai között kiemelkedő jelentőségű a környezetvédelemre történő felkészítés (Bábosik 2004.).

Az Európai Unió által megfogalmazott nevelési feladatokkal összhangban van a Nemzeti Alaptanterv is, amely előírja, hogy a közoktatásban dolgozó minden magyar pedagógusnak foglalkoznia kell a környezeti nevelés kérdéseivel (NAT, 1995). A dokumentum a környezeti nevelést elsősorban céljai részletes ismertetésével definiálja.

1995 óta a NAT-ot többször módosították. A 2003-as változat tovább szélesíti, dinamizálja a környezeti nevelés fogalmát.

- Nem egyszerűen fenntartható társadalomról ír, hanem a társadalmak fenntartható fejlődéséről. Ez azt jelenti, hogy nemcsak a környezeti nevelés szereplőinek kell aktívvá, dinamikusvá válnia, hanem a végső célnak is, amely elérését a környezeti nevelés segíti (Varga 2004.).
- Új elemként jelenik meg benne a fenntarthatóság pedagógiai gyakorlata. Alapjául az szolgál, hogy a környezetet, a gazdaságot és az emberi jogokat egységes egésznek tekinti, együttes fejlesztését tekinti értéknek (Wheeler és Bijur 2001).
- A környezeti nevelést a közoktatás kiemelt fejlesztési feladatának jeleníti meg, amelynek át kell hatnia az oktatás minden elemét. Ezt a folyamatot tovább erősíti a közoktatási törvény 2003-as módosítása, amely kötelezően írja elő a környezeti nevelés helyi programjának elkészítését (Közoktatási Törvény 2003).
- Az egész életen át tartó tanulás a fenntartható fejlődés feltételeként jelenik meg. Ezt a fajta tanulási folyamatot az Európai Unió is kiemelt feladatként kezeli. Memorandumában a következőket írja: *„Az egész életre szóló tanulás programjának megvalósítása szempontjából a tanulásra készítő személyes motiváció és a tanulási lehetőségek széles választékának biztosítása jelenti a meghatározó tényezőt. ... Arra kell törekedni, hogy mindenkinek legyen lehetősége kiválasztani a számára megfelelő egyéni tanulási ösvényeket, ahelyett, hogy előre meghatározott tanulási utak igénybevételére kényszerüljenek. Mindez egyszerűen annyit jelent, hogy az oktatási*

és szakképzési rendszernek kell az egyéni igényekhez és szükségletekhez alkalmazkodnia és nem fordítva” (Memorandum on Lifelong Learning, Brussels, 30. 10. 2000.).

Az Európai Parlament és annak Tanácsa 2006. december 18-án ajánlást adott ki az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciákról. Az általuk megfogalmazott nyolc kulcskompetencia: „Az anyanyelven folytatott kommunikáció”; „Az idegen nyelveken folytatott kommunikáció”; „Matematikai kompetencia és alapvető kompetenciák a természet- és műszaki tudományok terén”; „Digitális kompetencia”; „A tanulás elsajátítása”; a „Szociális és állampolgári kompetenciák”; a „Kezdeményezőkézség és vállalkozói kompetencia”, valamint a „Kulturális tudatosság és kifejezőkézség” (Recommendation of the EP and of the Council on key competences for lifelong learning, 2006).

Az ajánlás által megfogalmazott kulcskompetenciák köré épül a NAT 2007-es módosítása, amely a természettudományos kompetenciáról azt írja:

„E kompetencia magában foglalja az emberi tevékenység okozta változások megértését és az ezzel kapcsolatos, a fenntartható fejlődés formálásáért viselt egyéni és közösségi felelősséget” (NAT, 2007, 9.).

A kulcskompetenciákra épülnek a Nemzeti Alaptanterv kiemelt fejlesztési feladatai, így a környezettudatosságra nevelés is.

„A környezettudatosságra nevelés átfogó célja, hogy elősegítse a tanulók magatartásának, életvitelének kialakulását annak érdekében, hogy a felnövekvő nemzedék képes legyen a környezet megóvására, elősegítve ezzel az élő természet fennmaradását és a társadalmak fenntartható fejlődését. A fenntartható fejlődés feltételezi az egész életen át tartó tanulást, amelynek segítségével tájékozott és tevékeny állampolgárok nevelődnek, akik kreatívan gondolkodnak, eligazodnak a természet és a környezet, a társadalom, a jog és a gazdaság területén, és felelősséget vállalnak egyéni vagy közös tetteikért. Mindez úgy valósítható meg, ha különös figyelmet fordítunk a tanulók természettudományi gondolkodásmódjának fejlesztésére. Ha a tanulók érzékennyé válnak környezetük állapota iránt, akkor képesek lesznek a környezet sajátosságainak, minőségi változásainak megismerésére és elemi szintű értékelésére, a környezet természeti és ember alkotta értékeinek felismerésére és megőrzésére, a környezettel kapcsolatos állampolgári kötelességeik vállalására és jogaik gyakorlására. A környezet ismeretén és a személyes felelősségen alapuló környezetkímélő magatartásnak a tanulók életvitelét meghatározó erkölcsi alapulnak kell lennie egyéni és közösségi szinten egyaránt. A környezeti nevelés során a tanulók ismerjék meg azokat a jelenlegi folyamatokat, amelyek következményeként bolygónkon környezeti válságjelenségek mutatkoznak. Konkrét hazai példákon ismerjék fel a társadalmi-gazdasági modernizáció egyénre gyakorolt pozitív és negatív hatásait a környezeti következmények tükrében. Értsék a fogyasztás és a környezeti erőforrások kapcsolatát, a fenntartható fogyasztás elvét. Kapcsolódjanak be közvetlen környezetük értékeinek megőrzésébe, gyarapításába. Életmódjukban a természet tisztelete, a felelősség, a környezeti károk megelőzése váljék meghatározóvá. Szerezzenek személyes tapasztalatokat a környezeti konfliktusok közös kezelése és megoldása terén” (NAT, 2007, 15–16.).

Környezeti nevelésre való felkészítés

A NAT által megfogalmazott környezeti nevelés csak akkor válhat hatékonyvá és hitelessé, ha az megjelenik a nevelési-oktatási folyamat minden területén, minden egyes tantárgyban, tantárgyközi, tanórán, sőt iskolán kívüli tevékenységben is. Ehhez szükség van arra, hogy a pedagógusjelölteket, a jövő pedagógusait megfelelően felkészítsük az ilyen jellegű környezeti nevelési tevékenységre.

Tanórai lehetőségek

A Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Karán óvodapedagógus és tanító szakos hallgatókat képezünk. Az óvodapedagógus szakos hallgatók képzési ideje hat félév, amely idő alatt 180 kreditet kell teljesíteniük. Ebből 22 kreditet a környezeti vonatkozású tantárgyak jelentenek. A teljesítendő kurzusok listáját, a megszerezhető kreditpontok számát, valamint a teljesítésre ajánlott félévet az 1. táblázat mutatja be.

A természetismeret tantárgy keretein belül hallgatóink a természeti környezet elemeivel, míg a technika és a barkácsolás tantárgyak keretein belül az épített környezet elemeivel ismerkedhetnek meg. A módszertani foglalkozásokon felkészítjük a leendő óvodapedagógusokat arra, hogy az elméletben megtanultakat hogyan alkalmazzák majd munkájuk során. A módszertani foglalkozásokat az óvodai gyakorlat követi, ahol a tanultakat gyakorlatban is kipróbálhatják gyakorló óvodapedagógusok irányításával.

1. táblázat. Környezeti vonatkozású tantárgyak megjelenése az óvodapedagógus hallgatók képzési tervében

A tantárgy neve	Ajánlott félév / kreditszám					
	1.	2.	3.	4.	5.	6.
Környezetvédelmi alapismeretek	2 k					
Technika 2.			2 k			
Természetismeret 1.	2 k					
Természetismeret 2.		2 k				
Az óvodai környezetismeret módszertana ea.				2 k		
Az óvodai környezetismeret módszertana sz.				0 k		
Barkácsolás				2 k		
Óvodai gyakorlat 4. – Környezeti nevelés					2 k	
Környezeti nevelés – fenntartható fejlődés 1.*				2 k		
Környezeti nevelés – fenntartható fejlődés 2.*					2 k	
A természet csodái*						2 k
Környezetpszichológia*						2 k

A tanító szakos hallgatók képzési ideje nyolc félév. Ez idő alatt 240 kreditet kell teljesíteniük. Ebből az általános alapozó, valamint a tanító szakképzés során

* A *-gal a szabadon választható tantárgyakat jelöltem.

32 kreditet a környezeti vonatkozású tantárgyak jelentenek. A nyolc féléves képzés során a tanítójelöltek műveltségterületi képzésben is részt vesznek. A Természetismeret műveltségterület további 24 kreditet jelent. A tanító szakon teljesítendő kurzusok listáját, a megszerezhető kreditpontok számát, valamint a teljesítésre ajánlott félévet a 2. táblázat tartalmazza.

A természetismeret tantárgy keretein belül hallgatóink a természeti környezet elemeivel, míg a technika tantárgyak keretein belül az épített környezet elemeivel ismerkedhetnek meg. A módszertani foglalkozásokon felkészítjük a leendő tanítókat az elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazására. Az iskolai gyakorlat során környezeti-technikai foglalkozásokat tartanak gyakorló iskolai tanítók irányításával.

2. táblázat. Környezeti vonatkozású tantárgyak megjelenése a tanító hallgatók képzési tervében

A tantárgy neve	Ajánlott félév / kreditszám							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Környezetvédelmi alapismeretek	2 k							
Technika 2.			2 k					
Természetismeret 1.	3 k							
Természetismeret 2.		3 k						
Természetismeret 3.			2 k					
A környezetismeret tantárgypedagógiája				2 k				
Technika 1.	2 k							
Technika 3.			2 k					
A technika tantárgypedagógiája				2 k				
Tanítási gyakorlat 4. – műveltségterületi képzés						2 k		
Tanítási gyakorlat 5. – műveltségterületi képzés							2 k	
Környezeti nevelés – fenntartható fejlődés 1.*				2 k				
Környezeti nevelés – fenntartható fejlődés 2.*					2 k			
A természet csodái*								2 k
Fogyasztói magatartás és média*								2 k
Környezetpszichológia*								
Élettelen természet**			3 k					
Magyarország természeti földrajza**			3 k					
Terepmunka**					2 k			
Növénytani ismeretek**					2 k			
Állattani ismeretek**					2 k			
Városökológia ea.**				2 k				
Városökológia sz.**				0 k				
Globális válságok ea.**						2 k		
Globális válságok sz.**						0 k		
Környezetszociológia ea.**						2 k		
Környezetszociológia szeminárium**						0 k		
A természetismeret tantárgypedagógiája ea.**					2 k			
A természetismeret tantárgypedagógiája sz.**					0 k			
Természetismeret műveltségterületi szigorlat**						0 k		
Ökológia ea.**					2 k			
Ökológia sz.**					0 k			
Humánétológia ea.**					2 k			
Humánétológia sz.**					0 k			

*A *-gal a szabadon választható tantárgyakat jelöltem.

**A ** a Természetismeret műveltségterület kurzusait jelöli

Gyakorlati alkalmazás

Hallgatóink a főiskolai képzés mindkét szakán olyan gyakorlatorientált tanítási órákon (környezetismeret, technika, barkácsolás, vizuális nevelés) vesznek részt, amelyeken az elsajátított ismereteket, megvalósított feladatokat közvetlenül hasznosíthatják tanítási gyakorlataikon, az általuk vezetett óvodai foglalkozásokon a kisgyermekek körében.

A gyakorlati képzésük első fázisában bemutató foglalkozásokat/tanórákat látnak, elemeznek előre megadott megfigyelési szempontok alapján. Az ezt követő félévekben órarészleteket, órákat tartanak a fokozatosság elvét figyelembe véve. Az elméletben elsajátított ismereteiket nem csak az egyes órák megtartása közben hasznosítják. Délutánonként, a napközis foglalkozások keretein belül lehetőséget kapnak környezetvédelmi szakkörök, vetélkedők, témanapok megszervezésére, lebonyolítására.

Az utolsó gyakorlati félév a komplex szakmai területi gyakorlat. Az óvodapedagógus jelöltek hat-, míg a tanítójelöltek nyolchetes gyakorlaton vesznek részt. Ennek keretében többek között környezetismereti vonatkozású foglalkozásokat, órákat tartanak, szemléltetőeszközöket készítenek, szakköröket, vetélkedőket szerveznek.

Mindkét képzési forma esetén a második félév után hallgatóink nyári gyakorlaton vesznek részt. Ezt a nyári gyakorlatot 2003 óta a Hetényegyháza melletti Nyíri erdőben található Vackor Vár Erdi Iskolában is elvégezhetik. A Vackor Várban a gyermekeknek szervezett táborok, programok, irányítása közben elsajátíthatják, hogyan kell azok természetszeretét, környezetbarát szemléletét és viselkedését kialakítani, fejleszteni. A terepgyakorlatok során a gyermekekkel együtt ismerhetik meg az erdei növény- és állatvilágot, az erdészek munkáját és az erdőgazdálkodás fogásait. A magaslesekről természetes környezetükben figyelhetik meg a vadállományt. A népi mesterségek bemutató helyein népművészek közreműködésével kipróbálhatják az agyagozást, a kenyérsütést, a szövés-fonást és a nemezelést. A szabadidő eltöltését a játék „Vackor”-vár, és az erdei környezetben felépített foci- és kosárlabdapálya segíti.

A környezeti nevelés – mint tantárgyközi nevelés

A NAT módosításai nemcsak a környezeti nevelés fogalmi körét tágították ki, hanem lehetőséget kínálnak a különböző tantárgyközi programok, keresztntantervek kialakítására is (Nyíratiné, 2005). Ezzel egyidejűleg a frontális osztálymunka, az előadás és más hasonló tanárközpontú módszerek elveszítik uralkodó szerepüket, a tanulási-tanítási folyamatok fokozatosan gyermekközpontúvá válnak. Olyan szemléletek jelennek meg, amelyek által a tanulási-tanítási folyamatok életszerűvé válnak. Ezen szemléletek egyike a projektorientált tevékenység (Poór és mtsai, 2007).

A projektszemlélet alkalmazása a nevelési-oktatási folyamatban lehetőséget ad arra, hogy a gyermekek/főiskolai hallgatók ne csak egy-egy tankönyvből, munkafüzetből, hanem közvetlen tapasztalás útján szerezzenek ismereteket az általuk választott, érdeklődési körüknek megfelelő környezeti témákról.

A Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Karán az 1991–92-es tanévtől kezdve – elsősorban a pedagógiai vonatkozású tantárgyak ismeretanyagába építve – ismerkedhetnek meg hallgatóink a projektpedagógia elméleti háttérével. Gyakorlati tapasztalatokat a környezetismeret és technika tantárgypedagógiai foglalkozásokon szerezhetnek, ahol különböző témákat dolgoznak fel projektek formájában, és közben ismeretet szereznek a stratégia elemi szinten való alkalmazásáról is.

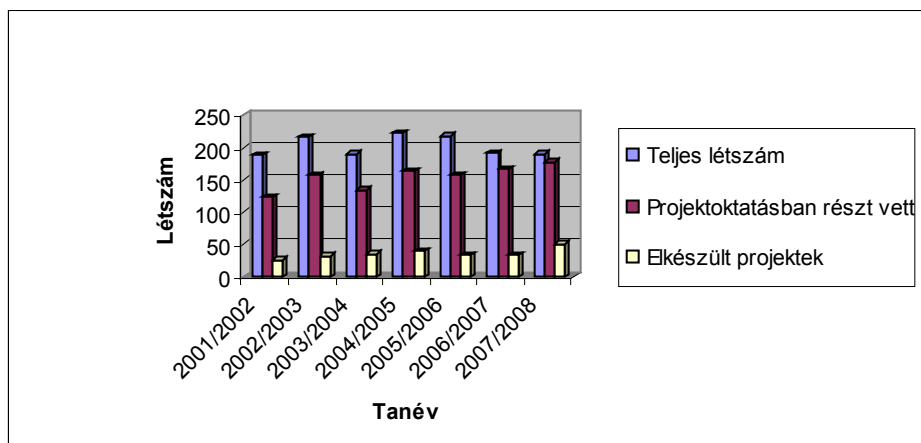
A projektek megvalósításánál az alábbi szempontokat vesszük figyelembe:

- A hallgatóknak legyen lehetőségük vagy a tanár által összeállított ajánlásból, vagy a saját ötletük alapján, érdeklődésüknek megfelelően témát választani;
- A projekteket 4–6 fős csoportokban dolgozzák fel;
- A választott téma feldolgozása komplex legyen;
- A hallgatók által elkészített projekt tartalmazza a projekttervezetet, valamint a témához kapcsolódó modelleket, munkadarabokat, játékos kísérletek leírását;
- A projekttervezet óvodásoknak/kisiskolásoknak szóljon. Olyan munkadarabokat, kísérleteket tartalmazzon, amelyek elkészítésére, elvégzésére képesek az óvodás/alsó tagozatos tanulók is. (Hegedűs, 2002)

A projektoktatásban részt vevő nappali tagozatos hallgatók számát a 3. táblázat mutatja.

3. táblázat. A projektoktatásban részt vett hallgatók számának alakulása 2001–2008 között

	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08
Teljes létszám	189	217	190	223	218	192	190
Projektoktatásban részt vett	123	157	134	163	157	167	178
Elkészült projektek	26	32	35	39	34	33	44

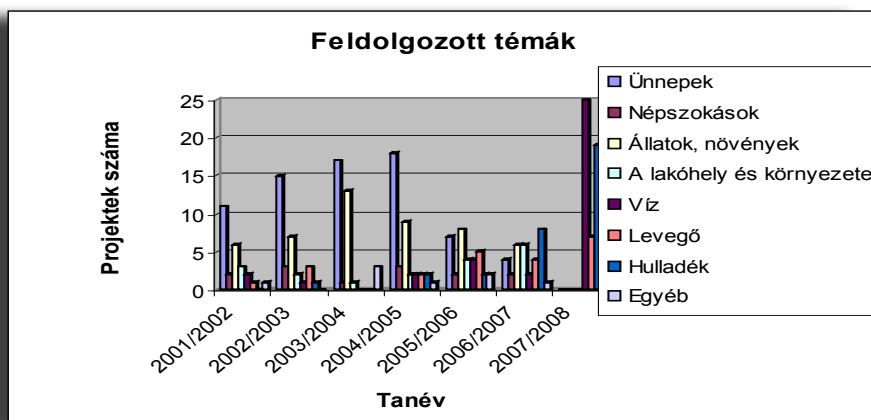

1. ábra. A projektoktatásban részt vett hallgatók számának alakulása 2001–2006 között

Az oszlopdiagramról leolvasható adatok jól tükrözik a csoportlétszám és az elkészült projektek száma közötti összefüggést. Amennyiben a 2001/2002-es valamint a 2002/2003-as tanév adatait nézzük, megállapíthatjuk, hogy a viszonylag magas hallgatói létszámokkal ellentétben az elkészült projektek száma kicsi. Ennek az a magyarázata, hogy a hallgatók projektjeiket nagy létszámú (6–7 fős) csoportokban készítették el. A 2003/2004-es tanévtől kezdve már magasabb az elkészült projektek száma, azaz a hallgatók ezekben a tanévekben kisebb létszámú (4–5 fős) csoportokban dolgoztak.

Vizsgáltuk a hallgatók által választott és kidolgozott témákat is. A legkedveltebb témák közé a következők sorolhatók: ünnepek (karácsony, húsvét, mikulás, farsang, anyák napja), népszokások, növény- és állatvilág, lakóhelyünk (falu, város, ország, ahol születtem, ahol élek), levegő, víz, hulladék. Ezek elsősorban a környezettel foglalkozó témák, amelyek az elemi szintű oktatásban tananyagként előfordulnak.

A témaválasztásról gyűjtött tapasztalatainkat a diagramról leolvasható adatok is alátámasztják.

2. ábra. A hallgatók által kidolgozott témák alakulása a 2001–2008 között

A hallgatók témaválasztása az egyéni érdeklődésüknek megfelelően nagy szórást mutat. Eddig több mint ötven, egymástól jól elkülöníthető témát dolgoztak fel az évek folyamán (Lesku 2006.).

A projektek kidolgozása során:

- A hallgatók nemcsak a múltat kutathatják, hanem egy-egy probléma megoldásánál több megoldási lehetőség közül választhatnak, figyelembe véve, hogy az egyes döntések hogyan befolyásolják akár saját jövőjüket is. Pl.: A „Hulladék”- projekt megvalósítása lehetőséget ad arra, hogy megvizsgálják a csomagolóanyagokat. Javaslatokat tehetnek arra, hogyan lehetne csökkenteni a gyakran felesleges és drága csomagolást. Milyen lehetőségek vannak az újrahasznosításukra? Közvetlen környezetükben kialakíthatják a szelektív hulladékgyűjtés feltételeit, ezzel is segítve a keletkező hulladék újrahasznosítását.

- Az egyik követelmény, hogy a téma feldolgozása komplex legyen. A komplexitás kultúrájának három fő eleme van. Az első a rendszerszemléletű nézőpont, amely figyelembe veszi a térbeli és időbeli kapcsolatokat, kölcsönhatásokat, a természeti eseményeket összeköti a társadalmi és gazdasági eseményekkel. A második elem a sokféle lehetőség és a kényszerek egyidejű fontosságának megértése a jövő lehetőségeiben. A harmadik a korlátok tudomásulvétele, amely a sokféleség tiszteletével párosul (Gulyás-Varga).
- A csoporttagok elmondhatják véleményüket egy-egy ötlettel, megoldási javaslattal kapcsolatban, a felmerülő kérdéseket különböző nézőpontokból kiindulva vizsgálják meg, tantárgyközi megközelítéseket alkalmaznak. Közben fejlődik kritikus gondolkodásuk, együttműködési képességük, és megtanulhatják mások véleményét meghallgatni, elfogadni. Pl.: A „Víz” témakörének feldolgozása során a projekt résztvevői felkereshetik az iskola közelében lévő tavat, folyót. Megfigyelhetik a víz és vízpart élővilágát, szépségeit, szennyezettségét. Interjúkat készíthetnek egy horgásszal, vízügyi szakemberrel, vízmintákat vehetnek, kísérletezhetnek. Kutatásokat folytathatnak arra vonatkozóan, hogy hogyan szabályozzák az egyes törvények a víz és környezete védelmét.
- Megváltozik a hagyományos tanár-diák szerep. A hallgatók egyre nagyobb mértékben vehetnek részt a tanulási-tanítási folyamat megszervezésében, lebonyolításában. Dönthetnek a projekttemák kiválasztásában, részt vehetnek a szabályok kialakításában, és még az értékelési folyamatban is. Így egyszerre tapasztalhatják meg a választás szabadságát és felelősségét is.
- Végeredmény minden esetben egy produktum, amely lehet egy kiállítás, interjú, egy környezetvédelmi akció megszervezése, az akción való részvétel... A produktumok elkészítése, megvalósítása lehetőséget ad arra, hogy a projektben részt vevők élményeket, tapasztalatokat szerezenek az általaik választott témáról, tehát az ismeretszerzés nem csupán egy száraz tananyag megtanulását jelenti. Pl.: ha a projekt keretein belül a diákok részt vesznek az iskolakert kialakításában, vagy az iskola közelében lévő játszótér megtisztításában, akkor megtapasztalják, hogy milyen egyéni lehetőségeik vannak környezetük rendezettebbé, szebbé tételére. Ez az élmény mindennap eszükbe jut, amikor elsétálnak a kiskert, játszótér mellett, és segít abban, hogy környezetük állapotára sokkal jobban figyeljenek.

A környezeti nevelés céljai között szerepel az aktív, kreatív, kritikusan gondolkodó, komplex, holisztikus látásmóddal rendelkező, cselekvőképes diákok nevelése. A projektpedagógia alkalmazása megfelel a fenti céloknak, hiszen a kidolgozandó, megvalósítandó projekt témája egyaránt lehet bármelyik természeti elem, vagy akár annak védelme. A témafeldolgozás során a projekt résztvevői megértik, hogy a környezeti problémák összetettek, kialakulásuk megelőzése, hatásai csökkentése csak úgy lehetséges, ha a lehető legtöbb szempontot egyidejűleg figyelembe vesszük.

A környezeti témájú projektek megvalósítása nemcsak a természettudományos kompetenciák, hanem a NAT által megfogalmazott többi kompetencia fejlesztésére is lehetőséget ad.

- Egy-egy probléma megfogalmazása, a megoldási lehetőségek keresése közben a résztvevők különböző magyar és idegen nyelvű cikkeket olvashatnak

el, interjúkat hallgathatnak, nézhetnek meg, információkat gyűjthetnek szakemberek megkérdezésével, internetes oldalak felkutatásával. Az elektronikus levelezés lehetőségeit kihasználva véleményeket cserélnek egymással. Eközben anyanyelven és idegen nyelven kommunikálnak, fejlődik számítógépes ismeretük.

- A produktumok megtervezése, elkészítése során különböző adatok kiszámolására, mérések elvégzésére, az élményeik, érzéseik művészetek által való kifejezésére van szükségük. Ebben a folyamatban matematikai, művészeti (zenei, irodalmi, képzőművészeti) ismereteikre támaszkodnak.
- A projektek megvalósítása közben, a témaválasztástól egészen a produktum bemutatásáig, számos döntést kell meghozniuk. Az elképzeléseik, terveik sikeres kivitelezése érdekében meg kell tanulniuk az információval és az idővel való hatékony gazdálkodást az egyéni és csoportos tanulás során egyaránt, a konfliktusok kezelését. A tanulás elsajátítását, a szociális kompetenciáik alkalmazását a kezdeményező-készség fejlesztését jelentik ezek a feladatok.

Civil szervezetek szerepe a környezeti nevelésre való felkészítésben

A környezeti nevelés csak akkor lehet hatékony és eredményes, ha az azt irányító pedagógusok megfelelő társadalmi háttérrel, gondolkodásmóddal rendelkeznek. A kilencvenes években elkezdődött folyamat eredményeképpen több olyan országos egyesület és alapítvány jött létre, amely kiemelt céljának tartja a környezeti nevelőmunka segítségét. Ezeknek az egyesületeknek a tagjai főleg olyan pedagógusok, illetve oktatási intézmények, amelyek környezetvédelmi klubok, szakkörök, akciók, vetélkedők, természetvédelmi táborok, szakmai konferenciák, kiállítások szervezésével, könyvek, munkafüzetek, hírlevelek szerkesztésével jelentősen segítik a környezeti nevelést (Vásárhelyi-Victor 2003).

A Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Karán két országos pedagógiai civilszervezetnek van a székhelye. Mindkettő tevékenységét a Környezeti és Testi Nevelési Intézet munkatársai szervezik és irányítják. Az egyik a KÖRLÁNC Országos Egyesület a Környezeti Nevelésért, a másik a Projektpedagógiai Társaság.

A KÖRLÁNC Egyesület

A KÖRLÁNC 1992-ben egy kormányközi megállapodásként indult, amit az Amerikai Egyesült Államok Környezetvédelmi Hivatala, valamint a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium kötött a magyarországi környezeti nevelés fejlesztését elősegítő közös programról. A cél a helyi közösségek bevonásával történő tanterv és programfejlesztés volt, amely a helyi környezeti értékek megóvására, a nehézségek és problémák megelőzésére, megoldására irányult. A KÖRLÁNC elnevezés dr. Havas Péter (a KÖRLÁNC egykori elnöke) nevéhez fűződik, és találóan fejezi ki a közös környezetünkben való összefaragtságot, az egymásra utaltságot és az együttműködés szükségességét. A kezdeti évben az Esztergomi és Kecskeméti Tanítóképző Főiskolákon létrejött munkacsoportok készítették fel a pedagógusokat a helyi óvodai és iskolai környezeti nevelési programok és tantervek kifejlesztésére.

1998-ban a KÖRLÁNC-program átalakult, önállósodott. Létrejött a KÖRLÁNC Országos Egyesület a Környezeti Nevelésért. Alapeszméje és gyakorlata a helyi közösségek bevonására épülő környezeti nevelés, ami a következő szempontok érvényesülését is jelenti:

- a helyi lakossági csoportok, önkormányzati és nem kormányzati képviseletek, szervezetek közötti együttműködés elősegítése, tájékoztatása és közös cselekvési programok támogatása;
- a közoktatási intézmények helyi környezeti nevelési programjai kialakítása és megvalósítása a helyi közösségek képviselői bevonásával és fejlesztő továbbképzésével;
- a helyi állatkert, múzeumok, nemzeti park, médiumok és a helyi sajtó bevonása az intézményes környezeti nevelés és az iskolán kívüli környezeti tudatosság fokozása-erősítése érdekében;
- helyi akciókban való partneri együttműködés: fogyasztóvédelem, hulladékgazdálkodási tevékenység, energiagazdálkodás, Föld Napja, Zöld Karácsony, fenntarthatósági programok, egészségmegőrzési kampányok, Környezetvédelmi Világnap és hasonlóképpen terén.

A KÖRLÁNC Egyesület munkacsoportjai többnyire a tanítóképző, tanárképző főiskolai karokon, pedagógusképzéssel foglalkozó egyetemeken tevékenykednek. Főbb tevékenységei:

A leendő pedagógusokat – a hallgatókat – egyénileg és szakmai szervezeteikkel bevonja a helyi és országos környezeti nevelési fejlesztésekbe, akciókba, vetélkedőkbe, környezeti tudatosságot erősítő kampányokba.

Pedagógus továbbképzéseket, országos konferenciákat szervez.

Nemzetközi kapcsolatokat ápol, szakmai kutatásokat végez.

Támogatja a Fenntartható Főiskola (Egyetem) akciókat és törekvéseket.

Kiadja és terjeszti a KÖRLÁNC Könyvek sorozatot, amelynek eddig 13 kötetét jelentette meg a környezeti nevelés elmélete és gyakorlata elősegítése céljából.

Szerkeszti és terjeszti a havonta megjelenő KÖRLÁNC Hírmondót. Főbb rovatai: módszertani innovációk, környezetvédelmi piactér, nemzetközi együttműködések, új kiadványok és könyvek, műhelyek életéből, programok, továbbképző sarok.

Az internetes honlap (www.korlanc.uw.hu) folyamatosan bővülő tartalommal kínálja a hazai közoktatás, felsőoktatás és a környezeti nevelésben érdekelt fejlesztő szakemberek számára mindazt az információt és tudást, amelyet felhasználhatnak a helyi programok megvalósításához és értékeléséhez (Ádám–Havas 2005.).

A Projektpedagógiai Társaság

A Projektpedagógiai Társaság 1998-ban alakult. Azóta a tanulóközpontú oktatás gyakorlatban is érvényesülő megvalósítását népszerűsíti. Nevelési, oktatási ars poeticája a tanításról a tanulásra helyezi a hangsúlyt. Tevékenysége nem korlátozódik iskolaszintekre és korosztályokra. Egyaránt foglalkozik az óvodai neveléssel, az általános és középiskolai, és a felsőfokú oktatással, neveléssel.

A projektpedagógia a gazdaságilag fejlett, demokratikus berendezkedésű országokban nagyon népszerű. A Projektpedagógiai Társaság, hasonlóan ezekhez az országokhoz, nem törekszik a projektpedagógia kizárólagos alkalmazására. Célja, új, más oktatásszervezési formák és stratégiák alkalmazásával „lágítani” az ismeretközpontú hagyományos oktatást. Érvényesíteni szeretné, hogy az oktatásnak és nevelésnek vannak olyan területei, ahol a projektpedagógia nélkülözhetetlen. Ilyenek többek között: kreativitásra nevelés, szocializáció, szociális tanulás, környezetvédelmi nevelés, erdei iskolák, szakkörök, művészeti programok, és nem utolsósorban a különböző tudományos diákköri tevékenységek (Hegedűs 2002.).

Összegzés

Rohanó életmódunk következménye, hogy környezetünkre nem figyelünk oda, szennyezzük azt, ami hosszú távon környezeti válsághoz vezet. Ennek elkerülése érdekében bevezetésre került a környezeti nevelés, valamint a fenntarthatóság fogalma. A két fogalom magában foglal minden olyan törekvést, amely az emberiség életmódjából, szokásaiból származó negatív következmények csökkentését szolgálja.

Nekünk, pedagógusoknak nagyon sok lehetőségünk kínálkozik arra, hogy az iskolában megvalósítsuk a környezeti nevelés feladatait. Fontos, hogy ezekkel a lehetőségekkel megismertessük hallgatóinkat, a jövő pedagógusait. Nevelői elhivatottságunk a környezeti nevelés sikerének is kulcsa, mint ahogy azt Mécs László is megfogalmazza: „Vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a Föld.”

IRODALOM

- Ádám F.–Havas P. (2005). A Körlánc egyesület középtávú (2005–2015) stratégiája.
- Bandiné L. A.–Golubeva I.–Poór Z.–Poór Zs. (2007). Projektfolyamatok a gyermekkori nyelvpedagógiában. Veszprém: Tanárok Európai Egyesülete
- Bábosik I. (2004). Neveléstudomány. Budapest: Osiris Kiadó
- Gulyás M.–Varga A. A környezeti attitűdtől a minőségi kritériumokig. <http://www.oki.hu/printerFriendly.php?tipus=cikk&kod=TF-Gulyas-Varga-Kornyezet>
- Hegedűs G.–Szécsi G.–Mayer Á.–Zombori B. (2002). Projektpedagógia. Kecskemét: Kecskeméti Főiskola
- Hegedűs G. (2002.). A Projektpedagógiai Társaság működése. Alapszabályzat.
- Közoktatási Törvény (2003). <http://www.om.hu>
- Láng I. (szerk.) (2002.). Környezet- és természetvédelmi lexikon I.–II. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Lesku K. (2006.). A tanítóképzős hallgatók projektjeinek értékelése. In: Hegedűs G. (szerk.): Projektpedagógia – Projektműhely VII. Kecskemét: Kecskeméti Főiskola (115–119)
- Memorandum on Lifelong Learning (2000). Brussels, www.bologna-berlin2003.de/pdf/MemorandumEng.pdf
- Nemzeti Alapanterv. (1995) Budapest: Korona Kiadó
- Nemzeti Alapanterv. (2007) Budapest: Korona Kiadó
- Nyiratiné N. I. (2005.). Módszertani kézikönyv nemcsak környezeti nevelőknek. Budapest: MKNE
- Palmer J.–Neal P. (1998). A környezeti nevelés kézikönyve. Budapest: Routledge – Körlánc – Infogrup
- Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning. <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:L:2006:394:SOM:EN:HTML>,
- Varga A. (2004). A környezeti nevelés pedagógiai és pszichológiai alapjai. PhD-disszertáció, Budapest
- Vásárhelyi T.–Victor A. (szerk.) (2003). Nemzeti környezeti nevelési stratégia, alapvetés. Budapest: MKNE
- Wheeler, K. A.–Bijur A. P. (szerk.) (2001). A fenntarthatóság pedagógiája. A remény paradigmája a XXI. századra. Budapest: Körlánc

СПАСЬКИЙ Г. В.*

Економічні засади створення спеціальної економічної зони “Берегово”

Rezümé E dolgozat felveti a „Beregovó” szabad gazdasági övezet létrehozásának gondolatát, és javaslatot tesz annak megvalósítására. A szerző rövid gazdasági értékelést nyújt a kárpátaljai agrárpar eddigi fejlődéséről. Feltárja azon lehetőségeket, amelyek biztosíthatnák a külföldi beruházások itteni térnyerését, valamint mindezek által a Beregszászi járás vonzó arculatának kialakíthatóságát.

Резюме Запропоновано створення спеціальної економічної зони “Берегово”. Надано коротку характеристику розвитку АПК Закарпатської області. Наведено можливості залучення іноземних інвестицій та формування привабливого іміджу Берегівського району.

Метою створення спеціальної економічної зони “Берегово” – залучення інвестицій, сприяння розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, збільшення поставок високоякісних товарів і послуг, створення ринкової інфраструктури та створення підприємств ринкового типу. Необхідною умовою створення спеціальної економічної зони є вивчення і опанування іноземних наукових досягнень, участь в аналізі тенденцій світової економіки, вивчення кон'юнктури ринку і підготовка кадрів.

Згідно з Законом України “Про спеціальний режим інвестиційної діяльності” ст.1, такий спеціальний режим в Берегівському районі може бути запроваджений на строк до 15 років і стосується пріоритетних видів економічної діяльності, перелік яких визначає Кабінет Міністрів України. Берегівський район Закарпатської області межує з Угорською Республікою і на сьогодні діє 4 пункти перетину кордону, що надає надзвичайні можливості для економічного розвитку району та усього Закарпатського регіону.

Закарпатська область має значні природні конкурентні переваги для виробництва продовольчих товарів. Позиційна дислокація з 4-а країнами Європи – Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією надає надзвичайні можливості для економічного розвитку регіону. Це сприяє розвитку зовнішньоекономічних зв'язків. І в першу чергу прикордонних зовнішньоекономічних зв'язків, оскільки територіальна близькість партнерів сприяє міжнародній виробничій кооперації, дозволяє економити на транспортних витратах, які в структурі витрат на виробництво експортно-імпоротної операції нерідко досягають третини.

Закарпаття - наймолодша область України, розташована на південно-му заході України, яка займає південно-західну частину Українських Карпат та північно-східну частину Середньодунайської низовини по річці Тиса та її притоках. Територія становить 12,8 тис. кв. км, 80% території - гори, 20%-низина і тераси річок.

Клімат сприяє розвитку виробництва аграрної продукції в регіоні. Однак сільське господарство області зумовлене низькою землезабезпеченістю. Показники забезпеченості в розрахунку на одного жителя сільськогосподарськими

* Доцент кафедри суспільних дисциплін Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ

угіддями та ріллею найнижчі в країні і становлять відповідно 0,36 га та 0,15 га. Площа сільськогосподарських угідь становить близько 469 тис. га (це 1,1 % від загальнодержавного), з них 199,2 тис. га - рілля, 219,6 тис. га – сіножаті та пасовища, 31,9 тис. га - багаторічні насадження. Щорічно виробляється біля 2,1-2,5% продукції аграрної продукції країни.

Сільськогосподарські угіддя використовуються більш ефективно, ніж на Україні в цілому та в Західних областях України і цей показник більший відповідно в 1,9-2,4 раза і на 13-20%.

За природними та економічними умовами область поділяється на три підзони: низинну, передгірну та гірську. Клімат на території області помірно-континентальний. Середньорічна температура коливається від 4 градусів в гірській до 8-10 градусів в передгірній та низинній підзонах області. Кількість опадів в гірській та передгірній підзонах коливається від 530 до 2600 мм. Сума активних температур 3000-3200 градусів в низинній зоні та 2400-2800 градусів в передгірній.

Така кількість тепла в низинній зоні і передгір'ї при оптимальних режимах вологості повітря і ґрунту цілком достатня для вирощування винограду, плодів, ягід, овочів, соняшнику, тютюну, картоплі, кукурудзи та кормових культур.

Найпоширеніші типи ґрунтів: дернові, лугові, дерново-буроземні, буроземно-підзолисті, бурі лісові. Ґрунти мають слабо кислу, кислу або дуже кислу реакцію розчину, малозабезпечені рухомими формами азоту. Гумусу в ґрунтах дуже мало /1,8-3,3 %/.

Орні землі в гірських районах придатні для створення культурних кормових угідь, високопродуктивних сіножатей і пасовищ, для вирощування картоплі, ягід, лікарських рослин та пряно-ароматичних культур. При вмілому використанні полонин вони можуть стати значним джерелом виробництва продукції. Нині 39 тис. га полонинських угідь придатні для використання.

Розвиток сільського господарства Закарпаття в 1990-2003 роках характеризується зменшенням обсягів виробництва /табл. 1./.

1. Динаміка виробництва аграрної продукції в Закарпатті /у порівняльних цінах 2000р./*

Продукція	Роки							2003р.у % до 1990р.
	1990	1995	1999	2000	2001	2002	2003	
Вал. прд., м.г.	1573,9	1251,9	1131,8	1223,9	1341,6	1379,7	1426,3	90,6
Рослинництво	745,1	592,8	476,6	591,2	633,8	662,4	704,0	94,5
Тваринництво	828,8	659,1	655,2	632,7	707,8	717,3	722,3	87,1
Зернові, т.т.	305,9	196,9	176,3	166,8	243,9	260,7	272,0	88,9
Нас. сон., т.т.	1,4	2,0	1,3	1,2	1,1	1,7	2,3	164,3
Картопля, т.т.	337,5	326,8	378,3	478,0	474,6	534,0	521,9	154,6
Овочі, тис. т	128,6	121,7	112,9	123,3	186,8	193,7	208,5	162,1
Пд. та яг., т.т.	138,8	116,5	47,0	103,6	78,4	72,3	86,0	61,9
Виноград, т.т.	28,5	13,8	23,7	41,9	26,4	26,0	31,2	109,5
М'ясо, тис. т	66,7	49,2	46,9	45,0	45,1	47,5	48,6	72,9
Молоко, тис. т	374,8	352,1	363,5	360,3	373,1	388,9	392,7	104,8
Яйця, ман.шт	278,1	240,4	242,0	229,7	259,4	283,2	292,7	105,2

*Дані статистичного управління Закарпаття за 1990-2003 роки

В 2001 році виробництво валової продукції сільського господарства в господарствах усіх категорій зменшилося порівняно з 1990 роком на 329 млн. грн, у порівняльних цінах 1996 року, (43,3%), порівняно з 1995 роком – на 112 млн. грн, або на 20,7%. Однак в зв'язку із значною часткою у виробництві продукції особистих підсобних господарств населення значного спаду виробництва не відбулося. Значна частина аграрної продукції сировинна база для харчової промисловості регіону.

Характерною особливістю харчової промисловості є те, що вона відноситься до галузей із швидким обігом капіталу, окупність якої за рахунок прибутку здійснюється за нормальних умов господарювання в межах 2-5 років, тоді як в інших галузях вона сягає 8-12 років. Виробництво основних видів продукції харчової промисловості регіону досягло таких розмірів / табл.2. /

2. Виробництво основних видів продукції харчової промисловості в Закарпатті.*

Продукція	1990	1995	1999	2000	2001	2002	2003	2003р. в %до 1990
М'ясо (у т.ч. супбпр.), тис. т	29,4	6,8	1,9	1,2	1,8	1,2	2,1	7,1
Прод. з незбирн. молока в перер. на молоко, т.грн.	111,2	2,5	8,9	2,7	3,7	5,7	4,2	3,8
Консерви всього,ман.ум.б.	148,8	25,1	11,6	22,2	33,2	59,5	98,2	66,0
Тваринне масло тис.т.	1,3	0,3	0,1	0,1	0,1	0,3	0,1	7,7
Сир жирний тис.т.	4,3	0,5	0,5	0,1	0,1	0,04	0,05	1,2
Олія, тис. т	3,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,2	5,9
Мargarinova продукція, тис. т	32,0	9,1	3,3	0,8	-	-	-	-
Пиво, ман. дал	1,6	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1	6,2
Горілка та лікero-водочні виробн, ман. дал.	-	303	43	82	134	23	3	-
Безалког. напої, ман. дал.	2,3	0,1	0,1	0,1	0,2	0,5	1,0	43,5
Мінеральні води, ман.дал.	5,7	2,3	5,2	4,6	5,6	6,0	6,5	114,0
Сіль кухонна (вид.), тис. т	900,0	313,7	211,4	246,5	194,2	116,1	132,3	14,7

*Дані статистичного управління Закарпаття за 1990-2003 роки

Природно-кліматичні умови і відповідно, сировинна база харчової промисловості складає передумови для ефективної взаємодії з країнами сусідами в сфері виробництва продовольства.

Прикладом ефективного прикордонного співробітництва є приватні тісні ділові зв'язки Берегівського консервного заводу і консервного заводу "Ніршиг" м. Ніредьгаза (Угорщина), результатом якого є впровадження автоматичних ліній безперервної дії по виробництву консервного яблучного соку та безалкогольних напоїв, які дозволяють більш ефективно переробляти яблука в сезон збору і скоротити витрати при їх переробці й зберіганні.

Водночас, природні конкурентні переваги регіону в територіальному поділі праці використовуються в недостатньо. Харчова промисловість регіону майже не використовує сировину не деревного походження закарпатських лісів /гриби та ягоди/. Значна частина нелегально вивозиться за кордон, а потім імпортується в переробленому вигляді в інші регіони України.

Створення поряд із спеціальною економічною зоною "Закарпаття" /740 га/ нової спеціальної економічної зони на території Берегівського району "Берегово" /500 га/ району, області сприятиме не тільки соціально-економічному розвитку, а й поглибленню інтеграції економіки Закарпаття та України в

цілому із Європейським та світовим ринком. Тут сприятливі умови для вкладання іноземних інвестицій у розвиток виробництва, надання послуг, розвиток туризму, відпочинку, санаторно-курортного лікування.

Передбачається, що на території зони розміщуватимуться підприємства, які здійснюють операції з обслуговування транзитних вантажів, складське господарювання нового типу, підприємства торгівлі, аграрні, переробні, а також підприємства, що застосовують новітні технології з метою виробництва товарів для експорту.

Новостворена спеціальна економічна зона “Берегово” повинна відрізнятися від СЕЗ “Закарпаття” і ліквідувати монопольне становище СЕЗ “Закарпаття” надане їй державою. За ознаками господарської спеціалізації – за профілем діяльності більшості фірм, які господарюватимуть в новій зоні в деякій мірі повинні відрізнятися від діючої /схема 1/.

СХЕМА – 1. Профіль діяльності зони

ТОРГОВЕЛЬНІ	ПРОМИСЛОВО-ВИРОБНИЧІ	ТЕХНІКО-ВПРОВАДЖУВАЛЬНІ	СЕРВІСНІ
Вільні митниці	Імпортозаміщенні	Технополіси	Офшорні
Бонові склади	Експортно-виробничі	Технопарки	Фінансові центри
Вільні порти	Промислові парки	Зони розвитку	Банківські послуги
Зони вільної торгівлі	Науково-промислові парки		Туристичні послуги
			Екопарки

У СЕЗ “Берегово” повинен бути встановлений спеціальний пільговий режим і щодо оподаткування прибутку платників податку на прибуток, які зареєстровані на її території; на доходи, отримані нерезидентами з джерелом походження з території зони від впровадження господарської діяльності. Такий спеціальний пільговий режим оподаткування застосовується до суб’єктів підприємницької діяльності, зареєстрованих на території спеціальної економічної зони, в обсягах господарської діяльності, що проводиться на цій території.

На СЕЗ “Берегово” необхідно розширити риси, притаманні зонам вільної торгівлі. Вони є обмежені ділянки території, в межах яких встановлений пільговий режим порівняно із загальним режимом господарювання. До форм вільної торгівлі можна віднести спеціальні магазини на нейтральних територіях. Нова спеціальна економічна зона утворена на території Березівського району повинна мати риси промислово-виробничих зон, зокрема експортно-виробничої, техніко-впроваджувальних притаманних для зони розвитку нової і високої технології.

Спеціальна економічна зона “Берегово” має носити також риси сервісних зон. Це території з пільговим режимом підприємницької діяльності для фірм і організацій, які надають різні фінансово-економічні, страхові та інші послуги. До них відносяться офшорні зони, які приваблюють підприємців сприятливим валютно-фінансовим, фіскальним режимом, високим рівнем банківської і комерційної таємниці, лояльністю державного регулювання.

Офшорний бізнес, доцільно концентрувати у СЕЗ “Берегово”. Така діяльність стосується, банківської, страхової справи, операцій з нерухомістю, усіх видів експортно-імпорتنих операцій, консалтингу.

Нині в районі проводиться відповідна організаторська робота з питань залучення іноземних інвестицій, формування привабливого іміджу Березівського району серед потенційних іноземних інвесторів. Вся ця робота ведеться згідно розробленої районної програми інноваційно-інвестиційної діяльності на 2004-2010 роки.

Значна увага приділяється відновленню роботи неефективно діючих підприємств туристично-рекреаційної галузі району, а саме, ТОВ “Санаторій “Косино” та пансіонату “Енергетик” ВАТ “Закарпаттяобленерго”. Для відновлення роботи ТОВ “Санаторій “Косино” розроблено бізнес-план на проведення реконструкції та будівництва відкритого басейну з термальною водою на загальну суму 200 тис. дол. США і проведено декілька раундів переговорів з угорськими інвесторами.

Поряд з цим в межах Березівського району /крім м. Берегово/, як на території пріоритетного розвитку /ТПР/, у відповідності до Закону України “ Про спеціальний режим інвестування у Закарпатській області” функціонують три підприємства, які реалізують інвестиційні проекти:

ТОВ “ Закарпатполіметали”, яке здійснює проект вартістю 4003 млн. дол. США і кошти станом на 1.01. 2006 р. повністю використані /освоєні/. Освоєння іноземних коштів проектом не передбачалось;

ТОВ “Яблуко”, яке працює на базі колишнього КСПП “Тиса” в с. Боржава, і реалізує проект вартістю 1118,4 тис. дол. США в т.ч. іноземних коштів 994, 7 тис. дол. США. Станом на 1.01. 2006 року тут вже освоєно 994,7 тис. дол. США, в т.ч. 994,7 тис. дол. США іноземних;

ТОВ “Артос”, яке працює на базі колишнього держплемзаводу “Закарпатський” і реалізує проект вартістю 456,0 тис. дол. США за рахунок внутрішніх інвестицій. Станом на 1.01. 2006 року тут освоєно 86,0 тис. дол. США, яке використовувалось в основному для закупки сільськогосподарської техніки та обладнання.

Згідно Закону України “ Про спеціальний режим інвестиційної діяльності в Закарпатській області контроль за роботою даних підприємств є повноваженням облдержадміністрації та Органу управління СЕЗ “ Закарпаття”. Орган управління СЕЗ “ Закарпаття” здійснює також експертизу бізнес-планів та інвестиційних проектів цих підприємств. Через нього здійснюються усі погодження щодо завезення для використання імпортованого обладнання, матеріалів та комплектуючих деталей для реалізації інвестиційних проектів.

У спеціальній економічній зоні іноземні інвестори повинні мати багато пільг, але система з нульовими податками не повинна застосовуватись. На базі спеціальної економічної зони “ Берегово” повинні діяти в основному спільні підприємства.

Ефективне створення спільних підприємств в економічній зоні за досвідом Китаю: з моменту заснування спільного підприємства 51% має належати Україні: через 5-6 років – не менше 75% акцій; через 10-12 років спільне підприємство має стати повністю українським.

У середині 80-х років особливого розвитку зазнали так звані науково-технічні парки – новий тип спеціальних зон розвитку високих технологій в нашому випадку Агропромислового комплексу регіону. Вони є не тільки спеціальними територіями, на яких сконцентровані заклади освіти, технології, висококваліфіковані кадри, а й новими суспільними формами, головна мета яких – сприяння зв'язку науки з виробництвом і економікою.

У 90-их роках в США нараховувалось майже – 100 наукових парків, Великобританії – 40, Франції – 30.

В створенні спеціальної економічної зони надзвичайно важливу роль повинні відіграти технопарки – це вищі навчальні заклади та науково-дослідні організації. Спеціальна економічна зона “Берегово” повинна комплексно розв'язувати проблеми розвитку регіонів області на основі інноваційного процесу з урахуванням економічної політики регіону по структурній перебудові економіки району.

Ядром спеціальної економічної зони “Берегово” мають бути наукові та науково-технічні центри. Зона повинна розвиватись тільки на основі інноваційної економічної теорії.

На спільних підприємствах спеціальної економічної зони “Берегово” повинні виготовлятися за новими, сучасними технологіями не на ті товари, що виробляє фірма – партнер, а на нові – ті, що є в регіональній програмі.

Пошук організаційних та економічних механізмів, які дозволили б ефективно розвинути підприємництво в спеціальній економічній зоні призводить до того, щоб запропонувати нову форму інтеграції науки та виробництва – технополіси. Технополіси є творчим посередником між досягненнями фундаментальної науки, конкретним виробництвом та інтересами розвитку регіону.

Технополіс в Берегівському районі – це не тільки науково - технічний центр по створенню та освоєнню нових типів розробок, виробництва сучасного обладнання, але й центр міжнародного наукового співробітництва, видавничої діяльності, належного сервісу та інтенсивного культурного життя.

Важливе значення матиме нова форма науки – мало підприємницька. Яка сформована для становлення ринкової економіки.

Сфера мало підприємницької науки обмежуватиметься інтересами малого або середнього підприємства, окремого власника / в сільському господарстві селянських/фермерських/ господарств, особистих підсобних господарств населення та ТОВ, в переробній промисловості акціонерних товариств/

Як правило, технополіс органічно об'єднує регіональні особливості та можливості наявного науково-технічного потенціалу. Позитивний досвід, який може стати основою при їх створенні накопичений в Закарпатському угорському інституті ім.. Ференца Ракоці II та Закарпатському інституті агропромислового виробництва.

Створення технополісів у відповідній степені дозволить також вирішити проблему міграції науковців за кордон.

У практичному плані найбільш придатними для створення є мікрорайон навколо такого високотехнологічного виробництва, як Берегівський консервний завод та кафедр навчального закладу Закарпатського угорського інституту ім.. Ференца Ракоці II в м. Берегово. Адже головне тут – наявність відповідних кадрових ресурсів (правилом є 60-80 відсоткова та навіть більша питома

вага науковців у загальному штаті працівників), дослідницько-виробничої, соціально-побутової інфраструктури, транспортно-комунікаційної мережі.

Технополіс – це не тільки інструмент оптимізації територіального розміщення агропромислового виробництва в районі, підвищення її ефективності, створення нових видів продукції. Це в свою чергу потужний фактор поглиблення міжнародного поділу праці, спеціалізації та розвитку нових видів виробництва в Берегівському районі.

Технополіси необхідно створювати при спеціальній економічній зоні “Берегово”. Конкуренція між різними формами підприємств агропромислового комплексу в рамках технополісу і за її межами буде сприяти прискореному та широкому використанню результатів фундаментальної науки в господарській практиці.

На спільних підприємствах спеціальної зони яку пропонується створити в Закарпатті (на кордоні з Угорщиною) повинні виготовлятися за новими технологіями не ті товари, що виробляє фірма – партнер, а нові – ті, що намічені державною програмою. Неприпустимим є створення спільних підприємств без оподаткування. Держава повинна взяти на себе контроль за Українською часткою валюти в спільному підприємстві і створити умови, щоб ця валюта не “втікала” за кордон.

Передбачаючи, що в Берегівському районі створюється спеціальна економічна зона, необхідно визначити, які наслідки, стимули та перспективи, які можуть переконати іноземних чи національних інвесторів розпочати діяти в спеціальній економічній зоні “Берегово”.

Не слід забувати, що успіх чи збитки в Спеціальній економічній зоні “Берегово” буде перш за все залежати від позитивної чи негативної реакції підприємств, які вкладатимуть інвестиції.

Első hó

A család. Hortobágy

2008. november 20.

Képzőművészeti kiállítás (őszi tárlat) Kopriva Attila festőművész,
a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanárának munkáiból

Gazdasági átalakulások Kárpátalja mezőgazdaságában az elmúlt évek statisztikai adatai alapján (különös tekintettel a növénytermesztés helyzetére)

Rezümé Kárpátalján a különböző vállalati formákban ténykedő termelőerők hatékonyságát javítani lehetne a megfelelő befektetésekkel, melyek a szakképzettséget, a mezőgazdaságban megjelenő innovációk beépülését és az infrastruktúra fejlesztését tennék lehetővé. Napjainkra a mezőgazdasági vállalatok helyzete sokat romlott a rendszerváltás előtti időszakhoz képest, számuk viszont emelkedett. A tulajdonukban lévő földek összterülete csökkent, így átlagosan kisebb területeken gazdálkodhatnak. Az elavult technológiával rendelkező vállalatok nem tudnak versenyképes termésátlagot termelni, míg a parasztgazdaságok termésátlaga és a betakarított termés mennyisége a megfelelő technikai felszereltség hiányában is jobb. Bár egységenként sokkal kisebb földterületekkel rendelkeznek, fokozatos fejlődés figyelhető meg mind a megyében, mind a Beregszászi járásban. A parasztgazdaságok számának növekedésével nőtt az össztermék a megyében, javulást tükröznek a termésátlagok és a mezőgazdasági termékek minőségi jellemzői is. Az utóbbi évekre jellemző, hogy a növénytermesztés jelentősége előtérbe került az állattenyésztéssel szemben, pedig mindkettő fejlesztéséhez megvannak a gazdasági és a természeti adottságok. Bár jelentősen javult a megyében a mezőgazdasági termelés helyzete az utóbbi években, ez egyelőre mégsem elegendő egy stabil, kiegyensúlyozott gazdaság megteremtéséhez. Ha az állam és a helyi társadalmi közösségek változtatnak a mezőgazdasághoz való hozzáállásukon, felismerik annak fontosságát és benne rejülő lehetőségeket, talán felgyorsulnak a fejlesztési folyamatok, eljutnak Kárpátaljára is a célirányos beruházások, ezáltal lendületet kapnak a mezőgazdaságban tevékenykedő vállalkozások.

Резюме Сільське господарство - одна з важливих економічних галузей, для розвитку якої необхідно різноманітні професійні знання. У сільськогосподарській сфері відіграють велику роль зовнішні фактори (клімат, аграрна політика та інші), також необхідна професійна кваліфікація та освоєння нових технологій. За допомогою статистичних досліджень можна виявити зміни в даному періоді, але для виявлення причин цих змін потрібне більш ретельне дослідження. У даній роботі більш ретельно роз'яснюються статистичні дані, які пояснюють розвиток сільського господарства, вплив фінансових ресурсів, базу фахівців. За останні роки сільське господарство розвинуто не достатньо стабільно. Важливо нагадати останні про зв'язок сільського господарства та промисловості (розробка нових технологій). В наші часи стан сільськогосподарських підприємств погіршився, так як зменшилися посівні та інші господарчі земельні площі; до того ж застарілий парк с/г машин. Ці фактори впливають на розвиток сільського господарства як галузі економіки Закарпатської області.

A XX. század társadalom-politikai változásainak köszönhetően a tudomány és a technika jobban fejlődött, mint a korábbi évszázadokban együttvéve. A tudományos-technikai előrehaladás mezőgazdaságot is érintő legfontosabb területei a következők: az automatizálás, az elektronika, az atomenergia megjelenése, a mezőgazdasági termelés gyors iparosodása, a technika és biológia, a biotechnológia mezőgazdasági ágainak fejlődése. A tudományok fejlesztésére nagyobb összegeket és erőforrásokat áldoztak. Lerövidült a gyakorlati alkalmazhatóság ideje, valamint a termelési eszközök elavulásának és cseréjének ideje is.

A GDP-ből, illetve a megtermelt nemzeti össztermékből jelentős részt használtak fel beruházásokra, ennek következménye az eszközök bővülése, majd a munkatermelékenység növekedése lett. Magasabb lett a képzettségi szint, a gépesítéssel energiák szabadultak fel, élénkült a nemzetközi munkamegosztás (Lőkös 2000).

A XX. század utolsó évtizedeiben az árszínvonal emelkedése nagyon eltérő volt az ipari és a mezőgazdasági termékek körében (az utóbbi rovására), a megjelenő infláció, a megnövekedett költségek előirányozták az anyag- és energiatakarékos termékek előállítását. A műszaki és strukturális forradalom eredményeit (mikroprocesszorok,

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, óraadó tanár, a Tanulmányi Osztály instruktora

robotizálás) jól és gyorsan felhasználó, iparosodott országok világkereskedelemben való részesedése és versenyképessége jelentősen megnőtt (mezőgazdaságuk fejlődése is kiemelkedő volt) (Lőkös 2000).

A fejlődés üteme és volumene nem volt egyenletes a különböző országcsoportok között, hiszen egy gyenge fejlettségű ország növekedési üteme magas, volumene alacsony (a bázisszint nagyon alacsony mivolta miatt). Például a volt KGST országokban 8%, a fejlett országokban 4,5% a fejlődés évi üteme (Nyitrai 1996). A szintkülönbségek nem egyenlítődték ki, inkább érzékelhetőbbé váltak. Ezzel párhuzamos haladást mutat ezen országok mezőgazdasága is, mivel a mezőgazdasági termelés helyzete szorosan összefügg az ország gazdaságára általános érvényű fejlődési tendenciáival.

Az ipar, a mezőgazdaság és a nemzetgazdaság kapcsolata

Fontosnak tartom megemlíteni az ipar és a mezőgazdaság szoros kapcsolatát, s ez hogyan irányozza, irányozhatja elő a gazdasági növekedést, fejlődést. Különböző nézőpontokból szemlélhetjük ezeket a kapcsolatokat, de minden esetben szem előtt kell tartanunk, hogy az országok más-más természeti (földtani, éghajlati, ásványi) és gazdasági adottságokkal rendelkeznek.

A mezőgazdasági munkatermelékenység javulásával kevesebb munkaerő szükséges a mezőgazdaságban, viszont az ipari termékek, és szolgáltatási ágak magasabb színvonala miatt nagyobb munkaerő-ellátottságot kell ezekre a területekre biztosítani.

A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya a legalacsonyabban fejlett országokban 60–70%, míg a legmagasabban fejlett országokban csak 2–5% (Lőkös 2000).

Míg az iparban az új technológia, modern gépek, szaktudás közvetlen hatékonyságnövelést eredményeznek, azaz meggyorsítják a termelőfolyamatot, addig a mezőgazdaságban közvetett hatást érnek el, kevesebb munkaerő, jobb minőség, de a termelés időtartamát nem, vagy csak csekély mértékben befolyásolja (elsősorban a biológia és a természet törvényszerűségei miatt).

Bár a fejlett országokban a mezőgazdaság fejlődésének jóval kisebb az üteme a gyengén fejlettekhez képest, mégis sok idő kell még ahhoz, hogy ezen térségek gazdasága megközelítse a legfejlettebb országok mutatóit.

Kárpátalja mezőgazdasági áttekintése

Kárpátalja Ukrajna egyetlen olyan megyéje, amely 4 országgal határos: Magyarországgal, Lengyelországgal, Romániával és Szlovákiával. Területi elhelyezkedése miatt közgazdasági csomópont, kereskedelmi és vállalkozói központ. Ezek az adottságok vezettek Kárpátalja stratégiai és központi fejlődésén keresztül államközi kapcsolat teremtéséhez: turizmus, sport, gyógykezelés. Kárpátalja mindig fontos szerepet játszott Ukrajna integrációjában Európával (ogrsez 2006).

A mezőgazdaság helyzetét leginkább az összetermék alakulása, növekedése vagy csökkenése, összetevőinek aránya mutatja (lásd 1. táblázat).

**1. táblázat. A mezőgazdasági össztermék alakulása Kárpátalján
1995 és 2004 között**

(Forrás: Закарпаття 2006 статистичний щорічник, 103. oldal)

(a 2005-ös év áraiban, millió hr.)

	Mezőgazdasági össztermék	Ebből	
		növénytermesztés	állattenyésztés
A minden gazdaság kategóriájában			
1990	2362,7	1017,5	1345,2
1995	1880,6	810,1	1070,5
2000	1834,4	807,4	1027,0
2003	2137,8	963,2	1174,6
2004	2123,7	1025,1	1098,6
2005	2103,1	965,7	1137,4
2006	2096,2	968,5	1109,7
Mezőgazdasági üzemekben			
1990	1012,5	460,9	551,6
1995	280,9	144,8	136,1
2000	99,0	66,6	32,4
2003	98,8	70,4	28,4
2004	124,8	105,9	18,9
2005	95,2	64,7	30,5
2006	92,3	58,1	34,2
Parasztgazdaságokban			
1990	1350,2	556,6	793,6
1995	1599,7	665,3	934,4
2000	1735,4	740,8	994,6
2003	2039,0	892,8	1146,2
2004	1998,9	919,2	1079,7
2005	2007,9	901,0	1106,9
2006	2003,9	928,4	1075,5

A táblázatban megfigyelhető, hogy az évek múlásával hogyan kap a mezőgazdaságban egyre fontosabb szerepet a növénytermesztés az állattenyésztéssel szemben. Az össztermék folyamatos növekedését, a mezőgazdasági vállalatokat háttérbe szorítva a parasztgazdaságok egyre nagyobb részaránya biztosítja.

A vizsgált időszak alatt az össztermék átlagosan 13%-kal nőtt 2004-ig, majd kisebb csökkenés tapasztalható 2005-ben és 2006-ban is.

1990-ben a növénytermesztésből származó össztermék minden gazdasági kategóriában 43,7%. Ez az arány folyamatosan növekedett és 2004 végére elérte a 48,27%-ot, majd 2006-ra a 46,2%-ot. A mezőgazdasági vállalatoknál a növénytermesztés részaránya 2006-ban az össztermelésnek 88,72%-a volt, amely 1995-ben még csak 57,11% volt.

A parasztgazdaságokban a vizsgált idő alatt 41,22%-ról 46,33%-ra emelkedett a növénytermesztés részaránya, míg az össztermelést figyelembe véve 48,42%-os növekedést mutat. A 2003-as évhez képest az össztermelésben enyhe csökkenés tapasztalható, ami az állattenyésztés termelési visszaeséséből adódik, viszont eközben a növénytermesztés mind a mezőgazdasági vállalatokban, mind a parasztgazdaságoknál tovább növekedett.

Érdemes a mezőgazdasági termelést más szemszögből is megfigyelés alá vetni. A 2. táblázatban bázisviszonyszámokat találunk, amelyek segítségével jobban áttekinthetjük a változásokat a termékek előállításban.

2. táblázat. A mezőgazdasági termékek előállításának növekedési üteme Kárpátalján

(Forrás: *Закарпаття 2006 статистичний щорічник*, 103. oldal)

(százalékban)

	Minden gazdasági kategória	Mezőgazdasági vállalatok	Parasztgazdaságok
1990 = 100			
1995	79,5	28,8	121,1
2000	77,8	10,6	132,7
2001	85,2	12,0	145,2
2002	87,7	12,8	148,9
2003	90,6	10,7	156,1
2004	89,9	13,7	152,3
2005	89,0	9,4	148,7
2006	88,7	9,1	148,4
1995=100			
2000	97,8	36,8	109,6
2001	107,2	41,9	119,9
2002	110,2	44,6	123,0
2003	113,9	37,0	128,9
2004	113,0	47,7	125,7
2005	111,8	33,9	125,5
2006	111,5	32,9	125,3

1990-ben Ukrajna (így Kárpátalja is) még a Szovjetunióhoz tartozott, 1995-ben viszont már önálló, független ország volt. Tehát, ha e két évszámot vesszük bázisnak, nemcsak egyszerűen két évet, hanem két különböző agrárpolitikával rendelkező korszakot hasonlíthatunk össze.

Itt is több kategóriában megközelítjük az összehasonlításhoz használt adatokat: minden gazdasági kategória, mezőgazdasági vállalatok és parasztgazdaságok.

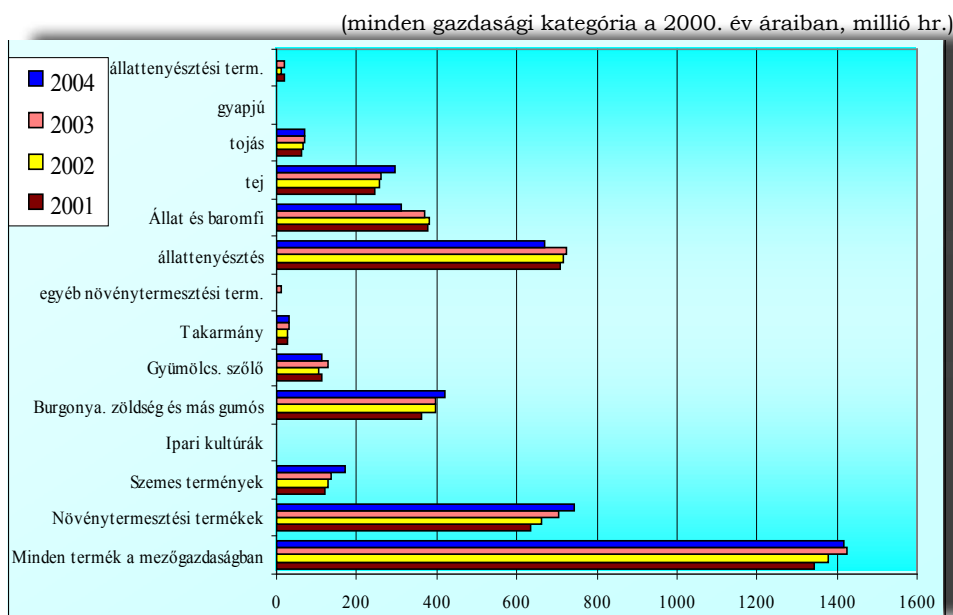
Kezdetben az 1990-es évet vesszük bázisnak. Az össztermelés minden gazdasági kategóriában folyamatos növekedést mutat, de egyetlen évben sem éri el az 1990-es szintet, csak 2003-ban közelíti meg. A mezőgazdasági vállalatokra a fordított arányosság jellemző, azaz az évek múlásával egyre csökkenő adatokat látunk. A 2000-es és a 2003-as évben a legalacsonyabb a közelítés mértéke. Csak a parasztgazdaságoknál figyelhető meg, hogy túllépi az 1990-es értéket, sőt nagyarányú, majdnem 50%-os termelési növekedés tapasztalható (Закарпаття 2006).

Ha 1995-öt jelöljük meg bázisként, minden kategóriában folyamatos növekedés a jellemző. 2001-ben átlagosan Kárpátalja eléri és túllépi a 100%-ot, tehát meghaladja a termelés az 1995-ös szintet, a parasztgazdaságokban ez már 2000-ben bekövetkezik, 2004-ben pedig több mint 25%-os növekedés figyelhető meg, majd leáll a növekedés üteme, és egy passzív időszak kezdődik meg. A mezőgazdasági vállalatok termelési szintje az 1995-ös évhez viszonyítva az utóbbi években átlagosan 40%-os produktivitást mutat (Закарпаття 2006).

Összefoglalva, a függetlenné válás utáni években átlagosan ugyan kevesebb a termékelőállítás mértéke, viszont a folyamatos termelési szintemelkedés a mezőgazdaságban hozzájárul a minőség javulásához, és az elért eredmények pozitív értékeléséhez.

Ahhoz, hogy teljesen átláthassuk Kárpátalja mezőgazdaságának helyzetét, meg kell vizsgálnunk a gazdasági ágazatokkal együtt a termékstruktúra változásait és ennek gazdasági hatásait is. Ezt az 1. ábra segítségével tehetjük meg, ahol a gazdaságot leginkább meghatározó termékek szerepelnek a legmeghatározóbb évben, azaz 2004-ben. Itt fontosabb az évek szerinti szerkezeti változások aránya, a különbségek mértéke.

A különböző színek az éveket jelölik, melyik termék mely évben milyen változáson ment keresztül, csökkent vagy emelkedett jelentősége a mezőgazdaságban.

1. ábra. A mezőgazdasági össztermék struktúrája Kárpátalján

(Forrás: *Закарпаття 2004 статистичний щорічник*, 159. oldal)

Az 1. ábra diagramján szerepelnek az állattenyésztési ágazatok is, mivel ezek szintén szerves részét képezik Kárpátalja mezőgazdaságának és könnyebben megérthetjük a változások okait.

Az összterméket nézve a legkiemelkedőbb év a 2003-as, amikor az állattenyésztésnél is megfigyelhető egy kis emelkedés. A növénytermesztésnél folyamatos és egyforma az évek szerinti szintemelkedés.

A növénytermesztésnél a szemes termények és a burgonya, zöldség és más gumós növények kategóriáiban található növények értékének emelkedése volt a meghatározó a szintnövekedésnél. Az állattenyésztésnél, bár drasztikusan csökkent az állatok darabszáma, növekedett a takarmánynövények termesztése, és ezzel együtt növekedett a tej és a tojás termelése.

Itt is megfigyelhető a 2004-es évben bekövetkezett kisebb visszaesés, ami jellemző volt a 2005–2006-os évekre is (*Закарпаття 2006*).

Termésátlagok

A Kárpátalján termelt mezőgazdasági növények közül a megyében természetesen legjelentősebbeket emeljük ki az elemzés céljából. A továbbiakban egy nemzetközi összehasonlításhoz is alapot adó mutatót elemzünk, a termésátlagot (1 ha-on milyen mennyiségű termék állítható elő). Elsőként tekintsük át a szemes kultúrákat a 3. táblázat segítségével.

3. táblázat. A szemes kultúrák termesztésének termésátlaga Kárpátalján

(Forrás: *Закарпаття 2006 статистичний щорічник, 125. oldal*)

(minden gazdasági kategória, ha)

	Évek					
	1995	2000	2002	2004	2005	2006
Megyében	29,9	25,8	32,8	41,6	37,0	35,0
Ungvár (város)	21,0	–	–	–	–	--
Munkács (város)	17,2	14,1	19,5	7,8	15,3	15,1
Beregszászi	26,7	19,0	30,1	40,4	32,3	27,8
Nagybereznai	18,1	22,2	38,5	31,1	26,6	33,3
Nagyszőlősi	35,2	27,1	34,1	42,3	37,2	37,7
Volóci	17,6	5,0	24,0	26,0	26,7	28,3
Ilosvai	30,0	26,8	36,3	40,8	38,7	41,4
Ökörmezői	24,4	17,0	16,0	13,9	17,0	16,9
Munkácsi	28,3	27,2	32,9	42,3	39,6	40,1
Perecseni	20,8	21,2	24,1	31,6	24,6	36,1
Rahói	17,3	16,5	26,8	30,1	29,0	29,0
Szolyvai	25,3	22,5	28,3	33,6	38,6	35,1
Técsői	29,7	31,0	36,0	44,5	41,1	37,4
Ungvári	33,2	29,7	33,2	42,3	40,9	33,9
Husztói	24,0	30,6	35,0	42,2	30,2	32,2

A megyében a szemes kultúrák termesztésének termésátlaga az 1995-ös évhez viszonyítva 2004-re 39,1%-os (11,7 q/ha) növekedést mutat. Ez az eredmény egy folyamatos fejlődési szakasz eredménye, melyhez hozzájárult, hogy a parasztgazdaságoknak egyre nagyobb lett a részaránya a megtermelt mennyiségekben.

Az 1995-ös évben 10 járásban a termésátlag értéke a megyei szint (29,9 q/ha) alatt van és mindössze 3-ban (Nagyszőlősi, Ilosvai és Ungvári) haladja meg azt. A járások többsége megközelíti a kárpátaljai termésátlagot, többek között a Beregszászi is (10%-kal marad el). Két járás kivételével kisebb-nagyobb mértékben folyamatos a termésátlag növekedése 2004-ig. Bár a megyei átlag nem mutat drasztikus termésátlag csökkenést, ha jobban megvizsgáljuk a járások adatait, majdnem mindenhol 2002-es szint alatti értékeket találunk.

A 2000. évre jellemző az értékek jelentős visszaesése több járásban és az egész megyében is, kivéve a Nagybereznai és a Husztói járásokban, ahol több mint

20%-os növekedés mutatható ki. Nagyon csekély mértékű javulás tapasztalható a Técsői és a Perecsenyi járásokban.

A vizsgált időszak elejét (1995) hasonlítsuk össze a vizsgált időszak legjobb értékével (2004) járások szerint. A legeredményesebb a Huszti járás volt, mivel 76%-os (18,2 q/ha) a javulás és 2004-ben meghaladja a megyei termésátlag értékét is. A Beregszászi járásban az 51%-os (13,7 q/ha) növekedés elég volt ahhoz, hogy kissé lemaradva elérje a kárpátaljai átlagértékeket.

Párhuzamot vonhatunk a szemes kultúrák és egy külön kategóriaként meghatározott termés, a búza termesztésének termésátlaga között. Egyes járásokban a búza termelékenységének intenzitása 2004-re meghaladta a megyében hektáronként megtermelt szemesekét 3%-kal. A 2000. évi visszaesés kivétel nélkül minden járásra jellemző. A megyei termésátlag értékét 2004-ben 3 járás haladta meg, ezek egyike a Beregszászi (Закарпаття 2006).

Tekintsük meg a 4. táblázatot, ahol a Kárpátalján megtermelt legnagyobb mennyiséget adó ágazatot, a burgonya termésátlagát láthatjuk. A vizsgálat során figyelembe kell venni a kárpátaljai burgonya- és zöldségtermelés növekedését, intenzitását és ennek egyik legfőbb okát, a parasztgazdaságok egyre nagyobb részarányát ezen a területen. Így, bár az adatok a mezőgazdaság minden gazdasági kategóriájára vonatkoznak, mégis a mezőgazdasági vállalatok szerepe elhanyagolható, ezek az értékek a parasztgazdaságoknak köszönhetőek.

4. táblázat. A burgonyatermesztés termésátlaga Kárpátalján 1995 és 2006 között

(Forrás: : Закарпаття 2006 статистичний щорічник, 126. oldal)

(a mezőgazdaság minden kategóriájára, ha)

	Évek					
	1995	2000	2002	2004	2005	2006
Megyében	113,8	139,3	152,8	160,6	156,1	161,0
Ungvár (város)	101,9	122,0	120,0	145,0	157,4	160,0
Munkács (város)	100,4	170,9	146,9	167,7	168,9	164,7
Beregszászi	130,7	137,5	148,3	160,3	164,5	164,6
Nagybereznai	112,5	188,4	141,0	145,0	140,4	146,0
Nagyszőlősi	104,5	119,8	130,0	159,8	162,5	163,0
Volóci	118,1	123,8	119,4	161,0	160,9	160,8
Ilosvai	121,3	124,8	183,8	192,3	185,0	185,4
Ökörmezői	122,7	140,5	130,8	143,9	144,0	144,0
Munkácsi	135,1	123,0	177,8	183,4	184,1	185,4
Perecsenyi	97,0	189,3	169,5	145,0	165,8	169,8
Rahói	101,5	120,1	120,1	145,0	100,0	100,0
Szolyvai	133,9	147,0	119,8	160,0	160,3	161,0
Técsői	103,3	149,9	151,0	152,5	150,0	150,0
Ungvári	101,4	132,6	176,4	155,6	161,3	165,0
Huszti	97,6	132,1	145,0	150,0	140,0	139,6

A megyében a hektáronként megtermelt burgonya minden járásban folyamatosan növekedett, egy-két kisebb járást leszámítva. Ezek egyre növekvő intenzitással hozzák be a lemaradást és érik el vagy közelítik meg a Kárpátaljai szintet.

Kárpátalján a termésátlag növekedése 1995 és 2004 között 41% volt, ez hektáronként 46,8 mázsát jelentett, majd itt is megjelenik a visszaesés a 2005-ös évben, de 2006-ra újra eléri, sőt meg is haladja a 2004-es szintet. Évente tapasztalható, hogy egy-egy járás kiemelkedő termésátlagot produkál, majd ott is további egyenletes növekedés jellemző. 2006-ra minden járás megközelítette a megyei átlagértéket, kettő jelentősen túllépi azt (Ilosvai és a Munkácsi járás).

A Beregszászi járásban a termésátlag 1995-ben jóval a megyei szint fölött volt, de mivel a növekedés lassúbb a többi járáshoz képest, 2004-re éppen csak eléri, 2006-ra pedig túllépi az átlagértéket.

A burgonya termésátlagát rávetíthetjük a zöldség termésátlagára kisebb változtatásokkal. A megyei értéket tekintve a vizsgált időszak alatti növekedés 38,1%, ez 49 mázsa hektáronként. A Beregszászi járás nem versenyképes ebben az ágazatban, ha a termésátlag növekedését nézzük, mivel jóval 29 q/ha-ral lemarad a megyei szinttől (Закарпаття 2006).

A termésátlag a mezőgazdasági vállalkozásoknál minden évben és minden mezőgazdasági kultúra esetében kisebb a parasztgazdaságoknál jellemző termésátlagnál. Mértéke viszont változó növénycsoportonként és évek szerint is (Закарпаття 2006).

Tekintsünk át a növénytermesztésnek egy másik területét, melyről még nem esett szó, pedig ez is hozzátartozik a megye mezőgazdaságához. A 5. táblázat mutatja be Kárpátalja gyümölcs- és szőlőtermesztésének helyzetét. Figyeljük meg – a termésátlagon kívül – az erre a célra fordított földterületek méretét és a megtermelt mennyiségek évek szerinti változását.

5. táblázat. Földterület, termésmennyiség és termésátlag a gyümölcs- és szőlőtermesztésben Kárpátalján

(Forrás: Закарпаття 2006 статистичний щорічник, 127. oldal)

(a gazdaság minden kategóriája)

	Évek					
	1995	2000	2003	2004	2005	2006
Évelő növények területe, ezer ha						
Gyümölcsös terület	29,6	14,8	14,1	13,7	13,5	13,6
termőkorú	23,2	13,5	12,8	12,7	12,2	12,2
szőlőterület	6,3	5,2	4,8	4,7	4,6	4,6
termőkorú	5,4	4,9	4,4	4,2	4,1	4,1
Betakarított mennyiség, ezer t						
Gyümölcs	116,5	103,6	86,0	64,4	66,4	63,0
Szőlő	13,8	41,9	31,2	31,3	27,2	25,0
Termésátlag, q/ha						
Gyümölcs	50,2	77,0	67,2	50,7	54,6	32,8
Szőlő	25,4	86,1	71,5	73,8	66,8	30,3

A gyümölcsstermesztésre fordított földterületek évről évre csökkennek, kevesebb mint fele, 46% marad meg 2005-re, mikor a csökkenés mértéke megáll a 2000.

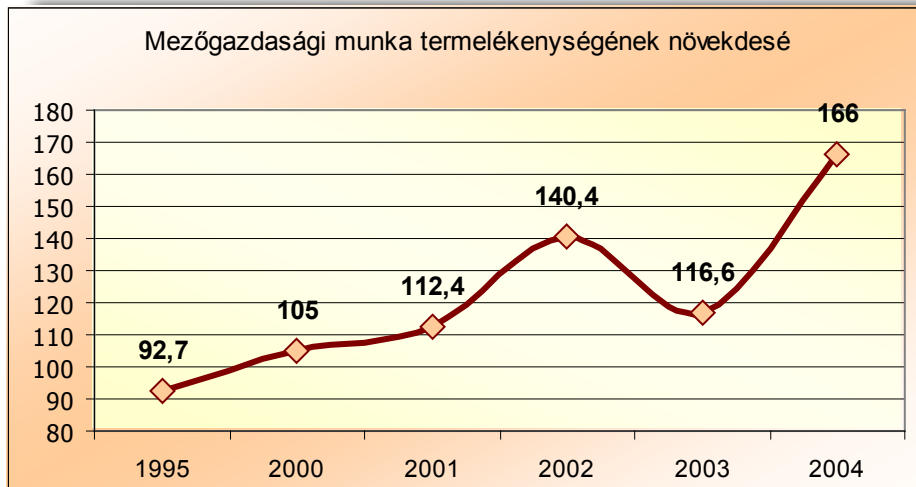
év drasztikus földterület csökkenését követően. A legnagyobb gond, hogy ebből kifolyólag a termőkorú élő növényekkel beültetett terület is nagymértékben csökkent.

A betakarított gyümölcs mennyisége is arányosan csökkent a területekkel, bár 2003-ban kisebb növekedés tapasztalható, ami valószínűleg a termésátlag emelkedésének és egyéb, itt nem részletezett tényezők következménye.

A szőlő megtermelt mennyisége, a 2001. évi visszaesést követően csekély mértékben ugyan, de növekedést mutat 2004-re, majd 2006-ra drasztikusan visszaesik. A termésátlag is 2004-ben majdnem háromszorosa az 1995-ös évben tapasztalt értékeknek, 2006-ra viszont majdnem a kezdő értékig zuhan vissza.

Összefoglalva, a termésátlag a megye minden járásában javult, majd romlott. Kárpátaljára is hatással voltak a technológiai újítások és a szakképzettség emelése. A betakarított mennyiségek növekedésében nagy szerepe van a termésátlag jelentős javulásának és a munkatermelékenység növekedésének, melyet a 2. ábrán láthatunk. (Sok szó esett már a 2004-es év jelentőségéről a mezőgazdaságban, így a most következő 2 diagramon, vagyis ábrán az ez évi adatokat vettem alapul).

(előző év 100%)

2. ábra. A mezőgazdasági munka termelékenysége Kárpátalján

(Forrás: Закарпаття 2004 статистичний щорічник, 194. oldal)

Értékesítés

Kárpátalján sokáig volt központosított agrárpolitika, tehát a természeti adottságokat nem teljesen vették figyelembe a megtermelt növényfajok típusának és mennyiségének eldöntésénél. A függetlenné válás után természeti kincsekben és előnyös földrajzi adottságokban gazdag, de tőkében és szakértelemben szegény megye lett.

A mezőgazdasági termelési rendszer többnyire állami tulajdonban volt a rendszerváltás előtt, majd folyamatosan privatizálták, vagy a falun élő lakosság

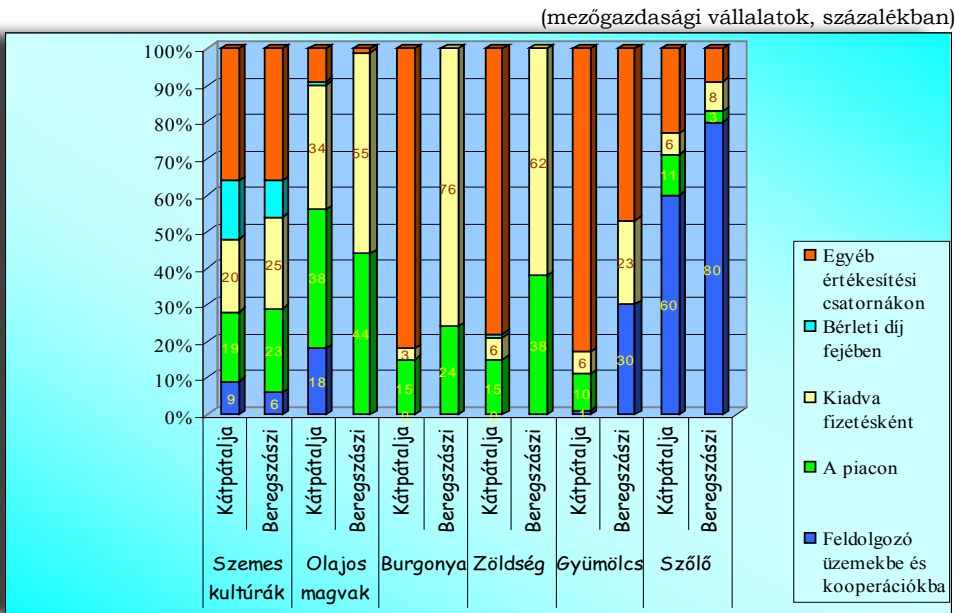
körében szétosztották a termőföldeket. A már beépült, megszokott gazdálkodási módszerekről nehéz átállni egy teljesen más rendszerre.

Bár elmondhatjuk, hogy Kárpátalja sokat fejlődött az utóbbi években a mezőgazdaság önállósága és szakképzettség terén, az anyagi gondok megoldására mégis sokszor a régi módszerekhez hasonlókat alkalmaznak. Ez tükröződik a 3. ábrán is, melyben a mezőgazdasági vállalatoknál megtermelt kultúrák értékesítésének szerkezetét láthatjuk.

Az összehasonlíthatóság érdekében a diagrammon éves felbontásban szerepel a kárpátaljai és a beregszászi értékesítés részarányos megoszlása. A mezőgazdasági kultúrák szerint tekinthetjük át a hasonlóságokat és a különbségeket, melyek az évek múlásával egyre jelentősebbek lettek, így alakult ki a 2004. évi állapot.

Ezen az ábrán csak a mezőgazdasági vállalatok termékértékesítése szerepel, mivel egy parasztgazdaságra jutó földterület kevés, a termelés csekély, alkalmazottakat pedig nem foglalkoztatnak, vagy csak egy-két főt rövid ideig.

A burgonya és a zöldség termelése a mezőgazdasági vállalatoknál csekély, ebből következően az itt feltüntetett százalékok mögött alacsony abszolút értékek vannak.

3. ábra. A mezőgazdasági termékek értékesítésének struktúrája a 2004-es évben Kárpátalján

(Forrás: Закарпаття 2004 статистичний щорічник, 195. oldal)

A szemes kultúrák és az olajos magvak alkotják a mezőgazdasági vállalatok termelésének meghatározó részarányát, így ezek értékesítéséből származik a bevételük jelentős része is. Ha megvizsgáljuk, milyen módon értékesítik termékeiket, azt is megtudhatjuk, hogy hány százalékos a tényleges bevétel és mennyi az adósságok törlesztésére fordított részarány.

A szemes kultúrák megoszlása elég széleskörű mind Kárpátalján, mind a Beregszászi járásban. A feldolgozó üzemek részére való értékesítés a megyében 9%, a járásban még ennél is kevesebb, mindössze 6%. A piacon való tényleges értékesítés részaránya magasabb ugyan, mint a feldolgozó üzemek részére történő értékesítés, de még így is kevés egy jól működő vállalathoz viszonyítva, az összesnek a 19%-a.

Mutatja a vállalatok helyzetét, hogy kifizetésre került alkalmazottak béreként az évi össztermelés 20%-a Kárpátalján, a Beregszászi járásban 25%-a, ami igen magas arány és nehéz pénzügyi helyzetre utal.

A megművelt területek egy része nem saját tulajdonban van, így bérleti díj fejében adják a termést, ez a megyében több mint 10%-a a 2004. évi termelésnek, a járásban majdnem 10%-a. A fennmaradó több mint 30% egyéb értékesítési módon lett továbbadva.

Az olajos magvak 18%-a Kárpátalján a feldolgozó üzemek részére lett értékesítve, majdnem 40% pedig a piacon. 34% lett fizetésként kiadva és mindössze 10% egyéb értékesítés keretében. Ettől az összetételi szerkezettől teljesen eltér az olajos magvak értékesítésének szerkezete a Beregszászi járásban. A piacon 42%-ot értékesítettek és 65% lett fizetésként kiadva.

Kárpátalján a burgonya- és a zöldségpiacon történő értékesítésének részaránya csekély, 18%, a legnagyobb részét egyéb csatornákon számolták el. A Beregszászi járásban a burgonya 76%-a, a zöldség 62%-a fizetésre lett fordítva, a fennmaradó részt pedig a piacon értékesítették.

Kárpátalján a gyümölcs és a zöldség értékesítésének szerkezete majdnem megegyezik egymással, viszont a Beregszászi járásban 30%-ot adtak át feldolgozó üzemeknek, 23% lett fizetésre fordítva, a maradék egyéb módon lett értékesítve.

A szőlőtermés nagy részét Kárpátalján (60%) és Beregszászban (80%) is feldolgozó üzemeknek adták át. A fizetés részaránya a megyében 6%, a járásban 8%. A fennmaradó részt piacon és egyéb módon értékesítették.

Összességében elmondhatjuk, hogy nagyon alacsony a mezőgazdasági vállalatok piaci jelenléte, a feldolgozó üzemekkel való kapcsolat is fejlesztésre szorul, és a nehéz anyagi helyzetet tükrözi, hogy a bérleti díjat és a fizetési hátralékot a termés rovására próbálják törleszteni. A 2006-os évre ezek a százalékok javultak ugyan egyes járásokban, de a megyei átlag csak csekély mértékben változott (Закарпаття 2006).

A mezőgazdasági vállalatok helyzetére következtethetünk a géppark állapotáról is.

6. táblázat. A traktorok és a termésetakarító gépek száma a mezőgazdasági üzemekben Kárpátalján

(Forrás: Закарпаття 2006 статистичний щорічник, 111. oldal)

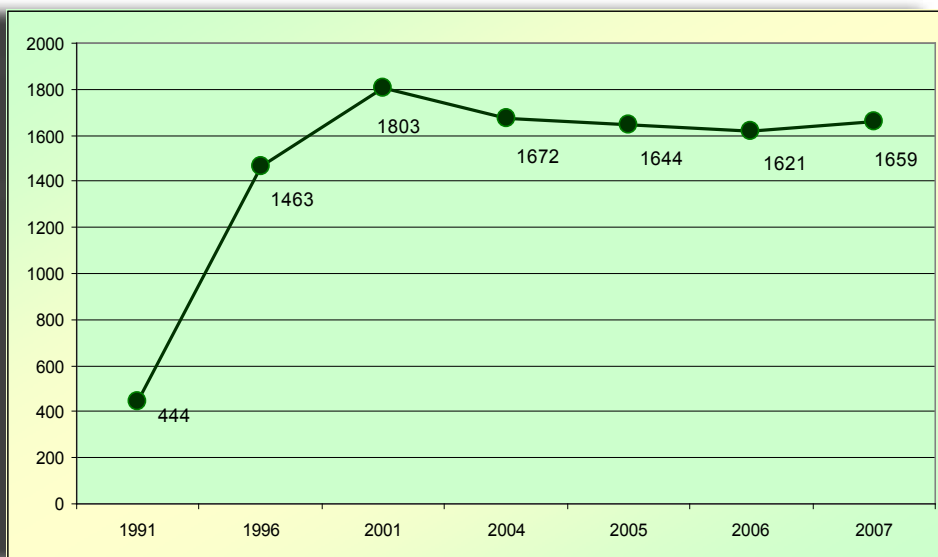
(év végére, egység)

Évek	Traktorok	Betakarító gépek
1995	4470	498
2000	2912	432
2001	2547	390
2002	2264	369
2003	2208	336
2004	1697	322
2005	1750	344
2006	1653	291

A traktorok száma a 2000. évben csökkent drasztikusan, ahogy a trágya felhasználás a földeken, vagyis abban az időszakban, amikor a mezőgazdasági vállalatok területei is nagymértékben csökkentek. Az 1995-ös évhez viszonyítva 2000-ben 35% volt a csökkenés, 2004-re pedig 62%, azaz 2773 traktorral volt kevesebb (Закарпаття 2006).

A betakarítógépeknél viszont egy egyenletes, folyamatos csökkenést tapasztalhatunk, a vizsgált időszak végére a betakarító gépek 65%-a megmaradt a mezőgazdasági vállalatok tulajdonában.

A 4. ábrán a mezőgazdasági vállalatok számának alakulása látható: az intenzív növekedés, a 2001-es csúcspont, majd csekély, de folyamatos visszaesés 2006-ig, itt ismét nőtt a vállalatok száma, igaz ez a csekély növekedés kismértékben hat az össztermék alakulására.

4. ábra. A mezőgazdasági vállalatok számának alakulása

(Forrás: Закарпаття 2006 статистичний щорічник, 109. oldal)

Az 1995. évben 274,2 hektár földterület jutott átlagosan egy mezőgazdasági vállalatra, ami folyamatosan csökkent, és 2000-re már csak 164,1 ha, 2002-re 70,6 ha, 2004-re pedig mindössze 54,2 ha. Egy évtized alatt egy mezőgazdasági vállalatokra jutó földterület egyötödére csökkent, pedig Kárpátalján 196 vállalattal lett több 1996 óta. A munkatermelékenység növekedésének és a termésátlagok javulásának köszönhetően a megtermelt mennyiség alig esett vissza (Закарпаття 2006).

A traktorok és a betakarítógépek számának csökkenése negatív hatással lett a mezőgazdasági vállalatok fejlődésére. 1995-ben átlagosan 3 traktor jutott egy vállalatra, 2006-ban pedig mindössze 1. A betakarítógépek aránya még rosszabb: 3 vállalatra jutott 1 gép. A felsorolt adatok átlagosak. Sok vállalat gépeket, traktorokat bérel, és nincs saját tulajdonában.

A legtöbb vállalat veszteséges és működésképtelen, amelyet az átlagosan egy vállalatra jutó betakarított mennyiség is tükröz. Az 1995-ös évben vállalatonként 106,6 kg volt, 2000-ben 41,8 kg, 2004-ben pedig az egy vállalatra jutó megtermelt mennyiség 85,7 kg volt (Закарпаття 2006). Ennek a következménye, hogy a vállalatoknál a bérelszámolás is termékben folyt, mivelhogy pénztartalékokkal a vállalatok nem rendelkeztek, még ezt a csekély mennyiséget sem tudták kellő arányban értékesíteni.

A vizsgálatok, elemzések eredményei, legyenek akár abszolút számok, akár arányszámok, ha teljesen átfogó képet adnak egy gazdasági területről, önmagukban mégsem elegendők ahhoz, hogy az eredmény megfelelően értékelhető legyen. Szükség van további összehasonlításokra, hasonló területen végzett kutatások, elemzések értékeivel való összevetésre. Vegyük most is az összehasonlítás alapjául a 2004-es évet.

Magyarországon a mezőgazdaságra használt földterületek nagyobb része két kultúra, a búza és a kukorica között oszlik meg. A legjelentősebb betakarított mennyiségi értékeket is e két mezőgazdasági növény adta a vizsgált időszakban. Ebből következtethetünk arra, hogy a természeti adottságok és a piaci feltételek leginkább e két terméknek kedveztek (KSH 2004).

Magyarországon a búza az egyik legnagyobb területen termesztett növény, melyet termésátlaga is tükröz. Kárpátalján is meghatározó ugyan a búza, amelynek termésátlaga 2004-ben 25%-kal, (10,7 q/ha) marad el a magyarországihoz viszonyítva. A 2003. évben a téli búza hektáronként megtermelt mennyisége Kárpátalján 3 q/ha, azaz a magyarországi búza termésátlagánál majdnem 9%-kal több. Az árpa termésátlaga szintén a 2003-as évben meghaladja a magyarországi átlagot, ahogy ez a zabtermelésre is jellemző.

A burgonya egy fontos mezőgazdasági termék Kárpátalján, melynek intenzív a mennyiségi és a termésátlag növekedése is. Mindössze egy évben, 2003-ban közelíti meg a Magyarországon jellemző értékeket. A 2004. évben Kárpátalján 8 mázsával nőtt a hektáronkénti betakarított érték (Закарпаття 2004), Magyarországon majdnem 100 mázsával (KSH 2004).

Összefoglaló

Kárpátalján a különböző vállalati formákban ténykedő termelők hatékonyságát javítani lehetne a megfelelő befektetésekkel, melyek a szakképzettséget, a mezőgazdaságban megjelenő innovációk beépülését és az infrastruktúra fejlesztését tennék lehetővé.

Napjainkra, a mezőgazdasági vállalatok helyzete sokat romlott a rendszerváltás előtti időszakhoz képest, számuk viszont emelkedett. A tulajdonukban lévő földek összterülete csökkent, így átlagosan kisebb területeken gazdálkodhatnak. Az elavult technológiával rendelkező vállalatok nem tudnak versenyképes termésátlagot megtermelni, míg a parasztgazdaságok termésátlaga és a betakarított termés mennyisége a megfelelő technikai felszereltség hiányában is jobb. Bár egységenként sokkal kisebb földterületekkel rendelkeznek, fokozatos fejlődés figyelhető meg mind a megyében, mind a Beregszászi járásban. A parasztgazdaságok számának növekedésével nőtt az össztermék a megyében, javulást tükröznek a termésátlagok és a mezőgazdasági termékek minőségi jellemzői is.

Az utóbbi évekre jellemző, hogy a növénytermesztés jelentősége előtérbe került az állattenyésztéssel szemben, pedig mindkettő fejlesztéséhez megvannak a gazdasági és a természeti adottságok. Bár jelentősen javult a megyében a mezőgazdasági termelés helyzete az utóbbi években, ez egyelőre mégsem elegendő egy stabil, kiegyensúlyozott gazdaság megteremtéséhez. Ha az állam és a helyi társadalmi közösségek változtatnak a mezőgazdasághoz való hozzáállásukon, felismerik annak fontosságát és a benne rejlő lehetőségeket, talán felgyorsulnak a fejlesztési folyamatok, eljutnak Kárpátaljára is a célirányos beruházások, ezáltal lendületet kapnak a mezőgazdaságban tevékenykedő vállalkozások.

IRODALOM

- Bulla Béla–Mendöl Tibor (1999). A Kárpát-medence földrajza. Lucidus. Budapest.
- Halmi Péter (2002). Az Európai Unió agrárrendszere. Budapesti Agrárkamara és Mezőgazda Kiadó, Budapest.
- Dr. Kormány Gyula (1996). Kárpátalja földrajzi vázlata. Nyiregyháza–Beregszász.
- Központi Statisztikai Hivatal, Magyarország; <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/mgterm/mgterm04.pdf> letöltve: 2008. május 22.
- Központi Statisztikai Hivatal, Magyarország <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/gszo.pdf> letöltve: 2008. május 22.
- Dr. Lőkös László (2000). A világ mezőgazdasága. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest.
- Nyitrai Ferenc dr. (1996). Gazdaságstatisztika. Regiszter Kiadó és Nyomda, Budapest.
- Dr. Pinczés Zoltán (1999). Kárpátalja gazdasági életének természetföldrajzi alapjai. Észak- és Kelet-Magyarországi Földrajzi Evkönyv. Nyiregyháza.
- Закарпаття 2004 статистичний щорічник, Ужгород, 2005
- Закарпаття 2006 статистичний щорічник, Ужгород, 2007
- СЕЗ "Закарпаття"; http://www.ogrsez.uzhgorod.ua/HT_ukr/sbor_fr.htm letöltve: 2006. január 20
- Береговский райком компартии Украины: Итоги Выполнения народнохозяйственного плана за три года девятой пятилетки хозяйствами Береговского района Закарпатской области; Берегово, 1974
- Заставецька О. В. та ін.: Географія Закарпатської області. Тернопіль, 1996
- М. Рущак, В. Падяк: Система хозяйствования в Закарпатской области в 1991-2004 годах; Издательство В. Падяка, Ужгород, 2004

Táblázatok jegyzéke:

1. táblázat. A mezőgazdasági össztermék alakulása Kárpátalján 1995 és 2006 között
2. táblázat. A mezőgazdasági termékek előállításának növekedési üteme Kárpátalján
3. táblázat. A szemes kultúrák termésátlaga Kárpátalján
4. táblázat. A burgonyatermesztés termésátlaga Kárpátalján
5. táblázat. Földterület, termésmennyiség és termésátlag a gyümölcs- és szőlőtermesztésben Kárpátalján
6. táblázat. A traktorok és a termésbetakarító gépek száma a mezőgazdasági üzemekben Kárpátalján

Ábrák jegyzéke:

1. ábra. A mezőgazdasági össztermék struktúrája Kárpátalján
2. ábra. A mezőgazdasági munka termelékenysége Kárpátalján
3. ábra. A mezőgazdasági termékek értékesítésének struktúrája a 2004-es évben Kárpátalján
4. ábra. Mezőgazdasági vállalatok számának alakulása

A Nagymuzsaly-A lelőhely pattintott kőeszköz-gyűjteményének nyersanyagtípusai

Rezümé A Nagymuzsaly-A késő-paleolit lelőhely, Kárpátalja egyik jellegzetes originaci emléke. Az ideiglenes telephely kiválasztásában az őskőkorból nagy szerepet játszott a megfelelő minőségű és mennyiségű kőeszköz-nyersanyag. A lelőhelyen az eszközök legnagyobb része abból az opalítból készült, amelynek geológiai forrása a közelben található, vagyis helyi nyersanyagból származik. A lelőhelyen előfordulnak még regionális (obszidián, limnokvarcit, kovásodott homokkő) és távoli (volhiniai kova) nyersanyagok.

Резюме Пізньопалеолітичне місцезнаходження Мужієво-А представляє собою характерну пам'ятку оригіналу на Закарпатті. При виборі тимчасового місця поселення у палеоліті велику роль грала наявність якісної сировини для кам'яних знарядь праці. На місцезнаходженні найбільша частина знарядь виготовлялася з опалоліту, геологічне джерело якого знаходиться поряд, отже являється місцевою сировиною. Серед зразків трапляються також вироби з обсидіану, лімнокварциту, кремнистого пісковику (вони є сировинами регіонального походження) та волинського кремню (сировина далекого походження).

Bevezető

A mai Kárpátalja területén lévő több mint 100 paleolit lelőhely egy kivételével (Molocsniy Kaminy) mind nyíltszíni településnek tekinthető. Az erodált felszíni dombtetőkről és a kőbányákban lebontott talajrétegekből már a XIX. század második felében előkerültek az első leletek. A kárpátaljai paleolitikum első kutatójaként Lehoczky Tivadart lehetne megemlíteni, aki Kárpátalján, Munkács környékén fedezte fel az első őskőkori lelőhelyeket. A cseh éra alatt Jozef Skutil végzett paleolit-kutatásokat a területen, majd a szovjet időszak alatt 1969-től a Kárpátaljai Állandó Paleolit Expedíció folytatta a vidék tanulmányozását. Az expedíció vezetője – Vladiszlav Gladilin – 1976-ban fedezte fel a Nagymuzsaly-I lelőhelyet, amelyről a régészeti leletek tipológiai elemzése alapján elmondható, hogy a késő-paleolitikumból származik, a tipológiai jellegzetességek alapján a közép-európai originaci lelőhelyekhez köthető (Ткаченко 2003). A Nagymuzsaly-I-től közel fél kilométerre nyugatra található Nagymuzsaly-A lelőhelyet a szerző 2006-ban fedezte fel egy terepbejárás során. A leletek a felszínről származnak, szórványleletek, ugyanis a vékony negyedidőszaki üledékeket az intenzív erózió és a mezőgazdasági munkálatok még tovább rongálták. A lelőhely környezetében összesen hét késő-paleolit lelőhely ismert a régészeti szakirodalomból (ld. uo.). Ebből és a tipológiai jellegzetességekből adódóan arra következtethetünk, hogy a Nagymuzsaly-A telep is ebből a korból származik. Jelen munka célja a szerző által 2006 után begyűjtött leletek (138 darab pattintott tárgy) nyersanyagának előzetes meghatározása és leírása, valamint a potenciális geológiai lelőhelyük lehatárolása. A nyersanyagok meghatározása makro- és mikroszkópos módszerekkel történt.

Természetföldrajzi viszonyok

A Nagymuzsaly-A lelőhely a Beregszászi-dombvidék délnyugati részén terül el, a Beregszász-Nagyszőlős autópályájának bal oldalán, az úttól mintegy 200 méterre

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék, tanár

északi irányban. A lelőhely egy közel 40 méter magas domb tetején helyezkedik el, amely közel 2 kilométerre délnyugati irányban fekszik a beregszászi Nagy-hegytől, a dombvidék legmagasabb hegyétől (legmagasabb pontja 365,7 méter). A lelőhelytől délnyugati irányba közel 700 méterre található a 177,9 méter magas Aranyos-hegy. A régészeti lelőhely területét jelenleg szőlőtermesztésre használják, a leletek a felszántott szőlősorok felszínéről származnak. A geológiai térkép (Мацьків & Кузовенко 2003) szerint a lelőhely környékét a dorobratovoi formáció riolitjai és azok tufái alkotják, ezzel együtt a domb a metasomatikus úton átalakult kőzetek keleti határát jelenti. A dombtól nyugati irányban egy közel 1 négyzetkilométernyi alapterületű zóna található, ahol a metasomatikus folyamatok átalakult kőzetek kialakulásához vezettek a kárpáti vulkanizmus negyedik fázisában (Леїє et al. 1971, Кречковський & Теплов 1966, Лазаренко et al. 1963). Ennek köszönhetően a felszínen vagy annak a közelében ma is felfedezhetünk átková sodott riolitokat és tufákat. A mélyből felszín felé áramló kovás oldatok eltérő mértékben alakították át a vulkáni eredetű kőzeteket, ennek köszönhetően a jelenlegi ismert metasomatitok makroszkópos jellegei is rendkívül változatosak.

A leletek makroszkópos vizsgálata

A környező késő-paleolit lelőhelyek kőeszközeinek érintőleges makroszkópos nyersanyag-meghatározásával V. Tkacsenko foglalkozott monográfiájában (Ткаченко 2003). Az ismert lelőhelyeken túlnyomórészt a helyi, általa beregszászi kovának nevezett nyersanyagot használták a kőeszköz-készítő mesterek. Ezen nyersanyag geológiai lelőhelyét a Beregszász-V nevű lelőhely környékére helyezte, ami az Aranyos-hegy tetején található és beleesik a fentebb említett közel 1 négyzetkilométer alapterületű elterjedéssel rendelkező metasomatitok előfordulási körzetébe. A közelmúltban történt terepbejárások alkalmával nem sikerült megtalálni ezeknek a kőzeteknek a felszínre bukkanását. Átalakult kőzetek törmelékes darabjai ugyan előfordulnak az Aranyos-hegy tetején, de nagyon kis mennyiségben, ami feltehetőleg a mezőgazdasági művelésnek köszönhető, ugyanis a nagyobb kőtömböket elhordták a területről, a szálkőzetet pedig vastag talajréteg takarja. Ennek köszönhetően ez az ősi nyersanyagbázis ma már nem található meg a felszínen.

A *Nagymuzsaly-A* kőeszközeinek makroszkópos vizsgálatából kiderült, hogy itt is túlnyomórészt ugyanezt a helyi „beregszászi kovát” használták fel, amit a részletesebb kőzettani és mikroszkópos vizsgálatok alapján opalitnak lehetne nevezni (Rácz 2008). A kőzet változatos megjelenése a gyűjteményben is megmutatkozik, mivel az összesen 125 opalitból készült pattintott tárgyat (nukleuszok, szilánkok, pengék, vágóeszközök) a nyersanyag külső jellegei alapján két csoportra lehet osztani. Az első csoport makroszkóposan sötétebb szürkéskékes, legtöbbször világosabb sávokkal. A második csoport világosabb szürkésfehér, ritkán sávos, néha foltos. Mindkét típus kagylós töréssel rendelkezik, a szövet homogenitását kisebb szabálytalan üregek törik meg, amelyekben néha érces ásványokat lehet felfedezni. Az üregek körül a szövet színe sötétebb kék színűvé alakult. A szövetben szabad szemmel is felfedezhető sötétebb érces eredetű ásványszemcsék körül sokszor világosbarna elszíneződések láthatóak, ezek ovális vagy kör alakúak. Az egyes pattintott köveken megmaradt kőzetkéreg színe vörösesbarna vagy vörös.

A gyűjteményben 4 darab volhiniai kovából készült pattintott tárgy található. Színük sötétbarna, néha világosabb foltokkal. Törésük kagylós, vékony széleik áttetszőek. Az egyik lelet felszínének egy részén megmaradt a kőzetkéreg is, amely közel 1 mm vastag, belső része fehér, a felszíne pedig világosbarna. A kovából készült tárgyak között található egy vágóeszköz, amely felszínének egy kis részén megmaradt a szürke kőzetkéreg, felületének nagy részét pedig szürkésfehér kéreg borítja. Ezen a tárgyon a barna színű kova a megmunkált, lepattintott részeknél válik láthatóvá.

A leletek között található 4 darab obszidiánból készült eszköz, nyersanyaguk mindegyik esetében a kárpáti I típusúhoz köthető. Színük fekete, üvegszerűek, a vékonyabb részeik áttetszőek. Mind a négy leleten látszik a kőzetkéreg, kettő esetében a szövetben sávosság figyelhető meg (szürke sávok).

A gyűjtemény darabjai között található még három limnokvarcitből készült pattintott tárgy, kettő közülük világos szürkés-kék színű. A kagylós törésű kőzet szövetében makroszkóposan világos foltokat és kék sávokat lehet látni. A harmadik színe világosbarna, a széleinél áttetsző. Szöveve tele van fehér szálakkal, sávokkal, valószínűleg növények maradványai lehetnek.

A pattintott tárgyak között található két darab átkovásozott homokkőből készült lelet. A kagylós törésű kőzet szöveve egészen sötétszürke-barna, amelyet sötétebb rozsdabarna sávok váltanak fel.

Nyersanyagok és potenciális geológiai lelőhelyük

A *Nagy muzsaly*-A régészeti lelőhelyről származó 138 pattintott tárgy közül 7 viszonylag nagyméretű nukleusz vagy prenukleusz, ami arra utal, hogy ez a hely közel lehetett a nyersanyag lelőhelyéhez, és a tömbök elsődleges megmunkálása helyben történt. A régészeti szakirodalomban (Ткаченко 2003) megjelölt lelőhelyén ezt az opalit nyersanyagot már nem lehet megtalálni, de a prenukleuszok megléte a geológiai forrás közelségére utal. Ezt támasztják alá a geológiai térképek adatai is, amelyek szerint ezek a kőzetek a régészeti leletek közvetlen közelében helyezkednek el (Мацьків & Кузовенко 2003). A kőeszköz-készítő mesterek tehát túlnyomórészt a helyi opalitet használták. Ez a kőzet a Beregszászi-dombvidék több pontján is előfordul, többek között Beregszász, Nagy muzsaly, Bene és a Kelemen-hegy környékén. Kialakulásuk az utólagosan átkovásozott és opálosodott riolittal, riolittufával és tuffittal függ össze (Лейне 1971, Вознесенский 1988, Кречковский & Теплов 1966, Лазаренко et al. 1963, Лазаренко 1960, Радзивилл et al. 1978, Соболев & Фишкин 1953, Фишкин 1958, Фишкин et al. 1969). A régészeti mintákból (opalitból) készült vékonycsiszolatokból kiderült, hogy a nyersanyaguk nagy hasonlóságot mutat a régészeti lelőhely közelében lévő geológiai nyersanyagforrásokból származó opalittal.

A volhiniai kovák geológiai lelőhelye Nyugat-Ukrajna Prut és Dnyeszter folyóinak medencéjére tehető (Фурман 2008). A régészeti leletek arról tanúskodnak, hogy ez a kovatípus már a paleolitikum idején eljutott a Kárpát-medencébe, de széleskörű felhasználása a réz korban következett be.

A leletek között előforduló kárpáti I típusú obszidián geológiai forráshelye a mai Szlovákia területén található (Cejkov és Presov környéke), vagyis a kárpáti I obszidiánnal lehet azonosítani (fekete és szürke sávok, átlátszatlan üveggagylós

töréssel) (T. Biró Katalin 2004). A kárpáti II (Tokaj-hegység) és kárpáti III (Rakasz környéke) típusoktól makroszkópos vizsgálattal is egyértelműen el lehet különíteni.

A limnokvarcitok geológiai lelőhelyét a Beregszászi-dombvidéken eddig nem sikerült felfedezni, tehát ez a nyersanyag-típus regionális vagy távoli lehet. Makroszkóposan hasonló limnokvarcitot a Huszti járásban található Tiszakirva (Kriva) településtől északra található vidéken sikerült felfedezni (a Beregszászi-dombvidéktől közel 40 kilométerre keleti irányban). A nyersanyag-lelőhely lehatárolása még további kutatásokat igényel.

Az átkovácsodott homokköveket V. Tkacsenko monográfiájában radvánci kovaként említi (az ungvári Radvánc késő-paleolit lelőhely után) és az eredetükről azt írja, hogy folyami kavicsokból származhatnak (Ткаченко 2003). A nyersanyag geológiai lelőhelyét eddig még nem sikerült megtalálni, de a geológiai szakirodalom alapján a Kárpátok flis övéből is származhatnak (Афанасьева И.М. 1979, Габинет М.П. 1989), és ezt feltételezve folyami kavicsként a Kárpátokból eredő folyók szállíthatták el az őskori telephelyek közelébe.

Összefoglalás

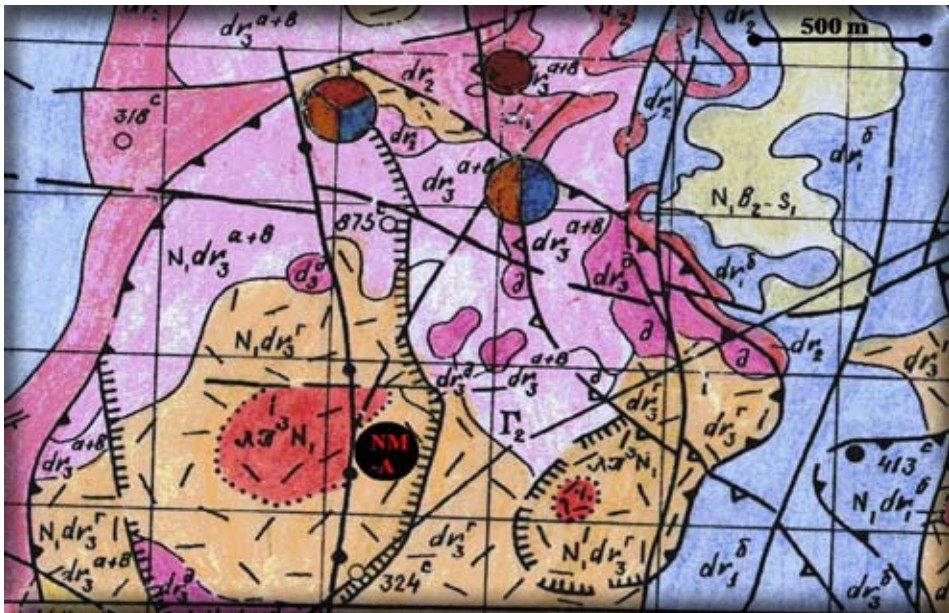
A *Nagymuzsaly-A* régészeti lelőhely tipikus emlékhelye Kárpátalja késő-paleolitikum korszakának. A lelőhely természetföldrajzi elhelyezkedése, a nyersanyag-felhasználás és a kőeszköz-készítési technológia mind-mind a paleolitikum felső szakaszára utal. Ennek tükrében a Beregszászi-dombvidék délnyugati részén elhelyezkedő lelőhely szerves része lehetett annak az őskori közösségnek, amely Kárpátalja mai területén élt, és élőhelyének kiválasztásában az egyik legfontosabb tényező a megfelelő minőségű és mennyiségű kőeszköz-nyersanyag volt. A korábban vizsgált *Bene-I* (Kisvártető) lelőhely (Rácz 2008) régészeti gyűjteményéből származó opalitok szövete sokkal nagyobb homogenitást mutat a *Nagymuzsaly-A* lelőhely kőeszközeihez képest. A benei lelőhely közel 7,5 kilométerre keletre található a nagymuzsalyitól, és szintén a felső paleolitikum időszakából származik. A kevésbé homogén szövet kevésbé jó minőségű az eszközkészítés szempontjából, mivel az üregek és az ásványzemcsék gyengései felületet eredményeznek, amelyek mentén az eszköz könnyebben eltörhet.

A további tervek között szerepel a begyűjtött minták, részletes mikroszkópos és kémiai vizsgálata, a potenciális nyersanyagok feltérképezése, begyűjtése és a leletekkel történő összehasonlítása, amelyeknek köszönhetően pontosabb információkat kaphatunk a kőeszközök nyersanyagáról.

IRODALOM

- Lehoczky T. (2001). Adatok hazánk archaeológiájához különös tekintettel Beregmegyére és környékére. KMKSZ Clio. Ungvár.
- Lehoczky T. (1881). Beregvármegye monographiaja. Pollacsek Miksa Könyvnyomdája, Ungvár.
- Rácz Béla (2008). A benei Kisvártető késő-paleolit lelőhely régészeti anyagának nyersanyagvizsgálata. Acta Beregsasiensis vol. VII, №2, 2008, 144–153. pp.
- T. Biró Katalin: A kárpáti obszidiánok: legenda és valóság. Archeometriai Műhely 2004/1.
- Лейте Ю.А., Клитченко М.А., Авгитов А.К., Тихоненков Э.П., Любарская Г.А., Андреев П.И., Быков Ю.А., Люшня Л.М. Алуиты Закарпаття. Недра, Москва, 1971

- Афанасьева И.М. Петрогеохимические особенности флишевой формации южного склона Советских Карпат. Наукова Думка, Киев, 1979
- Вознесенский А.И. История формирования неогеновых отложений Закарпатского прогиба. Наука, Москва, 1988
- Вялов О.С. & Пастернак С.И. Новые находки иноцерамов в Закарпатском флише. Геолог. сборник Львов. геолог. об-ва, 1956, №2-3
- Горфштейн И.Д. К тектонике юрских отложений района Свалявы в Закарпатье. Геолог. сборник Львов. геолог. об-ва, 1957, №4
- Кречковский З.С. & Теплов В.П. О находке гейзеритов в Закарпатье. Проблемы геологии и рудоносности неогена Закарпаття. Изд-во Львовск. ун-та, 1966
- Лазаренко Е.К. et al. Минералогия Закарпаття. Издательство Львовского университета, 1963
- Лазаренко Е.О. Метасоматичні утворення у вулканічних породах Закарпаття. Видавництво Львівського Університету, 1960
- Лозыняк П.Ю. Радиоларии нижнемеловых отложений Украинских Карпат. Ископаемые и современные радиоларии. Изд-во Львовск. ун-та, 1969
- Мацьків Б.В. & Кузовенко В.В. Геологічна карта дочетвертинних утворень. Карпатська серія. 1:200 000, М-34-XXXV. Ужгород, 2003
- Приходько М.Г. & Корень А.И. Геологическая карта. Береговской группы листов. 1:50 000 Радзивилл А.Я., Радзивил В.Я., Токоленко В.С. Тектоно-магматические структуры Береговского холмогорья (Закарпатье). Препринт Ин-та геологических наук АН УССР, Киев, 1978
- Соболев В.С. & Фишкин М.Ю. Метасоматическая зональность и процессы образования алунита. Минерал. сборник Львов. геолог. об-ва, 1953, №7
- Ткаченко В. Пізній палеоліт Закарпаття. Шлях, Київ, 2003
- Фишкин М.Ю. Минералогические фации и условия образования вторичных кварцитов Береговского холмогорья в Закарпатье. Минерал. сборник Львов. геолог. об-ва, 1958, №12
- Фишкин М.Ю., Теплов В.П., Кречковский З.С. Гейзериты Береговского района и их взаимоотношения с рудоносными метасоматитами. Вулканизм и формирование минеральных месторождений в альпийской геосинклинальной зоне. Изд-во Львовск. ун-та, 1969
- Фурман В.В. Кремій як перша корисна копалина людей кам'яного віку на Поділлі. Вісник Львів. ун-ту. Серія геологічна. 2008, вип. 21. С.

1. ábra. A Nagymuzsaly-A lelóhely területének geológiai felépítése (NM-A – Nagymuzsaly-A lelóhely)/Геологічна будова території місцезнаходження Мужієво-А (NM-A – місцезнаходження Мужієво-А) (Приходько М.Г. & Корень А.И.)

2. ábra. A Beregszászi-dombvidék déli része. 1 – Nagymuzsaly-A, 2 – Aranyos-hegy, 3 – Nagy-hegy, 4 – Bene – Kisvartető, 5 – Kelemen-hegy. A körvonallal megjelölt területek az opalitok előfordulásának helyét mutatják. /Південна частина Бергівського горбогір'я.

1 – Мужієво-А, 2 – Золотиста гора, 3 – Велика гора, 4 – Бене – Кішвартего, 5 – гора Келемен. Території, виділені лініями, являються місцезнаходженням опалолітів

3. ábra. A Nagymuzsaly-A késő-paleolit lelőhely régészeti anyagának nyersanyag típusai: obszián, kova, limnokvarcitéskovásodott homokkő /Сировина археологічних знахідок пізньопалеолітичного місцезнаходження Мужієво-А: обсидіан, кремій, лімнокварцит і кремнистий пісковик

4. ábra. A Nagymuzsaly-A késő-paleolit lelőhely régészeti anyagának nyersanyag típusai: opalitok /Сировина археологічних знахідок пізньопалеолітичного місцезнаходження Мужієво-А: опалоліти

5. ábra. Régészeti leletek a *Nagymuzsaly-A* lelőhelyről/
Археологічні знахідки з місцезнаходження Мужієво-А

6. ábra. Régészeti leletek a *Nagymuzsaly-A* lelőhelyről/
Археологічні знахідки з місцезнаходження Мужієво-А

Nyersanyag	Opalit	Obszidián (Kárpáti I)	Volhiniai kova	Límnokvarcit	Átková sodott homokkő	Összesen
Darabszám	125	4	4	3	2	138
Százalék	90,6	2,9	2,9	2,2	1,4	100

1. táblázat. A *Nagymuzsaly-A* késő-paleolit lelőhely régészeti anyagának nyersanyag típusai/Сировина археологічних знахідок пізньопалеолітичного місцезнаходження Мужієво-А

Сировинні ресурси індустрії пізньопалеолітичного місцезнаходження Мужієво-А

Пізньопалеолітичне місцезнаходження Мужієво-А, відкрите автором у 2006-му році, представляє собою нестратифіковану пам'ятку орінякської культури на Закарпатті. Дана робота присвячена визначенню сировини кам'яних знарядь праці та локалізації її геологічного джерела. Дослідження підйомного матеріалу проводилося макроскопічним та мікроскопічним способом. Колекція знахідок, зібраних автором, налічує 138 зразків. При дослідженні матеріалу виявилось, що майстри доби палеоліту на даному місці використовували неоднорідну сировину. Більшість (90,6%) знахідок складають оброблені камні, виготовлені з опалоліту (метасоматична порода вулканічного походження). Меншу частину колекції складають вироби з обсидіану, волинського кремню, лімнокварциту (кремінь озерного походження) та кремнистого пісковіку. Геологічним місцезнаходженням опалоліту являється Берегівське горбогір'я, із цього виходить, що основна сировина пам'ятки є місцевою. Сировину обсидіанових виробів археологічного місцезнаходження у геологічних умовах можна знайти на території Словачії, отже зразки відносяться до карпатського I-го типу. Обсидіан, лімнокварцит і кремнистий пісковик належать до сировини регіонального походження, а волинський кремій до далекого.

Probleme der Bewertung der Naturbedingungen im Tourismus

Rezümé A turizmus világtendenciái azt mutatják, hogy a természet szerepe fokozottan növekszik a turizmusban, az ökológiai egyensúlyt szem előtt tartó turisták aránya nő. Mindezek következményeként a társadalmi igény létrehozta a természeti környezet idegenforgalmi (rekreációs) szempontú értékelését. A kvantitatív értékelést azonban korlátozza, hogy a minősítésben a táj, a környezeti adottságok nehezen összehasonlítható minőségek. A tanulmány célja egy olyan – részben új – módszer kidolgozása, amely lehetővé teszi a természeti adottságok idegenforgalmi szempontú értékelését, módot teremt természeti alapon turisztikai kiskörzetek kialakítására, melynek eredményei felhasználhatók az egyes önkormányzatok, illetve kistérségek idegenforgalmi fejlesztési terveiben is.

Резюме Світові тенденції туризму підтверджують, що роль природного середовища для галузі дуже зростає, а з цим і кількість туристів, для яких є важливим збереження екологічної рівноваги. Внаслідок цього, суспільні потреби створили метод оцінювання природного середовища з точки зору туристичної (рекреаційної) галузі. Але можливості кількісного оцінювання є обмеженими, адже у характеристиці якісні показники понять ландшафт чи умови середовища важко порівнюються. Тому метою даної роботи є розробка такого (частково нового) методу, який дав би можливість оцінювати природне середовище з точки зору туризму, а також сприяв би формуванню туристичних мікрорайонів на природничій основі, і результати якого могли б використовуватися окремими органами самоврядування та в планах туристичного розвитку мікрорегіонів.

Die Welttendenzen der Tourismus zeigen, dass die Rolle der Natur im Tourismus deutlich zunimmt, die Zahl der Natur entdeckenden, damit zusammen lebenden, sich die ökologische Gleichgewicht vor Augen haltenden Touristen steigt. Infolge dessen brachten die gesellschaftlichen Bedürfnisse – seit den sechziger Jahren – die Bewertung der Umwelt aus touristischem Aspekt (Rekreation) zustande. Die quantitative Bewertung wird aber dadurch beschränkt, dass bei der Beurteilung die Landschaft, die Umweltbedingungen schwer vergleichbare Qualitäten sind.

Das Ziel der Studie ist die Ausarbeitung einer solchen – teilweise neuen – Methode, die die Bewertung der Naturbedingungen aus touristischem Aspekt möglich macht, den Weg zur Gestaltung der auf Naturbasis stehenden Kleinbezirke findet, ergibt gleichzeitig die Möglichkeit zur Bewertung der gesellschaftlichen Bedingungen mit ähnlicher Methode. Die beiden Analysen zusammen geben schon die Möglichkeit zur Gestaltung komplexer touristischen Kleinbezirke, die zur Grundlage für Organisation der Kleinbezirke dienen kann.

Die Aktualität der Forschung dieser Methode ergibt sich dadurch, dass es in den ehemaligen sozialistischen Ländern – nahezu zwei Jahrzehnten nach der politischen Systemveränderung – immer noch solche, früher isolierte, wirtschaftlich rückständige Gebiete gibt, in denen sowohl das industrielle als auch das landwirtschaftliche Potential gering sind, folglich blieben die anthropogenen Wirkungen auf einem niedrigen Niveau, und der Tourismus könnte ein Möglicher Bereich der Organisierung der Kleinbezirke, ein Weg zum Ausbruch bzw. zur wirtschaftlichen Aufschwung werden.

* Pécsi Tudományegyetem Természettudomány Kar, Földrajzi Intézet, Turizmus Tanszék, egyetemi docens

** II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi Tanszék, tanár; Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktoriskola, hallgató

Deshalb haben wir ein solches Mustergebiet ausgewählt, das den oben Erwähnten entspricht; Westzala im Westen von Ungarn an der slowenischen Grenze, einen Bezirk, der aus isolierter Peripherie in den Jahrzehnten des Sozialismus heute zur frequentierten Grenzregion wurde.

Forschungsprämisse, die während der Bewertung anwendbaren Kriterien und Methoden

Die ersten Studien im Thema der Bewertung der Umwelt aus dem Gesichtspunkt der Tourismus erschienen Ende der 60er bzw. Anfang der 70er Jahre (EL. AMIDON-G.H. ELSNER 1968, McHARG 1971, G.P. MILLER 1974, V.SZ. PREOBRAZSENSZKIJ és társai 1975). In der Bewertung aus dem Gesichtspunkt der Rekreation erschien in den 70er-80er Jahren die ästhetische Analyse der Landschaft (G. ECKBO 1975; M. BÜRGIN 1985). Eine quantitative, Photographien analysierende Methode wurde von R.O. BRUSH (1975) verwendet. Aus ökologischen Grundlagen gehen die Methoden von D. PANOS (1977) und H.R. GIMBETT (1982) aus, die auch computertechnische Verfahren anwenden. P. NIJKAMP (1980) bewertet den ästhetischen Wert der Landschaft durch die Ausarbeitung eines mathematischen Modells (in.: MEZÓSI, G. 1991). Der britische D. LOWENTHAL (1975) studierte das Landschaftsbild als Beziehung zwischen Mensch und Umwelt (in.: P.A. COMPTON 1986). Mit dem Namen von H. KIEMSTEDT (1967) ist der Begriff „Randeffekt“ als eine Ziffer des Rekreationspotentials verbunden.

In Ungarn wurden ab den 1980er Jahren diejenigen Studien angefertigt, die sich mit der Methodik der tourismusbezüglichen Bewertung der Umwelt und Naturbedingungen beschäftigen (MEZÓSI, G. 1985; BERÉNYI, I. 1986; GALAMBOS, J. 1986; GALDI, L. 1986; SOMOGYI, S. 1987; KERTÉSZ, Á. 1988; MARTONNÉ ERDŐS, K. 1990; GYURICZA, L. 1998). MEZÓSI, G. (1991) versuchte den ästhetischen Wert der Landschaft zu definieren, was von Bedeutung ist, weil dadurch die Subjektivität der Bewertung des visuellen Werts der Landschaft reduziert werden kann. Mit der Bedeutung der Landschaftsästhetik und deren philosophischen Annäherung beschäftigt sich KARANCSI, Z. (2004, 2007). KISS, G. – HORVÁTH, G. (2002) beschäftigen sich während der Definierung der landschaftlichen Werten in erster Linie mit Naturschutz-Bewertung, sie weisen aber darauf hin, dass die Werte der lebendigen Natur (ökologische oder biologische Werte) und die Werte der unbelebten Natur (geologische, geomorphologische, hydrologische Werte), bzw. die zwischen den Beiden einen Übergang bildenden Bodenwerte zusammen – ergänzt durch die kulturgeschichtlichen Werte – den touristischen Wert der Landschaft bilden.

Ein bedeutender Anteil der Kriterien der Naturschutzbewertung kann auch bei der touristischen Bewertung verwendet werden:

- **Vielfältigkeit, Abwechslung.** Das Während der ökologischen Bewertungen verwendete Kriterium (Biodiversität) ist im Allgemeinen auch für die Ganzheit der Naturbedingungen des Tourismus anwendbar. Über je vielfältigere Naturwerte ein Gebiet verfügt, desto wertvoller ist es auch aus touristischem Aspekt. (z.B. die formenreiche Morphologie,

die lebendige Natur des Meeres und des Landes an einer gegliederten Meeresküste – Küstengebiet von Dalmatien).

- **Kuriosität.** Je geringer die Zahl des Vorkommens von einer Naturattraktion ist, desto wertvoller ist sie auch im Tourismus.
- **Singularität.** Das extrem seltene Vorkommen mancher – im Allgemeinen auch aus wissenschaftlichem Aspekt relevanten – Formationen verfügen im Tourismus ebenfalls über einen besonderen Wert. (z.B. Nationalpark Bielowieza – europäische Bisons)
- **Echtheit oder Repräsentativität.** Die typischen Formationen sind auf einem Gebiet charakteristisch, unter jenen natürlichen Zuständen im größten Raum oder am meisten vorkommende Formationen (KISS, G. 1999). (z. B. die kulturellen Werte einer Landschaft darstellendes Freilandmuseum)
- **Natürlichkeit.** Das möglichst niedrige Niveau der anthropogenen Eingriffe. (z.B. die Nationalparks im Allgemeinen).
- **Größe.** Die Größe der natürlichen Formationen steht im Verhältnis zu ihrer touristischen Attraktivität (z.B. Wasserfälle – Rheinfall bei Schaffhausen, Höhlen – Mammothöhle im Dachstein Gebirge, Schluchten – Grand Canyon de Verdon in den Französischen Alpen).
- **Bildungs- und Erziehungswert.** Anwendbarkeit in der Bildung, besonders in der naturfreundlichen Bewusstseinsbildung (z.B. kennen lernen der allogenen Höhlenbildung durch den Beispiel der Škocjan-Höhle).
- **Anblickswert (Wert vom Bild, ästhetischer Wert der Landschaft) oder Rekreativwert.** Ästhetischer Wert eines Gebiets oder einer Formation, sowie alle anderen solchen Charakteristika, die diese für die Anwendung mit Rekreativzweck angenehm machen (HORVÁTH, G. – KISS, G. 2002). (z.B. die Umgebung eines Thermalbades)
- **Erreichbarkeit, Anfahrt.** Zugänglichkeit eines gegebenen Ortes mit einem Fahrzeug oder zu Fuß.

Unter den zur Touristischen Bewertung der Naturbedingungen meist verwendeten Methoden sind die einfachsten die **einfachen Rangordnungen**, die nicht unbedingt eine zahlenmäßige Reihenfolge bedeuten. Diese können auch Wertkategorien sein, z.B. eine Attraktion von lokaler, Landes- oder internationaler Bedeutung, oder die Qualifikation mit Sternen (*, **, ***), die im Verhältnis zu der Attraktion der Sehenswürdigkeiten sind. Bei der quantitativen Methode kann einerseits eine **relative Punktzahl** benutzt werden, die *von unten abgeschlossen, nach oben offen, oder von unten und oben abgeschlossen* ist. Ihre Unvollständigkeit besteht aber darin, dass die Bestimmung der Zahlwerte subjektiv ist. Andererseits kann eine Methode mit **Schwerpunkten** benutzt werden, deren wesentliches Element das Feststellen der Relevanz der einzelnen Kriterien ist. Die Schwerpunktwerte können durch Addition und/ oder Multiplikation summiert werden (*additive oder multiplizierende Methode*) oder durch die Anwendung der sog. *Dominanzmethode*, laut dessen das Wertvollste ist, was anhand eines Kriteriums eine höhere Punktzahl als die Anderen erreicht, während die bekommene Punktzahl der anderen Kriterien die Gleiche ist (HORVÁTH, G. – KISS, G. 2002).

Methode der touristischen Bewertung der Naturbedingungen auf einem ausgewählten Mustergebiet

Die Bewertung führten wir teilweise mit Hilfe einer neuen Methode durch. Erstens bewerteten wir die Naturbedingungen auf Landkarten auf Rasterbasis mit Hilfe von zahlenmäßigen Parametern. Dann bezeichneten wir aufgrund der regionalen Differenzen natürliche touristische Kleinbezirke (1. Abbildung). Das führten wir durch gewichtete Summierung der Parameter der einzelnen, touristisch relevanten Naturbedingungen durch. Die Parameter stellten wir grundsätzlich dem Algorithmus der physischen Geographie entsprechend zusammen, dabei beachteten wir speziell die touristischen Aspekte (1. Tabelle). Die einzelnen Parameter bewerteten wir anhand von Wertintervallen mit Punkten, dann multiplizierten wir sie mit dem entsprechenden Gewicht.

Während unserer Arbeit benutzten wir eine Landkarte im Maßstabe von 1:100000 mit einem Netz aus 1x1 cm großen Rastern, also beziehen sich diese Werte auf 1 km². Anhand aller (insgesamt 16) Parameter angefertigte Landkarten legten wir auf einander, und die Werte der gleichen Raster der Landkarten summierten wir mit der im Tourismus benutzten Methode, mit Summation. Die sog. Zustand fixierenden Landkarten entwarfen wir teilweise selbst, teilweise benutzten wir die Entwürfe von Anderen. Einige Kennzeichen (z.B. Aussichtspunkte) untersuchten wir durch Geländefahrten, örtliche Beobachtungen.

1. Tabelle. Aspekte der Bewertung der Naturbedingungen

Kennzeichen	Wertgrenzen	Multiplikator	Max. Punkte
I. Relief			
1* Absolutes Relief	1-7	1	76
2* Relatives Relief	1-8	2	16
3* Gliederungsindex	1-5	3	15
4* Aussichtspunkte	2-7	2	16
5* Abhangkategorie	0-3	2	6
<i>Insgesamt: 60 Punkte; Verhältnis innerhalb der Naturbedingungen: 30%</i>			
II. Klimaverhältnisse			
6* Abhangexposition	1-5	2	10
7* Jährlicher Niederschlag	1-5	1	5
8* mittlere Temperatur des Sommerhalbjahrs	1-5	1	5
<i>Insgesamt: 20 Punkte; Verhältnis innerhalb der Naturbedingungen: 10%</i>			
III. Hydrographische Bedingungen			
9* Oberflächengewässer	0-5	4	20
10* Quellen	0-5	2	10
11* Thermalbrunnen	0-5	4	20
<i>Insgesamt: 50 Punkte; Verhältnis innerhalb der Naturbedingungen: 25%</i>			
IV. Natur			
12* Relative Bewertung der Flora	1-6	3	18
13* Geschützte natürliche Werte	0-5	4	20
14* Jagdmöglichkeiten	0-5	2	10
15* Randeffect	0-4	3	12
<i>Insgesamt: 60 Punkte; Verhältnis innerhalb der Naturbedingungen: 30%</i>			
V. Boden			
16* Bodeneigenschaft	1-5	2	10
<i>Insgesamt: 10 Punkte; Verhältnis innerhalb der Naturbedingungen: 5%</i>			
<i>Alles zusammen: 200 Punkte; Verhältnis innerhalb der Naturbedingungen: 100%</i>			

Punktwerte:

- 1* Wenn die Meereshöhe < 160 m: 1, 160-180 m: 2, 180-200 m: 3, 200-230 m: 4, 230-260 m: 5, 260-300 m: 6, 300 m < : 7.
- 2* Wenn der Wert von m/km² 0-5: 1, 6-10: 2, 11-20: 3, 21-30: 4, 31-50: 5, 50-75: 6, 76-100: 7, 101-145: 8.
- 3* Wenn zwischen 0-0,10: 1, 0,11-0,2: 2, 0,21-0,3: 3, 0,31-0,4: 4, 0,41 < : 5.
- 4* Siehe 2.Tabelle!
- 5* Wenn zwischen 0-5%: 0, 0,5-12%: 1, 12-25%: 2, 25%< : 3.
- 6* NO-N-NW: 1-2, vorherrschend östlich: 2, flaches Gebiet, Wald, Siedlung: 3, vorherrschend westlich: 4, SO-S-SW: 4-5.
- 7* Wenn < 760 mm: 5, 760-780 mm: 4, 780-800 mm: 3, 800-820 mm: 2, > 820 mm: 1.
- 8* Wenn 15,0-15,5°C: 1, 15,5-16,0°C: 2, 16,0-16,5°C: 3.
- 9* Teich: 5, Bach (laut Abflussmenge und der Klassifikation von HORTON): 1-4.
- 10* Eine Quelle/km²: 3, mehr Quellen/km²: 5.
- 11* Wenn die Kategorie der Qualifikation: III: 3, II: 4, I: 5. (*weitere Erklärungen siehe im Text*)
- 12* Siedlung: 0, Felder: 1, Wiese, Weide: 2, Nadelwald: 5, Hochwasserwald, Weinberg: 3, gemischter Laubwald: 4, Buchenwald: 6.
- 13* Nationalpark: 5, Landschaftsschutzgebiet, Arboretum: 4, Geschützte Werte von lokaler Bedeutung: 3.
- 14* Vorwiegend Edelhirsch: 5, Wildschwein: 4, Reh: 3, Niederwild: 2.
- 15* Waldesrand: 2, Seeufer: 3, Beides: 4.
- 16* Wenn die Bodenwertzahl: 50-40: 5, 40-30: 4, 30-20: 3, 20-10: 2, 10-0: 1.

Die Methode ist in dem Sinne neu, dass wir einerseits nicht nur die Geeignetheit der Landschaft bzw. ihrer Teile überprüften, sondern auch über selbstständigem Charakter verfügende natürliche touristische Kleinbezirke bezeichneten. Andererseits kann in einem zweiten Abschnitt auch die Bewertung der gesellschaftlichen Bedingungen aus dem Aspekt des Tourismus durchgeführt werden.

Bei der Gestaltung der Verhältnisse (*1. Tabelle*) stellten wir **das Relief** auf den ersten Platz, weil das einerseits eines der wichtigsten Landschaftserlebnisse ist, der Anblick, die Vielfältigkeit des Reliefs, andererseits determiniert das Relief teilweise auch die anderen Bedingungen (Klima, Dichte des Wassernetzes, Quellen, natürliche Flora, Boden, usw.) . In dieser Faktorengruppe spielen das relative Relief und der Gliederungsindex eine entscheidende Rolle, diese Parameter charakterisieren ja die Gliederung der Oberfläche, und durch das Zunehmen dessen wächst auch der Anblickwert. Aus dem Aspekt des Tourismus sind ferner die Aussichtspunkte bestimmend, die auch auf ihre breitere Umgebung eine Wirkung ausüben, deshalb verwendeten wir ein 2x2 cm (4km²) großes Netz, also bei allen 4 (1x1 km großen) Rastern beachteten wir den gleichen Wert. Bei der Bewertung nahmen wir nicht „den Inhalt“ des Anblicks als Grundlage an, sondern die „Größe“ des Anblicks, also den Aussichtswinkel und die durchschnittliche Sichtweite – adaptierten die Methode von MARTONNE ERDŐS, K. (1990), benutzten aber auch andere Kriterien und Punktwerte.

2. Tabelle. Punktzahlen der Bewertung der Aussichtspunkte

Aussichtswinkel	Punkte	Durchschnittliche Sichtweite, km	Punkte	Multiplikator	Max. Punkte
< 90°	1	< 2	1	-	-
90° - 180°	2	2-5	2	-	-
180° - 270°	3	5-10	3	-	-
> 270°	4	> 10	4	2	16

Das Klima beachteten wir in geringerem Maße als es dessen Rolle im Allgemeinen im Tourismus gewährleistet. Wegen der relativ kleinen Ausdehnung dieses Gebiets und seiner gemäßigten relativen Reliefeenergie gibt es innerhalb dieses geforschten Mustergebiets (Hügelland von Westzala) keine wesentlich auf den Tourismus wirkende Klimaunterschiede.

Die Rolle des Mikroklimas ist noch zu erwähnen, die insbesondere mit der Abhangexposition verbunden ist, deshalb bewerteten wir sie bei dem Klima. Da dieses Gebiet weder aus dem Aspekt des Reliefs noch aus dem des Klimas für Wintersportarten günstig ist, betrachteten wir nur die Sommeraspekte (Hochtouristik, Wasserurlaub, usw.).

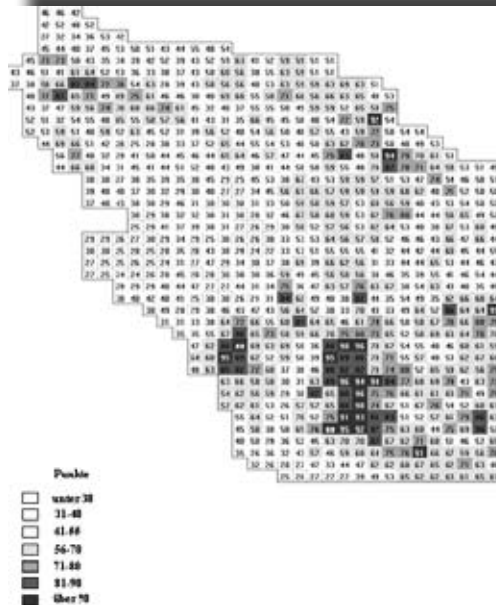
Bei der Bewertung der hydrogeologischen Bedingungen untersuchten wir die Oberflächengewässer einerseits als Anblick, was wichtig aus dem Aspekt der Hochtouristik, Fahrradtourismus, Reiten ist, andererseits analysierten wir ihre Brauchbarkeit aus dem Aspekt der Wasserurlaub und des Angelntourismus. So sind die wertvollsten Oberflächengewässer die Seen, bei den Bächen untersuchten wir die Abflussmenge und die Klassifikation von HORTON. Von den unterirdischen Gewässern beachteten wir das Thermalwasser als Möglichkeit der Entwicklung des Thermalismus, und machten seine Qualität zahlenmäßig. Wir betrachteten die Qualifikation des GEOTHERMIA Projekts der AG MOL (1996) als Grundlage der Bewertung, die geologischen Bedingungen bestimmen ja die Verwendungsmöglichkeiten der Brunnen sowohl aus wirtschaftlichen als auch aus Umweltschutzgründen (das überflüssig gewordene Wasser in dieselbe Schicht zurückleiten).

Die Klassifizierung der für die touristische Verwendung (Bau der Thermalbäder) geeigneten Brunnen erfolgte nach der Gesteinsqualität und der Tektonik. Den höchsten Wert (I. Kategorie) vertreten die Brunnen der Gebiete, deren Gesteinstruktur die mesozoischen Karbonat enthaltenden, abgesetzten, zerklüfteten, in veränderlichem Maße tektonisierten und karstigen Kalkstein und Dolomit bilden. Zur mittelmäßigen Qualität (II. Kategorie) gehören die Brunnen in den neogenen Formationen, und in den Schichten gleichen Alters, deren Rauinhalt und oft auch deren Brunnenergiebigkeit viel ungünstiger ist. Die untere (III.) Kategorie bilden die Brunnen, die für Thermalwassernutzung perspektivisch noch geeignet sind, die voraussichtlich Wasser von Süßwasserqualität, mit entsprechender Temperatur und Menge produzieren werden. Zugleich ist das Zurückpressen des Wassers aus stratigraphischen Gründen unsicher oder unmöglich.

Die vielfältige **Flora** ist ein positiver Faktor des Tourismus. Die Wälder in sich erhöhen den Anblickwert der Landschaft, besonders sind sie aber für den Erholungsurlaub bzw. für Wanderung und Hochtouristik wichtig. Daneben sind besonders die seltenen Pflanzenarten, einige geschützte Tierarten bzw. Gebiete einer fachlichen Vorstellung oder wissenschaftlichen Aufklärung Wert. Das Großwild ist auch mit den Wäldern verbunden, was aus dem Aspekt des Jagdtourismus besonders relevant ist. Da die Wälder neben dem Tourismus bei der Aufbewahrung des natürlichen Gleichgewichts auch eine besondere Rolle haben, beachteten wir die Gegebenheiten der

lebendigen Natur bei der Gesamtbewertung in einem relativ hohen Maßstab (30%). Hier führten wir auch den Randeffect von Kiemstedt auch angeführt.

Die Bodeneigenschaften spielen nur eine mittelbare Rolle (Dorftourismus, Agrartourismus), deshalb beachteten wir diesen Faktor nur in geringem Maße.

1. Abbildung. Summierte Bewertung der Naturbedingungen (Gyuricza, L 1997)

Konklusion, Möglichkeiten der Ergebnisverwendung

Wenn wir die Werte der gleichen Raster addieren, wird sichtbar, dass in Westzala das südliche Gebiet das Attraktivste ist, insbesondere dessen mit Wäldern bedecktes, gegliedertes Hügelland. Das Tal des Flusses Kerka wird durch niedrigere Werte gekennzeichnet; die Beiden bilden so die 2 Mikrobezirke des südlichen Gebiets. Ebenfalls niedrigere Maximalwerte sind im Nordwesten, auf dem Gebiet der Gőcsejer Nadelwaldregion zu finden, die überdurchschnittlichen Punktzahlen kommen aber auch hier in einer relativ großen Ausbreitung vor. Der 4. Mikrobezirk zeichnet sich im Nordwesten, in Őrség aus. Aus dem Aspekt der Natur sind die am wenigsten Attraktiven das flache Lenti-Becken, bzw. die auf dessen westlichem Teil liegende, auch die slowenische Grenze hinüberreichende ethnographische Landschaft Hetés. Laut der oben Erwähnten können in Westzala aus dem Aspekt der Natur 5 touristische Kleinbezirke bezeichnet werden.

Die Bewertung der Naturbedingungen können –wie wir das schon erwähnt haben – mit der Bewertung der gesellschaftlichen Bedingungen (Verkehrsgeographische Bedingungen, Belegungsfähigkeit, anthropogene Attraktionen) ergänzt werden. Das so entstandene Ergebnisnetz kann die Grenzen der aus dem Aspekt der Natur bezeichneten Kleinbezirke modifizieren, zeigt das Niveau und die

Ausgebautheit des Fremdenverkehrs, und markiert diejenigen Attraktionen, die nur potentiell existieren. Letztlich können durch die Summierung des Ergebnisnetzes der natürlichen und gesellschaftlichen Bedingungen auch komplexe touristische Kleingebiete bezeichnet werden.

Wir sind der Meinung, dass die Methode der aufgezählten Überprüfungen die Möglichkeit geben kann, vor allem solche Gebiete aus dem Aspekt des Tourismus zu bewerten, ihre Gegebenheiten zu analysieren, ihren Entwicklungsstand festzustellen, wo es keine herausragenden Attraktionsfaktoren gibt, sondern der Touristische Wert dieser Regionen setzt sich aus vielen kleinen Attraktionen zusammen.

Die Methode der Gestaltung der touristischen Kleingebiete kann auch in anderen Bereichen nützlich werden. Die so bezeichneten Kleingebiete können eine Grundlage für die Organisierung der Kleinbezirke bedeuten. Die Ergebnisse der Forschungen mit solchem Verfahren können bei den touristischen Entwicklungsplänen der einzelnen Selbstverwaltungen bzw. Kleinbezirke gebraucht werden.

BIBLIOGRAPHIE

- Compton, P. A. (1986). A földrajz és földrajzi gondolkodás fejlődése Nagy-Britanniában. Földrajzi Közlemények 1-2. pp. 135–154.
- Berényi I. (1986). A települések természeti környezetének értékelése az idegenforgalom szempontjából. Idegenforgalmi Közlemények 3. pp. 3–9.
- Gimblett, H.R. et al. (1987). Procedure for Assesing Visual Quality for Landscape Planning and Management. Environmental Management 11. 3 pp. 357–367.
- Galambos J. (1986). Táj- és környezeti adottságok értékénrk üdülési szempontú differenciálása – Kézirat, 25p.
- Gáldi L. (1986). A Bükk természeti adottságainak idegenforgalmi földrajzi szempontú értékelése. –Földr. Közl. 34. 1-2. pp. 79–95.
- Gyuricza L. (1995). Landschaftspotenzial-Untersuchungen an der slowenischen Grenze, mit besonderer Hinsicht auf das Tourismus. In: Städte, Anziehungskrise, Grenzregionen. Maribor, pp. 175–188.
- Gyuricza L. (1996). Tájhasznosítási lehetőségek a szlovén határ mentén. Közlemények a JPTE TTK Természetföldrajzi Tanszékéről, Pécs, 14 p.
- Gyuricza L. (1997). Tájhasznosítási lehetőségek vizsgálata Nyugat-Zalában, különös tekintettel az idegenforgalomra. – Kandidátusi értekezés, Pécs, 150 p.
- Gyuricza L. (2008). A turizmus nemzetközi földrajza. Bp.–Pécs, 320. p.
- Horváth G.– Kiss G. (2002). Kísérletek táji értékek meghatározására. In szerk.: Füleky Gy.: A táj változásai a Kárpát-medencében. Az épített környezet változása. Gödöllő pp. 189–197.
- Karancsi Z. (2004). A tájlesztés jelentősége. Tájékológiai Lapok 2 (2): pp.187–194
- Karancsi Z. (2007). A tájlesztés filozófiája objektivista és szubjektivista megközelítések szemszögéből. In: Szónokyné A. G.–Pál V.–Karancsi Z. (szerk.) A határok kutatója. Tanulmánykötet Pál Ágnes tiszteletére. Szeged
- Kertész Á. (1972). Matematikai–statisztikai módszerek alkalmazási lehetőségei a geomorfológiában a Tettes-árok és a Péli-völgy példáján. – Földr. Ért. 21. pp. 237–248.
- Kiemstedt, H. (1967). Zur Bewertung der Landschaft für die Erholung.–Beitrage zur Landespflege, Sonderh. 1.
- Kiss G. (1999). Talajok és morfológiai formák természetvédelmi szempontú értékelése Tokaj-Zempléni-hegyvidéki példákön. PhD-disszertáció, debrecen, 150 p.
- Martonné Erdős K. (1990). Az egyéni rekreáció lehetősége és megvalósulása Miskolc környékén. Kandidátusi disszertáció, Debrecen, 157 p.
- Mezősi G. (1985). A természeti környezet potenciáljának felmérése a Sajó–Bódva-koze példáján.- Elmélet-Módszer-Gyakorlat 37. MTA FKI, Budapest, 201 p.
- Mezősi G. (1991). Kísérletek a táj esztétikai értékének meghatározására. - Földr. Ért. 40 pp. 251–265.
- Mol-Geotermia Project (1996). Az Andrászhidai – Nagylengyeli terület villamosáramfejlesztési és fűtési célú geotermális fejlesztése. - Krete Geothermal Consulting Ltd. Reykjavik, és PORCIÓ Technical Development Enterprenning Ltd. Budapest, 49 p.
- Tanács J. (1994). Összefoglaló tanulmány a Zala megye területén lévő 171 darab meddő szénhidrogénkutató fúrás termálenergia hasznosítási lehetőségéről. I. kötet. – MÁFI, Budapest, 180 p.

DR. KOMONYI ÉVA*–CSOMA ZOLTÁN**–DEMETER LÓRÁNT***

A Nagy-hegyen található meddőhányó kihatása a környező vizek állapotára

Rezümé Vizsgálataink a Beregszászi-dombsághoz tartozó Nagy-hegyen lévő meddőhányó környéki felszíni és felszín alatti vizekre, valamint a közeli kutak vizeire terjedtek ki. Eredményeink azt mutatják, hogy a vizsgálatnak alávetett vízminták kémhatása és sótartalma messzemenően eltér a megengedettől. A meddőhányótól távolabb mért adatok alacsonyabbak, mint annak közelében, de nem mondhatók normálisnak. Ugyanakkor a szennyezett víz beszivárgása a kutak vizébe csupán idő kérdése.

Резюме Досліджували вплив териконів, які знаходяться на Великій-горі (м. Берегове) на стан навколишніх вод. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що кислотність (рН) та концентрація іонів води, яка виходить з териконів не відповідає нормам, вона є забрудненою. Просочування забруднених вод в питну воду міста – тільки питання часу.

Az antropogén hatás egyre inkább meglátszik környezetünkön. Sok helyen anomáliák mutatják, hogy ott valami „nincs rendben”. Környezetünk állapota napról napra romlik. Mivel mi, emberek a környezet részei vagyunk, ebben a környezetben élünk, fontos minél előbb felfedezni, behatárolni a levegőben, a talajban és a vízben jelenlévő anomáliák elsődleges kiváltó okait és forrásait, meghatározni azok esetleges káros hatásait és megakadályozni terjedésüket.

Napjainkban sok gondot okoznak világszerte a meddőhányók, amelyek nemcsak esztétikailag rombolják környezetünket, de sok esetben forrásai sok – egészségre káros – anyagnak.

Kutatásunk tárgyát a 365 m magas, a Beregszászi-dombsághoz tartozó Nagy-hegyen lévő meddőhányónak, a közelében található felszíni és felszín alatti vizekre gyakorolt hatásának vizsgálata képezte.

1. ábra. A meddőhányók látképe (Forrás: www.googleearth.com)

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, tanár; ** II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, tanár; *** Rafajnaújfalui Általános Iskola, tanár

A műholdképen látható hogy nem egy, hanem két meddőhányó is van a területen (1. ábra). Mind a két meddőhányó a nagymuzsalyi aranybánya tevékenysége során jött létre. A két meddőhányó a Nagy-hegy nyugati oldalánál helyezkedik el. A kisebbik meddőhányó felszíni területe kb. 9000 m², a nagyobbiké pedig ennek több mint a duplája, 19000 m² (www.googleearth.com, 2007). A két meddőhányó között nemcsak méretbeli különbség van, hanem keletkezésük időbeli különbsége is nagyon jól megfigyelhető: a kisebbik meddőhányó sokkal régebben keletkezett, de ide már nem hordanak meddőt. A nagyobbik meddőhányónál viszont jól látható, hogy folyamatosan hordták a meddőt. Azért csak múlt időben, mert az utóbbi néhány hónap folyamán nem üzemelt az aranybánya anyagi gondok és tulajdonosváltás miatt.

A nagyobbik meddőhányónál több épület található, van egy használaton kívüli tárna, illetve több magasfeszültségű vezeték és transzformátor. A magasfeszültségű vezetékek az aranybányától jönnek, ami a Nagy-hegy túlsó oldalán található. A nagy meddőhányó mellett egy földút található, amelynek egyik oldala a Kukjába vezető úthoz csatlakozik, a másik vége pedig az aranybányához vezet. A földút eléggé megviselt, mély nyomok és barázdák szabdalják, mivel nagy teherautók és munkagépek használják. Erről az útról ágazik le a kisebbik meddőhányóhoz vezető út, amit már csak néhány gazda használ, hogy eljusson a szőlejehez. Régebben a nagyobbik meddőhányó területén is szőlőültetvény volt.

A vízminták vételezésének helye és módszere

2. ábra. A meddőhányótól vett minták vételezési helyei
(forrás: www.googleearth.com)

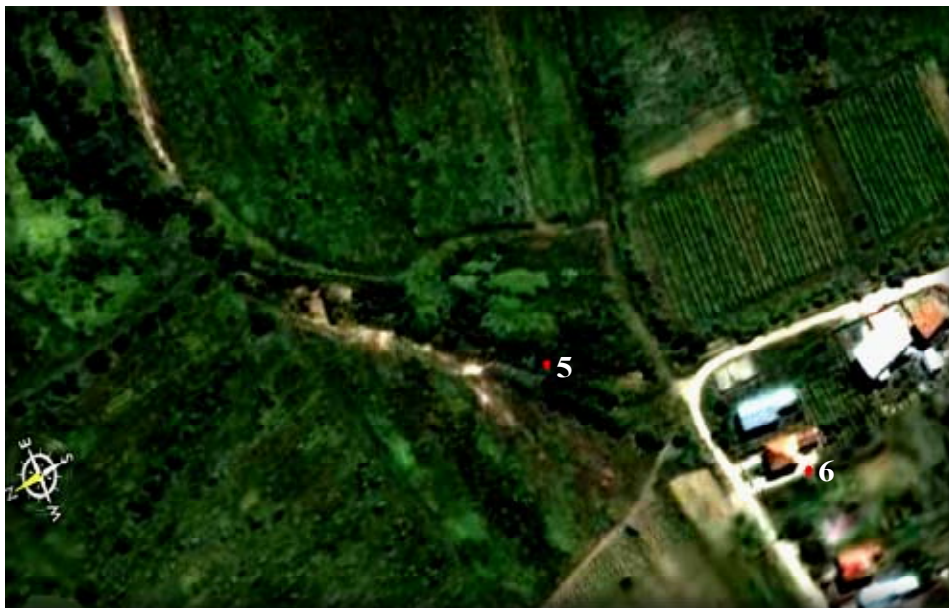
Vizsgálatainkat a nagyobbik meddőhányónál végeztük, mivel azt gondoltuk, hogy annak jóval nagyobb kihatása van a környezetére. A vízminták vételezésére félliteres műanyag palackokat használtunk, és a mintákat 24 órán belül laboratóriumi körülmények között vizsgáltuk meg. A mintavétel két nagyobb körzetre koncentráldott:

Az első körzet a nagyobbik meddőhányó és környezete. Itt főleg a meddőhányónál és tőle, a város felé lefolyó víz útján történtek a mintavételek. Összesen hat darab mintát sikerült begyűjteni a területéről (2. ábra).

Az első mintát néhány méterre, az utolsót (6.) a meddőhányótól körülbelül 590-600 méterre vettük.

A második körzet, ahonnan vízmintákat gyűjtöttük, az a Szőlőhegy utcában található néhány (összesen 5 darab) kútra terjedt ki, közvetlenül a Nagy-hegy lábánál, illetve még megvizsgáltuk a református és katolikus temetőben található

kutak vizét is. Ebből a körzetből összesen nyolc darab mintát sikerült begyűjteni. A nyolcból két vízminta (5. és 6. minta) arról a helyről volt véve, ahova közvetlenül jut a meddőhányótól lefolyó víz (3. ábra). Az egyik egy közelben lévő kútból (6. minta), a másik pedig egy árokszerű mélyedésből (5. minta), amelybe a meddőhányó vize folyik. E két minta között körülbelül 150-160 méter távolság volt.

3. ábra. Az 5. és 6. minták vételezési helyei (forrás: www.googleearth.com)

Mi a vízszennyezés?

Vízszennyezés minden olyan – a víz fizikai, kémiai, biológiai, bakteorológiai, illetve radiológiai tulajdonságában, elsősorban emberi tevékenység hatására bekövetkező – változás, melynek következtében emberi használatra, illetve a természetes vízi élet számára való alkalmassága csökken vagy megszűnik.

A szennyező anyag vízbe jutása, a víz szennyezése – a szennyező forrástól függően – két módon történhet.

E szerint lehet: pontszerű és diffúz.

A **pontszerű szennyezés** során a szennyező anyag a szennyező forrásból csővezetéken vagy nyílt csatornán keresztül kerül a felszíni vagy felszín alatti vizekbe. (Például egy üzemből származó szennyvíz vagy olajvezeték meghibásodása révén).

A **nem pontszerű (diffúz) szennyezés** lényege, hogy a szennyező anyag nagyobb térbeli kiterjedésben kerül a vízbe. Ilyen jellegű szennyezést okoznak például egy zápor hatására bekövetkező felszíni lefolyással egy állóvízbe jutó, a talajból kimosódó növényi tápanyagok, vagy egy szabálytalan hulladék- (szemét-, meddő-) lerakóból a csapadék hatására a talajvízbe mosódó toxikus anyagok. A szennyező anyag hatására bekövetkező szennyeződés a felszíni, illetve felszín alatti vizek esetében egyaránt bekövetkezhet.

A víz szennyezői

A víz szennyezését okozó szennyezőket több szempont szerint is csoportosíthatjuk. A szennyezők lehetnek élőlények, anyagok és energiák. A szennyező anyagok olyan szerves és szervesetlen elemek, ionok, illetve szerves és szervesetlen vegyületek, amelyek a vízbe jutva az élőlények élettevékenységét kedvezőtlenül befolyásolják, életüket veszélyeztetik, az ember tevékenységét akadályozzák.

Sajátos szennyező anyagok az úgynevezett *kontaminánsok*, amelyek abban a formában, ahogy az ember ezeket a környezetbe juttatja, még nem szennyezők, de átalakulásuk, helyváltoztatásuk révén szennyezőkké válnak. Ilyen kontaminánsok a műtrágyák, amelyeket a növénytermesztés vagy a kertészeti hulladékterhelés technológiája keretében a kivont tápanyagok pótolása céljából juttatnak a talajba. A talajból a talajvízbe mosódnak, annak nitrátosodását vagy a felszínen lefolyó csapadék hatására bekövetkező erózióval vagy kimosódással az állóvizekbe jutva, annak eutrofizálódását okozzák.

Vízminőségi kategóriák

A **vízminőség** tulajdonképpen a víz fizikai, kémiai, biológiai és mikrobiológiai tulajdonságainak összességét jelenti.

I. osztály: kiváló víz

Az ebbe a kategóriába tartozó vizek mesterséges szennyezőanyagoktól mentesek, tiszta, természetes állapotú vizek, amelyekben az oldottanyag-tartalom kevés, közel teljes az oxigéntelítettség, tápanyagterhelés csekély és szennyvízbaktérium gyakorlatilag nem fordul elő.

II. osztály: jó víz

Külső szennyezőanyagokkal és biológiailag hasznosítható tápanyagokkal kismértékben terhelt, mezotróf jellegű víz.

A vízben oldott és lebegő szerves és szervesetlen anyagok mennyisége, valamint az oxigénháztartás jellemzőinek évszakos és napszakos változása az életfeltételeket nem rontja. A vízi szervezetek fajgazdagsága nagy, egyedszámuk kicsi. A víz természetes szagú és színű. A szennyvízbaktérium igen kevés.

III. osztály: tűrhető víz

Mérsékelt szennyezett (pl. tisztított szennyvizekkel már terhelt) víz, amelyben a szerves és szervesetlen anyagok, valamint a biológiailag hasznosítható tápanyagterhelés már eutrofizálódáshoz vezethet. A szennyvízbaktériumok következetesen kimutathatók. Az oxigénháztartás jellemzőinek évszakos és napszakos ingadozása, továbbá az esetenként előforduló káros vegyületek átmenetileg kedvezőtlen életfeltételeket teremthetnek. Esetenként szennyeződésre utaló szag is előfordul.

IV. osztály: szennyezett víz

Külső eredetű szerves és szervesetlen anyagokkal, illetve szennyvizekkel terhelt, biológiailag hozzáférhető tápanyagokban gazdag víz. A nagy mennyiségű anyag biológiai lebontása, a baktériumok nagy száma, valamint az egysejtűek tömeges előfordulása jellemző. A víz zavaros, esetenként a színe változó, és előfordulhat vízvirágzás is.

A biológiailag káros anyagok koncentrációja esetenként a krónikus toxicitásnak megfelelő értéket is elérheti. Ez a vízminőség kedvezőtlenül hat a magasabb rendű vizező növényekre és a soksejtű állatokra.

V. osztály: erősen szennyezett víz

Különbféle eredetű szerves és szervetlen anyagokkal, szennyvizekkel erősen terhelt, esetenként toxikus víz. Szennyvízbaktérium-tartalma közelíti a nyers szennyvizekéhez. A víz zavaros színű. A bomlástermékek és a káros anyagok koncentrációja igen nagy, a vízi élet számára krónikus, esetenként akut toxikus szintet jelent.

1. táblázat. A vízminősítéskor alkalmazott határértékrendszer

(Vermees 2001).

Vízminőségi jellemzők	Mértékegység	Osztályhatárok			
		I-II.	II-III.	III-IV.	IV-V.
Nitrát	mg/l	5,00	25,00	50,00	125,00
Vezetőképeség	µS/cm	500,00	700,00	1000,00	2000,00
pH	—	6,50	6,50	6,00	5,50

A vízminták vizsgálatának módszere

A vízmintákat a Kárpátaljai Agráripari Termelési Intézet talajtani és agrokémiai laboratóriumában vizsgáltuk meg. A vizsgálat során megvizsgáltuk a vízminták nitrát-tartalmát, pH-értékét és vezetőképességét. Sajnos a vízmintákon nem tudtunk nehézfém-vizsgálatot végezni, mivel ez a vizsgálat költséges és évente csak egyszer végzik el a begyűjtött mintákon.

A nitrát meghatározására ionometriás módszert használtunk, a készülék típusa HM-002. A vízmintából 40 cm³-t mértünk be, hozzáadtunk 10 cm³ 1%-os timsóoldatot, s az így kapott oldatban mértük a nitrát koncentrációját.

A vizek kémhatását WWT pH-Ion Level 2 típusú pH-mérőn mértük. A vizek fajlagos vezetőképességének mérésére WWT Cond Level 2 műszert használtunk.

A meddőhányó kihatása a közvetlen környezetre

A Nagy-hegyen található meddőhányó jelentős mértékű tájrombolást okozott, melynek szembeutó következménye, hogy megváltozott az eredeti domborzat, növényzet és talajösszetétel. A domborzatban bekövetkezett változások a terep egyengetésében, meddővel való feltöltésében, illetve az odavezető utak barázdálódásában figyelhető meg. Emellett fokozódik a vizerózió, melynek jeleit a város felé néző domboldalon tapasztalhatjuk.

A növényzet megdőböntő mértékű pusztulása (1. kép) a meddőhányótól lefolyó víz nyomában és környékén, a talaj és a víz megváltozott kémiai összetételére és pH-értékére utal.

1. kép. A növényzet megdöböntő mértékű pusztulása a meddőhányótól lefolyó víz nyomában (Forrás: Demeter 2007)

A meddőhányó kihatása a környező vizekre

A meddőhányót átmosó csapadékvíz útja a város felé halad, mely a hegy lábánál kialakult árkokba, szennyvízelvezető csatornákba és kanálisokba torkollik. Ezen az úton könnyen belekerülhet a lakosság által használt ivóvízbe is. A vizsgálat egyik célja az volt, hogy megvizsgáljuk, szennyeződött-e a terület ivóvízkészlete a meddőhányótól érkező csapadékvíz beszivárgása következtében.

A vizsgálat eredményei

A vizsgálatok eredményeit külön táblázatokban közljük (2. táblázat).

A 2. táblázatban feltüntetett eredmények azt mutatják, hogy a meddőhányó körül vizsgált terület nitráttartalma jóval a megengedett szint alatt van. Érdekes az, hogy a legkisebb nitráttartalom a második vízmintában van, amely a meddőhányó melletti kis mélyedésből származik. A legnagyobb nitráttartalma a hatodik vízmintának volt, amelyet két oldalról szőlőültetvény határolt. A gazdák a szőlőjüket műtrágyázni is szokták, és ezáltal lehetett nagyobb nitráttartalma ennek a mintának, mint a többinek. A meddőhányó körzetében gyűjtött vízminták nitráttartalmának az átlaga 20,92 mg/l. A vízmintákban mért nitráttartalom és a határértékrendszer alapján a vizsgált vizet az I. és II. minőségi osztályba sorolhatjuk.

2. táblázat. A meddőhányó környékén vett vízminták nitráttartalma

No	NO ₃ értéke (mg/l) (Megengedett: 50mg/l)
1	19,6
2	14,05
3	22,8
4	20,5
5	15,05
6	26,8
ÁTLAG	20,92

A minták pH-értéke – ahogy a 3. táblázatban is látható – nagyon alacsony (erősen savanyú), vagyis a közeg savas kémhatású. A vizsgált területen nagyon erős kénzagot lehetett érezni. Ebből arra következtettünk, hogy a meddőhányó közetei tartalmazznak ként, amit a lehulló csapadék kimoshat, és ezáltal átalakulhat kénessavvá. A feltevésünket a hiányzó növényzet is igazolta.

3. táblázat. A meddőhányó környezetében vett vízminták pH-értéke

No	pH-érték
1	2,087
2	2,714
3	2,360
4	2,388
5	2,601
6	2,940
ÁTLAG	2,515

Közismert, hogy a pH csökkenésével hirtelen megemelkedik az Al³⁺ionok mennyisége a talajban. Általunk 2005-ben végzett talajvizsgálat adatai szerint a terület talajmintáinak pH-értéke akkor is nagyon alacsony volt és nagy volt a talajban lévő Al³⁺ionok aránya. A mostani eredmények alapján a vizsgált vizet az V. vízminőségi kategóriába soroltuk.

A vízminták vezetőképességének adatai a 4. táblázatban vannak feltüntetve. A vízben oldott sók mennyiségének egyik mutatója a víz fajlagos vezetőképessége. Minél nagyobb a sókoncentráció, annál nagyobb a vezetőképesség, amit $\mu\text{S}/\text{cm}$ -ben (mikroSimens/centiméter) határozzuk meg.

A felszíni vizek minőségének integrált követelményrendszere alapján a 700 $\mu\text{S}/\text{cm}$ alatti értékek tartoznak az I-II. osztályba, ami kiváló és jó víznek számít. Vizsgálataink kimutatták, hogy minden vízminta vezetőképessége többszörösen meghaladta a megengedett értékeket. A 2. mintánál, amelyet nem a felszínről, hanem 1 m mélyről vettünk és a 6.-nál, amely a legtávolabb esett a meddőhányótól, valamivel alacsonyabb értékeket mértünk, de ezeknél is a megengedett értékek ötszörösét. Feltételezzük, hogy első esetben a talaj természetes szűrőképessége, második esetben pedig a távolságnak (üledés) köszönhetjük ezeket az eredményeket.

4. táblázat. A meddőhányó környezetében vett vízminták vezetőképessége

No	Vezetőképesség ($\mu\text{S}/\text{cm}$)
1	14970
2	3950
3	9260
4	8750
5	5440
6	3860
ÁTLAG	7705

A vezetőképesség nemcsak a víz sókoncentrációjára utal, hanem annak fém tartalmára. Minden minta vezetőképességének értéke nagyon súlyos szennyeződésre utal a vizsgált területen. A mért vezetőképesség alapján a vizsgált vizeket még a legrosszabb vízminőségi kategóriába sem tudjuk besorolni.

A 2. körzetben vett vízminták nitráttartalmát az 5. táblázatban tüntettük fel:

5. táblázat. A Szőlőhegy utcában vett vízminták nitráttartalma

N_o	NO₃ értéke (mg/l) (Megengedett: 50mg/l)
1	10,76
2	2,00
3	1,29
4	69,1
5	0,912
6	35,5
7	5,71
8	58,4
ÁTLAG	22,96

A nyolc vízmintából kettőnek a nitráttartalma túllépi a megengedett 50 mg/l-es szintet (a 4. és a 8. minta), ami valószínűleg a háztáji gazdálkodásra utal. Ami elgondolkodtató, hogy a 2. körzet vizeinek nitráttartalma 22,96 mg/l, ami 2,04 mg/l-rel magasabb az első körzet vizeiben mért nitrátkoncentrációnál. A 4. és 8. vízminták forrásai az adatok alapján a III. és IV., a 6. vízmintát szolgáltató forrás a II.–III., míg a többi minta forrása az I.–II. vízminőségi osztályba sorolható.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy az első és második körzet területéről gyűjtött vízminták nitráttartalma átlagosan nem haladja meg a kritikus értéket, de vannak kiugró esetek is, melyek magyarázatára szerteágazóbb vizsgálatok kellenek.

A második körzetben vételezett vízminták pH-értékei nem olyan nagy mértékben térnek el az optimális értéktől, mint azt az első körzet vízmintáinál tapasztaltuk (6. táblázat).

6. táblázat. A Szőlőhegy utcában vett vízminták pH-értéke

N_o	pH-érték
1	7,430
2	7,240
3	6,960
4	7,568
5	3,205
6	6,495
7	6,875
8	6,849
ÁTLAG	6,577

A minták átlagos pH-értéke 6,577, ami megfelelőnek tekinthető. Viszont aggasztó az 5. vízminta pH-ja, amelyet a Szőlőhegy utca melletti egyik olyan árokból

gyűjtöttük, ahová közvetlenül a meddőhányótól érkezik a víz. Értéke majdnem olyan alacsony, mint amelyet a meddőhányó környezetében mértünk, mindössze 3,205.

A második körzet vízmintáinak vezetőképessége is lényegesen eltér az első körzet mintáinak adataitól (7. táblázat).

7. táblázat. A Szőlőhegy utcában vett vízminták vezetőképessége

N _o	Vezetőképesség (μS/cm)
1	1038
2	1509
3	753
4	1397
5	2670
6	647
7	674
8	672
ÁTLAG	1170

A minták átlagos vezetőképessége 1170 μS/cm, ami 6,5-szer alacsonyabb, mint a meddőhányó környékén, de még mindig meghaladja a megengedett értéket.

Következtetések

A vizsgálatokból kitűnik, hogy a meddőhányó felől érkező víz már majdnem elérte a lakott területeket. A 3. ábrán is jól látható, hogy az 5. vízminta vételezési helye nem messze van a környező kutaktól. Az innen származó minták mutatói pedig éppúgy meghaladják a megengedett értékeket, mint a meddőhányó közeléből vett vízminták értékei.

A terepi megfigyelések során kiderült az is, hogy az 5. vízminta vételezési helyén a növényzet teljesen kipusztult, ahogy azt a meddőhányónál is megfigyeltük.

A meddőhányótól jövő szennyeződés, ahogy azt a vizsgált minták eredményei mutatják, még nem mosódott be a kutak vizeibe. Ez a bemosódás viszont csak idő kérdése: minél több szennyezett víz kerül ide a meddőhányótól, annál gyorsabban fog a szennyeződés bemosódni a környező kutakba, ami súlyos egészségügyi problémákhoz vezethet.

Idővel a meddőhányó hatása nem csupán a környező növényzetre és talajra lesz pusztítóan káros, hanem a város ivóvízkészletére is. A meddőhányó kialakítását meg kellett volna akadályozni, hiszen a domboldal nem megfelelő hely számára. Az ivóvíz szennyeződésének megelőzése szempontjából a legjobb megoldás a további meddőfelhalmozás leállítás, illetve a már kialakult meddőhányó elszállítása a területről – a megfelelő környezetvédelmi szempontok figyelembevételével.

Abban az esetben, ha a szennyezett víz belekerül a terület ivóvízbázisába, akkor csak igen költséges kémiai módszerekkel lehetne azt onnan eltávolítani. Felmerül a kérdés: amíg eltávolítják, addig mit fogyasszon az ott élő lakosság? Rossz belegondolni, ha ez bekövetkezik, vajon mikor fogják észrevenni. Mivel a kutaknak ilyen jellegű vizsgálatait nem végzik, lehet, hogy a lakosság megbetegedéseiből fogják megtudni, hogy valami nincs rendben az ivóvízzel? Csak a megelőzés lehet a jó megoldás!

IRODALOM

- Dr. Dura Gyula–Dr. Gruiz Katalin–Dr. László Erzsébet–Dr. Vadász Zsolt (2001). *Kármentesítési kézikönyv, 3. Szennyezett területek részletes mennyiségi felmérése*. Környezetvédelmi Minisztérium.
- Komonyi É.–Csoma Z.–Horváth Á. (2007). Geokémiai vizsgálatok a beregszászi Nagy-hegy területén lévő meddőhányó környékén. In: *Acta Beregsasiensis*.
- Vermes László (2001). *Vizgázdálkodás mezőgazdasági, kertész-, tájépítés-, és erdőmérnök hallgatók részére*. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest.
- Петербургский А.В. Практикум по агрономической химии. – М.: Изд. Колос, 1968. – 496 с.
- Műholdképek*: www.googleearth.com, 2007.

A Tisza tiszaujlaki szakaszán élő szitakötőfajok faunisztikai felmérése

Rezümé Sikerült megállapítanunk, hogy a területen lehetségesen előforduló fajok közül melyek vannak ténylegesen jelen. Arra is sikerült választ kapnunk, hogy a szakasz különböző mederveviszonyait és vízáramlási viszonyait mely fajok milyen mértékben tolerálják. Az egyes begyűjtött fajok kifogási helyének tükrében megállapítható, hogy a lassú folyású, homokos-iszapos jellegű szakaszokon egyértelműen a Zygoptera alrend egyedei képviseltették magukat kimagasló egyedszámban. A Zygopterák közül is a Platycnemis pennipes faj mutatott magas egyedszámú gyakoriságot, míg az Agrion splendens faj kisebb, de így is jelentékeny gyakoriságban fordult elő. Agrion splendens lárvák a gyorsabb folyásjelleggel bíró részeken is előfordultak helyenként, de kisebb gyakoriságban, mint a lassú részeken. Az Anizoptera között a Gomphus flavipes, az Ophiogomphus cecilia és az Onychogomphus forcipatus egyedei egyértelműen a gyorsabb, tisztább vízű, oxigénben gazdagabb mederrészekből kerültek elő, bár itt is, mint az Agrion splendens esetében megfigyelhető volt némi kozmopolitizmus, mivel meglepetésként néhány egyed a holtág medréből került begyűjtésre. Sajnos a folyamatosan gazdag vizálási körülmények miatt a holtág és a főfolyó közötti sziget külső, a főfolyó felé eső partvonalan nem sikerült eddig megfigyeléseket végezni. Terveink között szerepel ezen a szakaszon is újabb megfigyelési pontok felállítása, valamint újabb adatokra számíthatunk a kibújást követő lárvabőr és az imágó gyűjtés eredményeként is, mivel ezek a módszerek a tavaszi időszakban nem szolgáltattak eredményeket.

Резюме В ході роботи ми, першочергово, мали на меті надати загальну картину біології бабок, характерні звички, поведінку деяких видів, визначити місця їх наявності. Акцентували увагу на описі методів та засобів, використаних для збору бабок: ручний металевий скребок із садком, збір екзувію та імаго. Так як детальні дослідження на відрізку р.Тиса біля смт. Вилок ми почали тільки цієї весни, не вдалося ще дістати повної, комплексної картини про склад фауни бабок даної місцевості, про частоту появи осіб певних видів, співвідношення особин різних видів. На основі проведених спостережень та зібраних зразків, маємо право робити висновки тільки інформаційного характеру. Вдалося виявити, що з видів, котрі теоретично можуть зустрічатися на даній місцевості, які є дійсно наявними. Також визначено, що наскільки толерантні різні види до місць річок з певними властивостями, та як відносяться до різної інтенсивності течії. Між Вилоком та Новим Селом, із зауваженням відносин річок та течії, нами було створено 13 пунктів спостереження. Місця були вибрані таким чином, щоб зустрічалися дуже міаководні ділянки і з глибиною в декілька метрів, з повільною і швидкою течією, з чистим дном річки та з перешкодами, поросле водоростями. На основі аналізу місця вилову певних видів, можна відзначити, що на ділянках з повільною течією, з дном пісочно-намулистого характеру, найчисельнішими є особи підряду Zygoptera, причому кількість осіб виду Platycnemis pennipes має найвищі показники. Вид Agrion splendens зустрічається рідше, але ще в значній мірі. Личинки Agrion splendens місцями зустрічаються і на ділянках зі швидкою течією, але з меншою частотою, ніж на повільних. Із підряду Anizoptera осіб видів Gomphus flavipes, Ophiogomphus cecilia та Onychogomphus forcipatus були виявлені однозначно на ділянках з швидкою течією, з чистішою, більш багатою на кисень водою, хоча слід відзначити, що і в цьому випадку, як і у випадку виду Agrion splendens, спостерігався незначний космополітизм, бо неочікувано декілька особин попало до збору із стариці річки. На жаль, з-за високого рівня води, на острові між старицею і головним руслом зі сторони головного русла, створити пункту спостереження не вдалося. Серед наших подальших планів є і їх створення, щоб дістати більш повну і комплексну картину фауни видів Odonata на даному відрізку р.Тиса.

A szitakötők felső-Tisza-vidéki elterjedésének, a fajok számának és egyedsűrűségének meghatározását azért tartjuk fontosnak, mert ezen adatok ismeretében több, a folyót érintő, a folyó ökoszisztémáját alakító folyamatra következtethetünk. A különböző szitakötő taxonok más-más életér, más-más vízkémiai állapot indikátorai lehetnek. Ezen adatok felhasználhatóságukat tekintve túlmutatnak pusztán a szitakötők felmérésén, ugyanis az így megszerzett ismeretek felhasználhatók

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 4. éves biológia-földrajz szakos hallgató

** II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, tanár

más, a vízminőség bioindikátorokkal történő felmérését végző módszerekhez is, mint pl. a BISEL-módszer. Ahhoz, hogy adataink ilyen célokra is felhasználhatók legyenek, elengedhetetlen a pontos, faj szintű meghatározás, ugyanis az Odonata rendhez tartozó taxonok tűrőképességének optimuma fajoként erősen változó, a súlyosan szennyezett területektől egészen a kristálytisza patakocskáig számos helyen találkozhatunk a rend képviselőivel. Sajnos még nem kellően tisztázott, hogy melyik taxon melyik kémiai vegyület vagy vegyületcsoport indikátora, de egy adott terület Odonata faunájának ismerete nagy lépést jelent a módszer tökéletesítésének menetében, ugyanis egy kiegészítő vízkémiai vizsgálat fontos eredményeket szolgáltathat.

A téma aktualitása abban rejlik, hogy az utóbbi időben ilyen jellegű felmérést vidékünkön nem végeztek, viszont a Tisza környezetében az elmúlt években számos nagy horderejű esemény történt. Nem tudjuk, hogy milyen hatással voltak a szitakötőfajok életére az utóbbi években tapasztalt nagyobb árvizek, a Tisza árterében történt erdőirtás miatt a helyenként kialakult megváltozott vízlefutás, a fokozatosan melegedő éghajlat, valamint az sem világos, hogy a Tisza magyarországi szakaszán történt ciánszennyezés okozott-e valamilyen taxonómiai változást vidékünkön.

Az sem tisztázott, hogy a területen megtalálható szitakötőfajok milyen természetvédelmi értéket képviselnek, vannak-e közöttük esetleg fokozottan védett fajok is, vagy sem.

Vizsgálataink a Tisza tiszaujlaki és tiszaujhelyi szakaszán történtek, a tiszaujlaki közúti hídtól északkeletre. A szitakötőminták begyűjtése lárváik kaparóháló elfogásával, valamint imágók begyűjtésével történt.

Adatgyűjtés a terepen

Megfigyelések során elsősorban a főfolyó vízterét vizsgáltuk, de hangsúlyt fektettünk a területen húzódó holtág élőhelyének vizsgálatára is, mivel az közvetlen kapcsolatban áll a főfolyó vízbázisával, valamint érdekes megvizsgálni azt is, hogy a két élettér faunaállományában milyen különbségek fedezhetők fel.

A főfolyó egyes szakaszain gondot jelentett a begyűjtésnél az is, hogy néhány évvel ezelőtt a szakasz partoldalát dróthálóval vonták be, hogy megszüntessék a part rombolódását. A dróthálót azóta már a felszínen benőtték a fák és cserjék, berakódott iszappal, viszont a víz alatti részeken több helyen még szabadon vannak a részei. Ezek a részek időnként nagyon megnehezítik a mintavételt, mivel folyton elakadást idéznek elő, sőt, több alkalommal a mintavevő fémkeretes kaparóháló szövetét is összeszaggatták.

A másik terepen jelentkező jelentős probléma az volt, hogy a part mentén igen sűrű, helyenként áthatolhatatlan bozótos, cserjés növényzet alakult ki, viszont lárvamintákat csak a partról lehetett begyűjteni, mert a víz túl mély.

Mivel az időjárás és a Tisza vízállása igen változó volt, ezért március elején nem volt alkalmas a terep sem lárvagyűjtésre, sem exúviumgyűjtésre, bár ebben az időszakban még nem jellemző a kibújás.

1. számú kép. A vizsgált folyószakasz műholdas képe (A tiszaujlaki közúti hídól északkeletre) A számok az azonos számú mintavételi pontok helyét jelölik.

2008. március 15-én történt a terep előzetes szemrevételezése és a leendő vizsgálati helyszíneket kijelölése, ami már az előzőekben említett problémák és akadályozó tényezők figyelembevételével történt.

Az első vizsgálat 2008. március 23-án volt kotró mintavevő hálóval a mintavevő helyek part menti mederrészein.

1., 2., 3., 4. mintavételi pontnál nem sikerült szitakötőlárvát befogni. Az 1. mintavételi pontnál az alacsony vízszint, a 2., 3., 4. pontoknál a túl gyors és túl mély meder miatt nem lehetett megfelelő mederkotrást végezni, ezért szitakötőlárvát itt sem sikerült befogni.

A 5. mintavételi pontnál sikerült több szitakötőlárvát is begyűjteni. Ennek a pontnak sajátossága, hogy itt ömlik vissza a főfolyóba a holtág vize, ezért itt sajátos mederforma alakult ki, valamint a meder aljzata is eltérő a főfolyótól, mivel elsősorban homokos, helyenként iszapos. Ezen a ponton több *Ophiogomphus cecilia* és *Agrion splendens* lárvát lett begyűjtve.

A 6. mintavételi pontnál a holtág még egy, a Tisza felől érkező friss vizet szállító befolyó erecskével találkozik. Itt *Gomphus flavipes* lárvákat sikerült begyűjteni.

A 7., 8., 9., 10. mintavételi pontok magán a holtágon lettek kijelölve azért, hogy egységes képet szerezzünk a terület szitakötő faunájáról.

A 7. megfigyelési pontnál csak Platycnemis pennipes fogtunk. A Platycnemis pennipes lárvák hatalmas mennyiségben voltak jelen a területen. 8 merítés alkalmával összesen 43 egyed került a mintába.

A 8. mintavételi pontnál szintén elsősorban a Platycnemis pennipes faj képviselőivel lehetett találkozni, de sikerült Agrion splendens lárvákat és egy Onychogomphus forcipatus lárvát is begyűjteni.

Az időközben megváltozott, rossz időjárási körülmények miatt a többi mintavételi pontot nem sikerült felkeresni.

A következő mintavétel 2008. március 28-án történt. Az 5., 6., 7., 8. mintavételi helyszínen csak Platycnemis pennipes lárvákat sikerült begyűjteni, de belőlük is kevesebbet, mint a megelőző héten. Ennek oka valószínűleg a rendszeres eső lehetett a Tisza fentebbi vízgyűjtő területén is. A begyűjtés ideje alatt is intenzív csapadékhullás zajlott. A folyóvízszint rohamos emelkedése lehetetlenné tette, hogy az elkövetkezendő két hét folyamán mintavételt lehessen végezni.

A 2008. április 26-i megfigyelés alkalmával a 2., 3., 4. és 5. mintavételi pontnál a folyó alacsony vízszintje miatt nem sikerült mintát gyűjteni.

A 6-os, 7-es, 8-as mintavételi állomásnál Platycnemis pennipes lárvákat sikerült kiemelni, minimálisabb mennyiségben.

2008. április 28-án exúviumgyűjtéssel kapcsolatos terepszemlén eddig nem vizsgált helyszíneken megfigyelési pontokat állítottunk fel. Megfigyeléseinket a 9. mintavételi ponttól Tiszaújhely irányában még további 4 ponton végeztük, a 10., 11., 12., és 13. pontokat kerestük fel.

A 9. mintavételi pont a holtág egy lassúbb szakasza.

A 10. mintavételi pontnál kisebb egyedszámban Agrion splendens, nagyobb egyedszámban Platycnemis pennipes lárvák kerültek elő.

A 11. mintavételi pont szintén a holtágon található, de kb. 80 méterrel a holtág kezdetétől. Ezen a szakaszon a meder aljzata még nem homokos és iszapos, hanem teljesen sóderborítású. A víz áramlási sebessége is sokkal gyorsabb, mint a már vizsgált 7., 8., 9., 10. megfigyelési pontok területére eső mederszakaszokon. Itt csak alacsonyabb vízállásoknál végezhető lárvagyűjtés.

A 12. mintavételi pont helyszíne maga a holtág és a főfolyó kettéválásának körzete. A főfolyó mélysége ezen a részen meghaladja a 3 méter mélységet is, viszont a holtág levált ágának medermélysége nem haladja meg az 1 métert. Ezen a szakaszon egy elég sajátos mederforma és áramlási rendszer alakult ki. A helyszínen több vízbe beledőlt nagyobb fa és azoknak gyökérzete is megtalálható. Vizsgálatuk azért fontos, mert kitűnő bűvőhelyül szolgálhatnak a vízi élőlényeknek, mind az Odonata lárváknak, mind a táplálékukat jelentő egyéb vízi élőlényeknek.

A 13. mintavételi pont a holtág lefűződése feletti fő folyószakasz területén található. Itt a víz mélysége a parttól távolodva rohamosan növekszik, pontos mélységét nem sikerült megállapítani. A partvonal szakadó part jellegű, jelenleg is aktívan omladozó. Igen fontos a körültekintő tartózkodás, hiszen ez nagy balesetveszély-kockázatot jelenthet. A szakaszra jellemző, hogy évente több métert is képes hátrálni. Ezen a ponton mintavétel csak a szakadó part lábánál lévő keskeny, sekélyebb mederrészen valósítható meg parttól történő kézi kotróhálós módszerrel. A területen nem lehetett sem lárvabört, sem imágót begyűjteni.

2. ábra. A 13. mintavételi pont partvonala a szakadóparttal

2008. április 29. – a 9., 10., 11., 12., 13. megfigyelési pontokon kézi kotróhálós módszerrel történő mintavételre került sor.

A 9. és 10. vizsgálati helyszínen ismét igen nagy mennyiségű *Platycnemis pennipes* lárvát találtunk. A lárvákat számbavétel után visszaengedtük eredeti élőhelyükre. A *Platycnemis pennipes*en kívül a hálóbba kerültek még *Agrion splendens* és *Onychogomphus forcipatus* lárvák is, bár kisebb egyedszámban. A *Platycnemis pennipes* lárvákból merítésenként átlagosan 6-8 egyed került a hálóbba. A tiszújlaki holtág homokos-iszapos aljzattal bíró részeit az Odonata fajok közül egyértelműen ez a faj uralja.

A 11. vizsgálati pont környékén, ahol már homogén jelleggel szilárd, kavicsos aljzat az uralkodó, nem talákoztunk a *Platycnemis pennipes* faj egyetlen képviselőjével sem. Ezen a részen inkább az *Agrion splendens* faj egyedei mutatnak nagyobb gyakoriságot.

A 12. mintavételi pont is ugyanazokat az eredményeket szolgáltatotta, mint a 11-es számú helyszín.

A 13-as megfigyelési ponton nem sikerült lárvákat begyűjtenünk, ugyanis az akkori vízállás a mintavételt csak korlátozottan tette lehetővé.

2008. május 2-án ismét az 1., 2., 3., 4. megfigyelési pontokon végeztünk mintavételt.

Az 1. mintavételi ponton sikerült *Onychogomphus forcipatus* lárvákat kiemelni. A lárvákat tartósítottuk későbbi vizsgálatok céljából.

A 2. megfigyelési ponton hosszas próbálkozás után sem sikerült lárvákat begyűjtenünk.

A 3. mintavételi ponton *Agrion splendens* egyedek kerültek a hálóbba kis egyedszámban.

A 4. megfigyelési ponton szintén nem sikerült szitakötőket fognunk.

A határozás menete és a befogott szitakötőfajok részletes jellemzése

A terepen történt mintavételek során alapvetően négy Odonata fajt sikerült azonosítani. Két fajt a Zygoptera alrendből (*Agrion splendens*, *Platycnemis pennipes*) és három fajt az Anisoptera alrendből (*Gomphus flavipes*, *Onychogomphus forcipatus*, *Ophiogomphus cecilia*).

Egy-egy faj első befogott példányait a helyszínen történő tisztítás után 40%-os etanololdatban tartósítottuk, majd laboratóriumi körülmények között végeztük el a lárvák taxonómiai besorolását. A későbbiekben már csak a befogott egyedek számolását végeztük, amire a helyszínen kerítettünk sort, aztán az állatokat visszaengedtük élőhelyükre.

Az azonosításnál a Rudolf Bährman-féle gerinctelen állatok határozóját, dr. Ujhelyi Sándor *Szitakötők*, valamint dr. Steinmann Henrik *Szitakötő lárvák* című munkáját használtuk. Alapvetően az ezekben a művekben meghatározott irányelvek szerint végeztük a taxonómiai besorolásokat.

1. *Agrion splendens*

Vízésárkok, csatornák, lassú folyású vizek mellett él (Michael C.–Gordon R. 1991). Kisebb mértékű szennyezést elvisel, sokkal kevésbé kényes, mint a kisasszony szitakötő. Kedveli a gazdag hínár növényzetet és a parti vegetációt. Az előző fajhoz hasonlóan szintén folyamatos fejlődésű. Mederkotrás, növényzeteltávolítás és komolyabb mértékű szennyezés jelentősen meg tudja tizedelni az állományát.

Lárvái 30–35 mm hosszúak. Lábaik és a test színe sötét. A tracheakopoltyúlemezek harántsávok húzódnak. A csáp tóize hosszúra nyúlt, szőrös vagy csupasz. Az alsó ajak középlemezének kivágása széles rombusz alakú, kb. 3 mm hosszú, mint a fej szélessége vagy annál valamivel hosszabb. Az alsó ajak keskenyebb és rövidebb. A lábakon és a tracheakopoltyúk végein nincsenek szőrök. A kopoltyúlemezek feltűnően különböznek egymástól, a középső lemez felével rövidebb, mint a szélsők. A 3 lemez mindegyikén 3-3, nagyságban és színben változó sötét folt van (Dr. Steinmann H. 1964).

3. ábra. *Agrion splendens* lárva fejének és előtörének mikroszkópos képe (Hosszú csáptóize alapján jól elkülöníthető a hasonló felépítésű *Caleopteryx virgatól*)

Ennek a fajnak a szárnya kevésbé széles, mint a *C. virgatól*, és a hímnél a bazális (alapi) rész egészen a nóduszig (szárnycsomó) tiszta. A nőtény szárnyerei fémesen zöldek, a membrán kissé sárgás, és a fehér pseudopterostigma közelebb van a csúcshoz (kb. a szárnycsúc és nódus közti távolság 1/7-nél található), mint a *C. virgatól* nőtényeinél. Néhány populációban gyakoriak a homeokróm (hím színezetű) szárnyal rendelkező nőtények. A testszínezet a fémesen kékeszöldestől (hím) a zöldig vagy zöldesbronzig (nőtény) terjedhet, a lábak feketék.

A hím szárnyának középső részén a szárnycsomótól a szárnyjegy helyéig terjedő

fémfényű sötétkék vagy sötétzöld sáv van. A nőtény szárnya a fémfényű zöld szárnyerektől zöld színű (Dr. Ujhelyi S. 1957).

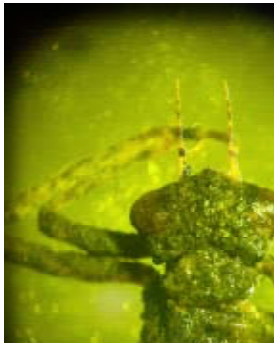
Négy fő alakja, amelyeket Európában figyeltek meg, főleg a hím első szárnyán látható pigmentáció kiterjedésében különbözik. Az *Agrion splendens*nek vastag sávban pigmentált a szárnya, a nádusztól (szárnycsomó) a szárnycsúcsig, 4–6 mm-es részéig.

Hasonlóan a *Caleopteryx virgó*hoz, keleten Kínáig terjed.

Az *Agrion splendens* előfordul Nagy-Britanniától és Dél-Skandináviától Észak-Európa nagy részén keresztül Dél-Franciaországban (a Charente-folyótól északra), a *Caleopteryx splendens xanthostomata*val helyettesítve (némi átfedéssel) Észak-Olaszországban, Nyugat- és Dél-Svájcban, az Ibériai-félszigeten és Algériában. Az *Agrion splendens* száma az utóbbi három évtizedben számottevően csökkent.

2. *Platycnemis pennipes*

Európában, az Ibériai-félsziget kivételével sokfelé elterjedt faj. Nálunk vízfolyásokban (hegyi patakok kivételével) és bizonyos állóvizekben (pl. bányatavak, víztározók) egyaránt otthon érzi magát.

4. ábra. *Platycnemis pennipes* lárva fejének és előtorának felülnézeti és alulnézeti mikroszkópos képe

Különféle, többségében áramló jellegű vizekben, valamint fiatal bányatavakban és víztározókban találkozhatunk vele nagyobb számban. A lápi, mocsári jellegű vizeket nem kedveli annyira, de alacsony egyedszámban olykor ilyen élőhelyeken is előbukkanhat. Folyamatos fejlődésű faj (www.szitakoto.udebrecen.org).

Lárvájára jellemző, hogy alsó ajkainak sertéi rövidek, aránylag durvák, az oldallemezeken 3-3 tüske van. A csápok és a lábak ritkán szőrözöttek. A tracheakopoltyú-lemezek szegélyén hosszú szőrökből álló rojt van, a peremeken és a fő tracheatorzs mentén sötét foltok láthatók. A potroh 5–9. szelvényén oldalsó tüskék erednek. A lárva 18,5–20 mm hosszúságú (Dr. Steinmann H. 1964).

5. ábra. Platycnemis pennipes nőstény és hím imágója

A megfelelő pár felismerésében a hím jellegzetes udvarlási „násztáncot” lejt a nőstény előtt, melyben a faji bélyegeket hordozó, kiszélesedő elülső lábának fontos szerep jut.

Az érett hímeknek nagyrészt kék potroha van. 7-től a 9-ikig nagyrészt fekete a szelvény, egy középhelyzetű hátrafelé szélesedő kék vonallal, így a 10. szelvény teljesen kék, mindössze egy pár kicsi, fekete, oldalhelyzetű foltal (Maryshkina H. O., Хрокало А. А. 2002). A többi elülső szelvény kék, középső helyzetű fekete mintákkal, amelyeket egy nagyon finom, kék, centrális vonal oszt meg. A fekete minták a 6. szelvényen jobban redukáltak lehetnek. Az érett nőstény potrohának alapszínezete zöldessárga, a tor és a fej halványabb részei enyhén rozsdaszínűek. A frissen bűjt rovarok krémesen fehér színűek fekete mintákkal, amelyek a 2-től a 6-ik szelvényig egy pár apró foltra korlátozódnak minden szelvény hátsó szegélyének közelében. A nagyon halvány alakokat száraz régiókban találni. A lábszár mindkét nemnél fehéres, melyen egy fekete vonal (ritkán hiányozhat) fut végig a külső felszínen a középső gerinc hosszában. Tipikus esetben a hátsó lábszár maximális szélességének és a középső gerinc hosszának arányszáma 0,7 a hímeknél, 0,6 a nőstényeknél (www.szitakoto.udebrecen.org).

3. Gomphus flavipes

Kelet-Palearktikus faj. Európának főleg a keleti felére jellemző. Populációi általában visszaszorulóban vannak, közülük több már sajnos meg is szűnt. A közepes és nagy folyók lassú áramlású, iszapos, illetve finomhomokos üledékkel jellemezhető szakaszain fordul elő gyakrabban. Dévai György és munkatársai eredményei szerint magyarországi viszonylatban ritka fajnak tekinthető. Természetvédelmi tilalom alatt áll, eszmei értéke Magyarországon 10 000 Ft. Nemzetközi természetvédelmi jelentősége igen nagy, hiszen a faj szerepel a Berni Egyezmény „fokozottan veszélyeztetett fajainak listáján”, valamint az IUCN Vörös listáján (Móra A.–Csabai Z.–Müller Z. 2001).

A Tisza magyarországi felső szakaszán is sikerült egyedeit begyűjteni Tiszabecs, Mílotá, Tiszacsécse, Tizsakóród, Szatmárcseke közelében (Dévai Gy.–Jakab T. 2008). Az 1976-os hálótérképi ábrázoláson még nem szerepel ezen a vidéken a faj (Dévai Gy. 1976).

6. ábra. Ophiogomphus cecilia
lárvájának mikroszkópos képe

7. ábra. Gomphus flavipes
lárvájának mikroszkópos képe

A lárvák potroha széles vagy aránylag széles a potroh végén lévő 5 tüske, illetve az anális piramis felé fokozatosan keskenyedik, lapos, a hátoldala kissé kidomborodó. Az alsó ajak középlemeze széles, lapos, sima, belső felszínén szőrök, serték, tüskék nincsenek. A lábak rövidek, a 3. lábpár vége kinyújtott állapotban nem éri el a potroh végét. Az alsó ajak oldallemezének belső pereme 2–5 fogú, a véghorog töve keskeny. A potroh végefelé kihegyesedő. A 9. potrohszelvény megnyúlt, keskeny, hossza 2,6–3 mm, szélessége 2,7–3 mm. A lárva 31–35 mm (Dr. Steinmann H. 1964).

4. Ophiogomphus cecilia

Általában kevés helyen ér el nagyobb denzitást, egyedsűrűsége többnyire alul marad a többi Gomphidának. Az európai tapasztalatok alapján nem tűri a szennyezést, a relatív oxigénhiányt és általában a vízfolyásokat érintő emberi beavatkozásokat. Populációs szintű monitorozásuk egyben információt szolgáltat az élőhelyek állapotáról, a változásokról és az egész közösségben beálló folyamatokról (Forró L. szerk. 1997).

A Tisza magyarországi felső szakaszán is sikerült egyedeit begyűjteni Tiszabecs, Milota, Tiszacsécse, Tiszaköröd, Szatmárcseke közelében (Dévai Gy.–Jakab T. 2008).

A potroh 7–9. szelvényén oldalsó tüskék vannak. A háti tüskék jól fejlettek, nagyságuk változó. A lárva nagyok, testhosszuk 29–31 mm. A 6. potrohszelvény szélessége 9,5–10 mm (Dr. Steinmann H. 1964).

5. Onychogomphus forcipatus

Európa túlnyomó részén előfordul. Tipikusan folyóvízi faj. Magyarországon szórványos előfordulásúnak tekinthető. Általában a vízfolyások gyorsabb, oxigénben gazdagabb, nagyobb átlátszóságú, durvább üledékkal jellemezhető szakaszait preferálják. Természetvédelmi oltalom alatt áll, eszmei értéke Magyarországon 2000 Ft. Nemzetközi természetvédelmi jelentősége is nagy, hiszen a faj szerepel az IUCN Vörös Listáján (Móra A.–Csabai Z.–Müller Z. 2001).

A Tisza magyarországi felső szakaszán is sikerült egyedeit begyűjteni Tiszabecs, Milota, Tiszacsécse, Tiszaköröd, Szatmárcseke közelében (Dévai Gy.–Jakab T. 2008).

A lárvaikon az oldalsó tüske a 6–9. vagy csak a 8. és 9. szelvényen van. A háti tüskék tompák, alacsonyak. A lárvaik kicsinyek, testhosszuk 23–25 mm. A 6. potrohszelvény szélessége 7–7,2 mm. Fejük széles, szemek jól fejlettek. Az alsó ajak középlemeze rövid, széles, az oldallemezek vastagok, erősek. A szárnyhüvelyek szélesek, szétállóak, köztük a potroh valamennyi szelvénye látható (Dr. Steinmann H. 1964).

Megfigyelések és eredmények

Minden begyűjtött faj első befogott példányait tartósítás után laboratóriumi körülmények között sztereo-fénymikroszkóppal vizsgáltuk meg és soroltuk be őket taxonómiai helyükre. A begyűjtések folyamán öt fajt különítettünk el: *Agrion splendens*, *Platycnemis pennipes*, *Gomphus flavipes*, *Ophiogomphus cecilia* és *Onychogomphus forcipatus*.

Agrion splendens lárvákkal a 3., 5., 8., 10., 12. megfigyelési ponton találtunk. Ha figyelembe vesszük ezen helyszínek mederadottságait és áramlási jellemzőit, akkor megállapítható, hogy ez a faj a lassúbb és a gyorsabb folyású szakaszokon is megtalálható.

A *Platycnemis pennipes* egyedei a 7., 8., 9., és 10. megfigyelési pontokról kerültek begyűjtésre. Ezek a részek mind egyértelműen lassú folyású szakaszok, az itt tapasztalható környezeti tényezők jobbra azonosak. Ezen faj képviselői a többi begyűjtött faj egyedeihez képest kimagaslóan magas egyedszámban voltak jelen.

Gomphus flavipes egyedei a 6. mintavételi helyről kerültek elő. Ezen a részen a holtág vize keveredik a főfolyó tisztább vizével, tehát egy átmeneti területnek tekinthető.

Ophiogomphus cecilia egyedeket az 5. mintavételi pontokon sikerült kifogni. A gyorsabb, tisztább, oxigénben dúsabb folyószakaszok jellemző faja volt.

*Onychogomphus forcipatus*ok a begyűjtések során az 1., 8., 9., 10. mintavételi pontoknál kerültek a befogásra.

IRODALOM

- Bakonyi Gábor (2003). Állattan (Második bővített kiadás), Mezőgazda Kiadó, Budapest
- Borián György–Borsos Sándor–Hartner Anna–Vér Annamária (2001). *Vizbiológiai praktikum – Bioindikáció a középiskolai oktatásban. Agrárszakoktatási Intézet*
- Dévai György (1976). *Acta Biologica Debrecina*. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen
- Dévai György–Jakab Tibor (2008). A folyami szitakötők (odonata: gomphidae) előfordulása Magyarországon a lárva- és exuviumadatok alapján
- Dr. Dudisch Endre–Dr. Loksa Imre (1975). *Állatrendszertan*. Tankönyvkiadó, Budapest
- Dr. Ujhelyi Sándor (1957). *Szitakötők*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Dr. Steinmann Henrik (1964). *Szitakötő lárvák*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Fehér György (2004). *Állatpreparátumok készítése (Ötödik átdolgozott kiadás)*. Mezőgazda Kiadó, Budapest
- Forró László szerk. (1997). *Rákok, szitakötők és egyenesszárnyúak*. Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest. Interneten: www.termeszetvedelem.hu/.../biomon/V.%20R%E1kok,%20szitak%F6t%F5k%20%E9s%20egyenessz%E1rny%FAak.pdf
- H. Battha Livia–Horvatovich Sándor (1978). *Növények és rovarok preparálása*. Natura, Budapest
- Матушкіна Н. О., Хрокало Л. А. *Визначник бабок України (Insecta, Odonata): личинка та екзuvia. Українського фітосоціологічно центру, Київ, 2002.*
- Michael Chinery–Gordon Riley (1991). *Ízeltlábúak*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Móra Arnold–Csabai Zoltán–Müller Tamás (2001). *Vízi makroszkópikus gerinctelenek vizsgálata a Körös-Maros Nemzeti Park Illetékességi területén*. Interneten: www.ttk.pte.hu/kornyeztudomany/okologia/download/cszcikkek/moraetal_puszta2000.pdf
- Rudolf Bährman (2000). *Gerinctelen állatok határozója*. Mezőgazda Kiadó, Budapest
- Varga Zoltán (1987). *Állatismeret*. Tankönyvkiadó, Budapest www.szitakoto.udebrecen.org

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola ESEMÉNYEI

a 2008/2009. tanév I. félévében
(2008. április 24. – 2008. december 23.)

2008. április 24.	Helyesírási vetélkedő.
2008. április 24.	A <i>Rákóczi-füzetek</i> című sorozat 11 legújabb kötetének a bemutatója a főiskolán.
2008. április 25–26.	Rajzfilmmaraton.
2008. május 15.	A <i>Magyar Napló</i> folyóirat és a Széphalom Könyvműhely bemutatója a főiskolán.
2008. május 16.	Pál István Szalonna és bandájának lemezbemutató koncertje.
2008. május 21–22.	Borisz Paszternak: <i>Doktor Zsivágó</i> – színházi előadásorozat a Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola közös szervezésében.
2008. május 29–30.	Meglepetés előadás: <i>Ifjú Mátyás király</i> – színházi előadásorozat a Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola közös szervezésében.
2008. június 4.	Skultéty Csabának, a Szabad Európa Rádió egykori munkatársának <i>Az Ung partjától a Szabad Európa Rádióig</i> című előadása a főiskolán.
2008. június 4.	<i>Az erdélyi magyar kultúra nagyjai</i> . Hegedűs Imre János irodalomtörténésznek, a Kolozsvári Egyetem nyugdíjas tanárának előadása.
2008. június 4.	A <i>Trianon</i> című film vetítése.
2008. június 20.	A <i>Népi textíliák</i> kiállítás megnyitója.
2008. június 25.	<i>Diáktárlat</i> . Kiállítás a tanító és óvodapedagógia szakos hallgatók munkáiból.
2008. július 7–25.	Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémia – 2008 (a KMPSZ-szel közösen).
2008. július 11.	A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola IX. diplomaátadó ünnepsége és XII. ünnepélyes tanévzárója.
2008. augusztus 19.	Sólyom Lászlónak, a Magyar Köztársaság elnökének látogatása a főiskolán. A főiskola felújított épületrészének átadása az adományozók és támogatók részvételével.

2008. szeptember 18.	Forrai Kristófnak, a Visegrádi Alap igazgatójának <i>A Visegrádi Együttműködés és a Nemzetközi Visegrádi Alap</i> című előadása a főiskolán.
2008. szeptember 19.	Nagy Ildikónak, a Magyar Protokollosok Országos Egyesülete alelnökének előadása a főiskolán.
2008. szeptember 19.	Tanévnyitó ünnepség.
2008. október 1.	A Civil Jogász Bizottság, Október 23. Bizottság Alapítvány, Nemzeti Jogvédő Alapítvány küldöttségének látogatása a főiskolán. <i>Emberi jogok Európában és Ukrajnában</i> – Nemzetközi konferencia.
2008. október 7.	<i>A Könyv utóélete Kárpátalján</i> című író-olvasó találkozó a budapesti Szépirók Társasága neves alkotóival: Konrád Györggyel, Parti Nagy Lajossal, Háy Jánossal, Mészáros Sándorral.
2008. október 15.	<i>A világot akarom! Most rögtön!</i> – korstílus-bemutató rendezvénysorozat.
2008. október 23.	Író-olvasó találkozó a főiskolán a <i>Bárka</i> irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat munkatársaival (Elek Tibor, Kiss Ottó, Kiss László, Szabó Tibor).
2008. október 25.	III. Kárpátaljai Területi Tudományos Diákköri Konferencia.
2008. november 3.	Az Amerikai Magyar Koalíció képviselőinek látogatása a főiskolán Szekeres Zsolt vezetésével.
2008. november 13.	H. Csongrády Márta debreceni fotóművész munkáit bemutató kiállítás megnyitója a főiskolán.
2008. november 20.	Képzőművészeti kiállítás (őszi tárlat) Kopriva Attila festőművész munkáiból.
2008. december 3.	Kádár Béla professzor közgazdász, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, egyetemi tanár előadása a főiskolán <i>A gazdasági válság hatásai a Kárpát medencében</i> címmel.
2008. december 3.	<i>A keresztény társadalomtanítás és a válság.</i> Soós Károlynak, a Márton Aron Társaság elnökének előadása.
2008. december	Tanítási verseny magyar nyelvből, matematikából, testnevelésből, rajzból, technikából.
2008. december 10.	Balla Gyula születésének 60. évfordulójára rendezett megemlékezés a főiskola Balla Gyula termében.
2008. december 15.	Adventi délután a karácsonyi ráhangolódás jegyében.
2008. december 22.	<i>Karácsony küszöbén.</i> Karácsonyi ünnepváró rendezvény.
2008. december 23.	Karácsonyi tárlat. A Révész Imre Társaság tagjainak munkáit bemutató kiállítás megnyitója.

